

POLITIKA E JASHTME TURKE (2002 - 2015)
NDIKIMI I SAJ NË SHQIPËRI

BLENDI LAMI

Dorëzuar
Universitetit Europian të Tiranës
Shkollës Doktorale

Në përmbushje të detyrimeve të programit të Doktoratës në Shkenca Sociale,
me profil Marrëdhënie Ndërkombëtare, për marrjen e gradës shkencore
“Doktor”

Udhëheqës shkencor: PROF. DR. PAJTIM RIBAJ

Numri i fjalëve: 65406

Tiranë, mars 2017

DEKLARATA E AUTORËSISË

Nën përgjegjësinë time deklaroj se ky punim i shkruar prej meje në kërkim të gradës Doktor Shkencash, nuk është prezantuar asnjëherë para një institucioni tjetër për vlerësim, dhe nuk është botuar i tëri ose në pjesë të veçanta të tij. Punimi nuk përmban material të shkruar nga ndonjë person tjetër përveç rasteve të cituara dhe të referuara. Studimi është punuar me përgjegjshmëri të plotë, duke respektuar të gjithë rregullat akademike dhe etike të shkrimit të një disertacioni. Të gjitha përfundimet shkencore të autorëve të tjerë të përdorura për analizën teorike dhe empirike janë deklaruar me korrektësi, sipas punimit origjinal në formë reference brenda në tekst dhe të plota në bibliografinë e studimit. Asnjë pjesë e këtij studimi nuk mund të kopjohet, riprodhohet, apo shumëfishohet pa lejen e autorit të këtij disertacioni.

ABSTRAKT

Ky punim fokusohet në politikën të jashtme aktuale turke të zbatuar nga Partia për Drejtësi dhe Zhvillim, e cila drejton Turqinë që prej vitit 2002. Ky vit përbën një pikë kthese për Turqinë, pasi qeveria turke ka nisur të zbatojë një qasje të re bashkëkohore në marrëdhëniet ndërkombëtare. Qeveria e AKP-së ka lënë pas praktikën e saj konvencionale në politikën e jashtme, gjë që është përcaktuar edhe si politikë statike, dhe në mjedisin e ri global të shekullit XXI Turqia ka hyrë me dinamika të reja. Sipas doktrinės “Thellësia Strategjike”, të hartuar nga Ahmet Davutoglu, politika e jashtme turke, për të arritur influencën e saj, bazohet në tre komponentë kryesorë – gjeopolitika, gjeoeconomia dhe gjeokultura. Në bazë të kësaj doktrine, vlera e një vendi në politikën botërore kushtëzohet nga vendndodhja gjeostrategjike dhe thellësia historike, dhe Turqia zotëron një vendndodhje unike strategjike për të pasur zona gjeopolitike të ndikimit.

Nga ana tjetër, Shqipëria, rast studimor në këtë studim, është konsideruar historikisht dhe politikisht pjesë e Europës. Territorët shqiptarë, ku përfshihet edhe Shqipëria moderne, kanë qenë në shumë periudha historike fushëbeteja të fuqive të mëdha, ku kryqëzoheshin apo përplaseshin interesat e tyre, ose këto territore janë vënë nën pushtimin e tyre. Në ditë e sotme, në Shqipëri qarkullojnë korrente të ndryshme, por vendi ka përqafuar integrimin në Bashkimin Europian. Mirëpo, në skenën ballkanike është e pranishme edhe Turqia, e cila vitet e fundit është shfaqur si dominuese në rajon, dhe specifikisht në territoret shqiptare. Në këtë kontekst, Shqipëria është e shigjetuar nga mësymja gjeopolitike, gjeoeconomike dhe gjeokulturore turke, në një kohë që “Thellësia Strategjike” është udhërrëfyesi i politikës së jashtme turke. Ky punim, pra, fokusohet në kuptueshmërinë e gjeopolitikës turke – nga një perspektivë e re e politikës së jashtme. Davutoglu – me anë të doktrinės së tij – ka formatuar një vizion të ri për politikën e jashtme, duke ri-interpretuar pozicionin gjeostrategjik të Turqisë, gjë që ka ndikuar drejtpërdrejt në formatimin e politikës së jashtme të Turqisë.

Metodologjia e përzgjedhur në këtë studim bazohet në shqyrtimin dytësor. Për sa i përket burimeve dytësore, janë shfrytëzuar dokumente, raporte, studime të publikuara nga institucione të ndryshme ndërkombëtare dhe kombëtare. Njëkohësisht, janë shfrytëzuar artikujt e botuar në revista të ndryshme shkencore. Kësaj linje i bashkëngjiten edhe shfrytëzimi i disa këndvështrimeve teorike të autorëve më të njohur të fushës së

marrëdhënieve ndërkombëtare dhe shkencave politike. Pyetjet kërkimore bazë që ngre punimi janë: Çfarë impakti ka doktrina “Thellësia Strategjike” në ridimensionimin e politikës së jashtme turke? Cila është influenca e gjeopolitikës turke në Shqipëri gjatë intensifikimit të bashkëpunimit politik turko-shqiptar? Si e ka përdorur Turqia kartën gjeoekonomike në Shqipëri? Si përdoret trashëgimia kulturore si aset i politikës së jashtme turke për qëllime hegjemonike në Shqipëri?

Turqia, që prej ardhjes në pushtet të AKP-së, zbaton doktrinën davotugliane “Thellësia Strategjike”, sipas së cilës rëndësia e Turqisë në arenën e marrëdhënieve ndërkombëtare bazohet tek pozita e saj gjeostrategjike dhe thellësia historike dhe, në këtë kuadër, ajo kërkon të ushtrojë influencë deri në Adriatik. Shpjegimi thellohet duke i analizuar këto dy komponentë në raport me cilësinë e Turqisë si një territor që rrezaton influencë gjeopolitike, një influencë që përftohet nga tre variabla kryesore të shtjelluara në studim: politikë, ekonomi dhe kulturë – tre elemente që ndërthuren për të na paraqitur Turqinë e sotme si një fuqi rajonale. Nga ana tjetër, Shqipëria, në kuadër të politikës turke për ekspansion në Ballkan, është e ndërlidhur gjeopolitikisht, gjeoekonomikisht dhe gjeokulturalisht me Turqinë. Për pasojë, Turqia shfrytëzon trekëndëshin gjeopolitikë, ekonomi dhe kulturë për influencë në rajon.

ABSTRACT

This study focuses on recent Turkish foreign policy implemented by the Justice and Development Party, which governs Turkey since 2002. This year marks a turning point for Turkey, because the Turkish government started implementing a new approach to contemporary international relations. The AKP government has left behind conventional practices in the traditional foreign policy, which is defined as a “static policy”, and the new global environment of 21st century is embraced by Turkey with new dynamics. According to the “strategic depth”, drawn up by Ahmet Davutoglu, the Turkish foreign policy – to achieve its regional influence - is based on three main components - geopolitics, geoeconomics and geoculture. Under this doctrine, the value of a nation in world politics is conditioned by its geostrategic location and its historical depth, and Turkey has a uniquely strategic location to reach out its geopolitical zones of influence.

On the other hand, Albania – case study in this study – is considered historically and politically part of Europe. During many historical periods, Albanian territories, including modern Albania, have been battlefields of the great powers, which had their interest intersected or clashed, or in the worst scenario those territories were under their occupation. Nowadays, in Albania are circulating different current, but the country has embraced integration into the European Union. However, Turkey is also present in the Balkans stage and in recent years has emerged as a dominant power in the region, and specifically in the Albanian territories. In this context, Albania is under Turkish geopolitical, geoeconomic and geocultural “offensive”, at a time when “strategic depth” doctrine is the guide of Turkish foreign policy. This study therefore deals with the understanding of Turkish geopolitics – from a new perspective of foreign policy. Davutoglu – by means of his doctrine - has

formatted a new foreign policy vision, and has reinterpreted Turkey's geostrategic position, which has a direct impact in shaping the foreign policy of Turkey.

The methodology used in this study is based on secondary examination, using mainly secondary sources such as documents, reports, studies published by various national and international institutions. At the same time, there are numerous references from various articles published in scientific journals. This approach includes also the use of some theoretical perspectives of well-known authors in the field of international relations and political science. Basic research questions of this study are: What is impact of "strategic depth" doctrine in the redimensioning of Turkish foreign policy? What is the influence of Turkish geopolitics in Albania during the intensification of Turkish-Albanian political cooperation? How has Turkey used the geoeconomic card in Albania? How is the cultural heritage exploited as an asset of Turkish foreign policy for hegemonic purposes in Albania?

Since Justice and Development Party come to power, Turkey has employed Davutoglu's doctrine, in which the geopolitical importance of Turkey in the arena of international relations is based on its geostrategic position and its depth historical and in this context Turkey is also seeking to exercise influence westwards to the Adriatic shores. This orientation is explained by the analyses of these components, while considering the Turkey's feature as a territory that radiates geopolitical influence derived from three main variables outlined in the study: politics, economy and culture. And these elements get intertwined in the process and Turkey appears today as a regional power. On the other hand, Albania, within the framework of Turkish politics for expansion in the Balkans, is linked geopolitically, geoeconomically and geoculturally with Turkey. Consequently, Turkey uses this triangle - geopolitics, economy and culture – for influence in the region.

FALËNDERIME

Fillimisht dëshiroj të shpreh mirënjohjen time për familjen time, e cila më ka mbështetur gjatë gjithë përgatitjes së temës. E di që shpesh jam bërë i bezdisshëm, por kam gjetur gjithmonë mirëkuptimin, pikësëpari, të bashkëshortes, Redonës, dhe pastaj të tim biri, Leonit; ndaj gjej rastin këtu që t'i falënderoj të dy nga zemra. Falënderoj gjithashtu babin Nexhat, mamin Tana, motrën Lona, dhe vëllain Adi për mbështetjen e madhe që më kanë dhënë.

Do të desha të shprehja mirënjohjen për udhëheqësin shkencor, Prof. Dr. Pajtim Ribaj, i cili ka qenë i pranishëm në çdo moment gjatë procesit të këtij punimi. Disponueshmëria, njohuritë dhe profesionalizmi i tij kanë ndikuar në realizimin e këtij punimi.

Një mirënjohje e veçantë i takon mentorit dhe mikut tim Prof. Dr. Kristaq Xharo, dashamirësia dhe mbështetja e të cilit kanë qenë një shtysë e rëndësishme për finalizimin e procesit të doktoraturës.

Falënderoj gjithashtu kolegët dhe miqtë e mi në departament – Vilmën, Fatriun, Klajdin dhe Eltonin – për inkurajimin.

Një mirënjohje e veçantë shkon për administratorin e Universitetit Z. Henri Çili dhe Prof. Dr. Tonin Gjuraj, të cilët më kanë mbështetur fuqimisht për doktoraturën.

I fundit, por jo më pak i rëndësishmi, është shoku im Roland Lami, i cili ka qenë udhërrëfyesi im në sipërmarrjen akademike. I detyrohem aq shumë, sa nuk ka thesar që ta shlyejë.

FALEMINDERIT TË GJITHËVE!

PASQYRA E LËNDËS

Deklarata e autorësisë.....	2
Abstrakt.....	3
Falënderime.....	7
 Kapitulli I: Struktura e punimit.....	 10
1.1 Problemi.....	10
1.2. Korniza teorike.....	14
1.3 Qëllimi i studimit dhe objektivat e studimit.....	23
1.4 Pyetjet kërkimore dhe hipotezat dhe përjasja metodologjike.....	24
1.5 Përkufizimet operacionale.....	27
1.6 Impakti shkencor i studimit.....	33
1.7 Limitet e studimit.....	35
1.8 Ndërtimi i punimit.....	36
 Kapitulli II: Sfond historik dhe politik i AKP-së.....	 39
2.1 Ideologjia kemaliste: “ndërprerje zhvillimi” apo “vazhdimësi zhvillimi”?.....	40
2.2 Shtrimi i rrugës drejt demokracisë: Roli i ushtrisë në konfigurimet politike dhe zbehja e rolit të saj pas fuqizimit të AKP-së.....	60
2.3 Raportet midis AKP dhe strukturës ushtarake - Një model turk?.....	85
 Kapitulli III: Turqia e re.....	 94
3.1 Koncepte të reja në politikën e jashtme aktuale turke.....	94
3.2 Parimet e politikës së jashtme.....	110
3.3 Vizioni i ri – një test i së ardhmes.....	131
 Kapitulli IV: Influenca e politikës së jashtme turke dhe gjeopolitikës turke në Shqipëri.....	 135
4.1 Komponenti gjeopolitik i kësaj influence.....	138
4.2 Turqia në rrugë drejt Bashkimit European nëpërmjet dyerve ballkanike.....	153
4.3 Raporte turke-shqiptare.....	162
4.4 Perspektiva e re e Shqipërisë duke e konsideruar Turqinë partner strategjik.....	170
 Kapitulli V: Gjeoeconomia turke dhe influenza e saj politike në Shqipëri.....	 174
5.1 Faktori gjeoekonomik.....	176
5.2 Gjeopolitika dhe rritja e peshës së gjeoeconomisë në marrëdhëniet ndërkombëtare.....	179

5.3 Gjeoekonomia në marrëdhëniet turke me Shqipërinë dhe territoret e banuara nga shqiptarë.....	185
5.4 A është përdorur plotësisht karta gjeoekonomike?.....	196

Kapitulli VI: Gjeokultura si një mjet i politikës së jashtme turke në Shqipëri.....

6.1 Komponenti gjeokulturor- gjeokultura si parametër konstant i fuqisë.....	198
6.2 AKP në veprim.....	200
6.3 “Mësymja gjeokulturore”.....	203
6.4 Faktori njerëzor.....	226

Konkluzione.....

Bibliografia

Kapitulli I: Struktura e punimit

1.1 Problemi

Shqipëria është konsideruar historikisht dhe politikisht pjesë e Europës. Territoret shqiptare, ku përfshihet edhe Shqipëria moderne, kanë qenë në shumë periudha historike fushëbeteja të fuqive të mëdha, ku kryqëzoheshin apo përplaseshin interesat e tyre, ose këto territore janë vënë nën pushtimin e tyre. Për pesëqind vjet territoret shqiptare kanë qenë pjesë e Perandorisë Otomane. Gjatë kësaj periudhe është vënë në pikëpyetje nga shumë studiues pozicionimi evropian apo aziatik i Ballkanit.

Është për t'u theksuar fakti se për përkufizimin e Ballkanit janë përdorur historikisht, si nga Europa (Perëndimi) ashtu edhe nga Perandoria Otomane, shprehje gjeografike apo edhe gjeopolitike të ndryshme, secila prej tyre në interes të palëve reciproke gjer në fund të shekullit XIX, kur fuqitë e mëdha akoma nuk kishin marrë vendimet për ndarjet përfundimtare të shteteve, në pritje të shpërbërjes së Perandorisë Otomane. Për shembull, evropianët për Ballkanin shpreheshin me termat “European Turkey”, “Turkey D’Europe”, “Turkey in Europe” (“Turqia Europiane”, “Turqia e Europës”, “Turqia në Europë”), kurse osmanllinjtë parapëlqenin emërtime si “Europa Osmane” apo “Lindja e Afërt”. Davutoglu (2001) sugjeron se “për herë të parë në literaturën politike, termi *Ballkan* dhe *Gadishulli Ballkanik* u përdorën nga A. Zeune në vitin 1808” (f. 159) . . . dhe “termi Europë në kuadër të Ballkanit u përfshi atëherë kur fuqitë europiane filluan të shfaqnin interes për Ballkanin” (Fisher, 2010: 8). Por nuk duhet të harrojmë se emërtimet *Lindje e Mesme* apo *Lindje e Afërt*

janë përdorur në literaturë për t'iu referuar Ballkanit edhe në fund të shekullit XIX. (Davison, 1960: 7).

A janë përdorur emërtime të tilla thjesht për çështje interesi gjeostrategjik? Mund të thuhet se, me këto terminologji, politologët kërkojnë të përfshijnë myslimanët, të cilët popullojnë Ballkanin në një shkallë të konsiderueshme. Për këtë arsye, Davutoglu (2001) shpjegon se “konceptet *Lindje e Mesme* apo *Lindje e Afërt* më shumë se koncepte gjeografike janë koncepte diferencimi gjeokulturor dhe . . . politologët perëndimorë i kanë ripërkufizuar kufijtë e këtyre koncepteve në përshtatje me regresin e shtetit osman” (f. 160).

Sipas doktrinės së Davutoglu (2001), Shqipëria tokësore përfshihet në basenin e afërt tokësor të përcaktuar për influencë nga Turqia. Davutoglu i jep rëndësi të veçantë zonës gjeografike, të cilën ai e cilëson baseni i afërt tokësor, në të cilin ai përfshin tri zona që lidhen me Turqinë me kufij tokësorë: Ballkanin, Lindjen e Mesme dhe Kaukazin. Madje është vënë re tendenca e Turqisë për të vendosur siguri të vazhdueshme në Ballkan, Lindje të Mesme dhe Kaukaz. Ndërsa Turqia tenton të bëhet një superfuqi ekonomike, ajo gjithashtu po përpiqet të zgjerojë kufijtë e saj të influencës në këto rajone.

Dihet botërisht se Ballkani është ura e Turqisë drejt Perëndimit. Dhe Turqia kërkon ta shfrytëzojë këtë urë jo vetëm për të ushtruar ndikimin e saj aty, por edhe për të krijuar marrëdhënie me Perëndimin. Synimet e Turqisë janë më se të qarta dhe në rastin e Ballkanit kanë qëllim të dyfishtë: influencë në rajon dhe mundësi për hapësira të tjera drejt Europës, sepse “një vend anadollian që nuk ka ndikim mbi zhvillimet në Ballkan . . . as që mundet ta ruajë tërësinë mbi këtë fushë gjeopolitike të ndjeshme e as nuk mund të hapet drejt botës” (Davutoglu, 2001: 157).

Ashtu siç deklaroi shpesh, Davutoglu i mëshon fort faktit të fuqizimit të Shqipërisë dhe Bosnjës, të cilat, sipas tij, “do të krijojnë një strukturë të qëndrueshme . . . me bazë juridike ndërkombëtare që do të marrë nën ombrellën e sigurimit pakicat etnike të zonës” (Davutoglu, 2001: 161). Brenda kësaj baze juridike, Turqia do të merrte të drejtën për të ndërhyrë në çështje ballkanike. Në këtë mënyrë, Davutoglu bën realpolitikën e tij, duke i dhënë vetes arsye, por edhe ligjshmëri, të veprave në Ballkan. Me këtë, referuar parimeve të tij të politikës së jashtme, ai synon të ndjekë një politikë të jashtme aktive në Ballkan duke pasur parasysh gjithnjë faktorët kulturorë dhe historikë të Turqisë. “Në të kundërt,” argumenton ai, “Ballkani do të bjerë nën ndikimin ortodoks . . . që tenton një ndikueshmëri sllavo-ortodokse në harkun Ballkan-Kaukaz” (Davutoglu, 2001: 162).

Pavarësisht se pjesa më e madhe e vendeve ballkanike gjendet në NATO, pjesë të Bashkimit Europian dhe aspirante për të hyrë në BE, duket se Turqia merr përsipër rolin e saj si menaxhuese e krizave ballkanike, duke përdorur diplomacinë dhe elementet e tjera të politikës së saj të jashtme. Në kuadrin e politikës aktive, Turqia del si flamurtare e mbrojtjes së popullsisë myslimane si “mbetje osmane” në këtë zonë. Fshehur mes rreshtave të Davutoglusë është lufta për hegjemoni, pa pyetur p.sh. nëse shqiptarët janë “mbetje osmane” apo sa janë të aftë shqiptarët të reagojnë në këtë rrafsh. Por duket sikur Davutoglu e ka siguruar influencën në Shqipëri, teksa ai shqetësohet për neutralizimin e Rusisë në rajon dhe për të ruajtur balancën me SHBA-në. Prandaj, edhe ai shqetësohet për vendet mbi të cilat Turqia me të vërtetë ka influencë kur propozon përgatitjen e një plani: “. . . siguria e brendshme në Ballkan do të ekuilibronte faktorin rus në zonë, si edhe përgatitja e një plani-kornizë do të ishte e domosdoshme për të garantuar sigurinë e brendshme dhe tërësinë territoriale të Shqipërisë, Bosnjës dhe Maqedonisë . . .” (Davutoglu, 2001: 162).

Këtu nevojitet citimi i Enciklopedisë Britanike për sa i përket Shqipërisë, si një burim i pavarur e i paanshëm: “Shqiptarët quhen bij të shqiponjës dhe vendi i tyre është Shqipëria. Ata janë pasardhës të ilirëve, që kanë jetuar në Europën Qendrore dhe kanë migruar në territorin e sotëm të Shqipërisë” (britannica.com/Albania). E njëjta gjë aplikohet edhe për kosovarët dhe shqiptarët e Maqedonisë dhe Malit të Zi, të cilët mund të jetë myslimanë, por kurrësi “mbetje turke”. Në këtë kuadër, Davutoglu vetëm sa spekulon vetëm duke i quajtur – në bazë të doktrinë së tij – banorët e këtyre viseve *mbetje osmane kulturore*.

Ndërkohë, Shqipëria është një vend kandidat për në Bashkimin Europian, pas vendimit të Këshillit të Ministrave në qershor 2014. Vendi u bë një vend kandidat potencial për anëtarësim në BE pas Këshillit Europian të Selanikut në qershor të vitit 2003. Më 18 shkurt 2008, Këshilli miratoi një partneritet të ri Europian me Shqipërinë. Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit (MSA) me vend është nënshkruar më 12 qershor 2006 dhe hyri në fuqi më 1 prill 2009. Ajo zëvendësoi Marrëveshjen e Përkohshme për tregtinë dhe aspektet e lidhura me tregtinë, e cila hyri në fuqi në dhjetor të vitit 2006. Marrëveshja e lehtësimit të vizave mes BE-së dhe Shqipërisë hyri në fuqi në janar të vitit 2008. Është për t’u theksuar fakti se Shqipëria është në rrugë oksidentale, pra, për t’u bërë pjesë e Bashkimit Europian, në një kohë kur vendi përplasat me interesat të fuqive të tjera jo-oksidentale, siç është Turqia.

Në këtë pozicion, në Shqipëri qarkullojnë korrente të ndryshme, por vendi ka përqafuar – të paktën në retorikën e tij politike – integrimin në Bashkimin Europian. Në kuadër të orientimit perëndimor, aktualisht në Shqipëri ka një prezencë të gjerë të SHBA-së, gjë që shihet në vendimmarrjen politike të përditshme. Një transversale që synon ta pengojë

orientimin perëndimor të shqiptarëve dhe interesat aktuale të shqiptarëve është perspektiva ruse. Politika e Rusisë – përmes fqinjëve sllavë – tenton pengimin e integritetit të Kosovës, dhe me një vizion më të rafinuar, integrimin e të gjithë shqiptarëve në BE.

Dhe transversalja tjetër, ajo që shtjellohet në këtë studim, është Turqia, e cila është shfaqur vitet e fundit si dominuese në rajon, dhe specifikisht në territoret shqiptare. Turqia po përdor gjithnjë e më shumë fuqinë e butë për t'u konsoliduar influencën e saj politike, ekonomike dhe kulturore në Ballkan, dhe specifikisht në Shqipëri. Gjatë viteve të fundit, qasja tashmë aktive e Turqisë politikës së jashtme ndaj Ballkanit ka fituar vrull të mëtijshëm dhe ambicie, ndërsa doktrinën “Davutoglu” shumë studiues e kanë emërtuar “Neo-Otomanizëm”. Në këtë mënyrë, Turqia përpaket të kapitalizojë dimensionet politike, ekonomike dhe kulturore në influencë, duke maksimizuar fuqinë e saj në rajon.

Në këndvështrimin turk, shqiptarët shihen si bashkudhëtarë të përbashkët të turqve në rrugën drejt Europës. Duke shfrytëzuar dy faktorë - vështirësinë e Turqisë për t'u pranuar në BE dhe hezitimin e BE-së për të përfshirë shqiptarët (e ashtuquajtura “lodhja nga zgjerimi”) – Turqia shpreson që ta shfrytëzojë hapësirën shqiptare, duke implemtuar doktrinën e saj, në dimensionet politike, ekonomike dhe kulturore.

Bazuar në sa u përmend më sipër, fokusi i punimit – pikërisht në këtë influencë - do të jetë mënyra se si Turqia ushtron ndikimin e vet në Shqipëri, referuar tre niveleve: gjeopolitikë, gjeoekonomi dhe gjeokulturë.

1.2 Korniza teorike

Në këtë punim, me politikë të jashtme aktuale i referohemi politikës së zbatuar nga Partia për Drejtësi dhe Zhvillim (AKP), e cila drejton Turqinë që prej vitit 2002 e në vijim.

(Duhet saktësuar që punimi është i kufizuar në periudhën 2002 – 2015.) Viti 2002 përbën një pikë kthese për Turqinë, pasi, me politikat e marra nga qeveria e AKP-së, është përcaktuar qartë perspektiva turke bashkëkohore në marrëdhëniet ndërkombëtare. Qeveria e AKP-së ka lënë pas praktikën e saj konvencionale në politikën e jashtme - e përcaktuar edhe si politikë statike, praktika të zbatuara gjatë Luftës së Ftohtë dhe, për inerci, gjatë dekadës së fundit të shekullit XX, dhe në mjedisin e ri global të shekullit XXI, Turqia ka hyrë me dinamika të reja.

Që në fillim të qeverisjes së saj në vitin 2002, AKP i është referuar doktrinës së Ahmet Davutoglu, “Thellësia Strategjike”. Në mendimin strategjik të Davutoglusë, gjeopolitika është parësore në analizën e elementëve të tillë si politika, ekonomia dhe kultura. Në librin me të njëjtin emër, të publikuar më 2001, Davutoglu përpunon vizionin e tij për Turqinë, vizion që mbështetet në pozicionin historik dhe gjeografik të vendit të tij. Ai i jep Turqisë rolin e një fuqie rajonale me influencë në Ballkan, Lindje të Mesme dhe Kaukaz, pikërisht për këtë pozicion historik dhe gjeografik. Madje, Turqia hedh shikimin për influencë edhe më larg, për të qenë një fuqi me rol sa më të madh global (Stratfor, 2010).

Bazuar në doktrinën “Thellësia Strategjike”, është ridimensionuar politika e jashtme turke për të arritur influencën e saj në Ballkan dhe më gjerë, dhe specifikisht në Shqipëri. Për ta shpjeguar këtë influencë janë marrë në shqyrtim tre komponentë kryesorë – gjeopolitika, gjeoekonomia dhe gjeokultura. Të tre këta komponentë lidhen ngushtësisht me teorinë konstruktiviste.

Pavarësisht mbështetjes tek teoria konstruktiviste, nuk mund të lihet pa përmendur se në punim, teksa shtjellohet “Thellësia Strategjike” – e implementuar në vendet për influencë turke, huazohen elemente edhe nga teoria realiste dhe ajo liberale.

Duhet theksuar se “teoritë e Davutoglusë nuk bazohen në një paradigmë të vetme . . . teksa ai mbështetet tek perspektivat realiste, liberale dhe konstruktiviste” (Cohen, 2016: 2). Pra, vihet re se ndër autorë me reputacion nuk ka një konsensus se në ç’shköllë të marrëdhënieve ndërkombëtare përputhet mendimi davutoluian. Disa akademikë si Alexander Murison (2006) në “Strategic Depth”, Emre Ersen në “Evolution of Eurasia”, Pinar Bilgin (2007) në “Only strong states”, argumentojnë se influencat realiste janë të pranishme në veprën e Davutoglusë, teksa ky i fundit i referohet Mackinder, Mahan, Haushofer dhe mendimtarëve të tjerë. Nisur nga kjo, mund të argumentohet se Davutoglu e bazon mendimin e tij tek politikat ekspansioniste (Ozkan, 2014). Gjithashtu, ky autor thekson se, “në vend që të krijojë një vizion të ri në marrëdhënie ndërkombëtare, Davutoglu thjesht modifikon politikën e fuqisë, për një Turqi më të fortë” (Cohen, f. 3). Ndaj, duke iu referuar formulimit dhe zbatimit të politikës së jashtme turke, realizmi i Davutoglusë bazohet në tri elemente.

Së pari, elementi *fuqi* konsiderohet parësor në marrëdhëniet ndërkombëtare, për shkak se Turqia është tashmë një fuqi rajonale; përveçse një fuqi rajonale, janë të shumtë ekspertët që e shohin Turqinë si një aspirante për t’u bërë fuqi globale. Realistët e konsiderojnë fuqinë si elementin më të rëndësishëm në fushën e marrëdhënieve ndërkombëtare. Kur analizojmë Turqinë, nuk është aspak e vështirë për të dalë në konkluzionin se ajo është një fuqi rajonale. Në fakt, shumë zyrtarë të lartë turq shkojnë

edhe më tej. Ish-presidenti Abdullah Gul, akoma një figurë qendrore e AKP-së, ka deklaruar se Turqia ka kapacitetin për t'u bërë fuqi globale (Lander, 2010: 4).

Së dyti, *anarkia* konsiderohet nga studiuesit si një element tjetër thelbësor i realizimit turk në marrëdhëniet ndërkombëtare. Politika e jashtme turke ndjek perspektivën realiste teksa e konsideron rendin botëror në anarki. Në teorinë e marrëdhënieve ndërkombëtare, anarkia është një koncept, sipas së cilit sistemi botëror nuk ka një lider d.m.th. nuk ka asnjë autoritet ndërbotëror. Pra, anarkia nënkupton se nuk ka një fuqi qendrore që kontrollon ose konfiguron sistemin botëror. Në librin “Thellësia Strategjike”, Davutoglu (2001) shpalos disa indikatorë që mbështesin qëndrimin realist. Ai lidh struktura të botës me një lojë shahu, dhe deklaron se në këtë lojë ka lojtarë dhe gurë shahu; jo të gjitha gurët mund të jenë mbret; ka edhe ushtarë, torra, kuaj dhe oficerë. Ndërkohë, lojtarët kanë kapacitet të ndryshëm, gjë që ndikon në rezultatin e lojës (33 – 34). Më tej, ai përmend se ka katër lloje shtetesh: superfuqitë, shtetet e mëdha, fuqitë rajonale dhe shtetet e vogla, dhe mes këtyre shteteve ka një luftë të vazhdueshme (f. 74). Disa vende luftojnë për të forcuar pozicionin e tyre; të tjerë kërkojnë të mbijetojnë në këtë kompeticion. Ky qëndrim përshtatet më së miri me termin *anarki*, një nga konceptet themelore të teorisë realiste.

Dhe së treti, koncepti *aleancë* në botën bashkëkohore shpjegohet gjithashtu tek qëndrimi realist në lidhje me aleancat e Turqisë. Koncepti i tretë i teorisë realiste i përdorur në shpjegimin e politikës së jashtme turke është mënyra e krijimit të aleancave. Realistët argumentojnë se nuk ka aleatë të përhershëm, pasi aleancat bazohen në interesa. Duke qenë se nuk ka përfitime të vazhdueshme nga një aleancë, atëherë këto nuk mund të jenë të përhershme. Në një sistem multipolar, miqtë dhe armiqët identifikohen lehtë. “Në këtë mënyrë, ata e përqendrojnë fuqinë në sistem dhe fokusohen tek pasiguritë dhe varësitë

ndërmjet shteteve të veçanta” (Donnelly, 2010: 123). Deri kohët e fundit, Perëndimi ishte aleati i vetëm i Turqisë, teksa kjo e fundit ishte dhe vazhdon të jetë një pikë strategjike për mbrojtjen e Europës. Gjatë sistemit dypolar të Luftës së Ftohtë, Turqia kishte një pozicion të stabilizuar në arenën ndërkombëtare. Me ndryshimet e kohëve të fundit, Turqia e vë veten përpara alternativave të reja. Nuk i mjafton vetëm rreshtimi në NATO apo organizma të tjerë perëndimorë.

Teksa studiojmë formulimin dhe zbatimin e politikës së jashtme turke, gjenden koncepte, siç ishin përkatësisht fuqia, anarkia apo aleanca, të teorisë realiste të marrëdhënieve ndërkombëtare. Këto koncepte na ndihmojnë për ta kuptuar dhe studiuar sa më qartë politikën turke. Por, sipas Sarac (2010), “nuk është e drejtë të deklarohet se realizmi është qëndrimi me efektin më të madh në shpjegimin e politikës së jashtme turke” (f. 3). Në një periudhë kur Turqia e ka përcaktuar rolin e saj rajonal dhe global, edhe pse përdoren terma të teorisë realiste, kur konfigurohet dhe zbatohet politika e jashtme turke, nuk mund të mos përfshihemi në ligjërimin se Turqia është më e pritur drejt termave të teorisë liberale si institucionet, reciprociteti, ndërvarësia, diplomacia, zgjidhja e konflikteve etj.

Duke iu referuar formulimit dhe zbatimit të politikës së jashtme turke, liberalizmi i Davutoglusë bazohet gjithashtu në tri elemente. Pikat e konvertimit të politikës së jashtme turke me liberalizmin janë të shumta. Në këtë shpjegim do të jepet fokusim në *diplomacinë* e përdorur nga Turqia për të zgjidhur çështje të ndryshme, rolin që ka *reciprociteti*, si dhe rëndësinë që ajo i jep *ndërvarësisë* me qëllim që të arrijnë marrëdhënie sa më të mira me aktorë të tjerë. Të tri këto koncepte shpjegohen në pesë parimet operationale të politikës së jashtme, si vijon: balanca ndërmjet lirisë dhe sigurisë; asnjë problem me fqinjët; zhvillimi i

marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë; diplomacia ritmike; dhe politika e jashtme shumëdimensionale.

Diplomacia është një pjesë thelbësore në zhvillimin e politikës së jashtme turke. Duke përdorur posaçërisht fuqinë e butë, në dukje jodetyruese dhe joimponuese, Turqia ka arritur ta inkorporojë këtë koncept në formulimin e politikës së saj, e cila karakterizohet nga “diplomacia e saj e bazuar në format moderne të komunikimit, angazhimet e saj ndaj demokracisë, dinamizmin e saj ekonomik, zgjidhjen e problemeve dhe marrëdhëniet me fqinjët e të bazuara në dialog” (synopsis, Ministry of Foreign Affairs of Turkey). Një nga motivet më themelore të doktrinės davutogluiane është krijimi i një mjedisi të sigurt për qytetarët, gjë që do të sillte pikësëpari stabilitet të brendshëm dhe pastaj ky stabilitet i brendshëm të shtrihej edhe në “zonat për t’u influencuar”. Harmonia ndërmjet lirisë dhe sigurisë është një tregues i demokratizimit të një shteti apo mirëfunksionimit të rendit të brendshëm. Parimi i dytë i zhvillimit të diplomacisë është “asnjë problem me fqinjët”. Në doktrinën davutogluiane, politika “zero probleme me fqinjët” krijon pikësëpari - nga ana perceptuese - një siguri territoriale që mund të arrihet me marrëveshje dhe zbutje qëndrimesh të ashpra. Pra, Davutoglu ka arritur që të lërë mënjanë – të paktën – perceptimet për kërcënime. “Asnjë problem me fqinjët” nënkupton eliminimin e çdo problemi në kufijtë turq. Parimi i tretë operacional është zhvillimi i marrëdhënieve të mira jo vetëm me fqinjët por me të gjitha rajonet (Davutoglu (2007: 92). Diplomacia ritmike apo proaktive “i referohet një proaktivizmi të qëndrueshëm në fushën e diplomacisë, teksa përpiqemi për të arritur një rol me aktiv në organizatat ndërkombëtare dhe të hapemi në fusha në të cilat Turqia ka qenë e kufizuar në të shkuarën” (Davutoglu, 2001: 82 – 83). Në këtë kuadër përfshihet edhe elementi i ndërhyrjes parandaluese, gjë që do të thotë që Turqia ndërhy

paraprakisht përpara se të ndodhë një krizë e mundshme. Qasja tjetër vizionare, që në fakt përbën gjithashtu risi për politikën e jashtme turke, është politika e jashtme shumëdimensionale. Një qasje e tillë nuk i referohet më politikës së dikurshme të bazuar kryesisht në konceptet tradicionale të ruajtjes së sigurisë. Pra nuk është njëdimensionale, por përfshin një gamë më të gjerë çështjesh; ndër të tjera, këto janë dimensionet ekonomike, kulturore, diplomatike apo energjetike e bëjnë bashkëkohore politikën e jashtme turke.

Por, siç u theksua më lart, analiza e punimit mbështet thelbësisht në teorinë konstruktiviste. Konstruktivizmi e vë thekson tek karakteri i ndërtuar në mënyrë sociale në marrëdhëniet ndërkombëtare. Një nga autorët prominentë të konstruktivizmit si Wendt (1999) thotë se ka dy parime themelore të kësaj teorie: “struktura e lidhjeve njerëzore përcaktohet kryesisht nga idetë e përbashkëta në vend të forcave materiale” dhe “identitetet dhe interesat e aktorëve ndërtohen mbi këto ide të përbashkëta në vend të një natyre të dhënë” (f. 1). Në këtë kuadër, bëhet edhe shpjegimi i mekanizmave dominues të Turqisë në Shqipëri, ku pikësëpari theksohet trashëgimia historike.

Janë të shumtë akademikët (Bulent, Aras, Friedman etj) që theksojnë se islamizmi përbën themelin e politikës së AKP-së, duke i veshur asaj një axhendë islamike. Kjo bëhet për disa arsye: së pari, liderët e partisë janë njerëz me influencë, të cilët kanë përqafuar më parë rrymën islame, duke qenë pjesëtarë të partive dhe shoqatave islamike; së dyti, vihet re një votueshmëri e gjerë në zonat rurale për AKP-në, zona në të cilat feja ka shumë përparësi në jetën e njerëzve; së treti, janë të shumtë ata që i referohen Davutoglusë, hartuesit të politikës së jashtme turke, si “neo-otoman”, si një personalitet që synon të ringjallë neo-otomanizmin apo pan-turkizmin në tokat e ish-perandorisë osmane. Në këtë kuadër, në studim teoria e konstruktivizmit merr përparësi në raport me teorinë realiste dhe liberale.

I ashtuquajhuri neo-otomanizëm ose gjeokultura pantuke është një ideologji që promovon angazhimin gjithnjë e më të madh të Turqisë në rajonet që kanë qenë më parë nën sundimin apo administrimin e Perandorisë Otomane, shtetit që i ka paraprirë Turqisë moderne. Në këtë kuptim, kultura ka prioritet në mendimin davutogluian. Në doktrinën e tij, ai ka futur koncepte të rëndësishme si thellësia kulturore apo kryqëzimi kulturor. E gjitha kjo shihet si përpjekje turke për influencë – bazuar në kuadrin teorik davutogluian – edhe në Ballkan për të neutralizuar forcat e tjera, kryesisht Bashkimin Europian.

Duke përdorur parametrat – gjeografi, histori, popullsi dhe kulturë – Turqia vë në zbatim fuqinë e butë. Në vend që t'i (para)gjykojnë ato si pengesa, gjë që ka ndodhur në të shkuarën e saj kemaliste, politikëbërësit turq i kanë shndërruar ato në asete strategjike. Kështu diplomacia e re publike turke është ndërtuar për të përhapur fuqinë e butë në Ballkan, Lindjen e Mesme dhe Kaukaz, por edhe më gjerë. Duket sikur Turqia është bërë më konfidente për të kapërcyer frikërat e së kaluarës, duke ndërtuar një identitet të ri në marrëdhëniet ndërkombëtare.

Megjithatë, për ta ilustruar këtë sa u tha më sipër për teorinë konstruktiviste, kur përvijohen hartat konjitive, duke përdorur gjeopolitikën kritike për ta shpjeguar, Davutoglu përmend kujtesën kolektive apo atë që theksohet shpesh trashëgiminë e përbashkët. Në këtë kontekst, Davutoglu (2001) thekson se “analiza e sferës së marrëdhënieve ndërkombëtare, pa depërtuar në thellësinë historike, është e ngjashme me analizën psikologjike, kur nuk merr në konsideratë të dhënat për kujtesën e një personi” (f. 551). Pra, një perspektivë e politikës së jashtme, pa marrë në konsideratë asetet historike dhe thellësinë gjeografike, nuk do të ishte kompatibël me gjeografinë e Turqisë.

Referuar Cohen (2016), konstruktivizmi ka përparësi në mendimin davutogluian sepse:

Së pari, Davutoglu (2001) e ka theksuar se i jep rëndësi islamizmit dhe historisë për të krijuar solidaritet apo miqësi mes civilizimeve dhe kulturave të ndryshme. Në kuadër të dimensioneve gjeopolitike, gjeoekonomike dhe gjeokulturore – të aplikuara edhe në Shqipëri – Davutoglu i jep rëndësi “marrëveshjes së ndërsjellë, ndërkohë që bazohet në vlera të përbashkëta në konsideratat e tij” (f. 23). Ai thekson se “mënyra më e mirë për t’u siguruar se ndërveprimet mes kulturave janë pozitive, është komunikimi mes organizatave ndërkombëtare . . . dhe se roli i kulturës dhe historisë ka shumë rëndësi në përmirësimin e marrëdhënieve mes kombeve” (Cohen, f. 5).

Së dyti, konstruktivistët argumentojnë se interesat e shteteve nuk përcaktohen nga fuqia, por nga identitetet e ndërtuara përgjatë një procesi të gjatë socialimi. Në ndryshim nga realizmi, sipas Wendt (1999), “nuk është fuqia e fortë që nxit marrëdhëniet ndërkombëtare, por është fuqia e ideve” (f. 8). Prandaj, në këtë linjë, mund të thuhet se përmes identitetit, normave sociale, kulturës, institucioneve, përcaktohen interesat dhe kryhet ndërveprimi mes shteteve.

Së treti, një tjetër element – që reflektohet në parimet e jashtme të hartuara nga Davutoglu – është prioriteti që i jepet fuqisë së butë në raport me fuqinë e fortë, ndërsa argumentohet nga shumë autorë që ndërhyrjet ushtarake duhet të shmangen kur ka hapësira për diplomaci. Sipas Cohen (2016), “fuqia në mendimin davutogluian përfshin jo vetëm me aspekte tranzicionale realiste, por edhe identitetin shoqëror dhe qytetërimor, pasi këta faktorë nxisin më tej aftësinë e një kombi për të shtuar fuqinë dhe influencën mbi aktorë të tjerë” (f. 7).

Së fundmi, në bazë të konstruktivizmit, shtet-kombet janë thjesht krijime njerëzore që mund të zhduken vetëm nëse njerëzit zgjedhin të veprojnë në këtë mënyrë (Wendt, 1999: 413). Kjo ide është themelore në mendimin e Davutoglusë, ndërsa ky i fundit thotë se kombet islamike duhet të bashkohen si një qytetërim dhe të shpërfillin kufijtë e vendosur nga fuqitë e mëdha (Yesiltas, 2010: 46).

Këto parime konstruktiviste aplikohen qartë në parimet e politikës së jashtme, dhe thelbësisht në dimensionet politike, ekonomike dhe kulturore të aplikuara nga Turqia në Shqipëri.

Nisur nga sa u tha më sipër, në këtë punim, na vjen në ndihmë më shumë konstruktivizmi - sesa realizmi apo liberalizmi - në analizimin e komponentëve gjeopolitikë, gjeoekonomikë dhe gjeokulturore të Turqisë për sa i përket influencës së ushtuar në Shqipëri.

1.3 Qëllimi i studimit dhe objektivat e studimit

Qëllimi i këtij studimi është analiza e ndikimit të “Thellësisë Strategjike” në rajon, duke u fokusuar në veçanti në këto dimension: gjeopolitikë, gjeoekonomi dhe gjeokulturë, specifikisht në Shqipëri, gjatë periudhës 2002 – 2015.

Objektivat e këtij studimi janë:

- *Shtjellimi i dimensionit të gjeopolitikës turke në Shqipëri në periudhën 2002 – 2015;*
- *Trajtimi i komponenti gjeoekonomik turk në Shqipëri në periudhën 2002 – 2015;*

- *Analiza e gjeokulturës si instrument ndikues i politikës së jashtme turke në Shqipëri në periudhën 2002 – 2015.*

1.4 Pyetjet kërkimore / hipotezat dhe përqasja metodologjike

Interesi i studiuesit të këtij punimi mbi ndikimin e doktrinës së Davutolgu, të materializuar në politikën e jashtme turke në rajon, duke u fokusuar veçanërisht në rastin shqiptar, bëri të mundur që ky studim të ngrihet mbi disa pyetje kërkimore, të cilat çuan më tej në hartimin e modelit analize.

Pyetjet kërkimore:

- *Çfarë ndryshimesh sjell doktrina “Thellësia Strategjike” e Davotoglusë në ridimensionimin e politikës së jashtme turke?*
- *Çfarë ndikimi sjell gjeopolitika turke në Shqipëri për sa i përket intensifikimit të bashkëpunimit politik turko-shqiptar?*
- *Si e ka përdorur Turqia kartën gjeoekonomike në Shqipëri gjatë periudhës së marrë në studim?*
- *Çfarë roli luan trashëgimia kulturore si aset i politikës së jashtme për të zbatuar dimensionin gjeokulturor në Shqipëri?*

Hipotezat:

Hipotezat e këtij studimi u mbështeten në pyetjet kërkimore, nëpërmjet të cilave u morën në shqyrtim marrëdhëniet mes variablave të studimit.

- *H1 Doktrina “Thellësia Strategjike” e Davotoglusë ka ridimensionuar politikën e jashtme turke që prej ardhjes në pushtet të AKP-së.*
- *H2 Përfshirja e doktrinës “Thellësia strategjike” nga ana e AKP-së në politikën e jashtme turke ka sjellë intensifikimin e prezencës turke në rajon, veçanërisht në Shqipëri.*
- *H3 Prezenca e shtuar e investitorëve turq nuk është thjesht materializim i politikave favorizuese të shtetit shqiptar, por më shumë konkretizim i strategjisë turke për ndikim në rajon.*
- *H4 Investimet në rritje në kulturë, specifikisht arsim, religjion dhe media, nga operatorë të ndryshëm turq në Shqipëri, duke shfrytëzuar trashëgiminë historike, e kanë bërë më të lehtë materializimin e strategjisë gjeokulturore turke në Shqipëri.*

Hipotezat e mësipërme për efekt studimor janë shqyrtuar sipas modelit të hipotezës së thjeshtë – tipi i lidhjes lineare (zinxhir), ndërmjet variablës së pavarur dhe asaj të varur. Hipotezat mbështeten tek komponentët sinkronikë dhe diakronikë. Pikëpamja sinkronike manifestohet në përpjekjet për të ndërlidhur komponentët e ndryshëm të politikës së jashtme, ndërsa pikëpamja diakronike shfaqet në lidhjen e fenomeneve të sotme me rrënjët historike të shoqërisë.

Një studim mbi efektet e doktrinës “Thellësia Strategjike”, i materializuar në politikën e jashtme turke gjatë periudhës 2002 – 2015 në vendin tonë, dikton një rëndësi të posaçme në adresë të ideimit të metodologjisë. Kjo nevojë ndikohet nga një sërë faktorësh. Pikësëpari, “realiteti politik është tepër kompleks dhe nuk mund të interpretohet vetëm nëpërmjet vëzhgimeve të thjeshta, pasi shpeshherë, rezultatet e këtyre të fundit janë iluzive dhe aspak objektive” (Bryman, 2004: 24). Së dyti, përzgjedhja dhe përdorimi i metodës së duhur është thelbësore për të garantuar objektivitetin e të dhënave dhe interpretimin shkencor të tyre. Për më tepër, studimi i realitetit, nëpërmjet një metode shkencore, i shërben jo vetëm interpretimit apo parashikimit të dukurive dhe ngjarjeve, por edhe parashtrimit të mundësive njerëzore për veprim dhe ndërhyrje në realitetin social.

Nisur nga çfarë u theksua më lart, një qasje e tillë synon të zbulojë shkakësinë në raportet politike bilaterale ndërmjet Turqisë dhe Shqipërisë, duke shtjelluar një grup të variablave të pavarura, të cilat shikohen si ndikuese të sjelljes së variablave të varura, korrelacionit ndërmjet disa variablave, apo evidentimit të rregullshmërisë së shoqërizimit midis një grupi variablash. Abbot (1999) e quan këtë model analize “paradigma e variablave”, sipas së cilës fokusi kryesor qëndron tek zbulimi i variablave dhe përcaktimi i natyrës së marrëdhënieve ndërmjet tyre.

Metoda e përzgjedhur në këtë punim është metoda interpretativiste, e cila iu referohet kryesisht të dhënave dytësore të prodhuara nga institucione të ndryshme ndër/kombëtare, autorë me reputacion në fushën e marrëdhënieve ndërkombëtare, dokumente zyrtare strategjike etj. Kjo metodë është përzgjedhur për shkak të natyrës holiste të problemit. Ajo bazohet në shqyrtimin e burimeve dytësore. Burimet e studimit janë siguruar nga dokumente, raporte, studime të publikuara nga institucione të ndryshme

ndërkombëtare dhe kombëtare. Njëkohësisht, janë shfrytëzuar artikuj të botuar në revista të ndryshme shkencore ndër/kombëtare. Këtyre burimeve iu bashkëngjiten edhe shfrytëzimi i disa këndvështrimeve teorike të autorëve më të njohur të fushës së marrëdhënieve ndërkombëtare dhe shkencave politike. Në përzgjedhjen e tyre, është synuar që tezat e autorëve të njohur të fushave përkatëse të ballafaqohen me njëra-tjetrën me qëllim që të ofrohet një panoramë sa më e gjerë dhe komplekse e fenomenit të marrë në shqyrtim.

Modeli i hulumtimit, i përzgjedhur për këtë punim, është ai i rastit studimor. Metoda në fjalë shërben si për të konfirmuar zbatimin e doktrinës të formuluar nga Davutolgu “Thellësia strategjike” në Ballkan, specifikisht në Shqipëri, por edhe për të testuar në nivel teorik vlefshmërinë e disa qasjeve, por posaçërisht qasjes konstruktiviste, qasje në të cilat bazohet ky punim.

1.5 Përkufizimet operacionale

Thellësia Strategjike

Thellësia Strategjike, doktrinë e Ahmet Davutoglu, argumenton se vlera e një kombi në politikën botërore bazohet tek pozita e saj gjeostrategjike dhe thellësia historike. Sipas logjikës së teorisë së Davutoglu, Turqia i ka të dy këto elementet për shkak të vendndodhjes në një zonë gjeopolitike që rrezaton influencë dhe për shkak të trashëgimisë historike të Perandorisë Otomane. (Davutoglu: 2001). Referuar lidhjeve kulturore që e kanë burimin tek historia e përbashkët, Davutoglu thekson lidhjet e Turqisë në Ballkan, Lindjen e Mesme, dhe madje edhe në Azinë Qendrore. Në të njëjtën mënyrë, ai deklaron se Turqia është trashëgimtari natyror i Perandorisë Osmane që dikur bashkonte botën myslimane, dhe për

këtë arsye ka potencial që të bëhet një “superfuqi”. (Walker: 2010). Nga një perspektivë tjetër, Aras (2010) e përshkruan doktrinën “thellësinë strategjike” si një teori e gjeopolitikës – një teori që fabrikon një shtet të fortë. Për këtë qëllim, Aras (2010) shpjegon se “Davutoglu ofron praktika ideore dhe materiale për të krijuar një shtet të fortë, duke u bazuar në historinë dhe gjeografinë unike të Turqisë” (f. 13). Në teorinë e tij, Davutoglu e vendos Turqinë, si një shtet i fortë, brenda një mjedisi ndërkombëtar në ndryshim, teksa, pas mbarimit të Luftës së Ftohtë dhe pas ngjarjeve të 11 Shtatorit, Turqia duhet të adaptohet me sfondin e ri në marrëdhëniet ndërkombëtare.

Qasja vizionare

Qasja vizionare i referohet identifikimit të krizave përpara se ato të ndodhin dhe ndërhyrjes paraprakisht në mënyrë efikase. Në këtë rast, Turqia nuk duhet vetëm të vendosë rend, por edhe të reagojë ndaj krizës. Në lidhje me qasjen vizionare, Davutoglu deklaron ndër të tjera se: “. . . për Ballkanin . . . Turqia ka një vizion për në një Ballkan multikulturor dhe të qëndrueshëm. Vizioni ynë është vizion i respektit të ndërsjellë, paqes, stabilitetit dhe prosperitetit.” (Davutoglu: 2009) Sipas kësaj premise, politika ndërkombëtare është një proces shumë dinamik, ndaj ka nevojë për strategji të bazuara në vizion kur formtohet politika e jashtme. Ky orientim do të krijojë vetëm politika reaguese (reaktive) dhe mbrojtëse (difensive) (Sozen, 2005). Gjithashtu, duke iu referuar Davutoglusë (2010), një perspektivë e orientuar në vlera thekson përpunimin e një vizioni strategjik dhe jo interesa afatshkurtra në formatimin apo formulimin e politikës së jashtme.

Kuadër konsistent dhe sistematik

Parim metodologjik që ka të bëjë me një kuadër koherent ndërkohë që Turqia bashkëvepron me aktorë të ndryshëm në arenën e marrëdhënieve ndërkombëtare. Me qëllim që të krijohet një kuadër sistematik i politikës së jashtme, d.m.th. një unifikim i qëndrueshëm i mendësisë strategjike, planifikimi strategjik dhe vullneti politik duhet të jenë një nevojshmëri e paevitueshme. Vizioni i Turqisë për Lindjen e Mesme nuk duhet të jetë i ndryshëm ai i për Azinë Qendrore apo për Ballkanin, gjë që nënkupton konsistencë dhe vazhdimësi. (Davutoglu, 2010).

Fuqia e butë

“Fuqia e butë” (soft power) nënkupton fuqinë që nuk është detyruese apo imponuese, por bazohet tek pranueshmëria. Fuqia e butë përdoret nga diplomacia, ekonomia dhe kultura për të fituar kredibilitet në sy të të tjerëve. Shtetet, me anë të fuqisë së butë, synojnë t’i përmbushin qëllimet e tyre me anë të marrëveshjeve dhe jo imponimit. (Nye, 1965). Ky parim prezumon se përdorimi me efikasitet i fuqisë së butë mund të inkurajojë përpjekje të demokratizimit në rajon dhe rolin e Turqisë si një palë e tretë” (Altunışık, 2008).

Asnjë problem me fqinjët

Politika “zero probleme me fqinjët” krijon - nga ana perceptuese - një siguri territoriale që mund të arrihet me marrëveshje dhe zbutje qëndrimesh të ashpra. Davutoglu (2001) ka arritur që të lërë mënjanë perceptimet për kërcënime. Ky parim nënkupton eliminimin e çdo problemi në kufijtë turq. Në procesin e hartimit të politikës së jashtme

futet në punë diplomacia, negociatat ndërkombëtare dhe instrumentet politike, ekonomike dhe kulturore për të zgjidhur çështje konfliktuale dhe për të zhvilluar me tej marrëdhënie të mira.

Diplomacia ritmike

Diplomacia ritmike i referohet një proaktivizmi të qëndrueshëm në fushën e diplomacisë, teksa një shtet përpaket për të arritur një rol me aktiv në organizatat ndërkombëtare dhe të hapet në fusha në të cilat ka qenë e kufizuar në të shkuarën. (Davutoglu, 2010).

Politika e jashtme shumëdimensionale

Politika e jashtme shumëdimensionale nuk i referohet më politikës së dikurshme të bazuar turke të kryesisht në konceptet tradicionale të ruajtjes së sigurisë. Pra nuk është njëdimensionale, por përfshin një gamë më të gjerë çështjesh, ndër të tjera, këto janë dimensionet ekonomike, kulturore, diplomatike apo energjetike.

Imagjinata gjeografike

Imagjinata gjeografike është një “krijim mendor” me anë të të cilit perceptohet dhe përcaktohet gjeopolitika e një vendi. Ky instrument është një lloj mendësie se si gjeopolitika duket të interpretohet. Në këtë këndvështrim, Turqia duket se po ri-interpreton pozicionin e saj ndërkombëtar nëpërmjet një vizioni të ri të politikës së jashtme. “Teksa impakti i hapësirës kibernetike (cyberspace) e bën botën të tkurret në madhësi, shtetet kanë filluar të vënë në pikëpyetje vendin e tyre në sistemin botëror” (Ó Tuathail & Dalby, 1998).

Pozicioni gjeografik nuk është më i mjaftueshëm. Po aq e rëndësishme është imagjinata gjeopolitike e një vendi - perceptim se ku përshtatet Turqia në sistemin global dhe si shtetet e tjera në atë sistem e vështrojnë atë. (Aras & Fidan, 2009; Mackinder, 1919; Newman, 1998).

Qendra gjeografike

Qendra gjeografike është një koncept i përdorur prej doktrinarëve më të vjetër të gjeopolitikës, gjithnjë në shërbim të krijimit të një perandorie ose ruajtjes së hegjemonisë së saj. Në vijimësi të kësaj logjike, pohohet se për një shtet pozita më e mirë gjeografike është të jetë mesi – pozita qendrore. Qendërzimi (pra, pozita qendrore) është kuptim relativ dhe në çdo kontekst gjeografia mund të ndryshojë. ((Davutoglu, 2001; Mackinder, 1919).

Partner strategjik

Partneriteti strategjik ka të bëjë me interesat dhe qëllimet afatgjata të një ose një grupi shtetesh. Partneritetet strategjike janë të lidhura zakonisht për mbrojtjen apo çështjet e sigurisë, por mund të përfshihen dhe në gamë e gjerë e marrëdhënieve bilaterale si në mbrojtje, arsim, shëndetësi, bujqësi dhe shpesh marrëdhënie ekonomike, duke përfshirë tregtinë, investimet dhe bankare. (Winter, 1996)

Gjeopolitika

Gjeopolitika është përcaktuese në analizimin e marrëdhënieve ndërmjet shteteve. Sidoqoftë, spektri i saj ndryshon në varësi të shtetit/shteteve që Turqia ka vendosur marrëdhënie. Gjithashtu, gjeopolitika është një term që i referohet rëndësisë së gjeografisë

për sa i përket lidhjeve ndërmjet kombeve. Sidoqoftë, ajo duhet vlerësuar në një mënyrë më tërësore, duke marrë parasysh zhvillimet aktuale si p.sh. globalizimin apo shfaqjen e aktorëve të rinj në arenën ndërkombëtare. E gjithë kjo skenë e re përçon mesazhin se marrëdhëniet nuk mund të vlerësohen ndarazi. Një nga qëllimet e gjeopolitikës është të theksohet se dominimi politik nuk është thjesht një çështje që ka lidhje vetëm me ushtrimin e pushtetit mbi burimet njerëzore apo materiale, por edhe me kontekstin gjeografik në të cilin ushtrohet ky pushtet. Megjithatë, gjeografia nuk është përcaktuese për të gjitha strategjitë e politikave të jashtme dhe të brendshme, por gjeografia apo konfigurimet gjeografike u krijojnë mundësi politikëbërësve dhe politikanëve që të hartojnë politika specifike. Pozita gjeografike e një vendi mund t'i japë atij fuqi apo vlerë shtesë. Hartuesit e politikave duhet të dinë ta vlerësojnë dhe ta përdorin pozitën gjeografike në dobi të vendit të tyre. (Gray dhe Sloan, 1999; Flint, 2006).

Gjeoekonomia

Gjeoekonomia është studimi i aspekteve hapësinore, kohore, dhe politike të ekonomive dhe burimeve. Është gjithashtu studimi i marrëdhënies mes politikës dhe ekonomisë, veçanërisht në një shkallë ndërkombëtare. Gjeoekonomia analizon strategjitë ekonomike të vendosura nga shtetet në një mjedis politik me qëllim që të mbrojnë ekonomitë e tyre ose të zotërojnë disa sektorë të mirë-identifikuar të tregut botëror. Ky zotërim apo kontroll lidhet me një element të pushtetit dhe influencës ndërkombëtare – për të përforcuar potencialin ekonomik dhe social. (Luttwak, 2002; Lorot, 2007)

Gjeokultura

Gjeokultura është një term i përdorur për të përshkruar se si qeniet njerëzore mendojnë për kulturën e tyre me qëllim që të shpjegohen supozime themelore si dhe kuptime mbi të cilat është ndërtuar natyra humane. Për më tepër, gjeokultura është një grup normash, të cilat janë të pranuar gjerësisht në një mjedis të caktuar shoqëror. Gjeokultura është e lidhur ngushtë me një proces politik dhe faktorët që përbëjnë normat gjeokulturore, përftohen nga aspektet politike (Wallerstein, 1991).

1.6 Impakti shkencor i studimit

Ky studim i shtohet atyre pak studimeve të thelluara që janë krye në fushën e marrëdhënieve ndërkombëtare dhe shkencave politike në lidhje me shpjegimin e ndikimit gjeopolitik të Turqisë, sidomos gjatë periudhës së zbatimit të doktrinës së Davutoglu, “Thellësia strategjike”. Studimi ofron një ekzaminim të impaktit të strategjisë gjeopolitike të Turqisë në rajon në përgjithësi dhe në mënyrë më të thelluar në Shqipëri.

Studimi është gjithashtu një kontribut në drejtim të implikimeve afatshkurtra dhe afatgjata të Turqisë në rajon, pasi zhvillime të tilla janë studiuar relativisht pak si nga studiues shqiptarë ashtu edhe të huaj. Në lidhje me influencën turke në vendin tonë mungojnë analiza dhe studime që të nxjerrin në pah këtë orientim. Ndaj, një nga risitë e studimit është analizimi i efekteve të kësaj influence në vendimmarrjen e brendshme dhe të jashtme të shtetit shqiptar. Nisur nga kjo logjikë, ky studim jep një kontribut të rëndësishëm në hedhjen dritë të avantazheve dhe dizavantazheve që rrjedhin nga kjo prezencë e shtuar e politikës turke në Shqipëri. Sigurisht që njohja në thellësi e këtij fenomeni mund të nxisë aktorët e rëndësishëm politikë të rikonceptojnë raportet bilaterale Shqipëri – Turqi dhe të

ripozicionojnë rolin gjeopolitik të vendit tonë në kushtet e një influence turke gjithnjë e më të madhe në Shqipëri.

Një risi tjetër që sjell ky studim është debati i pasur teorik, ku ndërthuren tri teori të marrëdhënieve ndërkombëtare në shpjegimin e politikës së jashtme turke. Perspektivat realiste, liberale dhe identitare kombinohen për të dhënë sa më qartë dimensionet e fenomenit dhe për të testuar vlefshmërinë e tyre në shpjegimin e këtyre fenomeneve. Specifikisht, studimi paraqet një reflektim të mënyrës se si Turqia e përdor politikën e jashtme nga perspektiva e teorive të marrëdhënieve ndërkombëtare, duke marrë si rast studimor Shqipërinë. Studimi i rastit, pavarësisht specifikave, konfirmon dimensionet e qasjes gjeopolitike të Turqisë në rajon, duke u fokusuar në tre aspekte kryesore: politikë, ekonomi dhe kulturë, që të treja të lidhura ngushtë me gjeografinë, përkatësisht të emërtuara gjeopolitikë, gjeoekonomi dhe gjeokulturë.

Një risi tjetër që sjell ky studim lidhet me të dhënat e ofruara në drejtim të shtimit të investimeve ekonomike në disa sektorë, përhapjes së kulturës turke, kryesisht në televizion dhe religjion si dhe shume institucione arsimore. Trajtimi i këtyre të dhënave nga këndvështrimet gjeopolitike, gjeokulturore, gjeoekonomike është një vlerë e shtuar në kuptueshmërinë e ndikimit turk në Shqipëri.

Në Shqipëri, vihet re një “dyzim” i padukshëm shqiptar në lidhje me orientimin e ardhshëm të vendit, ndërsa politikisht jemi dëshmitarë të ndërhyrjes turke në politikëbërjen shqiptare, të shtimit të investimeve ekonomike në disa sektorë, si dhe të përhapjes së kulturës turke, kryesisht në arsim, televizion dhe religjion. Dhe reagimi shqiptar është në gjendje “pritësi” apo “mosreaguesi”. Në planin e jashtëm, nën presonin amerikan, nën hezitimin e BE-s për ta përfshirë vendin tonë në Union, nën influencën e pengesave ruse në

rajon për integrimin europian të Shqipërisë, nën impaktin turk (që duhet se preferohet nga amerikanët), Shqipëria duket e pambrojtur. Për këtë arsye, ky punim mund të shërbejë si referim për hartim strategjik në lidhje me reagimin e politikës shqiptare ndaj aktorëve të tjerë në arenën ndërkombëtare.

1.7 Limitet e studimit

Për sa i përket kompleksitetit që mbart fenomeni, si çdo fenomen tjetër, është e pamundur që të jepet ndonjë analizë shteruese, por të paktën synohet që në rrafshin teorik dhe atë empirik të ofrohet një kontribut modest në drejtim të leximit të situatës dhe faktorëve që e kanë krijuar pozicionin e ri gjeopolitik, gjeoekonomik dhe gjeokulturor të Turqisë në Shqipëri në periudhën post-totalitare.

Analiza në rrafshin teorik ballafaqohet me disa kufizime. Në përgjithësi, është i njohur fakti që analizat makro kanë prije të shndërrohen në sempliste dhe deri diku dhe skematike, pasi nënvlerësojnë apo shpërfillen nënvariabla që mund të kenë një ndikim parcial apo kontekstual në fenomenin që analizohet. Mirëpo, në krahun tjetër nuk mund të lëmë pa nënvizuar faktin që ky është ndër të paktat studime që, për të kuptuar më mirë rrënjët e problemit, fokusohet në tre dimensione: politikë, ekonomi dhe kulturë. Njëkohësisht, punimi ofron një analizë të thelluar makro duke evidentuar disa nga variablat që ndikojnë në ristrukturimin e marrëdhënieve të reja Turqi - Shqipëri në aspektin politik, ekonomik dhe kulturor.

Nga pikëpamja metodologjike, studimi i referohet rastit studimor – përfaqësues, duke pretenduar që prirje të ngjashme të influencës turke janë të pranishme në rajon. Pavarësisht ngjashmërisë ndërmjet disa vendeve të rajonit, kryesisht me shumicë myslimane

si Kosova, Maqedonia, Shqipëria, Bosnja Hercegovina, nuk mund të mos vëmë në dukje edhe specifikat ndërmjet tyre. Janë qasje, të cilat, nëpërmjet rastit të Shqipërisë, shpjegojnë hegjemoninë e Turqisë në disa nga vendet e rajonit të Ballkanit, gjë që na shtyn drejt skematizimit të analizës dhe shpjegimit semplast të saj. Kjo ndodh pasi nuk mund të anashkalohen diferencat ndërmjet këtyre vendeve dhe specifikat që ato shfaqin në bashkërendimin në politikën e tyre të jashtme dhe të brendshme.

Në rrafshin empirik, si kufizim mund të përmendet fakti që aksesimi në dokumentacione zyrtare është mjaft i limituar. Njëkohësisht, studime të natyrës sasimore dhe cilësore mbi efektet e mundshme të investimeve turke në ekonominë shqiptare, apo të ndikimit të fesë, arsimit dhe medias në identitetin kulturor të shqiptarëve janë të reduktuara dhe nuk janë parë nga perspektiva e gjeoekonomisë apo gjeokulturës. Në këto kushte, analiza të kësaj natyre kontribuojnë në kuptueshmërinë e dimensioneve përkatëse.

1.8 Ndërtimi i punimit

Punimi është i ndërtuar në gjashtë kapituj, nga kapitulli i parë hyrës e deri tek kapitulli i fundit. Në fund jepen konkluzionet përkatëse. Këto kapituj janë pjesë e një sistemi të vetëm, të lidhur me temën e punimit.

Kapitulli i parë që është ky që po mbyllet tani, përfshiu element të tilla si shtrimi i problemit, korniza teorike ku mbështet ky studim, qëllimi i studimit dhe objektivat e studimit, pyetjet kërkimore dhe hipotezat për kufizimet operacionale, për qasja metodologjike të studimit, impakti shkencor i studimit dhe limitet e këtij studimi. Janë elemente që e ndihmojnë studiuesit të orientohet saktë në shtjellimin përmbajtësor të temës.

Për të kuptuar të tashmen dhe të ardhmen, është e domosdoshme që të njihet e kaluara. Në këtë prizëm, në kapitullin e dytë, jepet sfondi historik, në bazë të të cilit lindi, u krijua dhe u zhvillua Partia për Drejtësi dhe Zhvillim, e cila do të kishte në gjirin e vet figura të tilla si Erdogan, Gul dhe Davutoglu. Ky kapitull shtjellon debatin nëse ideologjia kemaliste ishte “ndërprerje zhvillimi” apo “vazhdimësi zhvillimi”. E dyta mbrohet me fanatizëm nga mbështetësit e AKP-së. Më tej, për sa i përket politikës së brendshme, jepet roli i ushtrisë në konfigurimet politike dhe zbehja e rolit të saj pas fuqizimit të AKP-së, duke shpjeguar raportet establishment politik – establishment ushtarak në vite, si edhe raportet aktuale AKP – Ushtri. Për sa i përket politikës së jashtme, shtjellohen përcaktuesit e politikës së jashtme tradicionale turke.

Pasi kuptohet se u konfigurua AKP-ja, në kapitullin e tretë jepet Turqia e Re, me koncepte inovative në politikën e jashtme. Një vend të gjerë zë analiza e parimeve të politikës së jashtme, të cilat e kanë transformuar Turqinë në arenën ndërkombëtare. Pra, duke u fuqizuar së brendshmi, Turqia bëhet e aftë për të rrezatuar influencë gjeopolitike në rajon dhe më gjerë. Në këtë prizëm shpaloset gjeopolitika si mjet për të shpjeguar politikën e jashtme turke, duke marrë në konsideratë marrëdhëniet e saj me aktorët globalë dhe rajonalë. E gjithë kjo panoramë jepet në sfondin e pozicionit gjeopolitik të Turqisë, i cili, në bazë të parimeve davutogluiane, duhet të inkurajojë një politikë të jashtme më aktive.

Kapitulli i katërt paraqet influencën e politikës së jashtme turke dhe gjeopolitikës turke në Shqipëri dhe territoret e banuara nga shqiptarë etnikë. Analizohet komponenti gjeopolitik i kësaj influence, duke shpjeguar Turqinë si një “shtet qendror” dhe një “urë” mes Lindjes dhe Perëndimit, si dhe kapacitetin që gëzon Turqia gjeografikisht për të parë drejt Europës nëpërmjet dritares ballkanike. Një vend të rëndësishëm zënë raporte turke-

shqiptare, të cilat përcaktojnë situatën aktuale mes dy shteteve. Paraqitet gjithashtu perspektiva e re e Shqipërisë zyrtare, duke e konsideruar Turqinë partner strategjik për zhvillimin e vet.

Në kapitullin e pestë shtjellohet elementi i dytë thelbësor që Turqia përdor për influencën e saj politike në Shqipëri. Ky është komponenti gjeoekonomik. Turqia, përmes fuqisë së butë, ushtron një Shqipëri një influencë të konsiderueshme, duke përdorur ekonominë. Në këtë aspekt synohet të jepet se si është rritur pesha e gjeoekonomisë në marrëdhëniet ndërkombëtare, dhe se si funksionon gjeoekonomia në marrëdhëniet turke me Shqipërinë dhe territoret e banuara nga shqiptarë. Kapitulli mbyllet me debatin nëse Turqia ka përdorur plotësisht dhe në mënyrën e duhur kartën gjeoekonomike në Shqipëri.

Kapitulli i gjashtë thellohet në përdorimin e gjeokulturës si një mjet i politikës së jashtme turke për influencë në Shqipëri. Shpjegohet koncepti i vështirë “komponenti gjeokulturor”, duke u përfshirë në parametrat konstantë të fuqisë. Për të rrezatuar sa më shumë influencë në perspektivën kulturore është dhënë “mësymja” që ka ndërmarrë AKP-ja në Shqipëri, ku rol të rëndësishëm luan trashëgimia e përbashkët, ku faktori njerëzor është parësor. Turqia e luan këtë kartë në nivel institucional me agjenci si TIKa dhe Diyanet-i, me rrjete islamike-turke që veprojnë në arsim, shëndetësi, religjion etje, apo me trendin e fundit soap power (lojë fjalësh mes soap opera dhe soft power).

Punimi mbyllet me konkluzionet, të cilat janë rrjedhoja logjike të kapitujve pararendës të punimit, në funksion të dhënies përgjigje për pyetjeve kryesore dhe mbrojtjen e hipotezave.

Kapitulli II: Sfond historik dhe politik i AKP-së

Duke qenë se studimi është i fokusuar në politikën e jashtme të AKP-së (2002 – 2015), është e nevojshme që të shtjellohet bekgroundi i arenës politike turke. Ky shpjegim fillon që nga viti i largët 1923, kur u themelua Republika laike turke nga Ataturku, i cili mori masa drastike për t’u shkëputur nga e kaluara. Por, janë të shumtë autorët të frymës kemaliste që shtrojnë pyetjen nëse ideologjia kemaliste ishte “ndërprerje zhvillimi”. Nga ana tjetër, autorë të tjerë, por me frymë islamike, deklarojnë se ishte “vazhdimësi zhvillimi”. Është për t’u theksuar fakti se politika aktuale turke e ka bazuar orientimin e saj në trashëgiminë e saj otomane, ndaj ka tendencën të besojë më shumë variantin e dytë. Për të shpjeguar këtë “përplasje” është janë shpjeguar fazat kryesore që kanë ndodhur në politikën turke deri në ardhjen në pushtet të AKP-së. Pavarësisht se kjo parti administron një shtet laik, ajo ka baza islamike. Megjithatë, përgjatë këtyre fazave të Turqisë politike ka pasur gjithmonë influenca të grupeve islamike përkundrejt laicitetit. Ataturku i heshti këto zëra me forcë. Pas Luftës së Dytë, Turqia bëhet më demokratike, dhe liderët nuk qenë dhe aq autoritarë, ndaj ishin më vulnerabël ndaj frymave të ndryshme islamike dhe ekstremiste. Kjo është edhe arsyeja thelbësore e këtij kapitulli: të sqarojë ardhjen në pushtet të AKP-së si një zhvillim “natyror”, siç thonë islamistët. Megjithatë, duhet të theksohet se qeveria aktuale është laike. Është shtruar vazhdimisht këto vite pyetja nëse do ta rrezikojë AKP-ja laicitetin. Dhe për të ruajtur laicitetin ka ndërhyrë ushtria, e cila ka krijuar një model të veçantë zhvillimor. I fundit grusht ushtarak – për të ruajtur laicitetin - ka ndodhur në vitin 1997. Me ardhjen në pushtet të AKP-së, në kuadër të hyrjes së Turqisë në BE, politikanët ia dolën të

zbehnin rolin e ushtrisë, duke i lënë kështu hapësirë qeverisë të mos “trembet” më nga ndërhyrja ushtarake dhe të ketë dorë të lirë për të zbatuar politikën e saj.

2.1 Ideologjia kemaliste: “ndërprerje zhvillimi” apo “vazhdimësi zhvillimi”?

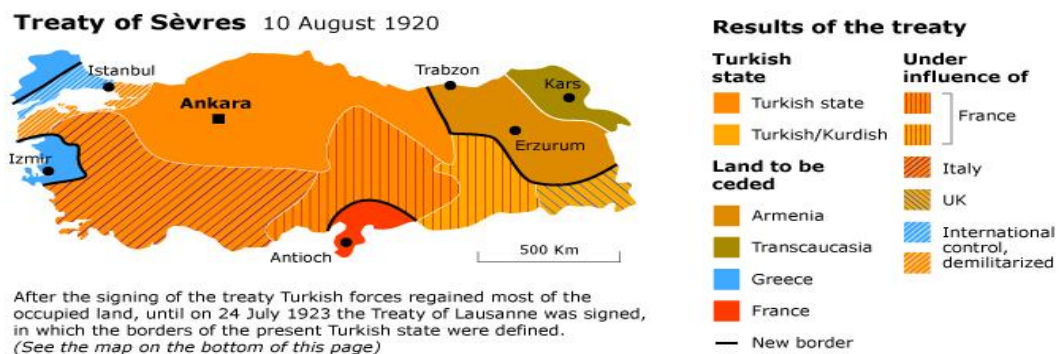
Traktati i Lozanës – Fillimi i një kapitulli të ri për Turqinë

Traktati i Lozanës (24 qershor 1923) u nënshkrua në Lozanë të Zvicrës, dhe përcaktoi kufijtë e Anadollit dhe Trakës Lindore, duke vulosur kështu ndarjen përfundimtare të Perandorisë Otomane dhe duke anuluar Traktatin e Sevrës (1920) (Shaw & Shaw, 1976). Ndarja e Perandorisë Otomane që një proces politik i mbushur me ngjarje të shumta që ndodhën pas Luftës së Parë Botërore. Kjo periudhë zgjati nga 30 tetori 1918 deri më 1 nëntor 1922. Me këtë ndarje nënkuptohet shpërbërja e Perandorisë në disa kombe të reja. Kjo ndarje që planifikuar që në ditët e para të luftës nga Aleatët (Fuqitë e Antantës). Aleatët nuk qenë dakord me synimet turke të pasluftës dhe u futën në disa marrëveshje dy- ose tre-palëshe. Kjo ndarje solli krijimin e botës moderne arabe dhe Republikës së Turqisë. Liga e Kombeve i atribuoi Francës mandate në Siri dhe Liban, ndërsa Britanisë së Madhe kontroll në Mesopotami dhe Palestinë (që më vonë u nda në Palestinë dhe Transjordan). Pjesë të Perandorisë Otomane në Gadishullin Arabik u bënë pjesë të territorit të sotëm të Arabisë Saudite dhe Jemenit (Helmreich, 1975: 186-187).

Pas pushtimit të Stambollit nga forcat britanike dhe franceze në nëntor të vitit 1918, qeveria otomane ra përfundimisht dhe për rrjedhojë më 10 gusht 1920 u nënshkrua Traktati i Sevrës. Ishte një traktat paqeje mes Perandorisë Otomane dhe Aleatëve (me përjashtim të Rusisë dhe SHBA-së), në fund të Luftës së Parë Botërore. Në bazë të traktatit, shpërbëhej

Perandoria Otomane dhe shfuqizohej praktikisht sovraniteti turk. Vendimet në lidhje me zbatimin e Traktatit të Sevrës u morën në Konferencën e San Remos në prill 1920. Në Azi, Turqia hiqte dorë nga sovraniteti mbi Mesopotaminë (Irak) dhe Palestinën (duke përfshirë Transjordaninë), e cila u bë mandat britanik; Sirinë (përfshirë Libanin), e cila do të ishte nën varësinë e Francës. Turqia mbyllej në Anadoll, por do t'i jepte autonomi Kurdistanit. Armenia u bë një republikë e pavarur, duke marrë garancinë e ndërkombëtarëve. Smirna (Izmiri i sotëm) dhe rrethinat e saj u vendosën nën administrimin grek në pritje të një referendumi për të përcaktuar statusin e saj të përhershëm. Në Europë, Turqia hiqte dorë nga pjesë të Trakës Lindore; disa ishuj të Egjeut i kalonin Greqisë, 15 ishujt (Dodekaniza) i kalonin Italisë (ku përfshihej Rodosi dhe ishujt rreth tij). Turqia do të mbante Kostandinopojën dhe rrethinat e saj, përfshirë zonën e ngushticave, por këto të fundit do të internacionalizoheshin. Gjithashtu, Aleatët do të kishin kontroll mbi ekonominë turke (Helmreich, 1975: 186-187).

Traktati u pranua nga qeveria e Sulltanit Muhamedit VI në Stamboll, por u hodh poshtë nga qeveria paralele nacionaliste e Kemal Atatürkut në Ankara. Traktati i veçantë i Atatürkut me Bashkimin Sovjetik dhe fitoret e tij kundër grekëve i detyruan Aleatët të negocionin një tjetër traktat.

Ndarja e Anadollit dhe Trakës sipas Traktatit të Sevrës

Pra, ndërsa Traktati i Sevrës që në diskutim e sipër, lëvizja kombëtare turke, nën udhëheqjen e Ataturkut, u nda nga monarkia e përqendruar në Stamboll dhe krijoi Asamblesën Kombëtare në Ankara në prill 1920. Traktati i Sevrës ishte i papranueshëm nga Ataturku, i cili nisi ofensivat ushtarake. Për pasojë, qeveria turke deklaroi se ratifikimi i Traktatit ishte i pamundur. Kjo i detyroi Aleatët t'u ktheheshin negociatave. Aleatët u sprapsën si pasojë e fitoreve të ushtrisë turke që u rezistuan grekëve, armenëve dhe francezëve dhe siguroi territorin që përbën Turqinë e sotme. Krerët e lëvizjes kombëtare turke luajtën me mprehtësi në arenën ndërkombëtare pasi nënshkruan Traktatin e Moskës me Bashkimin Sovjetik (mars 1921), ku Turqia ataturke u pranua si palë në bisedime për vendosjen e marrëdhënieve mes dy vendeve, pavarësisht se qeveria legjitime drejtohej akoma nga Sulltani. Akordi i Ankarasë me Francën (tetor 1921) i dha fund konfliktit me Francën; Traktati i Aksandropolit me Armeninë (dhjetor 1920) i dha fund luftës me Armeninë; si dhe Traktati i Karsit (tetor 1921), i nënshkruar me disa Republika Sovjetike, përcaktoi kufijtë lindorë të Turqisë. Këto traktate patën rëndësi pasi revolucionarët turq po nënshkruanin marrëveshje të rëndësishme me shtete dhe ata po njiheshin ndërkombëtarisht si përfaqësues të Turqisë (Shaw & Shaw, 1976).

Armiqësitë me Britaninë për zonën e ngushticave u shmangën në shtator 1922 me Incidentin e Canakut (ku trupat turke do të sulmonin britanikët dhe francezët), gjë që solli Armëpushimin e Mudanias (Marrëveshje mes Asamblesë Kombëtare të Turqisë nga njëra anë dhe Italisë, Francës dhe Britanisë nga ana tjetër, e nënshkruar në qytetin e Mudanias, pranë Bursas). I gjithë ky demarsh turk i detyroi Aleatët t'u riktheheshin bisedimeve. Për rrjedhojë, palët u mbledhën në Lozanë ku Traktati i Sevrës do të shfuqizohej dhe do të zëvendësohej me Traktatin e Lozanës (Shaw & Shaw, 1976).

Ndryshimet territoriale të Perandorisë Otomane pas Traktatit të Lozanës

Pasi Traktati i Sevrës nuk u njoh nga qeveria nacionaliste e Mustafa Kemal Atatürkut, ushtria turke shënoi fitore edhe mbi grekët dhe përmbysi Sulltanin. Qeveria kemaliste mori pozicion imponues për të kërkuar një traktat të ri paqeje. Pas nënshkrimit të Traktatit të Lozanës më 1923, Turqia rimori Trakën Lindore, disa nga ishujt e Egjeut, një territor përgjatë kufirit sirian, distriktin e Smirnas; zona e internacionalizuar e ngushticave do të mbetej e çmilitarizuar dhe subjekt i konventave ndërkombëtare. Turqia do të kishte të drejta sovrane mbi territorin e saj, dhe zonat e huaja të influencës do të shfuqizoheshin. Jashtë zonës së ngushticave nuk u imponua asnjë kufizim mbi qeverinë turke. Në këmbim, Turqia mernte përsipër të hiqte dorë nga pretendimet për territoret e mëparshme otomane dhe do të mbronte të drejtat e minoriteteve brenda këtyre kufijve. Një marrëveshje e posaçme u nënshkrua me Greqinë për shkëmbim të detyruar të minoriteteve (Shaw & Shaw: 1976).

Çka është më e rëndësishme, Traktati i Lozanës erdhi si pasojë e Luftës Turke për Pavarësi dhe çoi në njohjen ndërkombëtare të sovranitetit të Republikës së re të Turqisë, si

shtet pasues i Perandorisë Otomane. Kjo luftë çlirimtare u ndërmor nga një komb (i mbetur i vogël) kundër shteteve më të fuqishme imperialiste të kohës, kryesisht Britanisë dhe Francës, por edhe aleateve të tyre me peshë më të vogël, Italisë dhe Greqisë. Kulminoi me fitore ushtarake në sheshet e betejave dhe fitore diplomatike në Lozanë, ku u njoh ndërkombëtarisht Republika e Turqisë. Kjo fitore i hapi rrugën Ataturkut për zbatimin e ideologjisë kemaliste dhe për t'i dhënë Turqisë një orientim perëndimor.

Ideologjia kemaliste

Në vitet '20, në një botë që përballej me një krizë të thellë sociale, filozofia e re e Ataturkut dallohet për karakterin e saj praktik dhe popullor. Madje ajo vlerësohet si një ideologji e Republikës moderne turke e mishëruar në parimet e Ataturkut, sipas të cilave të gjithë qytetarët duhet të përfshiheshin në të, gjë që vërteton fuqinë e një ideologjie shtetërore si një “ideologji e të gjithëve” (Cizre, 2008: 148). Kjo ideologji pati edhe një karakter të rëndësishëm praktik pasi parimet e tij nuk mbetën thjesht në teori, por u vunë në praktikë. Gjithashtu pati një karakter popullor pasi të gjitha përpjekjet e tij synuan civilizimin e popullit në tërësi. Pra, kemalizmi u përpoq të krijonte ura ndërmjet popullit të thjeshtë dhe klasës intelektuale. Ishte një lloj civilizimi në bazë të të cilit synohej një liri sa më e madhe për qytetarët. Sipas kësaj doktrine, lumturia gjendej në një Turqi të pavarur, pa nënshtrime të natyrës politike, sociale ose fetare. Kjo lloj filozofie sulmonte në këtë mënyrë fanatizmin fetar që konsiderohej element patologjik i ngulitur në mendjen njerëzore nga despotizmi. Pra, u kapërcyen pengesat fetare të ngulitura në kulturën e popullit dhe i hapej rrugë reformimit shtetëror. Parimi thelbësor i kemalizmit ishte ekzistenca e pavarur e popullit, ku demonstron një shpirt nacionalizmi (Jung & Piccoli, 2001). Sipas këtyre dy

studiuesve, “vetëm nacionalistët mund të mbronin pavarësinë . . . Gjithashtu, ky lloj nacionalizmi nuk parandalonte harmoninë ndërkombëtare” (Jung & Piccoli, 2001: 178). Në Kongresin e Partisë Popullore Republikane të vitit 1927, Ataturku deklaronte:

“Ne jemi Republikanë

Ne jemi Populistë

Ne jemi Nacionalistë

Ne jemi Etatistë

Ne jemi Laikë

Ne jemi Revolucionarë” (Ataturk, 1927)

Shpjegimi i kësaj deklarate i jep kuptim orientimit politik kemalist. Këto gjashtë parime përbëjnë ideologjinë politike të Mustafa Kemal Ataturkut. Janë parime që përcaktojnë karakteristikat themelore të Turqisë moderne. Për shpjegimin e këtyre parimeve, në këtë studim janë marrë për referim kryesisht libri “Ataturku dhe natyra e vërtetë e Turqisë moderne” nga Gerard Tongas, dhe “Historia e e Perandorisë Osmane dhe Turqisë moderne”, Vëllimi III, nga Stanford J. Shaw dhe Ezel Kural Shaw.

1. Republikanizmi

Republikanizmi (turqisht: *cumhuriyetçilik*) ishte ajo pjesë e ideologjisë kemaliste që zëvendësoi absolutizmin e monarkisë (perandorisë otomane) me sundimin e ligjit, sovranitetin popullor dhe cilësitë civile - me një theks të veçantë në lirinë e praktikuar nga qytetarët. Republikanizmi kemalist përcaktonte një republikë kushtetuese, në të cilën përfaqësuesit e popullit zgjidheshin dhe duhej të qeverisnin në bazë të ligjit ekzistues kushtetues që kufizonte pushtetin e qeverisë mbi qytetarët. Kreu i shtetit dhe zyrtarë të tjerë

zgjidheshin në mënyrë demokratike dhe nuk do t'i trashëgonin pozicionet. Vendimet e tyre do të ishin subjekt i gjykatave. Në ndryshim nga shteti osman, kemalizmi pretendonte se të gjitha ligjet e Republikës së Turqisë duhej të bazoheshin në nevojat aktuale të vendit, ose, siç deklaronte Ataturku “. . . duhet të frymëzohen nga nevojat aktuale këtu në Tokë si një fakt thelbësor i jetës kombëtare. . .” (Ataturk, 1927). Kemalizmi pohonte se vetëm sistemi republikan mund të përfaqësonte më së miri aspiratat e njerëzve. Ky sistem republikan kemalist qe një demokraci përfaqësuese me një parlament të zgjedhur në zgjedhje të përgjithshme, një president si kryetar shteti i zgjedhur nga parlamenti që shërbente për një mandat të caktuar dhe një kryeministër i caktuar nga presidenti, ndërsa ministrat caktoheshin nga parlamenti. Duke ndjekur parimet e demokracisë përfaqësuese, shteti kemalist kishte një ndarje pushtetesh ndërmjet ekzekutivit (presidentit dhe këshillit të ministrave), legjislativit (parlamentit) dhe gjyqësorit (Shaw & Shaw, 1975: 301 – 4)

Në këtë pikë, shuma analistë afirmojnë (mbetet e kontestueshme) se ky lloj republikanizmi qe vetëm një fasadë, prapa së cilës fshihej “diktatori Kemal”, duke deklaruar se “çdo gjë vendosej nga Presidenti i Republikës” dhe “se kemalizmi nuk ishte kompatibël me demokracinë” (Blythe, 2000: 1). Në fakt, Ataturku ka pasur historikisht shumë kritizerë. Nga ana tjetër, Tongas (1939), pohon se ky është një ekzagjerim, sepse në të vërtetë Ataturku i zgjidhte bashkëpunëtorët nga parlamenti që i kontrollonte ata në emër të kombit, ndonëse ai përbëhej vetëm nga deputetë të një partie (f. 38). Por, kemalizmi, vazhdon Tonga (1939), “ishte një regjim demokratik i përkushtuar për përmbushjen e një programi të iniciuar nga vetë Kemal Ataturku”. Populli turk i besoi “Babait të Kombit” dhe ky i fundit nuk qeverisi si despot, por me politika të miratuara nga populli, i cili e nderonte thellë – si

një Hero Kombëtar. Gjithsesi, edhe vetë Tongas e pranon se “Turqia ishte një republikë autoritare” (Tongas, 1939: 38).

2. Populizmi

Populizmi (turqisht: *halkçılık*) është përcaktuar si një revolucion social në aspektin e përmbajtjes dhe qëllimeve të veta, dhe ndryshon nga të kuptuarit perëndimor të termit “populizëm” (filozofi politike sipas së cilës aderuesit pretendojnë që janë në anë të popullit kundër elitave). Kjo ideologji kemaliste bazohej në vlerën supreme të nacionalizmit turk. Një ndjenjë e tillë krenarie e lidhur me nacionalizmin prodhon nxitje psikologjike që njerëzit të jenë të përkushtuar dhe të arrijnë një ndjesi uniteti dhe identiteti kombëtar (Ataturk, 1927).

Rustow (n,d) i konsideron këtë ndjesi të unitetit kombëtar dhe këtë përkushtim ndaj populizmit si mekanizma që mundësuan tranzicionin paqësor gradual të Turqisë nga një autokraci tradicionale në një demokraci moderne në vetëm dy breza (paragraf 1). Ndonëse do të diskutohet edhe më poshtë, tek mendimi politik i Ataturkut ekziston një lidhje mes nacionalizmit dhe populizmit. Nëse i referohemi fjalimit të tij në Ankara më 28 dhjetor 1919 (Ataturk 1927), ai përcakton qartë realitetet e reja të politikës së jashtme duke pasur në mendje imperativën nacionaliste. “Sot,” theksonte ai, “kombet e të gjithë botës njohin vetëm një sovranitet – sovranitetin nacional. Një komb duhet të bëjë ç’është e mundur për të ruajtur ekzistencën e tij ...” (Rustow, n,d: paragraf 4). Rustow thekson se në thelb populizmi i Ataturkut ishte një koncept evolucionar. Duke ruajtur një balancë me jashtë dhe një stabilitet politik të brendshëm, ai i drejtohej “çdo individ” në “çdo fshat dhe lagje” që të

lidhnin fatet e tyre drejtpërdrejt me fatet e kombit. Sidoqoftë, ky vizion populizmi nuk qe thjesht një slogan (Rustow, n.d: paragraf 5).

Gjithashtu, revolucioni kemalist u udhëhoq nga një elitë me një orientim drejt interesit më të mirë të publikut. Reformat kemaliste sollën një ndryshim revolucionar në statusin e grave. P.sh: grave iu dha e drejta e votës që në vitin 1934 (Burcak, 1997: paragrafi 3). Ataturku (1927) deklaronte shpesh se “sundimtarët e ligjshëm” të Turqisë ishin qytetarët e zakonshëm, të tillë si fshatarët dhe punëtorët (Fjalimi përpara Kongresit). Por, në atë kohë, në Turqi, ky ishte më shumë një qëllim sesa një realitet.

3. Nacionalizmi

Nacionalizmi (turqisht: *milliyetçilik*) është një parim tjetër i ideologjisë kemaliste. Revolucioni kemalist synoi të krijonte shtet-kombin turk nga rrënojat e Perandorisë Otomane. (Shtet-kombi është një shtet që vetë-identifikohet me legjitimitetin e tij politik, duke shërbyer si një komb që është një njësi territoriale sovrane; shteti është një njësi politike dhe gjeopolitike; kombi është një njësi kulturore dhe/ose etnike. Termi “shtet-komb” nënkupton se të dy nocionet përkojnë gjeografikisht.) Jepet ky shpjegim për të kuptuar se sa e domosdoshme ishte për Turqinë krijimi i atij shteti që ne njohim sot pas rreziqeve të vazhdueshme për shpërbërje.

Ideologjia kemaliste e përcaktonte “popullin turk” si “mbrojtësin dhe promovuesin e vlerave morale, shpirtërore, kulturore dhe njerëzore të Kombit Turk” (Nohl, 2008: 85). Po ashtu “kombi turk” përcaktohet si kombi i popullit turk që gjithmonë adhuron familjen, vendin dhe kombin e tij, një popull që i di detyrat dhe përgjegjësitë e veta përkundrejt shtetit demokratik, laik dhe social, të qeverisur nga sundimi i ligjit, i themeluar mbi të drejtat e

njeriut dhe mbi parimet e parashtruara në preambulën e kushtetutës. Vetë Mustafa Kemal Ataturku (1927) e përcaktonte Kombin Turk si vijon: “populli që përbën Republikën e Turqisë quhet Kombi Turk” (paragrafi 6). Madje, sipas Nenit 301 të Kodit Penal konsiderohej shkelje ligjore të fyhej turqizmi (të qenit turk - turqisht: *türklük*), por, pas presioneve nga Bashkimi Europian, ky nen u amendua në vitin 2008 (Nohl, 2008: 85). Fjalët “të qenit turk” ose “etni turke” u zëvendësuan me “kombin turk”, një komb që “perceptohej” se përbëhej nga njerëz që jetonin brenda kufijve të Paktit Kombëtar (Encyclopaedia Britannica, National Pact, 1920).

Pakti Kombëtar (turqisht: *Misak-ı Milli*) është një paketë me gjashtë vendime të rëndësishme të shpallura nga mandati i fundit i parlamentit otoman më 28 janar 1920, vendime që çuan në pushtimin e Stambollit nga trupat britanike, franceze dhe italian më 16 mars 1920 dhe, nga ana tjetër, krijimin e një parlamenti të ri, Asambleja e Madhe Kombëtare, në Ankara (Shaw & Shaw, 1975: 332). Në sesionin e ri të Asamblesë, Mustafa Kemali (që atëherë nuk qe bërë akoma Ataturk) deklaroi: “E shkruajmë Paktin Kombëtar me grusht të hekurt . . . Ky Pakt përbën parimin tonë kryesor për pavarësi...” (ibid). Gjashtë pikat e Paktit Kombëtar janë:

- a) E ardhmja e territoreve të populluara nga shumica arabe në kohën e nënshkrimit të Armëpushimit të Mudros do të përcaktohen me referendum. Nga ana tjetër, territoret që nuk qenë pushtuar dhe banohen nga shumicë turke, mbeten pjesë e kombit turk.
- b) Statusi i krahinave Kars, Ardahan dhe Batum mund të përcaktohet me referendum.
- c) Statusi i Trakës Perëndimore do të përcaktohet nga votat e banorëve.

- d) Duhet të garantohet sigurimi i Stambollit dhe Marmarasë. Transporti dhe tregtia e lirë në ngushticat e Bosforit dhe Dardaneleve do të përcaktohen nga Turqia dhe vendet e tjera të përfshira.
- e) Do të mbrohen të drejtat e minoriteve me kusht që të plotësohen të drejtat e myslimanëve në vendet fqinje.
- f) Me qëllim që të zhvillohet, vendi duhet të jetë i lirë dhe i pavarur; do të shfuqizohen të gjitha kufizimet në zhvillimin politik, juridik dhe financiar (Encyclopaedia Britannica, National Pact, 1920).

Të gjitha parimet e Paktit Kombëtar u përdorën nga Turqia në Traktatin e Lozanës së 24 korrikut 1923, ku u vendos përfundimisht paqja.

Sipas Mango (2002), nacionalizmi kemalist është në themel të lëvizjes së modernizimit turk (f. 394). Ky lloj nacionalizmi u ngrit kundër dominimit politik të sheikëve, prijësve fisnorë dhe Islamizmit (Islamit si një sistem politik). Nacionalizmi kemalist synonte të zhvendoste legjitimitetin politik nga autokracia (dinastia otomane), teokracia (Kalifati) dhe feudalizmi (prijësit fisnorë) drejt një pjesëmarrjeje aktive të shtetasve turq në qeverisje. Kjo pjesëmarrje aktive – ose “vullneti i popullit” - u vendos me regjimin republikan dhe turqizmin (të qenit turk). Një zhvendosje e tillë u simbolizua me fjalinë e thënë nga vetë Ataturku: “Sa i lumtur është ai që e quan vetën turk!” (Mango, 2002:394).

Grange (2012) shpjegon se nacionalizmi kemalist e ka burimin nga teoritë e kontratës sociale, veçanërisht nga parimet e Jean-Jacques Rousseau dhe veprës së tij “Kontrata Sociale” (teoria që adreson legjitimitetin dhe autoritetin e shtetit mbi individin) (f.

5). Perceptimi kemalist për kontratën sociale u ndikua nga shkërmoqja e perandorisë osmane, që u perceptua si dështim i otomanizmit. Rousseau përdoret nga forcat kemaliste për të ngulitur parimin e sovranitetit kombëtar. Më 1 dhjetor 1921, Ataturku i drejtohet Asamblesë me fjalët: “. . . Siç e dini, ndër revolucionet, më i rëndësishmi është Revolucioni Francez . . . Filozofia e këtij revolucioni është e bazuar në parimin e sovranitetit kombëtar dhe u jep njerëzve mundësinë për të ndjekur dhe të kërkuar të drejtat e tyre” (Grange, 2012: 10). Kjo ishte arsyeja se pse nacionalizmi kemalist e çmonte kontratën sociale si “idealin më të lartë”. Ndaj, Ataturku deklaronte: “Në administrimin dhe mbrojtjen e kombit turk, uniteti kombëtar, vetëdija kombëtare dhe kultura kombëtare janë idealet tona më të larta” (Ataturk, 1927).

Në lidhje me ekspansionizmin që lind natyrshëm nga nacionalizmi (por jo ai i sojit turk), nacionalizmi kemalist e kundërshtonte imperializmin dhe synonte të promovonte “paqe” në vend dhe në arenën ndërkombëtare (referuar edhe postulatit të Ataturkut: “Paqe të atdhe, paqe në botë”). Fundja, kjo ideologji nuk synonte aspak ekspansionizmin; synohej të garantoheshin kufijtë aktualë. Në këtë kuadër duhet theksuar se Ataturku e përdori nacionalizmin me shumë finesë dhe efektivitet në një kohë kur duhej ruajtur integriteti territorial. Ndaj edhe Tongas (1939) thotë se “me qëllim që të arrihej riorganizimi i vendit, Turqisë i nevojitej stabilitet dhe pavarësi” (f. 45). Kështu, nacionalizmi u pa si domosdoshmëri të shndërrohej në një lloj “feje” për popullin turk – për ta mbrojtur nga influencat e huaja. Një karakteristikë e veçantë e këtij nacionalizmi është se nuk kishte, pra, synime imperialiste. Kur dikush flet për “nacionalizëm nënkuptohet dëshira për të shtrirë më tej kufijtë, kur në atë kohë Europa qe përfshirë nga nacionalizmat që hapën me mijëra varre. Nga ana tjetër, kemalistët nuk dëshironin të përfshinin këto elemente “europiane”; ata

synonin vetëm homogjenitetin e vendit të tyre: një Turqi të mbyllur në vetvete, duke u spastruar nga e kaluara, që të fuqizohej sa më shumë.

4. *Etatizmi*

Etatizmi (turqisht: *devletçilik*): Ataturku (1927), në fjalimin përpara Asamblesë, e bëri të qartë në deklaratat e tij se modernizimi i Turqisë do të varej kryesisht nga zhvillimi ekonomik dhe teknologjik. Ky parim është interpretuar për të pasqyruar se shteti shërben si rregullator i aktiviteteve ekonomike të vendit dhe se shteti duhet të angazhohet në fusha ku sipërmarrjet private nuk dëshirojnë apo hezitojnë të përfshihen – ose, ç’është më e rëndësishmja, shteti të ndërhyjë aty ku e kërkon interesi kombëtar. Gjatë zbatimit të parimit të etatizmit, shteti shfaqet jo vetëm si burimi kryesor i aktivitetit ekonomik, por edhe si “pronari apo administratori” i industrive më të mëdha të vendit. (Kemalism, n.d.).

Sigurisht që këto reforma patën efekte pozitive në një ekonomi të rrënuar dhe të trashëguar nga osmanët – më shumë në bujqësi sesa në industri. Kjo është edhe arsyeja se pse shteti u fut aty ku nuk mundeshin sipërmarrjet private. Industria turke e inicioi zhvillimin nga një stad shumë i ulët. Prandaj qeveria u përqendrua pikësëpari në blerjen dhe shfrytëzimin e burimeve natyrore (që më parë qenë përdorur nga kompanitë e huaja). Pati zhvillime, por kriza ekonomike botërore e viteve 1930 e shtoi dozën kemaliste për marrjen e kontrollit nga shteti, “gjë që në njëfarë mënyre solli edhe mbijetesën e ekonomisë turke” (Soner, 2006: 44). Etatizmi vinte në dukje interesat kombëtare dhe instrumentaliteti i shtetit duhej përdorur për shfrytëzimin e këtyre burimeve për të sjellë mirëqenie shoqërore. Referuar Tongas (1939), theksohet se etatizmi turk nuk duhet të ngatërrohet me marksizmin që mbron tezën se çdo gjë duhet të bëhet nga shteti dhe asgjë nuk i duhet lënë në dorë

iniciativës private individuale (f. 40). Etatizmi turk thjesht i jep rëndësi forcimit të institucioneve shtetërore, pavarësisht se hyn edhe në domenin privat si rregullator. Fundja, Turqia e kishte të nevojshme në atë kohë. Në këtë kontekst, mund t'i referohemi edhe Morgenthau-t (1949), i cili i jep një rëndësi jetike shfrytëzimit të resurseve natyrore si pjesë e fuqisë kombëtare (f. 94). Ai thekson se “... një tjetër faktor relativisht stabilizues që ushtron një influencë thelbësore në fuqinë e një shteti në raport me shtetet e tjera, janë resurset natyrore.” (Morgenthau, 1949: 94).

Sipas Landau (1984), argumenti se etatizmi kemalist pati ndikime marksiste konsiderohet shtrembërim i historisë (f. 52). Landau (1984) shprehet: “Përveç se ngatërronin modernizimin radikal me revolucion social, dhe etatizmin ekonomik nga kontrolli i shtetit totalitar, analistët marksistë turq e keqkuptuan gjithashtu pikëpamjen e Ataturkut për modernizimin dhe rolin e reformave politike” (f. 53). Në këtë mënyrë, Ataturku u përpoq të çlironte turqit nga e kaluara – d.m.th. nga kufizimet e ndryshme sociale, kulturore, ekonomike dhe psikologjike të sistemit otoman. Pra, çlirimi politik nga e kaluara mbeti gjithmonë një komponent integral i vizionit afatgjatë të Ataturkut.

Periudha kemaliste është dalluar për mënyrën sipas së cilës u kryen reformat. Sigurisht që Turqia pati vështirësi në ndjekjen e një ritmi të shpejtë ndryshimi, por reformat patën efekte pozitive në jetën e vendit.

5. Laicizmi

Laicizmi (turqisht: *laiklik*) i ideologjisë kemaliste synonte ndalimin e interferencës fetare në çështjet qeveritare. U përfshi në sistemin arsimor dhe qeveri, duke u përpjekur t'i ngjante laicitetit të praktikuar nga Franca. Laiciteti kemalist shihej si një mekanizëm tjetër

për t'iu afruar sa më shumë Europës dhe për t'u ndarë nga e kaluara otomane. Siç shprehet Tongas (1939), “ky laicitet nënkupton lirinë e mendimit dhe pavarësinë e institucioneve shtetërore nga dominimi i mendimit fetar” (f. 47). Është një parim që nuk është kundër një besimi fetar të moderuar dhe apolitik, por është kundër forcave që i kundërvihen modernizimit dhe demokracisë. (Siç do të shohim dhe analizojmë në vijim të këtij studimi, zhvillimet e fundit në Turqi e kanë sfiduar deri në njëfarë shkalle këtë status quo.)

Në Turqi, laiciteti u përfshi në legjislacion fillimisht me amendimin e Kushtetutës së 1924-s, në të cilën u hoq dispozita se “Feja e Shtetit është Islami”. Së bashku me reformat e mëvonshme të zbatuara në përputhje me ideologjinë e Ataturkut u krijuan konturet e përshtatshme për krijimin e një shteti modern, demokratik dhe laik. Kushtetuta e vitit 1982 nuk njeh dhe as nuk promovon ndonjë fe zyrtare (këtu nënkuptohet islami ku aderonin më shumë se 99% e popullsisë) (Hekimoglu, 2010: 30). Qëndrimi i shtetit turk përkundrejt fesë u analizua dhe vlerësua hollësisht në “Presidencën e Çështjeve Fetare” (u ratifikua në bazë të nenit 136 të kushtetutës si një institucion pas shfuqizimit të Kalifatit). Detyrat e këtij institucioni janë “zbatimi i punëve në lidhje me besimet, nderimin dhe etikën e Islamit, informimi i publikut për fenë e tyre dhe administrimi i vendeve të shenjta” (Hekimoglu, 2010: 30).

Sidoqoftë duhet theksuar se laiciteti i Republikës synoi të ulte ndikimin e klerit dhe të krijonte një mjedis ku individit të praktikonte besimin fetar pa qenë i detyruar të ndiqte normat e rrepta religjioze. Laiciteti kemalist nuk pati për qëllim “braktisjen e Islamit”, siç mund të pretendojnë shumë analistë, sepse programi laik nuk iu kundërvu fesë në vetvete, por synoi të ngrinte një sistem të ndarë nga feja (Hekimoglu, 2010). Këtë e dëshmon edhe fakti se nuk u ngritën institucione ateiste sipas modelit komunist, shteti nuk ndaloi lutjet në

xhamia apo drejtuesit fetarë nuk u penguan të ndiqnin detyrat e tyre fetare. Por, çka duhet të theksohet është se sistemi arsimor e sulmoi obskurantizmin e klerit mysliman apo mistizicmin e fesë. Njerëzit filluan të kuptonin se çështjet civile e administrative mund të zbatoheshin më mirë nga zyrtarët e qeverisë sesa nga kleri dhe – ç’është më e rëndësishme – u kuptua se doktrinat e Islamit tradicional nuk qenë gjithmonë të mjaftueshme për t’iu përgjigjur nevojave të jetës bashkëkohore (Hekimoglu^{2010: 30}).

Duhet kuptuar thelbi se nacionalizmi turk hyri në terrenin e fushës shpirtërore që dikur lidhej me fenë (një çështje identitare). Sipas Shaw and Shaw (1975), “ky lloj nacionalizmi nuk arriti të krijonte qetësinë (harmonizimin) shpirtëror apo gjithanshmërinë filozofike që siguron Islami (kuptohet në kontekstin një shteti të krijuar mbi rrënojat osmane) (f. 460). Këtë përplasje (mes nacionalizmit dhe laicizmit) që ndodh në rrafshin identitar e përshkruan studiuesi Çarmikli (2011), i cili thekson se ka analistë që argumentojnë se shfaqja e Turqisë moderne mund të përmbledhet si një “tranzicion nga Perandoria multi-kombëtare ose multi-kulturore Otomane drejt një modeli mono-kulturor të kemalizmit” (f. 142). Nacionalizmi, pra, konsiderohet si elementi kryesor i kemalizmit në këtë tranzicion ose transformim dhe, për pasojë, marrëdhënia ndërmjet nacionalizmit kemalist dhe nacionalizmit perëndimor duhet të analizohet më thellë. Sigurisht që është e nevojshme të përcaktohet shkalla sipas së cilës nacionalizmi perëndimor ndikoi si model me konceptualizimin e shtet-kombit si i vetmi formacion politik dhe social që kemalizmi mund të përqafojë për të shpëtuar vendin. Çarmikli (2011) deklaron më tej se “problemi kryesor me këtë qasje është supozimi i padeklaruar se koncepte të tilla si etniciteti, shtetësia, identiteti kombëtar dhe nacionaliteti mund të aplikohen në një mjedis jo-perëndimor në njëjtën mënyrë siç mund të ndodhë në Perëndim (f. 142).

Për t'iu rikthyer tezës së Shaw & Shaw (1975) për “pajtimin e nacionalizmit me nevojat shpirtërore” në një mjedis laik, Çarmikli (2011) e thellon shpjegimin e çështjes identitare në rastin otoman dhe turk, duke thënë se ajo (çështja identitare) “është zhvilluar në mënyra që janë të ndryshme nga çka ndodh në Perëndim” (f. 142). Identitetet etnike, në periudhën e fundit otomane, nuk qenë formësuar si identitet perëndimor që “qenë fiksuar kohë më parë”. Është e rëndësishme të nënvizohet se laiciteti luajti një rol thelbësor dhe përcaktues në kristalizimin e identitetit kombëtar (Ibid). Në këtë mënyrë, kemalizmi u përpoq të ripërcaktonte se ç’do të thoshte “turk” i krijuar nga ideologjia e re – një laicitet i ngritur mbi bazat e një tradite osmane dhe islamike.

6. Revolucionarizmi

Revolucionarizmi (turqisht: *inkılâpçılık*) është një parim i formuluar nga Ataturku, që nënkupton se vendi duhet të zëvendësonte institucionet dhe konceptet tradicionale me institucione dhe koncepte moderne (Kemalism, n.d, paragraf 6). Ky parim – i proklamuar shpeshherë si doktrinë me bazë filozofike – mbron idenë për ndryshim rrënjësor social nëpërmjet revolucionit si një strategji për të arritur shoqërinë moderne – sipas modelit kemalist. Thelbi i këtij revolucioni, sipas domethënies kemaliste, konsiderohej si një fakt i kryer, që “do të thotë se nuk ka mundësi për rikthim në sistemin e vjetër” (Hamilton, 1995: 69).

Sipas Shaw & Shaw (1976), kjo doktrinë synonte të tjetërsonte shoqërinë tradicionale osmane në një shoqëri bashkëkohore përmes zbatimit të masave radikale me qëllim që të arrihej suksesi brenda një brezi të vetëm (f. 456). Ajo u vu në zbatim si për të mbrojtur vendin nga armiqtë e huaj, ashtu edhe për të justifikuar masat që po ndryshonin

shoqërinë turke. Ishte një *realpolitik* që përfshinte përdorimin e gjithçkaje të nevojshme për të garantuar se Revolucioni i nisur në vitin 1919 do t'i përmbushte qëllimet e tij.

Parimi i revolucionarizimit ishte se revolucioni do të vijonte vazhdimisht për forcimin e shtetit. Siç shpjegohet sociologjikisht nga Hamilton (1995: 69), ky koncept mund të kuptohet sot si një “modifikim” aktiv”. (Ky koncept shpjegohet tërthorazi edhe kur diskutohet përplasja mes nacionalizmit dhe lacinizmit tek seksioni i mësipërm). Në fakt, Atatürku tentoi t'i ndërthurte gjashtë parimet e tij në mjedisin e trashëguar otoman. Prandaj edhe Hamilton (1995) thekson se Turqia (dhe shoqëria e saj), duke tentuar të imitojë institucionet perëndimore, duhet t'i shtonte “trajta turke” këtij zhvillimi dhe t'i adoptonte ato në kulturën turke – në terrenin kemalist. Krijimi i këtyre trajtave të reformave merr gjenerata të tëra të eksperiencës kulturore dhe sociale. (Hamilton, 1995: 69).

“Ndërprerje zhvillimi” apo “vazhdimësi zhvillimi”?

Është folur shumë për ideologjinë kemaliste, e cila e futi Turqinë (atë çka mbeti nga Perandoria Osmane) në një rrugë të ndryshme. Ka studiues që e vlerësojnë frymën ataturke, të tjerë e kritikojnë. Turqia e sotme, duke iu afruar 100-vjetorit të Republikës, është ngritur mbi bazat e kësaj ideologjie. Gjithsesi, në Turqi ekziston aktualisht një frymë, pjesë e objektit të këtij studimi, që trumbeton se “kemalizmi që një injektim i imponuar në shoqërinë turke” (Aycan, 2005: 4). Për këtë arsye, lindin natyrshëm pyetjet: Ishte kemalizmi një “ndërprerje zhvillimi” apo “vazhdimësi zhvillimi”? Ishte reformim apo revolucion?

Nëse marrim në konsideratë qasje të ndryshme që analizojnë kemalizmin, vëmë re një kontradiktë.¹ Disa analistë theksojnë se kemalizmi është një “ndërprerje” që solli ndarjen

¹ Shënim: Dua ta përfshij këtë shtjellim këtu në fund të këtij seksioni mbi ideologjinë kemaliste me qëllim që ta ndërlidh me prirjet aktuale të forcave që dominojnë aktualisht pushtetin turk. Nga njëra anë, ideologët e rinj

e plotë të Turqisë nga e kaluara otomane. Për ta, reformat e Ataturkut modernizuan vendin dhe kemalizmi përbën suksesin më të madh të arritur gjatë afro një shekulli të shtetit modern turk. “Partia Popullore Republikane,” thuhet në historikun e Partisë në fjalë, “nën drejtimin e themeluesit të saj, Mustafa Kemal Ataturk, fitoi luftën për çlirim kombëtar, shfuqizoi sulltanatin dhe kalifatin, themeloi Republikën Turke, dhe konsolidoi unitetin kombëtar . . . Qëllimet kryesore që përfshihen në programin e Partisë janë vlera universale të demokracisë sociale bashkëkohore, posaçërisht liria, barazia, solidariteti, të drejtat e punëtorëve dhe demokracia” (Alaranta, 2011: 16).

Mirëpo, zëra të tjerë theksojnë “vazhdimësinë” me të kaluarën otomane dhe kufijtë e kemalizmit (Herbut, n.d: 241 – 6). Nënvizohet fakti se reformat kemaliste u kufizuan kryesisht në qytetet e mëdha dhe në një rreth të kufizuar elitar; për pasojë, efekti i tyre në hapësirat e Anadollit ishte i kufizuar. Për t’iu kundërvënë popullaritetit të kultit të Ataturkut, kjo linjë e të menduarit nënvizon se partia e drejtuar nga Ataturku, Partia Popullore Republikane, nuk ka qenë në gjendje për të fitojë një zgjedhje të vetme, kur janë bërë zgjedhje të lira pasi u vendos sistemi shumëpartiak (ibid).

Nga ana tjetër, kemalistët pretendojnë se kanë ndryshuar rrjedhën e historisë së Turqisë, duke krijuar një shtet-komb nga hiri i një perandorie të shkërmoqur (Herbut, n.d, f. 7). Ata vunë në jetë shumë reforma në një kohë të shkurtër dhe me mjaft efikasitet, duke u shpëputur vullnetarisht në qëndrimet imperialiste otomane. Kemalistët besojnë gjithashtu se krijuan udhën e duhur për një rifillim të ri, duke lënë pas të shkuarën. Në këtë drejtim, Traktati i Lozanës konsiderohet si hapja e kapitullit të ri për sa i përket marrëdhënieve të

nuk e hedhin poshtë modernitetin që Ataturku i solli Turqisë, por nga ana tjetër ata janë të predispozuar të theksojnë se vetëm duke u mbështetur tek trashëgimia politike, ekonomike dhe kulturore, Turqia e sotme do të prosperojë. Gjithsesi, disa analistë e quajnë vijim debati mes mbështetësve të laicitetit turk dhe traditës kemaliste nga njëra anë, dhe ideologëve neo-otomanë nga ana tjetër.

Turqisë me Perëndimin. Sipas interpretimit të kemalistëve, Traktati i Lozanës është edhe marrëveshja themelore mes Perëndimit dhe Turqisë. Gjithsesi, këtu përballemi me një dozë retorike politike, pasi është e pamundur të perceptosh një të ardhme të re, duke shuar krejtësisht sfondin historik. Por kjo është ajo çka mendojnë kemalistët. Në të kundërt, studiuesi Çarmikli (2011) e konsideron këtë situatë “një përqafim naiv me modernizmin” (f. 109).

Sidoqoftë, që të fillim të zbatimit të kësaj ideologjie, kemalistët qenë konfidentë se reformat e zbatuara do të transformonin rrënjësisht vendin për ta çuar në nivelet europiane ose për të arritur standardet e vendeve të civilizuara perëndimore. Kemalizmi u përpoq të çrrënjoste plotësisht aspektet “negative” të së kaluarës osmane, reforma që do të vlerësoheshin nga Perëndimi. Rrjedhimisht, kemalistët besonin se Turqia do të vendoste marrëdhënie me vendet europiane, pa mbartur bagazhin e urrejtjeve dhe armiqësive të vjetra. Motoja e Atatürkut “Paqe në vend, paqe në botë” u bë guri i themelit i politikës së jashtme, në kuptimin që Turqia u përpoq të shmangej sa më shumë nga konfliktet për të kontribuar në një paqe rajonale dhe globale, duke krijuar në këtë mënyrë një dimension të pëlqyeshëm për aleatët e rinj europianë.

Në kontekstet aktuale, përkrahësit e AKP-së janë të mendimit se kemalizmi nuk ishte “ndërprerje”, por “vazhdimësi” – pavarësisht dallimeve. Erdem (2010) thotë se “nëse do të kishte ndërprerje, do të nënkuptonin sikur perandoria otomane të mos kishte ekzistuar” (f. 11). Pra, sipas përkrahësve të AKP-së, nënkuptohet se Republika është produkt i perandorisë. Këto transformime rrënjësore janë “ndërprerje” apo konsiderohen një formë “vazhdimësie”? Në këtë kuadër, edhe mënyra e perceptimit të “thellësisë strategjike” (që do të shpjegohet në kapitujt në vijim) vazhdon të jetë një debat për “ndërprerje” apo

“vazhdimësi”. Erdem (2010) thekson se “është akoma herët që historianët të vendosin” (f. 12).

2.2 Shtrimi i rrugës drejt demokracisë: Roli i ushtrisë në konfigurimet politike dhe zbehja e rolit të saj pas fuqizimit të AKP-së

Masat paraprake për modernizimin e Turqisë

Gjatë historisë moderne të Turqisë, në disa faza kritike të saj, forcat e armatosura kanë luajtur një rol rëndësishëm si administratorë dhe moderatorë të përkohshëm.

Republika e Turqisë ka kaluar 90 vjet. Ajo u ngrit nga rrënojat e një perandorie që pati një jetëgjatësi prej 600 vjetësh, periudhë gjatë së cilës turqit qenë një minoritet. Autoriteti politik vendosej nga fuqia e ushtrive otomane për të kontrolluar territoret e pushtuara prej saj në Europën Juglindore, Lindjen e Mesme apo Afrikën e Veriut. Legjitimiteti politik i perandorak e kishte themelin në institucionet e bazuara në fenë myslimane dhe nuk bazohej aspak në ndonjë sens të nacionalizmit turk (Shaw & Shaw, 1975).

Gjithçka ndryshoi gjatë viteve pas Luftës së Parë Botërore. Pasi humbet krahinat e saj ballkanike dhe arabe, shfaqet një shtet i ri turk nën udhëheqjen e Mustafa Kemal Atatürkut si një republikë laike, e përkushtuar për t’u ndarë nga e kaluara. Sulltani i fundit u shfronësua më 1922 dhe një vit më pas u shpall Republika. Ndryshe nga ç’kishte ndodhur në periudhën e perandorisë, dhe pas viteve të vështira ’20, d.m.th. gjatë viteve të Atatürkut, “ushtria kaloi një periudhë të pazakontë, ndërsa Atatürku vijoi me rindërtimin e vendit” (Hale, 1993: 78). Me fjalë të tjera, Atatürku u la i lirë të thellojë reformat. Edhe ndonjë

opozicion që mund të dilte, qe mjaft i dobët, pasi Turqia do të vazhdonte të kishte një sistem njëpartiak deri në vitin 1945.

Pas vdekjes së Ataturkut (1938), Ismet Inonu e pasoi në presidencë. Inonu ruajti sistemin politik, parimet ideologjike kemaliste dhe angazhimet që Ataturku kishte ndërmarrë në vitet '30.² Në lidhje me kritikën ndaj Ataturkut, një ndër biografët e tij më të njohur, Mango (2002), shprehet se “ndërmjet dy luftërave, demokracia nuk mund të mbështetej nga shoqëria relativisht më e pasur dhe më e arsimuar. Autoritarizmi i Ataturkut krijonte një hapësirë të arsyeshme për jetë të lirë private. Gjithsesi, më shumë duhej të ishte bërë në këtë drejtim” (Mango, 2002: 536). Edhe pse kishte momente që ai nuk dukej demokrat, për shkak se i frikësohej shembjes së establishmentit laik, ai e mbështeste gjithmonë ndërtimin e shoqërisë civile, siç thoshte edhe ai vetë: “një sistem organizatash dhe institucionesh vullnetare civile dhe shoqërore që i kundërviheshin paqësisht strukturave shtetërore” (Inan, 2014: 260).

Në fushën ushtarake, testi i vërtetë i Inonu u paraqit gjatë Luftës së Dytë Botërore, pasi deri atëherë Turqia kishte ruajtur neutralitetin. Pas një sërë aleancash, Inonu u afrua me aleatët në vitin 1943. Ky ishte edhe një moment i mirë për Turqinë për t'u fuqizuar nga ana ushtarake; Çerçilli ra dakord se Turqia duhej armatosur fillimisht. Në konferencat e Moskës dhe Teheranit (tetor – nëntor 1943), aleatët vendosën të ushtrojnë tryzni mbi Turqisë që kjo e fundit t'i deklaronte luftë Gjermanisë. (Deri në atë moment, Inonu kishte qenë i frikësuar

² Shënim: Në vitin 1930, Ataturku vendosi të krijojë një sistem shumëpartiak, siç ishte Partia Liberal Demokrate e drejtuar nga Ali Fethi Okyar. Kjo parti duhej të mbronte dhe të ndiqte gjithashtu reformat laike. Mirëpo, edhe pse nuk qe krijuar një spektër i qartë politik, partia e re iu kundërvu politikisht reformave të Ataturkut (megjithëse një parti e themeluar me imponim nga Ataturku), veçanërisht në lidhje me rolin e religjionit në jetën publike. Po në vitin 1930, kjo parti u shkri për shkak se përbënte kërcënim ndaj rendit laik. Ky është një ndër faktet e shumta që sistemi njëpartiak i Ataturkut nuk promovoi demokraci të drejtpërdrejtë. Turqia nuk qe akoma e gatshme për pluralizëm (Shaw & Shaw, 1975).

se – në formë hakmarrjeje - Hitleri do të bombardonte Stambollin) (Shaw & Shaw, 1976 : 425).

Turqia e pasluftës

Një nga aspektet më pozitive të Turqisë së re që marrëveshja e të gjitha partive në lidhje me orientimin e politikës së jashtme. Përpjekjet e sovjetikëve për të përfituar pjesë të territorit turk më 1946 e orientuan Turqinë drejt një aleance të fortë me Perëndimin. Pas Planit Marshall, politika turke mori hapa për t'iu bashkuar NATO-s, gjë që u arrit më 1953.

Por fokusi i këtij seksioni është marrëdhënia e brendshme *politikë – ushtri*. Më saktë, roli politik i ushtrinë në ecurinë politike të Turqisë. Faktet e sipërme u dhanë vetëm si ekspozë e asaj që do të pasonte. Me një ushtri të fortë, me një ideologji kemaliste laike që mbante në këmbë pushtetin, me një politikë të brishtë, ushtria e pasqyronte vetveten si një institucion i konsoliduar, i cili do të garantonte demokracinë. Sigurisht që në vitet në vijim, ushtria do të demonstronte karakteristika të ndryshme në varësi edhe të kushteve politike, por, me katër grushte shteti, dhe kërcënim të vazhdueshëm të organeve shtetërore, ushtria për gati 80 vjet mbeti institucioni garantues i shuarjes së konflikteve dhe i zbatimit të parimeve kemaliste.

Kjo u pa qartë pas grushtit të shtetit të 1960-s, kur më 4 janar Komiteti i Unitetit Kombëtar (shih më poshtë) dekretoi Ligjin për Shërbimin e Brendshëm për Forcat e Armatosura të Republikës së Turqisë për të legjitimuar ndërhyrjet ushtarake në politikë (Saribrahimoglu, 2005). Në grushtet pasuese të shtetit, anëtarët e këtij Komiteti tentuan të demonstronin arsyet për të justifikuar aktivitetet politike, duke u bazuar kryesisht në nenin 35 të këtij ligji. Në këtë kuadër, ushtria e konsoliduar fuqizohet edhe më tej për të kryer

misionin e saj. Sipas nenit 35, “forcat e sigurisë kanë autoritetin e mbrojtjes dhe mbikëqyrjes” (Saribrahimoglu, 2005: 70), që duhej ta kishin autoritetet civile politike. Kështu, ato e kishin të hapur rrugën apo, më saktë, kishin autoritetin për të realizuar grushte shteti në rrethana të caktuara.

Ushtria turke e konsideronte vetveten si gardiane të ideologjisë kemaliste që ishte ideologjia zyrtare shtetërore. Ajo përpiqej për të ruajtur kryesisht aspektet laike të kemalizmit. Në ditët e sotme, ushtria akoma përpiqet të ruajë një shkallë influence mbi proceset e vendimmarrjes në lidhje me sigurinë kombëtare (ndonëse në një shkallë më të ulur në vitet e fundit) nëpërmjet Këshillit të Sigurisë Kombëtare.

Këshilli i Sigurimit Kombëtare (Milli Güvenlik Kurulu) u formua pas grushtit ushtarak të shtetit më 1960 dhe përbëhej nga presidenti (kryetari i KKS); kryeministri; ministri i mbrojtjes, ministri i punëve të jashtme dhe ministri i brendshëm; shefi i shtabit të përgjithshëm, dhe komandantët e ushtrisë, flotës, forcave ajrore dhe xhandarmërisë. Përbërja dhe detyrat e saj u përcaktuan në kushtetutën e vitit 1961. Funkzioni i KKS ishte ruajtja e pozicionit të ushtrisë, si gardiane e parimeve të kemalizmit brenda institucioneve shtetërore (Cizre, 1997, 157 – 8).

Ushtria ka ndërhyrë në politikë duke rrëzuar nga pushteti katër qeveri të zgjedhura. Ajo kreu grushtin e parë të shtetit më 1960 (Grushti i 27 majit), më 1971 (Grushti i 12 marsit), më 1980 (Grushti i 12 shtatorit) dhe më 1997 (Procesi i 28 shkurtit).

Duke interpretuar Kushtetutën e vitit 1961, akademiku turk Cizre (1997) përcakton shtetin turk si “një sistem politik me dy koka: këshilli civil i ministrave bashkëjetonte me këshillin e sigurisë kombëtare – në nivel ekzekutiv, dhe sistemi ushtarak i drejtësisë vazhdonte të operonte në mënyrë të pavarur së bashku me sistemin gjyqësor civil” (f. 158).

Roli i KSK-së u fuqizua më tepër nga Kushtetuta e vitit 1982, e miratuar nga junta ushtarake pas grushtit të shtetit të vitit 1980; ushtarakët morën edhe më tepër autoritet në raport me civilët. Gjithë kjo panoramë e përcakton qartë më 1992 shefi i shtabit të ushtrisë turke, gjeneral Doğan Güreş kur pohoi se “Turqia është një shtet ushtarak” (Gencer, 2001: 16).

Ndërhyrjet ushtarake

- Grushti i shtetit i vitit 1960

Më 27 maj 1960 u krye grushti i parë i shtetit në Turqi nga një grup oficerësh të ushtrisë, të cilët vepruan jashtë zinxhirit të komandës së Shtabit të Përgjithshëm kundër qeverisë së zgjedhur në mënyrë demokratike të Partisë Demokrate. Incidenti ndodhi në një kohë trazirash shoqërore, politike dhe ekonomike, ndërkohë që ndihma amerikane e ofruar nga Doktrina Truman dhe Plani Marshall po mbaronte. Në këto rrethana, kryeministri Adnan Menderes planifikoi të vizitonte Moskën me shpresën për të vendosur lidhje ekonomike. Koloneli që deklaroi grushtin e shtetit ishte një ndër 16 oficerët që qenë trajnuar nga Shtetet e Bashkuara në vitin 1948 për të formuar një organizatë anti-komuniste. Bazuar në atë çka përfaqësonte, koloneli Alparslan Türkeş deklaroi publikisht besnikërinë ndaj NATO-s. Gjithsesi, ai nuk i shprehu qartë arsyet e grushtit të shtetit, ndonëse ato nënkuptoheshin (Shaw & Shaw, 1976: 490 – 497).

Kështu, menjëherë pasi morën pushtetin, forcat e armatosura shpallën deklaratën e mëposhtme popullit turk:

“Të nderuar bashkatdhetarë! Për shkak të krizës që ka mbërthyer demokracinë tonë, për shkak të incidenteve të fundit, për të parandaluar vëllavrasjen, forcat e

armatosura të Turqisë kanë marrë kontrollin e administrimin e vendit . . . Për eliminimin e të gjitha vështirësive dhe për sigurinë tonë kombëtare, është e domosdoshme të kujtojmë se të gjithë bashkatdhetarët tanë i përkasin të njëjtin komb dhe race, mbi të gjitha qëndrimet partiake, dhe për pasojë ata duhet ta trajtojnë njeri-tjetrin me respekt, pa mbajtur mëri . . .

. . . Po u drejtohem aleatëve, fqinjëve, miqve tanë, e të gjithë botës: Qëllimi ynë është që t'i qëndrojmë besnikë Kartës së OKB-së dhe parimeve të të drejtave të njeriut; parimit të paqes në vend dhe në botë, të përcaktuar nga Ati i Kombit (Ataturku). Ne u qëndrojmë besnikë aleancave dhe sipërmarrjeve tona: Ne besojmë tek NATO . . . E përsërisim: ideali ynë është paqe në vend dhe në botë” (Weiker, 1963:21 -1).

Në këtë deklaratë vihet re se justifikohet grushti i shtetit nga ana e ushtrisë, por nuk akuzohet specifikisht Menderes që mund të jetë zgjedhur në mënyrë jodemokratike apo që ai të kishte minuar revolucionin kemalist. Në të nuk referohen gjithashtu reformat radikale në politikë dhe shoqëri. Sidoqoftë, këto çështje do të bëheshin subjekt i debateve të ashpra gjatë qeverisjes 17-mujore ushtarake. Kjo vijoi me disa zëra kundër, që u manifestuan në formën e disa protestave, që u shtypën pa problem nga ushtria. Është për t'u theksuar përsëri fakti se, ndonëse një pjesë e ushtrisë druhej se mos Menderes kishte hyrë në marrëveshje sekrete me Uashingtonin për të rifituar pushtetin, regjimi ushtarak u njoh zyrtarisht nga aleatët perëndimorë të Turqisë dhe, pas njëfarë hezitimi, u njoh edhe nga Bashkimi Sovjetik. Pra, vihet re se Europa nuk tregoi ndonjë kundërshti se mos Menderes kishte shkelur parimet laike kemaliste, gjë që lë të kuptohet ndoshta se ky grusht shteti ishte në interesat e tyre strategjike (Shaw & Shaw, 1976).

Kabineti që u krijua në udhëheqjen e Cemal Gursel, u quajt Komiteti i Unitetit Kombëtar. Koloneli Alparslan Türkeş, përfaqësues i krahut radikal të ushtrisë, u caktua këshilltar i Gursel-it. Në këtë mënyrë, Gurseli u gjend në kurthin e oficerëve radikalë që u bënë pjesë e Komitetit të Unitetit Kombëtar. Por gjërat nuk shkuan aq paqësisht nga çfarë u mendua fillimisht. Junta ushtarake detyroi 235 gjeneralë dhe më shumë se 3000 oficerë të jepnin dorëheqjen; shkarkoi nga detyra 500 gjykatës dhe prokurorë, si edhe 1400 profesorë të universiteteve; arrestoi shefin e shtabit, presidentin, kryeministrin dhe të tjerë anëtarë të administratës. Shumë politikanë u akuzuan me tradhti të lartë, shpërdorim të fondeve publike dhe shfuqizim të kushtetutës. Gjyqi vendosi ekzekutimin e presidentit, Andan Mederes, Ministrit të punëve të jashtme, Fatin Zorlu, dhe Ministrit të Financave, Hasan Polatkan (Shaw & Shaw, 1976).

Çfarë përfaqësonte Menderes?

Ai u tregua më tolerant përkundrejt mënyrës tradicionale të jetesës dhe formave të ndryshme të Islamit sesa Ataturku. Në kundërshtim me trashëgiminë kemaliste, fushata e tij e vitit 1950 kishte për platformë legalizimin e thirrjes për lutje në gjuhës arabe – e quajtur në turqisht “adhan”, gjë që ishte ndaluar me qëllim që ta largonin Turqinë nga influencat arabe. Menderes hapi mijëra xhami në të gjithë vendin, të cilat qenë mbyllur më parë. Për këtë veprim, ai u fajësua nga kundërshtarët e tij se po përdorte besimin fetar si mjet përfitimi politik. Për të fituar popullaritet, ai bëri një tjetër veprim: nxori jashtë përdorimit kartëmonedhat me figurën e Ismet Inonu dhe i zëvendësoi ato me atë të Ataturkut. Kështu pra, falë mbështetjes popullore për mbrojtjen e trashëgimisë së Ataturkut, kjo konsiderohet një lëvizje e zgjuar që i solli sukses. Por nga ata tjetër, gjë që i irritoi laikët, ishte se ai

deklaroi se deputetët mund të rivendosnin kalifatin. Kjo konsiderohej goditje e fuqishme ndaj parimeve të lartpërmendura kemaliste. Ndonëse mbetej pro-perëndimor, ai u tregua aktiv (të paktën në krahasim me paraardhësit e tij) për të vendosur marrëdhënie me shtetet myslimane. Ai gjeti mbështetje popullore edhe për politikën e tij liberale në fushën ekonomike (Shaw & Shaw, 1976).

Vihet re një dyzim i Menderes-it në lidhje me trashëgiminë kemaliste. Dhe për më tepër, ai u tregua shumë intolerant përkundrejt kritikave, kështu që vendosi censurën, gjë që solli arrestimin e shumë gazetarëve, u përpoq të shtypte partitë opozitare, si edhe i vuri universitetet nën kontrollin e shtetit. Përveçse pëlqej nga populli, ai kishte mbështetjen edhe të shefit të shtabit të ushtrisë, Cemal Gurselit, që për ironi të fatit do ta zëvendësonte. Madje, Gurseli, në një memorandum, kishte mbrojtur më parë politikën e Menderesit, duke deklaruar se presidenti i republikës po garantonte unitetin kombëtar. Por me këtë qëndrim, Gurseli u bë mjaft armiqësor me rrethet intelektuale, studentët dhe atë grup oficerësh të rinj (të kryesuar nga Alparslan Türkeş), që mendonin se ideat e Atatürkut po rrezikoheshin. Pas grushtit të shtetit, Menderesi u dënua me vdekje për dhunimin e Kushtetutës. Pavarësisht kërkesave për falje nga kryetari i shtetit, Cemal Gursel, dhe lideri i opozitës Ismet İnönü, por edhe nga liderë botërorë si presidenti amerikan Xhon Kenedi dhe mbretëresha Elizabet II, Menderes u ekzekutua nga junta ushtarake më 17 shtator 1961 (Shaw & Shaw, 1976: 435: 441).

Pra, grushti i shtetit ndodhi se Partia Demokrate në pushtet nuk e interpretoi në mënyrë strikte laicitetin turk. Në vijim të zbatimit të politikave të saj, PD kishte adoptuar disa praktika autokratike që binin ndesh me ngrehinën shtetërore laike, kryesisht me elitën ushtarake. Ç'është më e rëndësishme, establishmenti shtetëror mendonte se PD kishte

minuar parimet kemaliste në lidhje me karakterin laik të Turqisë. Përveç arsyeve politike, struktura e ushtrisë u ndje e kërcënuar. Siç dihet, Turqia u bë pjesë e NATO-s në vitin 1952. Anëtarësia e saj, me të drejta të plota në Aleancën e Atlantikut Verior, bëri që Turqia ta kuptonte gjendjen e saj të prapambetur në fushën ekonomike dhe teknologjike të ushtrisë në krahasim me homologet e saj. Ishte korrupsioni i vërejtur në qeverisë e Menderes-it që i frikësoi ushtarakët për largim nga parimet kemaliste.

Vlerësim i regjimit të 27 majit

Vetë pjesëtarët e Komitetit të Unitetit Kombëtar, në rrëfimet e tyre në librin e Hale (1994), evidentojnë se arritjet që solli ky grusht shteti, dhe përmbushjen e një misioni historik. Ndër arritjet e tyre ata përmendin: përmbysjen e një qeverie që po shpërfillte parimet demokratike; parandalimin e një lufte civile; dënimin e të korrumpuarve; dhe mbi të gjitha, mbajtjen e premtimit për t'ia kaluar qeverinë civilëve – pas një grushti shteti, një ngjarje e rrallë në eksperiencat politike të të ashtuquajturës atëherë “Botë e Tretë”. Gjithashtu, ndër arritjet e tjera, ata theksojnë hartimin e një kushtetute liberale, në bazë të së cilës mbroheshin të drejtat e njeriut. U morën edhe masa për të parandaluar që qeveritë e ardhshme të praktikonin veprime diktatoriale. Më e rëndësishmja, për ta, ishte ruajtja e parimeve kemaliste, dhe ambicia e Ataturkut për të ndërtuar një demokraci progresive u bë edhe më realiste (f. 146 – 150)

Por, në të njëjtën kohë, pjesëmarrësit në grushtin e shtetit pohojnë se ata qenë të papërgatitur (apo edhe të keqpërgatitur) për të menaxhuar pushtetin dhe për pasojë u kryen shumë gabime. Kur morën pushtetin, Gurseli dhe bashkëpunëtorët e tij e nënvlerësuan rëndësinë e detyrës së tyre. Kthimi i pushtetit tek civilët në pak muaj u fashit – ose mbeti një

iluzion. Ushtria e kishte humbur besimin tek Menderes, dhe mendonte gjithashtu se edhe vendi nuk kishte më besim tek ai. Në fakt një gjë e tillë nuk qe aspak e vërtetë. Sipas Hale (1994), botuesi i gazetës “Milliet” deklaroi se “Komiteti i Unitetit Kombëtar arriti të kundërtën e asaj çka synoi: hodhi farat e urrejtjes, fryti i të cilave do të piquej vite më vonë” (f. 151).

Si edhe në regjime të tjera ushtarake, Komiteti i Unitetit Kombëtar zbuloi se zgjidhjet ndaj problemeve të ndërlikuara nuk mund të arrihen me shpejtësinë dhe saktësinë që vepron ushtria. Pozicioni i qeverisë mbeti ambig që në fillim, pasi asnjëherë nuk ushtroi autoritet efektiv (nuk duhet harruar ndërhyrja e vazhdueshme në çdo vendim nga ana e oficerëve të rinj). Duke u bërë të vetëdijshëm se pushteti merret lehtë, ideja e një ndërhyrjeje tjetër kur të shfaqej rasti, do t’i tundonte ushtarakët radikalë. Në fakt, organizatorët e grushteve të ardhshme u bazuan tek këto mësimë. Ata duhej të tregoheshin të kujdesshëm që të mos kishte përçarje mes forcave të armatosura, sepse kjo do të sillte kundër-grushte shteti. Mbi të gjitha, komandantët duhet të siguroheshin që pushteti të mos binte në duart e vartësve të tyre.

Siç do të vërehet në vitet në vazhdim, ushtria do ta kishte të pamundur të tërhiqej plotësisht nga skena politike (ku kishte hipur që në vitin e tanishëm 1960). Të dyja palët – civilë e ushtarakë – do të përballeshin me sfida të vështira.

- Grushti i shtetit i vitit 1971

Kriza dhe ndërhyrja

Me mbarimin e mandatit 4-vjeçar të Asamblesë, në vitin 1969 u mbajtën zgjedhjet e përgjithshme. Për Suleyman Demirelin (që qe zgjedhur kryeministër pas zgjedhjeve të vitit

1965), rezultatet pasqyruan mbështetje për arritjet e qeverisë së tij. Që prej vitit 1965, rritja vjetore e PKB ishte rritur me 7%. U vu re edhe një rritje e mbështetjes popullore për Demirelin dhe partinë e udhëhequr prej tij – Partia e Drejtësisë. Në këtë situatë nuk shihej ndonjë arsye se pse Demireli të mos udhëhiqte Turqinë në katër vitet e ardhshme. Por në fakt vendi do të zhytej në kaos si pasojë e trazirave dhe situata doli jashtë kontrollit të qeverisë, gjë që e detyroi ushtrinë të ndërhynte më 1971 (Shaw & Shaw, 1976: 497 - 507).

Dy fitoret e njëpasnjëshme të Demirelit kishin shkaktuar pakënaqësi të madhe tek opozita, madje e kishin përçarë. Nga PPR u krijua një fraksion i shndërruar më 1969 në Partinë e Kredibilitetit. Një situatë e rrezikshme po shkatohej gjithashtu nga e majta ekstreme, e përfaqësuar nga ajo çka kishte mbetur nga Partia Komuniste (e ndaluar në vitin 1925) dhe e themeluar tashmë nën emrin Partia e Punëtorëve Turq – partia e parë marksiste e mandatur nga Kushtetuta. Për shkak të qëndrimeve të ndryshme brenda PKT pas ndërhyrjes së Bashkimit Sovjetik në Çekosllovaki, edhe kjo parti u përça. Shumë prej anëtarëve të saj mendonin se, për shkak se nuk mund të fitonin pushtet në rrugë institucionale (ata përfaqësoheshin në parlament me vetëm 3%), ata duhej ta zgjidhnin situatën në rrugë revolucionare. Situata e krijuar nga komunistët paraqiste një sfidë të madhe si për qeverinë e Demirelit, ashtu edhe për ushtrinë. Tjetër grupim në shtimin e trazirave qenë studentët. Të frymëzuar nga lëvizjet studentore në Francë në vitin 1968, ata mendonin se duhej të thoshin fjalën e tyre në politikë me anë të aktivizimit të tyre politik. Të frymëzuar nga grupe radikale brenda Partisë Komuniste, ata formuan në Ankara “Federatën e të Rinjve Revolucionare”, gjë që u pasua edhe me krijimin e organizatave të tjera marksiste të frymëzuar nga parimet e Carlos Marighella dhe Che Guevarra. Këto organizata mendonin se Turqia po shndërrohej në skllave të Amerikës dhe revolucioni mbetej e vetmja

alternativë për çlirimin e masave. Nga ana tjetër të djathtët ekstremë e shtuan reagimin e tyre. Që më 1963, qe krijuar organizata “Shoqëria për betejën kundër komunizmit”, kryetar nderi i së cilës qe zgjedhur Cemal Gursel, shefi i shtabit të përgjithshëm të ushtrisë. Në këtë detyrë, Gursel kishte ndërmarrë një “kryqëzatë” kundër të gjithë të majtëve brenda ushtrisë (Shaw & Shaw, 1976: 497 - 507).

Megjithatë, reaksionet më të dhunshme po ndodhnin jashtë establishmentit të gërshtuar politiko-ushtarak. Pasi shërbeu si zëdhënës i grushtit të shtetit të 1960-ës, kolonel Turkes u përjashtua nga grupi brenda juntës. I mburjtur me ide radikale të djathta, më 1969 ai u zgjodh kryetar i Partisë së Lëvizjes Nacionaliste. U krijua një krah militant i kësaj partie, i njohur si “komandos” apo “Ujqërit e Murrme” (një ujk i murrme shfaqej në posterat e tyre duke simbolizuar ujkun që kishte drejtuar turqit nga Azia Qendrore). Pra, pas viteve ’60, dhuna dhe destabiliteti kishin pllakosur Turqinë. Në fund të dekadës pati një recesion ekonomik që ndezi valë protestash me demonstrata në rrugë, greva të punëtorëve dhe vrasje politike. U krijuan lëvizje të majta të punëtorëve dhe studentëve, të cilave iu kundërvu krah i djathtë me grupe islamike dhe nacionaliste. E majta kreu një sërë sulmesh me bomba, vjedhje dhe rrëmbime, që tejkaloi dhunën e “Ujqërëve të Murrme”, një organizatë e djathtë ultra-nacionaliste dhe neo-fashiste, që quhej ndryshe “Rinia Idealiste” (sipas të dhënave kjo organizatë kreu 694 vrasje gjatë periudhës 1974 - 1980) (Shaw & Shaw, 1976: 497; Hale, 1994: 175 - 180).

Në janar 1971, Turqia qe zhytur në kaos të plotë. Universitetet nuk funksiononin. Studentët, në imitim të homologëve të tyre amerikano-latinë që vidhnin banka dhe rrëmbenin nëpunës, filluan të shënjestronin objekte amerikane. Por, më seriozisht, establishmenti i Demirelit u rrezikua nga tkurrja e votave si pasojë e daljes në skenën politike

të partive të vogla të djathta si Partia e Kombit dhe Partia e Turqisë së Re. Për herë të parë që nga viti 1923, fundamentalizmi islamik filloi të shfaqej si një forcë e pavarur dhe influenciale. Pas zgjedhjes si i pavarur Nexhmetin Erbakan krijoi Partinë e Rendit Kombëtar³ dhe bëri ofertë të hapur për mbështetjen e konservatorëve myslimanë (Landau, 1976: 32).

Ndërhyja ushtarake

Grushti i dytë i shtetit ndodhi më 1971, 11 vjet pas të parit. Njihet si “grushti nëpërmjet memorandumit”, gjë që do të thotë se ushtria i dorëzoi qeverisë një memorandum në vend që të nxirrte tanket në rrugë, siç kishte bërë 11 vjet më parë. Ky memorandum u transmetua në radio më 12 mars 1971, një pjesë e të cilit, jepet më poshtë:

“ . . . me anë të politikave të tyre të vazhdueshme, qeveria dhe parlamenti e kanë zhytur vendin në anarki, mosmarrëveshje vëllavrasëse dhe destabilitet social e ekonomik. Në mendjen e publikut, ata kanë dëmtuar shpresën për të arritur nivelin e civilizimit bashkëkohor, të cilin Ataturku e përcaktoi si qëllim madhor. Ata nuk kanë arritur të realizojnë reformat që parashikohen nga Kushtetuta, duke rrezikuar në këtë mënyrë ekzistencën e Republikës . . . Nëse këto masa nuk kryhen së shpejti, Forcat e Armatosura, duke përmbushur detyrën që i ngarkon ligji për të mbrojtur dhe ruajtur Republikën e Turqisë, janë të vendosura për të marrë në kontroll drejtimin e administratës” (Hale, 1994: 100 – 1).

³ Shënim: Partia e Rendit Kombëtar (*Milli Nizam Partisi*, MNP) që një parti politike islamiste. Pasi u themelua më 1970 nga Erbakan, u mbyll më 20 maj 1971 nga autoritetet për shkak se shkelte Kushtetutën, veçanërisht nenin mbi laicitetin. Mori një fytirë të re me partinë tjetër të krijuar në tetor 1972 me emrin Partia e Shpëtimit Kombëtar.

Mes këtij kaosi, lëvizja islamike po tregonte agresivitet dhe krah politik i saj, Partia e Rëndit Kombëtar, kundërshtonte haptazi Ataturkun dhe kemalizmin, gjë që irritoi forcat e armatosura, gardiane të parimeve kemaliste. Në këto rrethana, qeveria e Demirelit, e dobësuar edhe nga fraksionet brenda saj, dukej e paralizuar për të përballuar situatën dhe e pafuqishme për të miratuar legjislacion për parandalimin e dhunës dhe për të ndërmarrë reformat e kërkuara (Shaw & Shaw, 1976: 497 - 507).

Në një atmosferë politike të acaruar më 12 mars, shefi i shtabit, Memduh Tagmac, i dorëzoi kryeministrit memorandum ku “u kërkuar formimi – brenda kontekstit të parimeve demokratike – i një qeverie të fortë e të besueshme, e cila do të neutralizonte situatën anarkike aktuale, një qeveri, e cila, e frymëzuar nga pikëpamjet e Ataturkut, do të zbatonte ligjet reformuese të parashikuara nga kushtetuta”, duke i dhënë fund “anarkisë, mosmarrëveshjeve vëllavrasëse dhe destabilitetit social e ekonomik” (Zurcher, 2004: 258). Nëse kërkesat nuk përmbusheshin, ushtria do të “ushtronte detyrën e saj konstitucionale” d.m.th. do të shtinte në dorë pushtetin. Demireli u detyrua të jepte dorëheqjen. Edhe vetë pasuesi i Ataturkut, Ismet Inonu, lider i opozitës, e denoncoi përzierjen e ushtrisë me politikën (Zurcher, 2004).

Janë tri arsye të këtij memorandum. Së pari, disa prej ushtarakëve besonin se Demireli e kishte humbur kontrollin mbi pushtetin, si dhe nuk qe në gjendje të vendoste rendin publik dhe të eliminonte terroristët politikë. Së dyti, ushtarakët nuk donin të mbanin përgjegjësi për masat e dhunshme të qeverisë, si p.sh. shtypja e protestave; pjesëtarë radikalë në drejtimin e ushtrisë mendonin se vetëm imponimi nuk mund të ndalonte trazirat dhe lëvizjet revolucionare marksiste dhe se reformimi social e ekonomik që u formulua pas grushtit të 1960-s, duhej të vihej në zbatim. Së fundmi, një pjesë e vogël e ushtarakëve

dolën në përfundimin se progresi brenda sistemit liberal demokratik ishte i pamundur në këto rrethana, ndaj nevojitej ndërhyrja ushtarake për të parandaluar elementët radikalë (Hale, 1994: 185 – 6).

Në fakt, reformat nuk patën impaktin e pritshëm. Për dy vitet në vijim, shtypja vijoi, dhe ligji marcial rinovohej çdo dy muaj. Në verën e vitit 1973, regjimi i mbështetur nga ushtria i kishte arritur detyrat e veta politike: kushtetuta që amenduar për të forcuar rolin e shtetit kundër shoqërisë civile; gjykatat u treguan të pamëshirshme kundrejt 3000 personave; universitetet nuk do të kishin autonominë e dikurshme, gjë që do të ndalonte radikalizmin e studentëve dhe Këshilli i Sigurisë Kombëtare u bë më i fuqishëm. Në Turqi u krijua një vakuum ideologjik (Feroz, 1993: 56).

Në vitin 1973, Bulent Ecevit, i cili kishte fituar kontrollin e PPR nga Inonu, doli fitues në zgjedhjet e tetorit. Sidoqoftë, të njëjtat probleme të theksuara në memorandum u rishfaqën. Një sistem partiak i fragmentarizuar dhe qeveritë e pastabilizuara çuan në një polarizim politik. Ekonomia u përkeqësua, “Ujqërit e Murrme” përshkallëzuan terrorizmin, edhe të majtët kryen akte për të shkaktuar kaos (Feroz, 1993: 163).

Vlerësim i regjimit të 12 marsit

Gjatë periudhës 1972 – 1973, administrata – nën presionin e ligjit marcial – shënoi arritje në shtypjen e terrorizmit dhe rivënien deri në njëfarë shkalle të rendit publik. Pas zgjedhjeve të vitit 1973, politika turke doli nga ajo gjendje asfiksimi që e kishte futur dhuna. Gjithsesi, këto mbetën arritje afatshkurtra. Sipas Hale (1994), përveç vendosjes së rendit, “regjimi i 12 marsit rezultoi i dështuar” (f. 112). Në memorandum, komandantët bënë thirrje për “vendosjen e një qeverie të fuqishme dhe të besueshme” (Hale, 1994: 112), por në Turqi

u krijuan katër qeveri koalicioni që rezultuan të dobëta në ushtrimin e detyrës. Referendumi (pika 2) kërkonte zbatimin e “ligjeve reformatore”, gjë që nuk u bë, përveç interpretimit të fjalës “reformator” në mënyrë më reaksionare; këtu mund të përmenden torturat dhe censura që u kryen nga autoritetet (ibid). Në fakt, çka ndodhi, e ndryshoi idenë – e fermentuar pas grushtit të shtetit të vitit 1960 - se Forcat e Armatosura qenë në anën liberale të demokracisë.

E gjithë kjo na bën të mendojmë se komandantët e shpallën memorandum – me vullnetin e tyre – me qëllim që të arrinin dy objektiva: (i) zbatimin e ligjit dhe rivendosjen e rendit dhe (ii) zbatimin e reformave të parashikuara që në 1961, por që u bllokuan nga establishmenti politik civil. Në fakt vetëm objektivi i parë u arrit. Duhet theksuar se qeveria u përqendrua në shtypjen e dhunës politike; kjo mënyrë diktatoriale e të bërit politikë e bënte të vështirë zbatimin e normave demokratike d.m.th. zbatimin e objektivit të dytë. Pas dy vitesh të një “eksperimenti” të pasuksesshëm, regjimi i 12 marsit u përball me krizën e zgjedhjeve. Ushtria kishte dy alternativa: të merrte përsëri të dorë pushtetin ose të arrinte një kompromis për t’i dhënë fund “eksperimentit”. Me vendosjen e qeverisë civile, Hale (1994) thekson se “pasoja reflektohet si fitore e drejtpërdrejtë e civilëve përkundrejt ushtarakëve” (f. 210 – 211).

Më në fund, ngjarjet e viteve 1971 – 1973 duket se sollën tri efekte të rëndësishme për periudhën e mëvonshme. Së pari, kryeministrat e ardhshëm do të tregoheshim shumë ngurrues të qeverisnin nën ligjin marcial. Së dyti, dështimi i “eksperimentit” duket se pati një impakt të rëndësishëm mbi qëndrimin e ushtrisë në lidhje me ndërhyrjet e ardhshme (pra, ushtria ose do të merrte kontroll të plotë ose do të tentonte të garantonte në prapaskenë

dispozitat e kushtetutës). Së treti, me krijimin e qeverisë së brishtë të Ecevitit, ushtria do të kishte prirjen për të vepruar sërish (Hale (1994: 210 - 211).

- Grushti i shtetit i vitit 1980

Kolapsi politik që solli ndërhyrjen e ardhshme

Me mbarimin e “eksperimentit” të pasuksesshëm (me një qeveri të drejtuar në mënyrë të tërthortë nga ushtarakët gjatë viteve 1971 – 1973), Turqia iu rikthye detyrës së vështirë të ndërtimit të institucioneve demokratike. Në vijim nuk u zgjidhën problemet e identifikuara që në grushtin e parë. Për shkak se në dy zgjedhjet e përgjithshme (deri në grushtin e tretë) nuk doli asnjë parti me mazhorancë në parlament (Asamblenë e Përgjithshme), Turqia mbeti sërish në drejtimin e qeverive të dobëta me koalicione të përbëra nga parti të vogla (Hale (1994: 215). Pavarësisht këtyre mosmarrëveshjeve, ushtria turke vendosi të qëndrojë në hije për shumë kohë, duke pasur kështu një rol sekondar. Vetëm në vitin 1978, kur u duk se regjimi civil po binte në kolaps, u shfaqën plane për një tjetër ndërhyrje. Për të krijuar pretekstin për ndërhyrjen vendimtare, ushtria turke lejoi që konfliktet të përshkallëzoheshin. Kjo krizë pati shumë aspekte, përfshirë rënien ekonomike, dhunën civile dhe sfidën e hapur ndaj laicitetit. Në fund, të gjithë këta faktorë sollën erozionin e plotë të autoritetit qeveritar. Gjithsesi, në zgjedhjet e 14 tetorit 1973, partia me numrin më të madh të vendeve në parlament doli RPP me lider Bulent Ecevit (me 185 vende), duke sfiduar kështu Demirelin. Ndër fituesit e tjerë ishte islamiku Erbakan, partia e të cilit fitoi 48 vende. Pas shumë negociatave, më në fund, u arrit të krijohej një koalicion i kontestueshëm për establishmentin laik turk të ideuar nga Ataturku. Në kabinetin e ri, Ecevit

u bë kryeministër, ndërsa Erbakan zëvendëskryeministër. Nga 33 ministra, 6 qenë të Partisë së Shpëtimit Kombëtar (Hale (1994: 210 - 211).

Në fakt si Ecevit ashtu edhe Erbakan qenë liderë radikalë që e “kishin kundërshtuar regjimin e 12 marsit të viteve 1971 – 1973” (Landau, 1976: 41). Por, nga ana tjetër, ndasia ideologjike ndërmjet një partie laike si RPP dhe një partie konservatore islamike si PSHK ishte e pamohueshme. Ky paradoks u pasqyrua më së miri nga gazeta “Gunuadin” (cituar nga Landau, 1976), e cila publikoi një karikaturë të një vajze me perçe dhe minifund (f. 47). Kuptohet që të dyja partitë patën përplasje programore, por përplasje më e fortë që ajo për amnistinë, gjë që më në fund e zgjidhi Gjykata Kushtetuese, sipas vendimit të së cilës u liruan shumë të burgosur politikë (ibid). Por përplasjet u evituan me hapjen e problemit me Qipron dhe pushtimin e pjesës turke të saj më 1974. Me pushtimin e Qipros së Veriut, popullariteti i Ecevitit u rrit, por përçarja me Erbakanin u thellua. Përpara një vizite në vendet skandinave, ai donte t’ia kalonte autoritetin e tij ministrit të shtetit në vend të zv/kryeministrit Erbakan, gjë që nuk u pranua nga ky i fundit dhe për pasojë, Eceviti dha dorëheqjen (Landau, 1976: 41 - 48).

Pasuan disa qeveri, gjë që solli jo vetëm krizë institucionale, por edhe ekonomike. Kjo situatë krijoi paralizim politik dhe për më keq terrorizëm. Sipas Harris (1980), “dhuna në Turqinë e asaj periudhe ndahet në tre kategori: ideologjike, sektare dhe etnike” (f. 36). 1). Kategoria e parë përfshinte të grupe të së majtës ekstreme. Këto grupe kryen një sërë vrasjesh. Objektivat e tyre qenë kryesisht intelektualë, profesorë apo administratorë universitetesh. Por më shumë viktime u shkaktuan nga përleshjet me grupeve ekstreme të majta e të djathta. 2) Një shkak i dytë i anarkisë, që mund të kishte shkaktuar edhe luftë civile, ishte ndarja sektare fetare. Shumica e turqve janë sunitë, dhe një pakice prej 15 %

janë shi'itë, të njohur në Turqi si alevi. Në disa pjesë të vendit ku alevit përbënin shumicën, ata tentuan të priren nga e majta, ndërsa sunitët nga e djathta. Në këtë rast, ndasitë ideologjike shërbyen për të maskuar ndasitë fetare. 3) Konflikti ndërmjet separatistëve kurdë dhe shtetit turk, si dhe ndërmjet grupeve rivale kurde, përbënin burimin etnik të dhunës. Megjithatë, këto raste qenë të kufizuara gjeografikisht në zonën juglindore të Anadollit, ku kurdët përbëjnë shumicën e popullatës. Ndryshe nga ndarjet ideologjike, separatizmi kishte një histori të gjatë, por u ngjall sërish në vitet 1978 – 80, pas krijimit të Partisë së Punëtorëve të Kurdistanit (PKK), e udhëhequr nga Abdullah Oçalan. Programi i PKK ishte një kombinim mes marksizmit dhe nacionalizmit. Vetëm në këtë periudhë u shënuan 283 vrasje politike. Duket një shifër e vogël në shkallë kombëtare, por paraqiste një sfidë më vete për integritetin e shtetit (Harris, 1980: 36 - 38).

Dukej qartë se po binte regjimi civil. Pushteti shtetëror po shuhej gradualisht, teksa gjakderdhja vazhdonte me intensitet të lartë. Kaosi në rrugë u reflektua me kaos në parlament. Sipas Hale (1993), një faktor kryesor i arritjes së kësaj gjendjeje, ishte fakti se liderët politikë – veçanërisht Demirel dhe Ecevit – e lanë shtetin të degradonte, pasi nuk menduan se mund të ndodhte grusht shteti. Nëse do ta kishin parashikuar, edhe mund t'i kishin sheshuar mosmarrëveshjet e tyre politike dhe do të kishim marrë masat e duhura për të vënë rendin nëpërmjet krijimit të një qeverie të unitetit kombëtar (f. 238).

Në rrafshin ndërkombëtar, menjëherë pas grushtit të shtetit, sovjetikët dhe shtetet satelite të tyre pohonin se qeveria amerikane e kishte iniciuar ndërhyrjen ushtarake, një version i propaganduar edhe nga të majtët ekstremistë në Turqi. Pas vendosjes së regjimit ushtarak, qeveria e Karterit u ndje më e qetë, ndonëse deklaroi se nuk ishte e kënaqur me

nevojën për një grusht shteti. (Birand, 1980: 124). Në fakt arsyet e grushtit të shtetit duhen kërkuar në situatën e brendshme të Turqisë.

Ndërhyrja ushtarake – regjimi i 12 shtatorit, 1980 – 1983

Regjimi ushtarak që mori pushtetin më 12 shtator 1980, zgjati 3 vjet e 3 muaj – deri më 6 dhjetor 1983. Duhet theksuar se jo vetëm që zgjati më shumë në kohë sesa dy të mëparshmit, por që edhe më i suksesshmi. Në ndryshim nga grupet e oficerëve që morën në dorë pushtetin në vitet 1960 dhe 1971, komandantët e lartë që morën pushtetin më 12 shtator, nuk patën synime për reforma ekonomike dhe sociale. Synimet e tyre qenë të qarta: dhënia fund e gjakderdhjes mes grupeve terroriste, orientimi i ekonomisë në rrugën e duhur dhe rikthimi i Turqisë tek një qeverisje civile me kusht që, të paktën siç shpresonin gjeneralët, të mos kishte ndërhyrje të mëpasshme. Shkurt, ata kishin kuptuar se ndërhyrjet ushtarake në politikë krijonin shumë probleme, pavarësisht se për një periudhë të shkurtër mund të zgjidhnin disa prej tyre (Hale, 1993: 246).

Ka analistë të tillë që mendonin se ushtria turke lejoi qëllimisht përshkallëzimin e konflikteve me qëllim që ndërhyrja të ishte e justifikueshme dhe vendimtare. Këta shihnin situatën nga një prizëm i jashtëm në kundërshtim nga analiza e Hale (1994) që insiston se problemet e brendshme sollën situatën kaotike që e bënë të domosdoshme ndërhyrjen ushtarake.

Shefi i shtabit Kenan Evren bëri një shpallje publike në të cilën ndër të tjera thoshte se “forcat e armatosura morën fuqinë që u jep Kodi i Shërbimit për të mbrojtur Republikën dhe në këtë mënyrë shkrijnë qeverinë dhe parlamentin” (Birand, 1980: 247). Kështu, regjimi i ri zyrtarizohet me Ligjin për Rendin Konstitucional (një kushtetutë e re dhe e

përkohshme). Me anë të këtij ligji, pushteti legjislativ transferohej tek Këshilli i Sigurisë Kombëtare, që mund të shpallte dekrete. Sipas Hale (1994), grushti i shtetit u mirëprit nga publiku dhe nuk pati rezistencë nga grupet terroriste. Më 14 shtator, vetëm pas dy ditësh, jeta iu rikthye normalitetit. Liderët e katër partive u internuan në një rezidencë ushtarake pushimesh pranë Galipolit. Partitë politike u shpërbënë dhe të gjitha aktivitetet politike u ndaluan. (f. 247).

Ushtarakët shënjestraun të majtë e të djathtë për t'i nxjerrë përpara gjykatave ushtarake. Më poshtë jepen pasojat ekstreme të ndërmarra për vendosjen e rendit. Këto janë të dhëna të një raporti të përgatitur nga komisioni hetimor parlamentar të ngritur në vitin 2012, ku përfshihen: 650,000 persona u arrestuan; u kërkua dënimi me vdekje për 7000 persona, nga të cilët 517 morën dënim me vdekje; 98,404 njerëz u gjykuan me akuza për pjesëmarrje në organizata të majta, të djathta, nacionaliste dhe konservatore; 30,000 u larguan nga vendi; 300 vdiqën nga rrethana të pashpjegueshme; 171 vdiqën nga torturat; 937 filma u ndaluan për shkak të përmbajtjes së tyre; 23,677 shoqatave iu ndalua aktiviteti; u shkarkuan nga puna 4000 mësues, 120 profesorë dhe 47 gjykatës; 400 gazetarë u dënuan me një totale 3315 vjet burg; u sulmuan 300 gazetarë; 3 gazetarë u qëlluan për vdekje; për 300 ditë nuk u botuan gazeta; 299 njerëz humbën jetën në burgje etj. (Hale, 1994: 250 – 2).

Mënyra se si rrodhën ngjarjet, dhe domosdoshmëria për të ruajtur parimet kemaliste, bënë që të miratohej një kushtetutë e re që gjeti mbështetjen e 90% të votuesve. Me anë të këtij referendumi, Evren u zgjodh president i Republikës më 7 nëntor. Siç u theksua më lart, ndonëse me justifikimin e detyrimit për të vepruar në këtë mënyrë, ai pezulloi shumë forma të lirive civile dhe të të drejtave të njeriut, me qëllimin për të vendosur stabilitetin e

nevojshëm. Pavarësisht të gjitha ndryshimeve të ndërmarra gjatë viteve të juntës, Evren shfaqte admirim të madh për themeluesin e Turqisë moderne, Atatürkun.

Kështu, me lejin e rikrijimit të partive politike, qeveria ushtarake vendosi mbajtjen e zgjedhjeve të përgjithshme më 6 nëntor 1983. Por u pa një formim i shumë partive politike, gjë që mund të sillte përsëri kaos si në parlament, ashtu edhe në rrugë, pasi nuk do të kishte një qeveri që mund të drejtonte vendin pa bërë koalicion. Një situatë e tillë do të risillte ngjarjet e vitit 1970. Duke parë këtë prurje, junta e kufizoi spektrin e partive në tre të tilla: Partia e Demokracisë Nacionaliste (e formuar më 16 maj 1983 dhe e kryesuar nga Turgut Sunalp, një gjeneral në pension; përkundër parashikimeve, PDN fitoi 23.3% të votave); Partia Populiste (e formuar më 21 maj 1983, me drejtues të Partisë Popullore Republikane, e cila ishte ndaluar nga junta; partia në atë kohë kryesohej nga Necdet Calp, dhe mori 30.3% të votave); dhe Partia e Mëmëdheut (e formuar më 1983 nga Turgut Ozal) mori pjesën më të madhe të votave – 45%). Këto rezultate konsideroheshin arritje për të pasur një mazhorancë parlamentare. Nevoja për të bërë koalicion me parti të vogla – të konsideruara partnere të pabesueshme për koalicion, që kishte qenë shkak kryesor për krijimin e tensioneve, ishte fashitur. Ozali do të bënte koalicion me Partinë Populiste, dhe mori postin e kryeministrit të kabinetit më 13 dhjetor 1983. Ishte kthimi i tretë i një qeverie të zgjedhur në mënyrë demokratike - pas 23 vjetësh. Misioni i ushtrisë dukej i përmbushur (Hale, 1994: 250 – 2).

Vlerësim i regjimi i 12 shtatorit

Ashtu si edhe në regjimet e mëparshme ushtarake, rezultatet e një qeverie të kontrolluar nga junta qenë komplekse, por mund të dilet në përfundimin se qeveria e krijuar

që më e besueshme se të parat. Legjitimiteti i ndërhyrjes ushtarake që më pak i kontestueshëm sesa në vitet 1960 dhe 1971, për shkak se regjimi i mëparshëm civil kishte arritur një pikë bllokimi në funksionimin e tij. Sipas Hale (1994), sapo erdhën në pushtet, Evren dhe mbështetësit e tij, arritën katër objektiva:

- “1. Parandaluan kërcënime të tjera që mund të shkaktoheshin nga forcat e armatosura; d.m.th. gjatë ushtrimit të këtij mandati u ruajt hierarkia ushtarake;
2. Shtypën dhunën dhe gjakderdhjen si pasojë e përplasjeve politike, gjë që ishte arsyeja kryesore e grushtit të shtetit;
3. Arritën që ta kthejnë ekonominë në normalitet pas shumë vitesh kaosi dhe stanjacioni; dhe
4. Hartuan një kushtetutë të re dhe një ligj të ri elektoral, që kishin defekte, por në fund të fundit, i kthyen qeverinë civilëve” (f. 247).

Por qeveria ushtarake solli deformime në sistem. Për shembull, në vendosjen e rendit u përdoren metoda totalitare që nuk kishin të bënin me parimet e proklamuar demokratike. Pavarësisht vendosjes së rendit, nuk mund të justifikohen torturat, vrasjet, shtypja, vendimet gjyqësore (të përmendura më lart). Për të vendosur rendin me çdo kusht, ushtria pati tendencën të anashkalonte zbatimin e të drejtave të njeriut. Ajo u fokusua tek ideja se demokracia nënkupton vetëm instalimin e një qeverie civile, dhe nuk merr në konsideratë opozitën. Së fundmi, procesi i kalimit të pushtetit tek civilët shtronte disa pyetje. Evren që zgjedhur president, por nuk kishte pasur opozicion për emërimin e tij (zgjedhja e tij ishte inkorporuar në Kushtetutë dhe nuk ishte trajtuar si një proces më vete). Gjithashtu, duhet marrë parasysh fakti se Partia e Rrugës së Vërtetë (e kryesuar nga Sulejman Demirel) dhe Partia Demokratike e Majtë (e kryesuar nga Bulent Ecevit) nuk u lejuan të garonin. Për

pasojë, qeverisja e Ozalit mund të konsiderohet e kontestueshme sepse nuk fitoi në një garë të hapur (Zurcher, 2004: 251 – 6).

Sidoqoftë, vështirësia më e madhe e gjeneralëve ishte përpjekja për të ndërtuar një sistem të ri partiak. Por liderët kryesorë, Demirel dhe Ecevit, nuk pranuan të bashkëpunonin me juntën. Pavarësisht vijueshmërisë së ngjarjeve, këta liderë kishin shumë mbështetës dhe nuk do të eliminoreshin aq lehtë nga skena politike. Në sfidë të asaj çka ndodhi, Ecevit do të drejtonte Turqinë si kryeministër gjatë viteve 1999 – 2002 duke fituar zgjedhjet në kryesimin e një partie me një tjetër emër (Partia Demokratike e Majtë), ndërsa Sulejman Demirel, në krye të Partisë së Drejtësisë (emri pasues për Partinë e Rrugës së Vërtetë), do të shërbente më pas si kryeministër gjatë viteve 1991 – 1993 dhe president – pas vdekjes në detyrë të Turgut Ozal – gjatë viteve 1993 – 2000.

- Memorandumi ushtarak i vitit 1997

Ushtria nuk ndërhyri drejtpërdrejt në politikë për 17 vjet. Më 28 shkurt 1997, Këshilli i Sigurisë Kombëtare, i shqetësuar për destabilitetin e vazhdueshëm të shkaktuar nga qeveritë e formuara nga koalicionet dhe zhvillimi i Islamit politik, i paraqiti kryeministrit Necmetin Erbakan, kryetar i Partisë së Mirëqenies, një listë rekomandimesh për të kufizuar politikën e tij anti-laike. Në këtë mbledhje, gjeneralët parashtruan qëndrimet e tyre për çështje të laicitetit dhe Islamit. Kjo ishte një listë rekomandimesh që tentonin të mbronin regjimin laik në Turqi. Ndër këto rekomandime përfshiheshin: ndalimi i vendosjes së perçes në universitete, mbyllja e shkollave për mësimin e Kuranit, shfuqizimi i tarikateve dhe kontrolli i mediave që kundërshtonin përjashtimin e ushtarëve fetarë nga Këshilli Suprem Ushtarak me akuzat për “reagim politik” (Rabasa & Larrabee, 2008: 43 – 4).

Në fakt, në kundërshtim me gjithçka që proklamuar deri në atë kohë në Turqi, anëtarë të Partisë së Mirëqenies, kishin filluar të mbështetnin zbatimin e Shariatit në Turqi. A mund të ndodhte kjo gjë në establishmentin kemalist? Eksponentë të frymës islamike deklarorin shmangie nga fryma kemaliste. Erbakan u shpreh: “Tranzicioni do të jetë i paqetë ose i dhunshëm? Do të arrihet me harmoni apo me gjakderdhje?” (Harris, 1980: 217). Eksponentë të tjetër të partisë deklaruan: “Nëse doni një zgjidhje, ky është Sheriati!” apo “Unë do të luftoj derisa të fusim Shariatin” (Harris, 1980: 217).

Pas takimit të Këshillit të Sigurisë Kombëtare, Erbakan dha dorëheqjen nga posti – pa gjakderdhje apo kryengritje, një grusht shteti që shumë e kanë quajtur “grusht shteti modern”. Në kontekstin politik të vitit 1997 nuk duhet lënë pa përmendur lëvizjet dhe influencat rajonale dhe ndërkombëtare që u shkaktuan si pasojë e veprimeve të Erbakanit. Më 31 janar 1997, në Ankara u mbajtën protesta kundër dhunimit të të drejtave të njeriut nga Izraeli. Ndërtesa ku u zhvillua protesta, që mbushur me postera të organizatave terroriste Hamas dhe Hezbollah. Si mund të gjykoheshin qëndrime të tilla nga Perëndimi? Si reagim ndaj këtyre protestave, në rrugët e Ankarasë u nxorën tanket (4 shkurt 1997).

Në një analizë të Stratfor (1997), përshkruhet ndarja e thellë që po ndodhte mes qeverisë dhe ushtrisë turke. Stratfor e quan qeverinë “islamike”, ndërsa strukturën ushtarake – kuptohet – “laike” (paragraf 2). Madje Erbakan tentoi të krijonte edhe kriza ndërkombëtare të patolerueshme nga ushtria. Për shembull, ai deklaroi se “do të anulonte stërvitjet e përbashkëta ndërmjet Turqisë, Izraelit dhe Shteteve të Bashkuara” (Stratfor, 1997, paragraf 3), duke e ditur fare mirë se marrëdhënia izraelite – amerikane kishte shumë rëndësi për politikën ushtarake turke. Erbakan ndërmori një tjetër manovër diplomatike pas takimit me përfaqësuesit irakianë duke dënuar “bllokadën ekonomike të padrejtë kundër

Irakut” (Stratfor, 1997, paragraf 4). Në po këtë takim, duke u shfaqur më shumë si një lider rajonal me prirje islamike, ai deklaroi: “Interesat e Turqisë lidhen me ato të arabëve, dhe jo me entitetin sionist” (Stratfor, 1997, paragraf 3). Ishin momente kur Turqia po përpiqej të hynte në Bashkimin Europian. Dhe në këtë aspekt dukej se po operonte me dy kahe të politikës së jashtme dhe të mbrojtjes.

Pas këtij memorandumit ushtarak, i cili nuk mund të quhet një grusht shteti në kuptimin tradicional, Erbakan u detyrua të jepte dorëheqjen. Presidenti Demirel caktoi Mensut Yilmaz-in për të formuar qeverinë e re nga Partia e Mëmëdheut. Partia e Mirëqenies u mbyll me vendim të Gjykatës Kushtetuese më 1998. Necmetin Erbakan-it iu ndalua praktikimi i politikës për pesë vjet dhe ish-deputetet e PM dhe kryetarët e bashkive dhe komunave në rang lokal iu bashkuan Partisë së Virtutit (Rabasa & Larrabee, 2008: 70). Ndër të dënuarit ishte edhe kryebashkiaku i Stambollit Rexhep Taip Erdogan. Para dënimit të tij, Partia fondamentaliste e Mirëqenies ishte deklaruar antikushtetuese për shkak se përbënte kërcënim për rendin laik. Në kundërshtim me atë çka kishte ndodhur, lideri i ardhshëm (Erdogan) mbante ligjërata dhe fjalime në demonstrata të mbështetësve islamikë. Ai u dënua me dhjetë muaj burg (por bëri vetëm katër) sepse recitoi një poemë të aktivistit pan-turk Zija Gokalp, përmbajtja e së cilës sipas legjislacionit nxiste urrejtje raciale. Pas këtij dënimi, ai u detyrua të dorëhiqej nga posti i kryebashkiakut. Si pasojë e këtij dënimi, ai nuk mori pjesë në zgjedhjet e ardhshme parlamentare të vitit 1999.

Ndërkohë, në zgjedhjet e vitit 1999, Partia e Virtytit fitoi shumë vende në parlament por nuk qe aq e suksesshme sa Partia e Mirëqenies më 1995. Një nga deputetet e partisë, Merve Kavakci vuri perçe kur hyri në parlament. Partia e Virtytit u mbyll në vitin 2001 për shkak të hyrjes së Kavakci-t në parlament me shami koke. Gjithsesi Necmetin Erbakan e

konsideroi këtë proces si plan i sionistëve (Dunman, 2011), ndërsa gjenerali Cevik Bir deklaroi se “Në Turqi ne kemi një lloj martesë të veçantë mes Islamit dhe demokracisë . . . Fëmija i lindur nga kjo martesë është laiciteti. I bie që fëmija të na sëmuret herë pas here. Ushtria turke është doktoresha, e cila shpëton fëmijën. Në varësi të sëmundjes së fëmijës, ne administrojmë ilaçet për të garantuar se fëmijët do të shërohen në kohë” (Dunman, 2011).

2.3 Raportet midis AKP dhe strukturës ushtarake - Një model turk?

Me futjen e Partisë për Drejtësi dhe Zhvillim (AKP) në arenën politike që më 2001, dhe fitimin e zgjedhjeve në vitin 2002, në Turqi ka ndryshuar tërësisht rikonfigurimi politik. Që me ardhjen në pushtet, “Erdogani deklaroi se prioriteti i tij kryesor do të ishte stabiliteti ekonomik dhe hyrja në BE” (Raport i Komisionit Europian, 2003: 41), duke lënë mënjanë çështjet sociale që përbënin thelbin e një axhende islamike. Sigurisht që projekti europian u mbështet gjerësisht. Vënia e theksit tek demokracia dhe zbatimi i të drejtave të njeriut “paralizoi” deri në njëfarë mase ndikimin politik të ushtrisë - gardianes së strukturës kemaliste. Në këtë spektër, duhet të përmenden reformat që u ndërmorën në tetor 2001, ku përfshihet edhe amendamenti kushtetues që ndryshoi përbërjen e Këshillit Kombëtar të Sigurisë (KKS) (Raport i Komisionit Europian, 2003). Kjo u bë për të ulur ndikimin e KKS në politikë.

Në vijim, me qëllim që të përmbusheshin kërkesat politike të BE-së (kriteret e Kopenhagenit) për fillimin e negociatave për anëtarësim, Turqia miratoi një numër reformash që synonin forcimin e kontrollit civil mbi ushtrinë. Këto reforma u fokusuan kryesisht në KKS, detyrat, funksionimin dhe përbërjen e tij. Në korrik 2003, parlamenti turk

miratoi reforma që kufizonin rolin e ushtrisë, gjë që pati një jehonë të madhe. Në “Financial Times” (2003), këto ndryshime madje u quajtën pjesë e “një revolucioni të qetë”.

Pas grushtit ushtarak të 1980-ës, Kushtetuta e re e vitit 1982 jo vetëm ruajti KKS, por madje rriti autoritetin e tij, duke përcaktuar për shembull se kabineti qeveritar duhet t’i japë prioritet rekomandimeve të KKS-së. Ndikimi i ushtrisë mbi qeverinë u konsiderua nga BE si një pengesë për përpjekjet e Turqisë për t’u bërë anëtare e Bashkimit Evropian, prandaj në mënyrë që të përputheshin me kriteret e përcaktuara nga Bashkimi Evropian, amendamentet kushtetuese të vitit 2003 reduktonin rolin e ushtrisë brenda KKS-së. Për shembull, u shtua numri i anëtarëve civilë në KKS, dhe KKS nuk i rekomandonte më politika kabinetit qeveritar, por përcillte pikëpamjet e veta në mënyrë jozyrtare. KKS tashmë do të ishte vetëm një organ këshillimor dhe do të kishte shumicë civile. Këshilli nuk kishte më autoritet ekzekutiv dhe kontrollues në emër të presidentit dhe kryeministrit për të ndjekur rekomandimet e tij. Gjithashtu, ai nuk gëzonte më akses të pakufizuar mbi institucionet civile (Raport i Komisionit Evropian, 2003).

Pavarësisht këtyre ndryshimeve institucionale, raporti i Komisionit Evropian të vitit 2004 del në konkluzionin se “megjithëse procesi i harmonizimit të marrëdhënieve civile-ushtare brenda praktikës së BE është duke u kryer, forcat e armatosura ushtrojnë akoma një influencë të madhe duke shpallur deklarata publike mbi zhvillimet politike dhe politikat qeveritare” (Raport i Komisionit Evropian, 2005).

Ekspozeja e mësipërme ka rëndësi të madhe, ngaqë, me shumë siguri, nëse nuk do të ishin marrë reformat e mësipërme, do të kishte ndërhyrje ushtarake (me shumë mundësi në formën e një grushti shteti). Kjo u pa më së miri në krizën e viti 2006 – 2007 kur pritej të zgjidhej presidenti. Kriza u krijua për faktin se Abdyllah Gul që kandidati i vetëm për

president, një personazh me trashëgimi islamike. Turqia ishte e shqetësuar për fatin e saj. Që prej Atatürkut, presidenti kishte qenë gjithmonë një gardian i sistemi laik të vendit. Parlamenti nuk arriti të zgjidhte presidentin në raundin e parë në prill 2006. Kur do të hidhej përsëri në votë në maj, Gjykata Kushtetuese anuloi raundin e parë, duke vendosur se duhej një kuorum i nevojshëm prej tre të katërtash, gjë që ishte e pamundur me atë përbërje në parlament, sepse opozita ishte plotësisht kundër zgjedhjes së një figure të tillë. Madje, opozita e kishte bojkotuar parlamentin. Këtë lëvizje, si nga ana e gjykatës edhe nga ana e opozitës, Erdogani e quajti “plumb ndaj demokracisë” (Dismorr, 2008: 219). Për pasojë, qeveria shpalli zgjedhje të parakohshme, që u mbajtën më 22 korrik 2007. Në parlamentin e ri, Abdullah Gul u zgjodh me dy të tretat. Forcat opozitare organizuan demonstrata në mbarë vendin.

Në këtë situatë, ndërhyri – kësaj here vetëm me një deklaratë – ushtria. Kjo ishte një pikë kritike për Turqinë. A do të ndërhynte ushtria ushtarakisht? (Shpjegimi e kësaj klime do të shpjegohet më poshtë kur të trajtohet orientimi i kësaj “Turqie të Re”.) Ndër të tjera, në deklaratën e saj, ushtria thoshte: “Nuk duhet të harrojmë se forcat e armatosura të Turqisë përbëjnë një anë të këtij debati dhe janë mbrojtëse të patundura të laicitetit” (BBC, mars 2007). Në këtë mënyrë, ushtria paraqiste “argumente” për mbrojtjen e laicitetit d.m.th. islamizimi i përfaqësuar nga një figurë si Gul binte ndesh me natyrën laike të Turqisë dhe trashëgiminë e Atatürkut. Në kontekstin politiko-ushtarak turk, një deklaratë e tillë konsiderohej kërcënim për grusht shteti. (Abdullah Gul kishte marrë pjesë në lëvizje dhe parti islamike të ndaluara nga gjykata.) Një deklaratë e tillë e trazoi edhe më tej situatën, ngaqë dukej si një paralajmërim i drejtpërdrejtë ndaj qeverisë. Ajo nënkuptonte se zgjedhja

e një figure me të kaluar me lëvizjet islamike ishte e papranueshme. Por rezultoi se ushtria nuk kishte fuqinë e dikurshme.

Siç u përmend, për të zgjidhur ngërçin politik, Erdogani shpalli zgjedhje të reja, nga ku mori 40% të votave dhe do të kishte shumicën për të zgjedhur Gul-in, duke sfiduar opozitën dhe ushtrinë. Duhet përfshirë në këtë klimë politike të tensionuar edhe veprimtaria terroriste e PKK në kufirin turko-irakian. Me shtimin e numrit të viktimave civile dhe ushtarake, ushtria vendosi goditjen e grupeve terroriste kurde në brendësi të territorit të Irakut. Në këtë mënyrë, deri diku, në atë kohë, Turqia gjendej përpara zgjedhjes së një presidenti me “trashëgimi islamiste” dhe në të njëjtën kohë përpara kërcënimit nga terrorizmi. Kështu që “ushtria e zhvendosi prioritetin e saj nga mbrojtja dhe promovimi i laicitetit në luftën kundër terrorizmit, që konsiderohej si kërcënim më i madh i vendit” (Dismorr, 2008: 220).

E lehtësuar pra nga “barra ushtarake”, riorientimi i AKP-së përkundrejt Europës kontribuoi në rikonfigurimin e politikës turke. Nga ana tjetër, opozitarët, kryesisht Partia Popullore Republikane – më parë gjithmonë laike dhe pro-perëndimore – u shfaq si opONENTE e anëtarësimit në BE. Ajo ka zhvendosur politikën e saj drejt një nacionalizmi dhe ka adoptuar një qëndrim ambig përkundrejt Perëndimit, duke e konsideruar influencën e Perëndimit si një kërcënim ndaj integritetit të shtetit turk dhe kemalizmit (Cingi, n.d).

Me konsolidimin e AKP-së në pushtet, u ndërmorën veprime kundër aktiviteteve të dyshuara të ushtrisë. Në korrik 2008, pra, një vit pas emërimit në presidencë të Gul-it, mbi njëqind presona, përfshirë disa gjeneralë, u arrestuan apo u morën në pyetje, në lidhje me organizatën “Ergenekon”, një organizatë ultra-nacionaliste me lidhje në forcat e ushtrisë dhe sigurisë. Ky grup u akuzua për terrorizëm (Zalman, n.d). Më pas, në shkurt 2010, u ndërmor

një tjetër “goditje” ndaj establishmentit ushtarak, ku më shumë se 40 oficerë u arrestuan dhe u paditën për synime për përmbysjen e qeverisë. Sipas organit të akuzës, këta oficerë kishin thurur në vitin 2003 komplotin e quajtur “Çekani” (turqisht Balyoz Harekâtı). Ndër këta oficerë përfshiheshin katër admiralë, një gjeneral dhe dy kolonelë. “Washington Post” raportoi në prill 2010 se roli i ushtrisë në Turqi ishte reduktuar (Zalman, n.d).

Demarshi i fundit në procesin e reduktimit të rolit të ushtrisë ndodhi më 2011 kur në prag të takimit të Këshillit Ushtarak Suprem, shefi i shtabit, së bashku me komandantët e ushtrisë, marinës dhe forcave ajrore kërkuan dorëheqjen. Zëvendësimi i menjëhershëm i tyre që një indikacion i kontrollit të qeverisë për caktimin e komandantëve. Në raportin vjetor të vitit 2011, të hartuar nga Komisioni European për progresin e Turqisë, thuhej se “... duhet të kryhen reforma të mëtijshme për përbërjen dhe autoritetin e Këshillit Ushtarak Suprem” (Turkey 2011 Progress Report, p. 14).

Nëse është apo jo paradoksale në rrethanat e sotme, siç shprehen Tuysuz & Tarvernise (2011) në “New York Times”, kjo mbetet për t’u diskutuar, por, në bazë të sondazheve, mbështetja popullore për ushtrinë kishte rënë nga 90% në vitin 2002 në 60% në vitin 2011. Kjo do të thoshte që ushtria, që dikur ishte një forcë e rëndësishme në Perëndimorizimin e Turqisë, në atë kohë përbënte një pengesë për aspiratat e vendit për t’u futur në Bashkimin European.

Në një vështrim tërësor të gjithë asaj çka përshkruhet më sipër – kuptohet në një mënyrë sa më të përmbledhur – dilet në disa përfundime.

Shumë analistë e konsiderojnë rrugën e re të Turqisë si shpëputje nga tradita laike kemaliste. Në fakt, ajo çka ka ndodhur, siç është shpjeguar më sipër, ka vijuar në atë mënyrë, bazuar në rrethana të caktuara politike, kulturore, ekonomike dhe ushtarake. Por

thelbi i këtij konkluzioni ka të bëjë me rolin e ushtrisë si një institucion demokratik. Për këtë arsye, studiues të shumtë apo edhe një publik i gjerë e quajnë atë çfarë ka ndodhur në Turqi “modeli turk i marrëdhënieve politikë-ushtri” (Varol, 2011, paragraf 1).

Çdo gjë mund të shndërrohet në model, por gjithsesi një model vjen si rezultat i ngjarjeve konkrete. Dhe ky model filloi të konturohej në Turqi me dy transformime që iniciuan në vitin 1999, kur ushtarakët do të fillonin të humbnin terren ndaj civilëve. Së pari, Bashkimi European e kualifikoi zyrtarisht Turqinë si një vend kandidat në vitin 1999. Por, siç sugjerohet në raporte (Progres Raportet 2003, 2004 dhe 2005), për sa i përket kërkesave të integritetit në BE, një pengesë vinte nga ushtria që duhej të reduktonte rolin e saj. Kështu që në vitin 2001, parlamenti turk mori një sërë reformash konstitucionale që ulën rolin e Këshillit Kombëtar të Sigurisë (ndër të tjera, shtimi i numri të civilëve në Këshill, dhënia e Këshillit më shumë një rol këshillimor ndaj qeverisë). Pra, Këshilli pësoi erozion të autoritetit të ushtruar për më se 80 vjet dhe ndërhyrja e BE-së i dha civilëve më shumë fuqi institucionale. Së dyti, në kontrast me të kaluarën, kur qeveritë formonin koalicione të dobëta, që detyronin ushtrinë të ndërhynte, duke u nisur nga viti 1999, qeveri efektive morën pushtetin. Koalicioni ndërmjet Bulent Ecevit, Devlet Bahçeli, and Mesut Yılmaz në vitin 1999 zbatoi me sukses reforma strukturore ekonomike dhe inicioi procesin e liberalizimit (Winslow, 2005, paragraf 4) me qëllim për t’iu afruar familjes europiane. Por ndryshimi më i madh ndodhi me ardhjen në pushtet në vitin 2002 të Partisë për Drejtësi dhe Zhvillim (Adalet ve Kalkınma Partisi - AKP). E krijuar që në vitin 2001 nga karizmatiku Erdogan, AKP – me përfaqësues nga ish-parti islamike – mbështeti laicitetin (ndryshe nga partitë e shumta mëmë të ndaluara ligjërisht). Prioritetet e Erdoganit ishin “zhvillimi i një

klase të mesme rurale, mbrojtja e lirive fetare, promovimi i një ekonomie liberale dhe anëtarësimi i Turqisë në Bashkimin Europian” (Rabasa & Larrabee, 2008: 77).

AKP, duke u fuqizuar vazhdimisht, pasi ka fituar katër mandate rresht, me shtim të konsiderueshëm të elektoratit, filloi të ushtronte influencë edhe në ushtri. Kjo është parë me hapjen e proceseve penale ndaj ushtarakëve që kishin marrë pjesë në grushte shteti, por edhe me akuzat dhe dënimet ndaj atyre që kishin thurur konspiracione (përmendur më sipër komploti “Çekiçi” dhe organizata “Ergenekon”). Përplasja mes dy establishmenteve arriti kulmin në korrik 2011, kur pati një dorëheqje masive nga ana e ushtarakeve (shih më sipër). Në gjë e tillë u la udhë të hapur kritikëve për të hamendësuar apo edhe spekuluar për rolin e ri të Turqisë.

Për shembull: në vitin 2011, Erik Eldelmal, ish-ambasador amerikan në Turqi dhe numri dy në Pentagon në administratën e Bushit, i përshkroi tek “Economist” (2011) forcat e armatosura të Turqisë si “një institucion i thyer dhe jashtë kontrollit” (paragraf 8). Baydar (2011), kolumnist i gazetës turke “Zaman”, shpjegoi se dorëheqja e komandantëve përfaqësonte “një fazë të re të ndryshimeve në Turqi” dhe tregonte se sa “e pafuqishme është bërë ushtria në krahasim me autoritetin civil” (paragraf 3). Për shkak të kësaj dorëheqjeje, Henri Barkey (2011), ekspert për Turqinë në Lehigh University, deklaroi në të njëjtin artikull të “Washington Post” se “përderisa liderët ushtarakë nuk ngritën zërin por u dorëhoqën, kjo është dita ku ushtria deklaroi kapitullimin” (paragraf 4). Në kohën kur u shkrua ky artikull, parlamenti turk, me shumicë deputetësh të AKP-së, po shqyrtonte hartimin e një kushtetute të re me qëllim që të zbatonte reformat konstitucionale – një lëvizje që shqetësoi shumë laikë në Turqi.

Si përfundim mund të thuhet se marrëdhëniet civile-ushtarake në Turqi janë një përvojë e gjatë dhe jo siç pretendohet “një model”. Në fakt është një histori e gjatë që ka të bëjë me rolin modernizues dhe demokratizues që duhet të luajë një ushtri në një shoqëri post-autoritare.

Kapitulli III: Turqia e Re

3.1. Koncepte të reja në politikën e jashtme aktuale turke

Imagjinata gjeografike

Që pas ardhjes në pushtet të AKP-së (Partia për Drejtësi dhe Zhvillim), Turqia ka adoptuar parime të reja në formimin e politikës së jashtme. Një transformim i tillë ka ndodhur si pasojë e ndryshimeve të brendshme, por edhe të jashtme. Kjo politikë e re e jashtme vepron tashmë brenda një kuadri konceptual të formuluar nga Ahmet Davutoglu, nga referencat dhe ligjëratat e të cilit hasim terma të tillë si proaktiv, shumëdimensional, asnjë problem me fqinjët, politikë konstruktive etj. Është i pamohueshëm fakti që Turqia ka marrë një drejtim të ri në këtë fushë.

Duke e pranuar këtë ndryshim në formatimin e politikës së jashtme turke, Aras & Fidan (2009) e shpjegojnë këtë ndryshim duke iu referuar nocionit të “imagjinatës gjeografike”. Imagjinata gjeografike përcakton “hartat konjitive të elitave politike dhe në këtë mënyrë shtron rrugën për etiketimin e rajoneve (p.sh. Ballkan apo Lindje e Mesme), zona mendore ndërtimore (p.sh. Lindje dhe Perëndim) dhe formatimin e kulturës së gjeopolitikës . . . dhe ofron një kuadër për supozime dhe përfaqësime për politikëbërësit” (Aras & Fidan, 2009: 196). Në këtë pikëshikim abstragues, Turqia, teksa i ka shtuar kontaktet me vendet fqinje nëpërmjet mekanizmave politike, ekonomike dhe kulturore, ka bërë që të faniten perceptimet konfliktuale të së kaluarës. Për pasojë, “siguria e Turqisë identifikohet me sigurinë rajonale” (Aras & Fidan, 2009: 197).

Konceptualizimi i Aras dhe Fidan – aderues të gjeopolitikës kritike – për imagjinatën gjeografike është një “krijim mendor” me anë të të cilit perceptohet dhe përcaktohet gjeopolitika e një vendi. Ky instrument është një lloj mendësie se si gjeopolitika duket të interpretohet. Në këtë këndvështrim, Turqia duket se po ri-interpreton pozicionin e saj ndërkombëtar nëpërmjet një vizioni të ri të politikës së jashtme. I është vënë shumë rëndësi eliminimit të imazheve negative dhe paragjytimeve, duke i konsideruar ato mbetje të së kaluarës. Kështu, në këtë kontekst davotuglian, Aras & Fidan (2009) theksojnë si vijon:

“Ripërcaktimi i Davutoglusë për rolin e Turqisë në politikat rajonale dhe ndërkombëtare . . . ka shtrirë hartën konjitive në mendjen e politikëbërësve përtej kufijve të Turqisë. Limitet territoriale, për sa i përket përfshirjes turke në vendet fqinje, janë zhdukur sipas kësaj mendësie. Marrëdhënia ndërmjet ‘kufizimit’ dhe ‘tjetrit’ e ka humbur kuptimin pas heqjes së forcave përkundrejt kërcënimeve të brendshme në kuadër të një politike rajonale.” (f. 197).

Imagjinata gjeopolitike është një koncept i përdorur që në shkrimet e Halford Mackinder-it për të “justifikuar” imperializmin britanik. Mackinder përpunoi konceptin e “vizualizimit” për të cilin theksonte se “është thelbi i vërtetë i fuqisë gjeografike” (Ó Tuathail, 1996:65). Më tej, Mackinder argumentonte se njohja dhe kultivimi i kësaj aftësie të rëndësishme – imagjinata vizuale – janë thelbësore për edukimin e popujve perandorakë (f. 65).

Newman (1998) shpjegon konceptin e imagjinatës gjeografike si vijon: “Teksa impakti i hapësirës kibernetike (cyberspace) e bën botën të tkurret në madhësi, shtetet kanë filluar të vënë në pikëpyetje vendin e tyre në sistemin botëror. Pozicioni gjeografik nuk

është më i mjaftueshëm” (f. 95). Duket se përcaktimi i Newman shpjegon burimin e mendimit davutogluian për hapësirën në të cilën ai e vendos Turqinë.

Gjithsesi, përpara se të shpjegohet thellësia gjeografike të Davutoglusë, është me interes t’i referohemi dy autorëve me peshë ndërkombëtare si Gearóid ÓTuathail dhe Simon Dalby, përfaqësues kryesorë të gjeopolitikës kritike. Me anë të një dritareje që na hapin O’Tuathail dhe Dalby (1998), mund të kuptohet ana tjetër e imagjinatës gjeografike. Ata shprehen:

“Jetojmë në një botë të komplikuar, në hapësira të përshkuara nga rrjedha globale dhe të deformuara nga intensiteti dhe shpejtësia e teknologjive të informacionit. Sido që ta emërtojmë *modernitet* apo *post-modernitet*, është një rrethanë që po gërryen . . . ontologjitë tona dhe imagjinatat fikse për mënyrën se si funksionon bota. Imagjinata jonë konvencionale gjeopolitike, e cila parashikon dhe projekton botën në lidhje me blloqet hapësinore, praninë territoriale dhe identitetet fikse, nuk është më e përshtatshme në një botë ku hapësira po lihet pas nga ritmi, ku territori po eklipsohet nga telemetrikaliteti (transmetimi i të dhënëve me teknologji) dhe identitetet po mjegullohen në rrjete të një hibriditeti të papërcaktuar dhe kompleks. ” (f. 16).

Doktrina “Thellësia strategjike”

Siç u theksua më lart, Turqia ndryshoi kursin e saj, duke mos harruar se ka në fakt në dorë alternativa, të cilat duhet të dijë t’i shfrytëzojë. Është vënë re që spektri ka ndryshuar nga një politikë e ngurtë e rreshtimit të bindur në NATO dhe tentativë për të siguruar një rol si fuqi rajonale në marrjen e një roli aktiv në luftën kundër terrorizmit, për t’u bërë një nyjë e re energjetike apo për të qenë një menaxhuese krizash në rajon.

Mund të japim një krahasim për të ilustruar mënyrën e të bërit politikë të jashtme në dekadën e fundit të shek. XX dhe në periudhës pas vitit 2002, kur erdhi në pushtet AKP-ja. Në mars të vitit 1995 u ndërmorën operacione ushtarake në veri të Irakut për të shkatërruar bazat e Partisë Komuniste të Kurdistanit. E gjendur nën të njëjtin kërcënim nga kurdët, pas vitit 2002, shteti turk ndërmori një qasje krejtësisht të ndryshme përkundrejt këtij procesi. Ndërsa në rastin e parë u përmbush thjesht një vendim ushtarak me motive të sigurisë dhe “i mbyllur” ndaj debateve dhe konsultimeve si të brendshme, ashtu edhe të jashtme, në rastin e dytë, operacioni i shtatorit 2008, u ndërmor në një atmosferë të një debati publik jo vetëm në Parlament, por edhe në media, ushtri dhe grupe të tjera. Pati konsultime edhe me qeverinë irakiane dhe qeverinë autonome të Irakut Verior (zona kurde në Irak). Më në fund, operacioni u ndërmor pas një vendimi zyrtar nga ana e Parlamentit. (Kirişçi, 2009:36). Ky rast u mor thjesht për të kuptuar një ndër qasjet e reja që po ndërmerren në politikën e jashtme të Turqisë. Fundja, politika është edhe lojë, por duhet të dish si të luash. Në këtë kontekst të ri politik, pra, në të ashtuquajturën “epokë të ndritshme” të AKP-së, po ndiqet një perspektivë e re teorike – “Thellësia Strategjike”, një kodifikim doktrinar i përpiluar nga Ahmet Davutoglu.

Kjo doktrinë është hartuar nga Davutoglu, një profesor i marrëdhënieve ndërkombëtare, i cili u caktua këshilltar i kryeministrit pas zgjedhjeve të nëntorit 2002, ndërsa më 2009, ai mori postin që i përshtatej për atë çka kishte arritur: Ministër i Punëve të Jashtme. Ai quhet nga shumë analistë si arkitekti i politikës së jashtme turke. Në gusht 2014 “shpërblehet” me postin e kryeministrit për arritjet e tij në politikë dhe, me marrjen e presidencës nga Erdogani, bëhet kryetar i Partisë – derisa dha dorëheqjen në maj 2016.

Thellësia strategjike bazohet kryesisht në analizën gjeopolitike dhe historike të pozicionit ndërkombëtar të Turqisë. Siç thotë edhe vetë autori, koncepti është një “riinterpretim i historisë dhe gjeografisë së Turqisë në përputhje me kontekstin e ri ndërkombëtar” (Davutoglu, 2010:430). Doktrina është shtjelluar në veprën “Thellësia strategjike: Pozicioni ndërkombëtar i Turqisë”, botuar në vitin 2001. Ky libër u bë preferencial për politikën e jashtme të Turqisë. Librit iu rritën më tej kredencialet kur Davutoglu u zgjodh ministër dhe e përcakton doktrinën e tij si një program strategjik për t’u ndjekur nga politika e jashtme turke.

Në këtë kuadër, analiza e Thellësisë Strategjike është thelbësore për të kuptuar axhendën aktuale të formatimit të politikës së jashtme turke. Sipas Kirisci (2009), “domethënia e librit buron nga . . . futja e konceptit të Thellësisë Strategjike si një faktor që duhet të karakterizojë politikën e jashtme turke” (fq 36).

Thellësia Strategjike është udhërrëfyshi i politikës së jashtme turke. Në bazë të këtij udhërrëfyshi, gjeografia merr një rol shumë të rëndësishëm për Turqinë po aq sa kultura dhe historia. Vendndodhja strategjike dhe trashëgimia historike e gjeografisë turke i jep mundësi Turqisë të përfshihet në të gjitha proceset dhe zhvillimet gjeopolitike të rajonit (apo edhe rajoneve) që ka përreth. Kjo rrethanë e bën atë qendër gjeografike – një nga konceptet bazë të Davutoglusë. Ky centralitet i Turqisë bën që ajo të veprojë në qendër të “imagjinatës gjeografike” (përshtuar më lart) në vend të që anashkalohet nga qendrat e fuqive të tjera. Nëse nuk e bën, shprehet Oguzlu (2009), “qendra të tjera do të prodhojnë politika apo strategji me qëllim që të përcaktojnë dhe përdorin pozicionin e Turqisë, duke e perceptuar Turqinë thjesht si instrument të tyrin. Kjo është arsyeja se pse Turqia duhet të veprojë e

vetme për të krijuar qendrën e saj ndërkohë që harton vizionin e saj për politikë të jashtme” (f. 44).

“Thellësia Strategjike” dhe “Qendra gjeografike”

Ahmet Davutoglu, hartuesi i doktrinës “Thellësia strategjike”⁴, parashtrohet premisa teorike për sa i përket zhvillimit të mendimit gjeopolitik në mënyrë që orientimi i tij për politikën e jashtme turke të marrë prioritet. Në këtë aspekt, ai përdor dy koncepte gjeopolitike – *qendra gjeografike* dhe *thellësia strategjike*.

Koncepti i quajtur prej Davutoglu *qendra gjeografike* përftohet nga qëndrimi i tij se Turqia është qendra gjeopolitike e tri zonave gjeografike:

- i. Baseni i afërt tokësor në të cilin ai përfshin tre rajone që lidhen me Turqinë me kufij tokësorë: Gadishulli Ballkanik, Lindja e Mesme dhe Kaukazi;
- ii. Baseni i afërt detar që kufizohet nga Deti Kaspik, Deti i Zi, Deti Adriatik, Mesdheu Lindor, Deti i Kuq dhe Gjiri Persik; dhe
- iii. Baseni i afërt kontinental, një zonë që kufizohet nga Europa, Afrika e Veriut, Azia Jugore, Azia Qendrore dhe Lindore (Davutoglu, 2001).

Qendra gjeografike është një koncept i përdorur edhe prej doktrinarëve më të vjetër të gjeopolitikës, gjithnjë në shërbim të krijimit të një perandorie ose të ruajtjes së hegjemonisë së saj. Në vijimësi të kësaj logjike, mund të përmendim përsëri Halford Mackinder-in, i cili thekson se për një shtet pozita më e mirë gjeografike është të jetë mesi –

⁴ Shënim: Thellësi strategjike është një term i literaturës ushtarake që i referohet zakonisht distancave ndërmjet vijave të frontit dhe zonave industriale të luftëtarëve, kryeqyteteve, pozicioneve strategjike, qendrave të tjera të banuara apo fabrikave ushtarake. Davutoglu e ka përdorur këtë term për të pasqyruar doktrinën e tij. Marrë nga www.britannica.com/strategicdepth

pozita qendrore. Qendërzimi (pra, pozita qendrore) është kuptim relativ dhe në çdo kontekst gjeografia mund të ndryshojë. (Ajvazi, 2009: 48).

Koncepti tjetër ku bazohet doktrina davutogluane është *thellësia strategjike*, e cila është pazgjidhshmërisht e lidhur me konceptin e mësipërm dhe bazohet në këndvështrimin se Turqia ka avantazhe në zonën e saj gjeografike:

- i. Është një qendër gjeografike dhe gjeopolitike dhe për këtë arsye ka thellësi gjeografike;
- ii. Është një qendër historike dhe për pasojë ka thellësi historike;
- iii. Është një qendër kulturore për rajonet rreth saj për shkak të lidhjeve gjuhësore, fetare dhe kulturore dhe për pasojë mund të ushtrojë influencë në periferinë e saj; dhe
- iv. Është një qendër e transimit energjetik dhe për pasojë mund të ushtrojë influencë gjeoenergjetike (Gogos, 2008: 187 - 9)

Baseni i afërt tokësor

Për arsye të këtij punimi do të fokusohemi tek baseni i afër tokësor, ku përfshihet Shqipëria tokësore. Davutoglu i jep rëndësi të veçantë zonës gjeografike, të cilën ai e cilëson baseni i afër tokësor, në të cilin ai përfshin tri zona që lidhen me Turqinë me kufij tokësorë: Ballkanin, Lindjen e Mesme dhe Kaukazin. Ky përkufizim zonal ka sigurisht rëndësi në rrafshet gjeopolitike, gjeoekonomike dhe gjeokulturore.

Në fakt, si nga thellësia historike, ashtu edhe pozita gjeografike, Turqia ka qenë dhe mbetet pjesë e pandarë e këtij baseni. Për këtë arsye, ky basen ndikon drejtpërdrejt në formulimin e politikës së jashtme turke. Davutoglu i jep një rëndësi të jashtëzakonshme

kësaj zone teksa thekson se “Turqia nuk duhet të bëjë gabimet e mëparshme . . . në tjetërsimin e këtij baseni nën tërheqjen e marrëdhënieve aleate përtej-zonale dhe unifikimit në Europën Perëndimore. Nuk duhet harruar se pesha specifike politike, ekonomike dhe kulturore e Turqisë . . . do të vazhdojë të jetë e varur nga ndikueshmëria dhe efektiviteti që do të ketë në këtë basen” (Davutoglu, 2001: 157). Madje është vënë re tendenca e Turqisë për të vendosur siguri të vazhdueshme në Ballkan, Lindje të Mesme dhe Kaukaz. Ndërsa Turqia tenton të bëhet një superfuqi ekonomike, ajo gjithashtu po përpiqet të zgjerojë kufijtë e saj të influencë në këto rajone.

Dihet botërisht se Ballkani është ura e Turqisë drejt Perëndimit. Dhe ajo kërkon ta shfrytëzojë këtë urë jo vetëm për të ushtruar ndikimin e saj aty, por edhe për të krijuar marrëdhënie me Perëndimin. Synimet e Turqisë janë më se të qarta dhe në rastin e Ballkanit kanë qëllim të dyfishtë: influencë në rajon dhe mundësi për hapësira të tjera drejt Europës, sepse “një vend anadollian që nuk ka ndikim mbi zhvillimet në Ballkan . . . as që mundet ta ruajë tërësinë mbi këtë fushë gjeopolitike të ndjeshme e as nuk mund të hapet drejt botës” (Davutoglu, 2001: 157).

Është për t’u theksuar fakti se për përkufizimin e Ballkanit janë përdorur historikisht, si nga Europa (Perëndimi) ashtu edhe nga Perandoria Otomane, shprehje gjeografike apo edhe gjeopolitike të ndryshme, secila prej tyre në interes të palëve reciproke gjer në fund të shekullit XIX, kur fuqitë e mëdha akoma nuk kishin marrë vendimet për ndarjet përfundimtare të shteteve, në pritje të shpërbërjes së Perandorisë Otomane. Për shembull, europianët për Ballkanin shpreheshin me termat “European Turkey”, “Turkey D’Europe”, “Turkey in Europe” (“Turqia Europiane”, “Turqia e Europës”, “Turqia në Europë”), kurse osmanllinjë parapëlqenin emërtime si “Europa Osmane” apo “Lindja e Afërt”. Davutoglu

sugjeron se “për herë të parë në literaturën politike, termi *Ballkan* dhe *Gadishulli Ballkanik* u përdorën nga A. Zeune në vitin 1808” (Davutoglu, 2001: 159) . . . “dhe termi Europë në kuadër të Ballkanit u përfshi atëherë kur fuqitë europiane filluan të shfaqnin interes për Ballkanin” (Fisher, 2010: 8). Mund të thuhet se, me terminologji të tilla, politologët kërkojnë të përfshijnë myslimanët, të cilët popullojnë Ballkanin në një shkallë të konsiderueshme. Për këtë arsye, Davutoglu shpjegon se “konceptet *Lindje e Mesme* apo *Lindje e Afërt* më shumë se koncepte gjeografike janë koncepte diferencimi gjeokulturor dhe . . . politologët perëndimorë i kanë ripërkufizuar kufijtë e këtyre koncepteve në përshtatje me regresin e shtetit osman” (Davutoglu, 2001: 160).

Sipas Davutoglu, duke futur në përdorim termin *Ballkan*, do të krijohej një zonë me një identitet të ri, kështu që do të përcaktoheshin kufijtë e një linje të lëvizshme mes Perëndimit dhe Lindjes.⁵ Në rastin tonë, Davutoglu e interpreton përcaktimin e rajonit që sot quhet Ballkan si spekulues (shih “imagjinata gjeografike” më sipër), pasi këtë e dëshirojnë europianët. Megjithëse mbetet për t’u diskutuar, duhet theksuar se në Ballkan jeton një shumicë kristiane.

Gjithsesi, gjithmonë në kuadrin e analizës së Davutoglu (2001), shtrohen hamendësimet e tjera. Ai ngre pyetjen nëse është plotësuar ende “likuidimi i shtetit osman” (f. 161). E pranon se një gjë e tillë ka ndodhur sipas të drejtës ndërkombëtare, por, sipas tij, “vakuumet gjeopolitike dhe gjeokulturore, si rrjedhojë e këtij likuidimi, kanë shkaktuar vatra konflikti në Ballkan” (Davutoglu, 2001: 160). Davutoglu e rrit rëndësinë e Turqisë ndaj këtyre “boshllëqeve” kur thekson se “boshnjakët dhe kosovarët i janë drejtuar Turqisë” (ibid). Sigurisht që mund të jetë kërkuar ndihmë në nivel ndërkombëtar, por si paqja e

⁵ Shënim: Nuk ka një marrëveshje të përgjithshme për përcaktimin e Ballkanit. Disa e përkufizojnë në terma historikë, të tjerë në terma gjeografikë. Pra, ka interpretime të ndryshme ndër historianë e gjeografë. Marrë nga: www.britannica.com/balkans

arritur në Bosnjë, ashtu edhe pavarësia e Kosovës, janë vendosur nga faktorë të tjerë. Sidoqoftë, Davutoglu, këtë të ashtuquajtur kërkesë të boshnjakëve dhe shqiptarëve, e quan “përgjegjësi historike” dhe “parametër me rëndësi i politikës së jashtme” (Davutoglu, 2001: 161).

Më pas, në analizën e tij të thellësisë strategjike, Davutoglu vihet në interes të synimeve “imperialiste”, madje ndoshta bie në kurth të tyre, duke i quajtur popullsitë myslimane “mbetje osmane”. Ai shton se “veçanërisht dy vende (Bosnja dhe Shqipëria), ku myslimanët, aleatë të natyrshëm të Turqisë, kanë shumicë myslimane, kanë shfaqur vullnet për ta kthyer këtë përvojë historike të mbështetur në trashëgiminë osmane në një aleancë të natyrshme. Ndërkaq, pakicat turke dhe myslimane në Bullgari, Greqi, Maqedoni, Sanxhak, Kosovë dhe Rumani janë elemente me rëndësi të politikës turke në Ballkan”⁶ (Davutoglu, 2001: 161).

Ballkani: besimet fetare

⁶ Shënim: Këtu nevojitet citimi i Enciklopedisë Britanike për sa i përket Shqipërisë, si një burim i pavarur e i paanshëm: “Shqiptarët quhet bij të shqiponjës dhe vendi i tyre është Shqipëria. Ata janë pasardhës të ilirëve, që kanë jetuar në Europën Qendrore dhe kanë migruar në territorin e sotëm të Shqipërisë”. Referuar në www.britannica.com/Albania. E njëjta gjë aplikohet edhe për kosovarët dhe shqiptarët e Maqedonisë dhe Malit të Zi, të cilët mund të jetë myslimanë, por kurrësi “mbetje turke”. Në këtë kuadër, Davutoglu vetëm sa spekulon vetëm duke i quajtur – në bazë të doktrinës së tij – banorët e këtyre viseve *mbetje osmane kulturore*.

Ashtu siç deklaroi shpesh, si edhe më sipër (në takime e konferenca të ndryshme), Davutoglu i mëshon fort faktit të fuqizimit të Shqipërisë dhe Bosnjës, të cilat, sipas tij, “do të krijojnë një strukturë të qëndrueshme . . . me bazë juridike ndërkombëtare që do të marrë nën ombrellën e sigurimit pakicat etnike të zonës” (Davutoglu, 2001: 161). Brenda kësaj baze juridike, Turqia do të merrte të drejtën për të ndërhyrë në çështje ballkanike. Në këtë suazë apo kornizë juridike, ai synon të justifikojë edhe ndërhyrjen në Qipro. Por duhet kuptuar që Qipro është rast i ndryshëm. (Qipriotët turq përbëjnë një të dhjetën e popullsisë së të gjithë ishullit. Rasti qipriot nuk ka aspak lidhje me shqiptarët, pasi qipriotët turq janë pakicë turke.) Duke i përvetësuar si të vërteta këto argumentime, Davutoglu bën realpolitikën e tij duke i dhënë vetes arsye, por edhe ligjshmëri, të veprave në Ballkan. Me këtë, referuar parimeve të tij të politikës së jashtme, ai synon të ndjekë një politikë të jashtme aktive në Ballkan duke pasur parasysh gjithnjë faktorët kulturorë dhe historikë të Turqisë. “Në të kundërt,” argumenton ai, “Ballkani do të bjerë nën ndikimin ortodoks . . . që tenton një ndikueshmëri sllavo-ortodokse në harkun Ballkan-Kaukaz.” (Davutoglu, 2001: 162). Pavarësisht se pjesa më e madhe e vendeve ballkanike janë anëtare të NATO-s, pjesë të Bashkimit Europian dhe aspirante për të hyrë në BE, duket se Turqia merr përsipër rolin e saj si menaxhuese e krizave ballkanike, duke përdorur diplomacinë dhe elementet të tjera të politikës së saj të jashtme. Në kuadrin e politikës aktive, Turqia del si flamurtare e mbrojtjes së popullsisë myslimane si mbetje osmane në këtë zonë.

Fshehur mes rreshtave të Davutoglusë është lufta për hegjemoni, pa pyetur p.sh. nëse shqiptarët janë “mbetje osmane” apo sa janë të aftë shqiptarët të reagojnë në këtë rrafsh. Por duket sikur Davutoglu e ka siguruar influencën në Shqipëri, teksa ai shqetësohet për

neutralizimin e Rusisë në rajon dhe ruajtjen e ekuilibrave me SHBA-në. Prandaj edhe ai shqetësohet për vendet mbi të cilat Turqia me të vërtetë ka influencë kur propozon përgatitjen e një plani: “. . . siguria e brendshme në Ballkan do të balanconte faktorin rus në zonë, si edhe përgatitja e një plani-kornizë do të ishte e domosdoshme për të garantuar sigurinë e brendshme dhe tërësinë territoriale të Shqipërisë, Bosnjës dhe Maqedonisë . . .” (Davutoglu, 2001: 162).

Kjo është mënyra se si e konsideron Davutoglu rajonin e Ballkanit për të përmbushur qëllimet gjeostrategjike të vendit të tij. Tezat e Davutoglusë janë pranuar gjerësisht në qarqe të caktuara turke, por edhe në zona të veçuara në Ballkan. Janë të shumtë ata që e quajnë politikën e tij ekspansioniste apo “neo-otomaniste”, ndonëse kjo lë vend për diskutim.⁷

Thellësia strategjike e pozicionit ndërkombëtar të Turqisë

Siç u përmend edhe më lart, duket se politika e jashtme turke ka nevojë për një revizionim të thellë duke ri-interpretuar elementët e qëndrueshëm (parametrat stabël) të fuqisë, sepse në këtë mënyrë do të zbulohen potencialitetet e fuqisë së vërtetë të Turqisë. Por pikësëpari Turqia duhet të ketë një stabilitet të brendshëm të qëndrueshëm. Duhet pranuar që parametrat e forcës së Turqisë kanë qenë gjithnjë një aset me vlerë për të. Ja si e përshkruan Davutoglu “thellësinë historike”: “Ne jemi një shoqëri me thellësi historike, dhe

⁷ Shpjegim: “Si reagim nga qëndrimeve të ndryshme, Ahmet Davutoglu deklaroi se asnjëherë nuk ka thënë se është neo-otoman ... Duke folur në një takim të partisë AKP, Davutoglu shtoi se gjeografia turke parashtroi përgjegjësi shtesë për Turqinë dhe kjo e fundit sigurisht që duhet t’i marrë në konsideratë këto përgjegjësi. Ai shprehet: ‘Shumë zhvillime në Ballkan ... lidhen drejtpërdrejt me Turqinë dhe ne jemi të ndjeshëm rreth këtyre zhvillimeve.’ Duke vlerësuar komentet për veprën e tij, Davutoglu thotë se është e pamundur që termi neo-otomanizëm të përdoret në të njëjtën mënyrë siç përdoret në Turqi, po ashtu edhe jashtë saj. ‘Republika Turke është një shtet modern dhe ka një status të barabartë me vendet në rajon. Ne mund të ndërtojmë lidhje diplomatike me vende të vogla e të mëdha që kanë qenë më parë në gjeografinë otomane më të njëjtin status. Këtë gjë kërkon diplomacia moderne. Kurrë nuk e kam përdorur atë term në mënyrën që mediat pretendojnë. Ato nuk po pasqyrojnë të vërtetën.’ Marrë nga www.todayzaman.com

çdo gjë e prodhuar nga thellësia historike, edhe nëse eklipsohet në një moment të caktuar në kohë, mund të shfaqet sërish më vonë” (Davutoglu, 2001a: 130). Historia, pra, mund të rishfaqet me forma të tjera dhe ri-interpretimet e saj strategjike janë mjaft të mundshme. Në këtë pikëshikim, duhet t’u përgjigjemi pyetjeve se cili është pozicioni ndërkombëtar i Turqisë në nivel historik dhe si mund të përdoret në mënyrë strategjike.

Turqia ka pasur gjithmonë një pozitë gjeografike unike. Karakteri unik i Turqisë shtrihet para së gjithash në historinë e saj. Turqia është një rezultante e historisë së gjatë otomane. Sidoqoftë, pas shkërmoqjes së Perandorisë Otomane, ajo u shfaq si një vend monoreligjioz – me shumicë myslimane. Në sferën e brendshme, religjioziteti u zëvendësua nga nacionalizmi, ndërsa në sferën ndërkombëtare, lidërshipi multietnik dhe fetar i la vendin mënyrës perëndimore të establishmentit politik si pasojë e një procesi reformues social, politik, kulturor dhe institucional – të gjitha këto nën ombrellën e ideologjisë kemaliste.

Pas Luftës së Parë Botërore, integrimi në sistemin perëndimor dhe shkëputja nga lidhjet otomane u panë si një nevojshmëri sa e arsyeshme aq edhe legjitime. Për Atatürkun, orientimi drejt Perëndimit ishte jetik për fatet e vendit, ndërsa për Davutoglu, ky ishte një proces që kishte filluar që prej tre shekujsh (Davutoglu, 2001a:70). Kjo mendësi e re drejt Perëndimit u përforcua edhe më shumë gjatë viteve të Luftës së Ftohtë, kryesisht për shkak të futjes së Turqisë në NATO. Futja në NATO konsiderohej si shmangie ndaj kërcënimit sovjetik, por edhe një hap më afër Perëndimit. Në këtë kontekst, Turqia nuk tentoi të gjente alternativa të reja dhe adoptoi një qëndrim gjeopolitik statik me një perspektive njëdimensionale në politikën e jashtme, teksa gjendej në periferi të qendrës perëndimore. Eliminimi i paradigmës së Luftës së Ftohtë e la Turqinë në kërkim të alternativave të reja strategjike, që më parë, për shumë arsye, i kishte neglizhuar.

Në këtë pozicion të jashtëm dhe të brendshëm, Turqia nuk mund të ndryshonte realitetin historik që ajo kishte qenë në qendër të një civilizimi që kishte themeluar një rend politik jetëgjatë në kryqëzim të tre kontinenteve. Transformimi i brendshëm i Turqisë rezultoi në një shpëputje nga elementët e vazhdimësisë historike. Ky në fakt ishte edhe misioni i Ataturkut. Kjo shpëputje përfshinte në vetvete edhe një ideologji të caktuar që solli një transformim rrënjësor social dhe politik për Turqinë. Por, Davutoglu thekson se “elementet e vazhdimësisë historike dhe themelet e reja ideologjike kanë qenë në kontradiktë me njëri-tjetrin për dekada me radhë” (Davutoglu, 2001a :81). Në këtë pohim të Davutoglusë gjendet shpjegimi apo shkaku kryesor për tensionet e shpeshta politike në Turqi, gjë që ka sjellë paqëndrueshmërinë socio-politike, përfshirë këtu katër grushte shteti (shih kapitullin 2).

Me krijimin e shtetit turk, pas shpërbërjes së Perandorisë Otomane, përveç statusit të saj si vend periferik në raport me fuqitë perëndimore, duke humbur në këtë mënyrë centralitetin historik në arenën ndërkombëtare, Turqia jo vetëm që humbi vendin që i takonte, por as nuk arriti të pranohej nga qytetërimi perëndimor. Davutoglu shkon edhe më tej kur thotë se “Turqia madje u përjashtua ka ky basen qytetërimor, me të cilin, në mënyrë paradoksale, kishte qenë në konflikt për shekuj me radhë” (Davutoglu, 2001 :83). Pra, duke u tërhequr në çështjet e brendshme, siç duket se është deviza e Davutoglu, teksa pranon pamundësinë e Turqisë të luante një rol qendror në epokën e Luftës së Ftohtë, del që – në mendësinë davutugliane – Turqia ka kaluar nëpër një proces jonatyror reformues. Nga sa kemi theksuar më lart, Ataturku paska vepruar në kundërshti me të mirën turke. Këtu përballemi sërish me një paradoks teksa Ataturku vazhdon të mbetet “emblema turke” apo “babai i kombit”.

Gjithsesi, trashëgimia otomane e historisë së përbashkët me vendet e rajonit mbetet aset potencial. Siç parashtrohet nga shumë autorë, por veçanërisht nga Burak (n.d), kur analizon kulturën politike dhe shoqërisë në Turqi, pati një mosvazhdimësi të traditës politike otomane-turke. Për pasojë, vazhdimësia historike e riprodhuar nga luhatje politike bëri që Turqia të kërkojë një tjetër udhë. Në këtë kërkim, Turqia duhej të krijonte një kulturë të re politike. Faktori përcaktues në formulimin e prioriteteve të politikës së jashtme do të ishte dalja jashtë kufijve shtrëngues të konflikteve socio-politike. Gjithmonë, këtu mbetemi brenda mendimit davutoglian, brenda kuadrit të veprës së tij “Thellësia strategjike”.

Pozicioni gjeopolitik është faktori i dytë strategjikisht unik i Turqisë. Çështja e pozicionit gjeopolitik bëhet gjithnjë një temë kryesore sa herë flitet për formatim të politikës së jashtme. Siç dihet, gjeopolitika është pasqyrim i gërshetimit mes faktorëve politikë dhe atyre gjeografikë. Dhe gjeografia është një parametër i qëndrueshëm (stabël) i fuqisë. Pasi gjeografia unifikohet me faktorin politik – që është një parametër potencial i ekuacionit të fuqisë – dhe faktorët konjunkturalë të politikës ndërkombëtarë, atëherë na shfaqet koncepti i gjeopolitikës. Gjeopolitika ka nevojë për vlerësime strategjike në përputhje me rrethanat ndërkombëtare në ndryshim dhe nuk toleron vlerësime statike. (Davutoglu, 2001 :115).

Gjeografikisht, Turqia ndodhet në kryqëzim të sferave të influencës, ndaj edhe Davutoglu e ka zhvilluar konceptin e “qendrës gjeografike”. Këtë situatë, ai e shpjegon këtë pozicion të Turqisë si vijon:

“Thellësia gjeografike është pjesë e thellësisë historike. Për shembull, Turqia nuk është veçse një vend mesdhetar. Një karakteristikë e rëndësishme që e dallon Turqinë nga – për shembull – Rumania apo Greqia – është se Turqia është njëherazi vend i Lindjes së Mesme dhe Kaukazit. Ndryshe nga Gjermania, Turqia është sa

europiane aq edhe aziatike. Turqia është sa një vend i Detit të Zi aq edhe një vend i Detit Mesdhe. Kjo thellësi gjeografike i jep të drejtën Turqisë të jetë në qendër të shumë influencave politike” (Davutoglu, 2001a :83).

Gjeografia e një vendi fiton rëndësi në varësi të afërsisë së saj me territore tokësore dhe detare si ngushtica, korridore, resurse ujore etj. Të gjitha këto karakteristika gjeografike janë asete gjeopolitikisht strategjike të një vendi. Sipas këtij këndvështrimi rezulton që Turqia kontrollon zonat rreth “qendrës gjeografike”. Kaukazi, Ballkani, Lindja e Mesme formojnë atë pjesë që quhet tashmë “Euroazi”, e cila lidhet me ngushticat e Bosforit dhe Dardaneleve me ujërat e Afrikës së Veriut. Tre kontinente pra takohen në Stamboll. Rëndësia e pozitës gjeopolitike të Turqisë theksohet më së miri edhe nga Aydin (1999) si vijon:

“Turqia shtrihet në një nga territoret më strategjike . . . Ajo kontrollon rrugën historike të pushtimit nga Ballkani dhe Kaukazi në rrafshnaltën e Anadollit, nga e cila komandohet e gjithë Gjysmëhëna Pjellore⁸ deri në Gjirin Persik dhe Detin e Kuq. Turqia ndodhet gjithashtu në kryqëzim të rrugëve ajrore, tokësore dhe detare që lidhin zonat e zhvilluara industriale të Europës me Lindjen e Mesme. Për më tepër, Turqia posedon burime të vetat . . .” (f. 65).

Pra gjeopolitika është një parametër i rëndësishëm i fuqisë. Dhe politika e jashtme duhet ta përdorë këtë parametër në formatimin e saj. Në këtë mënyrë, gjeopolitika konsiderohet si një mjet për hapje të reja. Sipas Davutoglu, baseni i afërt tokësor përfshin zonat ku Turqia duhet të ushtrojë influencë, duke iu referuar parametrin historik dhe pozicionit gjeografik. Dhe kjo arrihet duke rritur influencën politike, ekonomike dhe

⁸ Shënim: Gjysmëhëna Pjellore është një rajon në formë gjysmëhëne ku përfshihet Azia Perëndimore, Lugina e Nilit dhe verilindja e Afrikës. Koncepti u zhvillua dhe u përfshi edhe në gjeopolitikë.

kulturore me këto rajone. Nëse Turqia dështon ta bëjë këtë, “do të jetë e pamundur (për Turqinë) të mirëmbajë integritetin e saj të brendshëm dhe aftësinë e jashtme të operimit” (Aydin, 199:118). Influenca në rripin tokësor Ballkan, Anadoll dhe Kaukaz do ta ndihmonte Turqinë që të vendoste më pas dominimin në basenin e afër detar. Dhe për këtë, me sa duket Turqisë do t’i nevojitet një strategji detare. Në fakt, referuar gjeopolitikës që në kohërat otomane, Perandoria e ka pasur të vështirë të kontrollonte Mesdheun Lindor (Stratfor, n.d). Politika ndërkombëtare në lidhje me basenin e afër kontinental duhet të jetë garanci për mirëmbajtjen e politikave në këto dy basene. Në këtë kuadër, Turqia duhet të formojë një rrjet të gjerë ndërlidhjesh në nivel ndërkombëtar. Davutoglu thekson se një iniciativë e tillë kërkon mendim strategjik të një shkalle globale (Davutoglu, 2001: 551).

Si përfundim, pozicioni unik historik dhe gjeografik kërkon një strategji gjithëpërfshirëse. Në këtë kontekst, Davutoglu thekson se “analiza e sferës së marrëdhënieve ndërkombëtare pa depërtuar në thellësinë historike është e ngjashme me analizën psikologjike kur nuk merr në konsideratë të dhënat për kujtesën e një personi” (Davutoglu, 2001: 551). Pra, një perspektivë e politikës së jashtme pa marrë në konsideratë asetet historike dhe thellësinë gjeografike nuk do të ishte kompatibël me gjeografinë e Turqisë.

3.2 Parimet e politikës së jashtme

Davutoglu – me anë të doktrinės së tij – ka formatuar një vizion të ri për politikën e jashtme. Siç u shpjegua më sipër, ai ka ri-interpretuar pozicionin gjeostrategjik të Turqisë, gjë që ka ndikuar drejtpërdrejt në formatimin e politikës së jashtme të Turqisë. Është për t’u theksuar se, sipas kësaj perspektive, pesha e Turqisë në botën politike vihet në dukje, duke iu referuar pozicionit të saj gjeostrategjik dhe aseteve të saj historike, koncepte që përbëjnë

edhe thelbin e doktrinës “Thellësia Strategjike”. Por këto mundësi të Turqisë mund të transformohen në instrumente produktive politike vetëm nëse vlerësohen në harmoni me ndryshimet e brendshme dhe të jashtme gjatë një “planifikimi strategjik dhe ndjekjes së disa parimeve” (Davutoglu, 2001: 245) dhe jo duke u mbështetur në perspektivën statike, të shpjeguar më sipër, apo qëndrime të tipit “ruajtje e status quo-së”, të cilat i krijojnë pengesa Turqisë në shfrytëzimin e parametrave të saj të fuqisë. Në këtë frymë, ai i paraqet parimet e politikës së jashtme si një orientim krejtësisht i ri i Turqisë.

Parime metodologjike

Së pari, Davutoglu parashtron tre parime metodologjike të politikës së jashtme.

a) Qasje vizionare

Qasja vizionare i referohet identifikimit të krizave përpara se ato të ndodhin dhe ndërhyrjes paraprakisht në mënyrë efikase. Në këtë rast, Turqia nuk duhet vetëm të vendosë rend, por edhe të reagojë ndaj krizës. Në lidhje me qasjen vizionare, Davutoglu (2009) deklaron ndër të tjera:

“... për Ballkanin ... Turqia ka një vizion për në një Ballkan multikulturor dhe të qëndrueshëm. Prandaj, askush nuk mund të imagjinonte pesë vjet më parë, që ministrat e jashtëm të Turqisë, Serbisë dhe Bosnjës do të takoheshin në Stamboll dy herë në një muaj, për të vendosur për të vazhduar dialogun, përmes këtij mekanizmi, duke pasur parasysh kontekstin historik mes Turqisë dhe Serbisë, dhe mes Bosnjës dhe Turqisë. Javën e ardhshme, unë kam takim në Sarajevë dhe në janar kam një

tjetër takim në Beograd. Vizioni ynë është vizion i respektit të ndërsjellë, paqes, stabilitetit dhe prosperitetit” (f. 6).

Sipas kësaj premise – qasjes vizionare – politika ndërkombëtare është një proces shumë dinamik, ndaj ka nevojë për strategji të bazuara në vizion kur formatohet politika e jashtme. Ky orientim do të krijojë vetëm politika reaguese (reaktive) dhe mbrojtëse (difensive). Gjithashtu, një perspektivë e orientuar në vlera thekson përpunimin e një vizioni strategjik dhe jo interesa afatshkurtra në formatimin apo formulimin e politikës së jashtme.

b) Kuadër konsistent dhe sistematik

Parimi i dytë metodologjik ka të bëjë me një kuadër koherent, ndërkohë që vendi bashkëvepron me aktorë të ndryshëm në arenën e marrëdhënieve ndërkombëtare. Me qëllim që të krijohet një kuadër sistematik i politikës së jashtme, d.m.th. një unifikim i qëndrueshëm i mendësisë strategjike, planifikimi strategjik dhe vullneti politik duhet të jenë një domosdoshmëri e paevitueshme. Davutoglu (2009) e shpjegon më tej këtë parim metodologjik, duke theksuar se “vizioni i Turqisë për Lindjen e Mesme nuk duhet të jetë i ndryshëm ai i për Azinë Qendrore apo për Ballkanin . . . ata që vëzhgojnë politikën e jashtme, duhet ta kuptojnë se ka një qasje pas çdo politike. Sot, avantazhi i Turqisë, në 6 – 7 vitet e fundit, është se ka qenë një qeveri njëpartiake. Kjo gjë nënkupton konsistencë dhe vazhdimësi” (f. 7).

c) Përdorimi i fuqisë së butë

“Fuqia e butë” (soft power) nënkupton fuqinë që nuk është detyruese apo imponuese, por bazohet tek pranueshmëria. Fuqia e butë përdoret nga diplomacia, ekonomia

dhe kultura për të fituar kredibilitet në sy të të tjerëve. Shtetet, me anë të fuqisë së butë, synojnë t'i përmbushin qëllimet e tyre me anë të marrëveshjeve dhe jo imponimit (Nye, 1965). Sipas faqes zyrtare të Ministrisë së Punëve të Jashtme, Turqia karakterizohet nga “diplomacia e saj e bazuar në format moderne të komunikimit, angazhimet e saj ndaj demokracisë, dinamizmin e saj ekonomik, zgjidhjen e problemeve dhe marrëdhëniet me fqinjët e të bazuara në dialog”.

Parimet operacionale

Më pas, Davutoglu (2009) liston parimet operacionale/konceptuale për të shpjeguar politikën e jashtme të Turqisë. Këto parime janë:

- a) Balanca ndërmjet lirisë dhe sigurisë;
- b) Asnjë problem me fqinjët;
- c) Zhvillimi i marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë;
- d) Diplomacia ritmike; dhe
- e) Politika e jashtme shumëdimensionale

a) Balanca ndërmjet lirisë dhe sigurisë

Një nga motivet më themelore të doktrinës davutogluiane është krijimi i një mjedisi të sigurt për qytetarët, gjë që do të sillte pikësëpari stabilitet të brendshëm dhe pastaj ky stabilitet i brendshëm të shtrihej edhe në “zonat për t'u influencuar”. Një shteti i nevojitet të garantojë sigurinë e tij të brendshme dhe të eliminojë kërcënimet nga jashtë. Në sferën e brendshme, organizimi shtetëror është i prirë të kufizojë disa liri thelbësore të qytetarëve për hir të sigurisë. Në vijimësi të logjikës së Davutoglu (2009), ky kufizim kërkon një balancim

të kujdesshëm ndërmjet dy rasteve ekstreme. Ai shprehet: “Nëse lihet pas dore siguria në vend të lirisë, atëherë krijohet situatë e turbullt dhe kaotike” (f. 8). Nga ana tjetër, “nëse lihet pas dore liria në vend të sigurisë, atëherë do të krijohet një shoqëri autoritare dhe autokratike. Ndaj, ne nuk dëshirojmë asnjë prej këtyre dy rasteve” (f. 8). Ai përmend gjithashtu se “në psikikën turke është krijuar një ndjesi, që për të pasur një vend të sigurt, ishte e nevojshme që të kufizoheshin liritë” (f. 8). Krijimi i kësaj psikike ka ndodhur si pasojë e ndërhyrjeve ushtarake që janë përshkruar edhe në këtë studim. Siç është vënë re, pas ndërhyrjeve ushtarake, ka pasur periudha tranzicioni. Madje kemi dalë edhe në përfundimin se ndërhyrjet ushtarake kanë përcaktuar udhën e Turqisë drejt demokracisë. Edhe Davutoglu në këtë pjesë thotë se “gjithnjë kishte diskutime për të forcuar demokracinë” (f. 8).

Me fjalë të tjera, paragrafi i mësipërm nënkupton se, nëse shtetet i kapërcejnë masat legjitime duke kufizuar liritë, atëherë ka shumë mundësi të shfaqen tendenca autoritare dhe anti-demokratike. Sidoqoftë, nga ana tjetër, nëse shtetet nuk arrijnë të marrin masat e duhura për të garantuar siguri për qytetarët, shpërthen anarkia dhe prishet rendi publik. Janë pikërisht këto karakteristika të veçanta që në fakt Turqia i ka përjetuar. Nëse grushtet e shtetit bënë punën e duhur, ka vend për debat, pasi kanë ndodhur katër të tillë të lindur nga situata jo fort të ngjashme nga njëra-tjetra. Në këtë kontekst, harmonia ndërmjet lirisë dhe sigurisë është një tregues i demokratizimit të një shteti apo mirëfunksionimit të rendit të brendshëm. Siç thekson Davutoglu (2007):

“Legjitimiteti i një regjimi politik buron nga aftësia e tij për t’u ofruar siguri qytetarëve, dhe kjo siguri nuk duhet të krijohet në kurriz të lirive dhe të drejtave të

njeriut . . . Por si nga brenda si nga jashtë, për Turqisë, tanimë siguria nuk përbën një çështje shqetësuese. Nuk vëmë re se këto dy parime janë kundërshtuese” (f. 79).

Pra, politika e brendshme dhe politika ndërkombëtare nuk mund të ndahen nga njëra-tjetra. Ato në fakt plotësojnë njëra-tjetrën në formatimin e gjithë politikës shtetërore. Nga këtu buron mesazhi që përçon Davutoglu në lidhje me parimin “balancë ndërmjet sigurisë dhe lirisë”: rëndësia e një stabiliteti të brendshëm për një politikë të jashtme të suksesshme dhe e kundërta. Nëse një vend ka probleme të brendshme, ai nuk është në gjendje të hartojë politika të jashtme në përputhje me prioritetet e brendshme. Nga ana tjetër, instrumentet e politikës së jashtme mund të jenë dobiprurëse për situatën e brendshme. Duke iu referuar Uguzu (2009), “qëllimi parësor i politikës së jashtme turke duhet të jenë organizimi i sferës së brendshme” (f. 70).

Në përgjithësi, pra, shtetet kanë tendencën për të “rrezikuar” të drejtat e njeriut për hir të sigurisë së jashtme ose mbijetesës shtetërore. Ky fakt mund të ilustruhet me situatën në SHBA pas sulmeve të 11 Shtatorit. Administrata amerikane pati vështirësi të krijojë një balancë ndërmjet sigurisë dhe lirisë. Për mbrojtjen nga terroristët, në sferën e brendshme amerikane, u morën një sërë masash në dëm të të drejtave të njeriut, një impakt që pati jehonë edhe në arenën ndërkombëtare, pasi pretendohet nga shumë analistë se amerikanët shkelën shumë konventa dhe marrëveshje ndërkombëtare (rastet në Abu Graib, Guantanamo etj). Kjo solli në një farë mënyre edhe uljen e reputacionit dhe kredibilitetit amerikan në botë. Anëtarja e Gjykatës së Lartë, Sandra Day O’Connor, e cila e kreu këtë detyrë nga viti 1981 deri në vitin 2006), duke folur pas 11 Shtatorit, deklaroi: “Me shumë gjasa ne do të përjetojmë më shumë kufizime në liritë tona personale sa ka përjetuar ndonjëherë vendi ynë. Qeveria duhet të mbështetet më shumë në rregullat ndërkombëtare sesa në standardet tona

kushtetuese për sa i përket persekutimeve kriminale si reagim ndaj kërcënimeve ndaj sigurisë sonë kombëtare” (Hamilton, 2006: 1).

Ndërsa Turqia, pas ngjarjeve të 11 Shtatorit, mund të konsiderohej e suksesshme në këtë drejtim. Aras (2009) shpreh: “Gjatë periudhës pas 11 Shtatorit, Turqia ka qenë një prej vendeve të pakta që nuk ka pasur dilema mes sigurisë dhe demokracisë . . . pra të kufizojë demokracinë për hir të sigurisë” (f. 6). Sidoqoftë, debati është hapur sërish në Turqi, pasi ky ekuilibër qenkësh tepër i brishtë për Turqinë.

Pra, me premisën e balancës ndërmjet lirisë dhe sigurisë, vizioni i Davutoglu ndërthur një marrëdhënie të ngushtë mes punëve të brendshme me ato të jashtme. Paqja e brendshme dhe stabiliteti i jep shtysë të fortë zhvillimit të politikës së jashtme. Prandaj, edhe suksesi i Turqisë në politikën e jashtme i atribuohet drejtpërdrejt paqes dhe stabilitetit të brendshëm. Në këtë drejtim, Keyman (2009) thekson rëndësinë e demokracisë për vazhdimin e zbatimit me efikasitetit të vizionit aktual të politikës së jashtme:

“Një Turqi me një demokraci të konsoliduar . . . do të jetë në gjendje të ruajë statusin e saj si fuqi e butë. . . Nga ana tjetër, një Turqi që fokusohet vetëm në gjeopolitikë, siguri dhe unilateralizëm në politikën e jashtme dhe atë të brendshme do të priret të bëhet një Turqi nacionaliste dhe e mbyllur. Për këtë arsye, modernizimi dhe demokracia do të jenë faktorë vendimtarë për një Turqi të zhdërvjellët në politikën e jashtme” (f. 12).

Teorikisht kemi të bëjmë me një teori të shkëlqyer në lidhje me ngritjen e një kolone të fortë për të formuar një shtet të fuqishëm demokratik. Dhe pa dyshim që gjetja e balancës mes sigurisë dhe lirisë është një faktor me peshë për demokratizimin e Turqisë. Mirëpo, ndër vite të qeverisjes së AKP-së, kemi dëshmuar arrestime dhe burgosje të pjesëtarëve të

shoqërisë civile dhe gazetarëve. Shembulli i fundit ndodhi në dhjetor 2014, kur u arrestuan njëzet e katër gazetarë dhe drejtues mediesh. Doktrina davutogluiane është botuar trembëdhjetë vjet më parë. Përpara dy dekadash ishte një kohë kur media që censuroi, kur partitë qenë mbyllur me dekrete, kur kishte pasur terrorizëm. Ndaj, me të drejtë, Davutoglu është fokusuar tek një kolonë e tillë. Po sot? Çfarë do të thoshte Davutoglu kryeministër kur në një ditë burgosen nga qeveria e drejtuar prej tij njëzet e katër gazetarë? A do të pranonte se është lënë pas dore liria për hir të sigurisë? A do ta pranonte – siç pretendohet në fakt (Erdogan ka folur edhe për një shtet paralel) – që kur ndodh një gjë e tillë (lënia pas dore e lirisë në vend të sigurisë), krijohet një shoqëri autoritare dhe autokratike? Siç vërehet, një ekuilibër i tillë është shumë i brishtë, sidomos në një vend si Turqia.

b) Asnjë problem me fqinjët

Shumë është shkruar për këtë parim. Është parim populist, por duhet thënë se në doktrinën davutogluiane, politika “zero probleme me fqinjët” krijon pikësëpari - nga ana perceptuese - një siguri territoriale që mund të arrihet me marrëveshje dhe zbutje qëndrimesh të ashpra. Pra, Davutoglu ka arritur që të lërë mënjanë – të paktën – perceptimet për kërcënime. “Asnjë problem me fqinjët” nënkupton eliminimin e çdo problemi në kufijtë turq. Në procesin e hartimit të politikës së jashtme futet në punë diplomacia, negociatat ndërkombëtare dhe instrumentet politike, ekonomike dhe kulturore për të zgjidhur çështje konfliktuale dhe për të zhvilluar me tej marrëdhënie të mira. Në këtë kuadër, Davutoglu eksploron arsyet e politikës “asnjë problem me fqinjët”:

Është e pamundur që një vend që eksperimenton kriza të vazhdueshme me shtetet fqinje, të jetë në gjendje të krijojë një politikë të jashtme në nivel rajonal dhe global .

. . Marrëdhëniet me këto vende duhet të mos kenë lidhje me proceset e gjata dhe të vështira burokratike. Duhet gjetur një bazë më e gjerë, duke u fokusuar në marrëdhëniet ndër-shoqërore, përfshirë elementë ekonomikë dhe kulturorë . . . Një plan gjithëpërfshirës për paqe dhe një paketë për të zhvilluar marrëdhënie ekonomike dhe kulturore duhet të zbatohet njëkohësisht me qëllim që të tejkalohen krizat me fqinjët e afërm (ESI, f. 47).

Është një parim – të paktën nga ana retorike – që, nëse zbatohet siç pretendohet, i hap rrugë jo vetëm normalizimit të marrëdhënieve me fqinjët, por krijon vetvetiu idenë e bashkëpunimit me këta aktorë në kufij të Turqisë. Dhe në këtë rast, bashkëpunimi parashikohet sigurisht të jetë në fushat politike, ekonomike dhe kulturore. Në këtë kontekst, Turqia, e dalë nga një politikë e ngurtë në politikën e jashtme, vetëdeklarohet si stimuluese e paqes, duke marrë edhe rolin e një lidereje apo një aktoreje me peshë rajonale, duke bërë “partneren pajtuese” dhe “rolin e ndërmjetëses”.

Por parimi apo retorika e “asnjë problemi” ka riskun e të qenit idealist në një rajon “kaotik”, ku mbizotëron realpolitika. Duke qenë se Turqia merr rolin e lideres, krijohet ideja e një modeli që duhet ndjekur, një model i cili nuk mund të ndiqet gjithmonë. Ndaj, Edin (2009) thekson se “një sfidë e madhe për Turqinë buron nga fakti se ajo është një lojtare në tre rajone dhe shikohet nga aktorët e tjerë në çdo rajon si një pjesë integrale e çdo rajoni . . . Kjo është arsyeja që Turqia përcaktohet si fuqi rajonale dhe rrit pritshëmritë në vendet fqinje” (f. 230).

Turqia është në kontakt me aktorë të ndryshëm ndërkombëtarë. Marrëdhëniet e saj me këta aktorë shpesh konfliktuohen, gjë që “minon” parimin “asnjë problem”, sepse është e vështirë të pajtohen një sërë interesash në një rajon problematik, siç është p.sh. Lindja e

Mesme. Si konkluzion mund të thuhet se parimi “asnjë problem” krijon reputacion pozitiv ndërkombëtar dhe është i vështirë për t’u përmbushur. Gjithsesi, Davutoglu (2009) e kundërshton këtë tezë, kur thotë se:

“... është i vështirë për t’u arritur. Utopik. Dhe unë u dhashë një shembull: thënien e Atatürkut ‘Paqe në atdhe, paqe në botë’. Gjatë jetës së tij luftoi në shumë luftëra. Ai e dinte se ishte e pamundur të arrihej gjithmonë një paqe, por ai dëshironte të demonstronte një synim të ri për një shoqëri që kishte tridhjetë vjet në luftëra të vazhdueshme në territoret otomane, nga Ballkani në Jemen. Ai donte të tregonte se ne kishim nevojë për një epokë të re të paqes. Në mënyrë të ngjashme, në ditët e sotme, ne duam të tregojmë se do të ketë një epokë të re me fqinjët tanë. Duam t’u tregojmë fqinjëve tanë se ne mund të mos biem dakord në shumë pika sepse kemi të njëjtin fat” (f. 8).

Sidoqoftë, ashtu si edhe në parimin e mësipërm, edhe ky ka pasur shumë kontestime. Megjithatë, në kontekstin teorik, ky është një parim që e ndihmon Turqinë të marrë një rol tepër aktiv në marrëdhëniet ndërkombëtare, pavarësisht realitetit dhe pavarësisht rezultateve. George Friedman (2012) shprehet: “Turqia po shfaqet si fuqi e madhe”, por ajo nuk mund të bëhet e tillë nëse “nuk zgjidh problemet që i japin asaj një rol ndërkombëtar” (Stratfor, paragraf 1). Problemi i parë ka të bëjë me përplasjen ndërmjet laikëve dhe fetarëve brenda shoqërisë turke. Çdo shenjë e një përhapjeje të islamizmit islamik radikal do të alarmonte fuqitë e tjera. I dyti lidhet me problemin kurd. Është një problem që trondit Turqinë jo vetëm nga brenda. Në zonën kurde të Irakut, komuniteti i atjeshëm gëzon një autonomi. Kjo bën turqit kurdë të gjejnë mbështetje dhe fuqitë rivale t’i përdorin kurdët për interesat e tyre.

Pra, në mënyrë që të funksionojë politika e jashtme në harmoni me fqinjët dhe më gjerë – në kontekstin e një fuqie rajonale, por edhe një të tillë botërore (në ngjitje), është shumë e rëndësishme që të zgjidhen problemet e brendshme. Kjo dukuri përbën një nga shkaqet e mosfunksionimit në nivelin e dëshiruar nga turqit të parimit “asnjë problem me fqinjët”.

Jo të gjitha konfliktet në të cilat është përfshirë Turkiakanë ndodhur “për faj të saj”. Sidoqoftë, komentatorëve dhe kritikëve u mbetet të theksojnë se vizioni i Davutoglu për minimizim konfliktesh nuk i ka dhënë frytet sipas parashikimeve. Madje analistë të tjerë, nënvizojnë se, duke qenë se Pranvera Arabe ka ekspozuar dobësi të politikës turke, Turqia “duhet të ndërtojë një parim tjetër udhërrëfyes për influencë në rajon” (Zaman, 15 nëntor 2012). Ndaj për një vend që ndodhet në një mjedis të tillë gjeopolitik, Turqisë i duhet të ripërcaktojë konceptin se ç’do të thotë një fqinj i mirë. Nga ana tjetër, Davutoglu justifikon realitetet aktuale, si vijon: “Sigurisht që është e mundur të mos kesh asnjë problem, nëse aktorët e tjerë respektojnë vlerat tuaja. Nuk do të thotë që ne do të ulim kokën me qëllim që të kemi marrëdhënie të mira me të gjitha palët.” (Houndshell, 2010, paragraf 7).

c) Zhvillimi i marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë

Parimi i tretë operacional është zhvillimi i marrëdhënieve të mira jo vetëm me fqinjët, por me të gjitha rajonet. Davutoglu (2009) shprehet për këtë parim se “vizioni ynë . . . bazohet në siguri për të gjithë”, duke përdorur “mekanizma të zgjidhjes së konflikteve, dialog politik i nivelit të lartë, integrim ekonomik dhe bashkekzistencë multikulturore . . . dhe kjo qasja duhet të aplikohet në Ballkan, Lindjen e Mesme dhe Kaukaz” (f. 11). Edhe ky parim në fakt ngre pikëpyetje për pjesën zbatuese, nëse i referohemi konflikteve të fundit të

Turqisë në nivel lokal (në Siri dhe Irak), me fuqitë rajonale (përplasja me Iranin për hegjemoni në rajon), apo edhe me fuqi të mëdha si SHBA dhe Rusia.

Gjithsesi, duke ndjekur logjikën davutogluiane, zhvillimi i marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë ofron një perspektivë globale në formatimin e politikës së jashtme. Por, përveçse retorikë, që ky parim të zbatohet, Turqia ka nevojë jo vetëm për burime njerëzore të afta për të përqafuar perspektivën globale, por edhe për të mbuluar fizikisht territore të shumta, teksa i referohemi këtij parimi që “nuk njih kufij gjeografikë” për të kufizuar veprimtaritë e politikës së jashtme. Duhet vetëm të bëhet bilanci për kapacitetin e Turqisë për të zhvilluar marrëdhënie intensive me shumë aktorë, jo vetëm rajonalë, por edhe globalë.

Gjatë viteve të Luftës së Ftohtë, Turqia që e detyruar të sillej sipas standardeve të vëna nga superfuqitë që krijuan botën dypolare. Kuptohet që mbarimi i Luftës së Ftohtë i ka dhënë frymëmarrje politikës së jashtme turke. Pra marrëdhëniet kufizuese gjatë Luftës së Ftohtë janë zëvendësuar me marrëdhënie të hapura, pa iu nënshtruar status quo-së së para viteve '90. “Tani nuk është më koha,” sugjeron Davutoglu (2009), “për të klasifikuar apo veçuar aktorët ndërkombëtarë në politikën e jashtme . . . duke qenë se Turqia nuk është më e përfshirë në luftën dypolare, kjo nuk do të thotë që nuk mund të kemi marrëdhënie të mira si me Rusinë ashtu edhe me Bashkimin Europian” (f. 12). Kjo na sjell ndërmend konceptualizimin e “imagjinatës gjeografike” shpjeguar në kapitullin e dytë. Me fjalë të tjera, Turqia kërkon zona të reja të influencës, pasi e percepton veten përtej kufijve të vet pavarësisht distancave. Pra, pavarësisht divergjencave që mund të kenë shtete të ndryshme ndërmjet tyre, Turqia mund të negociojë njëkohësisht me Bashkimin Europian, Shtetet e Bashkuara, Rusinë apo Iranin. Duket një diplomaci frytdhënëse teksa bazohet në “llogaritje

racionale dhe jo prirje ideologjike” (Davutoglu, 2007: 92). Sipas kësaj premise, ky parim mund të konsiderohet një vështrim global i parimit “asnjë problem me fqinjët”.

Aleanca e Qytetërimeve” – shembull tipik i qëndrimit turk në vijim të diplomacisë proaktive në kuadër të “zhvillimi i marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë”

Aleanca e Qytetërimeve u iniciua në vitin 2005 nga kryeministrat e Turqisë dhe Spanjës, një nismë që u miratua më vonë në Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së dhe u shndërrua në një iniciativë të vetë OKB-së. Kjo nismë filloi si rezultat i “atmosferës së mosbesimit, frikës dhe polarizimit të ndërsjellë në vitet e fundit ndërmjet botës islamike dhe Perëndimit . . . e cila është shfrytëzuar nga shumë qarqe.” (Ministry of Foreign Affairs, Alliance of Civilizations Initiative). Qëllimi i krijimit të Aleancës është formimi i një koalicioni të gjerë për të inkurajuar tolerancën ndërkulturore. Është një Aleancë që synon të shuajë konflikte nëpërmjet dialogut ndërfetar dhe ndërkulturor. Aleanca duket si vazhdimësi e teorisë Dialogu ndër Qytetërimet, një koncept që u parashtrua nga ish-presidenti i Iranit, Mohamad Khatami. Koncepti në fjalë iu kundërvu Përplasjes së Qytetërimeve të Samuel Huntington-it.

Davutoglu (1998) deklaron se “Huntington nuk i referohet një pakete vlerash universale ose një rendi universal. Ai përpiket ta analizojë anarkinë politike, duke identifikuar zonat e konfliktit” (f. 1). Më tej, Davutoglu (1998) shton se Huntington “jep vetëm një shpjegim të pjesshëm kur analizon konfrontimet politike dhe ushtarake. Është e vërtetë se kolapsi i Bashkimit Sovjetik shkriu pseudo-identitete dhe fronte pseudo-politike të sistemit ndërkombëtar . . . por ky vakuum është mbushur nga identitete historike/kulturore . . .” (f. 2). Pra, vihet re qartë se parimi i diplomacisë proaktive kundërshton – madje ashpër – teorinë e Përplasjes së Qytetërimeve që thekson se identitetet kulturore dhe fetare do të jenë

burim parësor i konflikteve në botën pas Luftës së Ftohtë. Ndaj, iniciativa Aleanca e Qytetërimeve ka për qëllim të kundërtën: të mundësojë dialogun dhe bashkëpunimin ndërkulturore, për të cilin Davutoglu mendon se është një mekanizëm për zgjidhjen e konflikteve etno-kulturore. Kjo iniciativë tregon aftësinë dhe besueshmërinë e Turqisë si një aktore që synon paqësim dhe bashkëpunim.

Si përfundim, politika e “marrëdhënieve globale të përshtatshme” synon një vizion të politikës së jashtme, me anë të të cilit marrëdhëniet ndërkombëtare perceptohen si një tërësi e pakufizuar. Kjo ilustron me fjalët e Davutoglu (2007): “Angazhimi i Turqisë nga Kili në Indonezi, nga Afrika në Azinë Qendrore, dhe nga Bashkimi Europian në Organizatën Bashkëpunimit Islamik do të jetë pjesë e një qasjeje holistike në politikën e jashtme” (f. 92).

d) Diplomacia ritmike

Siç u theksua më lart, mbarimi i Luftës së Ftohtë shënoi fundin e pozicionit të Turqisë si zonë tampon (bufer zone) dhe asaj iu krijua terreni për një ripozicionim në skenën ndërkombëtare, gjë që do të thotë ripërcaktim i politikës së jashtme. Në programin e AKP-së (2001) kushtuar politikës së jashtme, thuhet se “pasojat dinamike që u shkaktuan nga periudha pas Luftës së Ftohtë kanë krijuar një mjedis të përshtatshëm për të zhvilluar një politikë të jashtme me disa alternativa” (paragraf 4). Me këto alternativa nënkuptohet gjetja e rrugëve të reja për sa i përket marrëdhënieve të Turqisë me aktorë me peshë në arenën ndërkombëtare.

Në këtë kontekst, diplomacia ritmike apo proaktive është një pasqyrim i kësaj perspektive. Diplomacia proaktive, siç e shpjegon edhe vetë arkitekti i politikës së jashtme (2001), “i referohet një proaktivizmi të qëndrueshëm në fushën e diplomacisë, teksa

përpiqemi për të arritur një rol me aktiv në organizatat ndërkombëtare dhe të hapemi në fusha në të cilat Turqia ka qenë e kufizuar në të shkuarën” (f. 82). Në këtë kuadër përfshihet edhe elementi i ndërhyrjes parandaluese, gjë që do të thotë se Turqia ndërhyt paraprakisht d.m.th. përpara se të ndodhë një krizë e mundshme. Këtë element e shpjegon qartë Davutoglu (2009) kur thotë:

“E diskutoj vizionin tonë për Ballkanin duke u bazuar në siguri për të gjithë, mekanizmat e zgjidhjes së konflikteve, dialog i nivelit të lartë, integrim ekonomik dhe bashkekzistencë kulturore. Kjo vlen jo vetëm për Ballkanin, por edhe për Lindjen e Mesme dhe Kaukazin. Ndaj kur unë them proaktiv, e kam fjalën njëkohësisht për parandalues. Nëse ndodh një krizë, ne nuk duhet të presim që tensionet të përshkallëzohen deri në një luftë . . .” (f. 2).

Pozicioni i AKP-së në këtë drejtim është shprehur qartë edhe në programin e saj (2001), ku theksohet vënia në jetë e “një politike të jashtme proaktive, inovative dhe shumëplanëshe” (paragraf 3), duke nënkuptuar ndërmarrjen e iniciativave në vendet fqinje në kohëra krizash. Kjo sjell një rol të ri që pretendon të luajë Turqia në rajon. Për shembull: Ballkani i pas Luftës së Ftohtë ka qenë tejet i destabilizuar. Për të neutralizuar përshkallëzimin e situatave tragjike, janë marrë masa konkrete. Në fushën e parandalimit të konflikteve, Turqia është treguar mjaft aktive në Bosnjë dhe Kosovë. Për një paqe dhe stabilitet afatgjatë, “iniciativat e marra në rajon për përbëjnë një domosdoshmëri”, thuhet në faqen zyrtare të Ministrisë së Punëve të Jashtme.

Madje, për ta thelluar këtë dimension Davutoglu dhe Gul shkojnë më tej. Ata i referohen nevojës së vendeve fqinje për Turqisë. Nga njëra anë, Davutoglu (2010) shprehet se Turqia është një “imajinacion tradicional në mendjet e fqinjëve . . . dhe fqinjët presin që

Turqia të bëjë diçka në mënyrë që të menaxhojë konfliktet ndërkombëtare në kohë krizash” (f. 42), ndërsa ish-presidenti Gul (2004), duke ndjekur një perspektivë të ngjashme, thekson përafrimin tradicional të Turqisë në rajon, duke refuzuar ndërhyrjen e aktorëve të tjerë të huaj në çështjet rajonale: “Nëse nuk i marrim ne frerët . . . atëherë të tjerët do t’i zgjidhin ato sipas mënyrës së tyre dhe do të ndërhyjnë në çështjet tona . . . Dhe kjo ndërhyrje do të ndodhë në mënyrën e gabuar pasi ata nuk i kuptojnë sensitivitetet , zakonet, kulturat tona, si edhe strukturën tonë sociale.”

Një shembull i veçantë i politikës aktive turke është Iniciativa për Stabilitetin e Kaukazit, e iniciuar në gusht 2008. Me anë të shuttle diplomacy⁹ të tipit Henri Kissinger, ndërmjet Moskës, Tbilisit dhe Bakusë, pa përfshirë aktorë të rëndësishëm si SHBA dhe BE, Turqia deklaroi vizionin e saj si arkitekthe për krijimin e një atmosfere dialogu në rajon. Në atë kohë, presidenti Gul (2008) deklaronte se “unë besoj se kjo iniciativë është e rëndësishme. Nëse ka stabilitet në rajon dhe nëse problemet mund të zgjidhet përpara se të lindin, atëherë kjo situatë do të sjellë zhvillim dhe mirëqenie ekonomike për popujt e rajonit” (Zaman). Me anë të kësaj iniciative, Turqia u tregua e aftë të negocionte me Rusinë pa futur në lojë Perëndimin dhe, për më tepër, të përfitonte nga projektet energjetike, sepse, siç deklaroi Guzeldere (2009), falë ndërhyrjeve të Turqisë, “Kaukazi nuk do të jetë më një mur bllokues, por një portë energjetike” (f. 18). Në këtë rast vetëkuptohet se diplomacia ritmike është një instrument që përdoret më së miri për të “zaptuar” zona të reja influence. Ndër shembuj të tjerë mund të përmendim bashkëpunimin institucional dhe strategjik të Turqisë me Ligën Arabe dhe Këshillin për Bashkëpunim të Gjirit Persik (pjesë e iniciativave

⁹ Shënim: Në diplomaci dhe marrëdhënie ndërkombëtare, *diplomacia vete-vjen* është veprimi i një pale të tretë, e cila shërben si ndërmjetëse mes pjesëmarrësve në një mosmarrëveshje. Ky term u aplikua për herë të parë për të përshkruar përpjekjet e sekretarit të shtetit, Henry Kissinger, i cili ndërmjetësoi pushimin e zjarrit në vitin 1973 mes arabëve (egjiptianëve dhe sirianëve) dhe izraelitëve. (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/932330/shuttle-diplomacy>).

ekonomike), rolin aktiv në Organizatën e Konferencës Islamike apo statusin e vëzhgueses në Organizatën e Bashkimit Afrikan. Në tetor 2008, Turqia u zgjodh anëtare jo-permanente e Këshillit të Sigurimit të OKB-së për herë të parë që nga viti 1960. Ky është një tjetër zhvillim i politikës së jashtme turke në këtë drejtim.¹⁰ Sigurisht që pjesëmarrja e Turqisë në KS e forcon rolin e saj ndërkombëtar.

Pavarësisht “shpërndarjes” së Turqisë në disa kontinente për të krijuar zona të reja influence, duke krijuar shpeshherë edhe përplasje me fuqi globale e rajonale, drejtimi i ri i politikës së jashtme turke mbetet gjithsesi i orientuar drejt aleatëve të hershëm perëndimorë - Shteteve të Bashkuara të Amerikës dhe Bashkimit European. Kjo vihet re kur pranohet se objektivat turq në rajon përputhen me objektivat e perëndimorëve. Këtë qasje e shpjegon më së miri Turan (2010) si vijon:

“Mburoja e sigurisë që garantohet nga NATO, i mundëson Turqisë për t’u marrë me shumë vetëbesim me Rusinë si një partner ekonomik. Turqia vazhdon të mbështetet nga Shtetet e Bashkuara si një burim kryesor të sigurimit të armëve. Fakti se rreth gjysma e eksporteve të Turqisë shkojnë në vendet anëtare të BE dhe se Gjermania është partneri më i madh tregtar i Turqisë gjeneron interes të rëndësishëm në mbajtjen e marrëdhënieve të mira me Bashkimin European. Fuqia e butë e Turqisë është rritur në mënyrë të konsiderueshme në Lindjen e Mesme, Kaukaz, Azinë Qendrore dhe nga fakti se ajo ka një lidhje të fortë me Perëndimin. Marrëdhëniet e Turqisë me Iranin duhet të jenë të balancuara me ato të Arabisë Saudite dhe Shteteve e Gjirit që janë aleate me Shtetet e Bashkuara . . . Këto zhvillime janë të gjitha në

¹⁰ Shënim: Siç shpjegohet nga Aral (2009) Turqia u zgjodh anëtarë jo-permanente e Këshillit të Sigurimit në tetor 2008 me mbështetjen e 151 shteteve nga 192 syresh. Derisa e fitoi vendin në KS, qeveria e AKP-së ndërmori shumë iniciativa përmes aktorëve të ndryshëm të marrëdhënieve ndërkombëtare – nga shtetet e vogla deri tek organizatat ndërkombëtare. Fushata diplomatike e Ministrisë së Jashtme konsistonte në vizita në 150 shtete, misione diplomatike për zgjidhje konfliktesh dhe ofrim ndihmash ekonomike (f. 151-153).

harmoni me politikat amerikane dhe të BE-së në rajon. Në mënyrë të ngjashme, si Turqia dhe partnerët e saj perëndimorë kanë një interes të përbashkët tepër të rëndësishëm për sigurinë e tyre: kufizimin e përhapjes së lëvizjeve radikale islamike dhe parandalimin e terrorit nën maskën e fesë” (f. 7).

Në këto kontekste të reja, Turqia synon gjithnjë e më shumë të përqafojë një perspektivë globale. Përveçse ajo ndjek një politikë të pavarur, duke marrë në konsideratë edhe pajtueshmërinë e saj me politikat amerikane dhe europiane, Turqia mbetet një pikë referimi ku përplasen interesa që duhet të dijë t’i menaxhojë. Pozicioni i saj, siç është përmendur shpesh, ia jep në fakt këtë rol. Edhe presidenti Obama (2009) i atribuon Turqisë rolin e pretenduar prej saj sa me finesë, aq edhe me pompozitet:

“Unë e di se ka nga ata që duan të debatojnë të ardhmen e Turqisë. Ata e shohin vendin tuaj në udhëkryq të kontinenteve, dhe të prekur nga rrjedhat e historisë. Ata e dinë se ky ka qenë një vend ku takohen qytetërimet, dhe popuj të ndryshëm kanë bashkëjetuar në harmoni. Dhe ata pyesin se ç’orientim do të merrni ju . . . Madhështia e Turqisë qëndron në aftësinë e saj për të qenë në qendër të gjërave. Ky nuk është vendi ku ndahet Lindja dhe Perëndimi; ky është vendi ku bashkohen Lindja dhe Perëndimi.” (Pjesë e fjalimit në parlamentin turk).

Në këtë pikë, mund t’i kthehemi argumentit se qëndrimi konstruktivist i Turqisë lidhet me sfida të mundshme që rrjedhin nga interesa të ndryshme, kryesisht të vendeve fqinje që kanë qenë pjesë e Perandorisë Otomane. Kritikë të ndryshëm i referohen kryesisht “neo-otomanizmit” si një retorikë e politikës së jashtme ku shfrytëzohet e shkuara për përfitime të së tashmes. Altunisik (2009) e përpunon këtë perspektivë kritike duke theksuar se “. . . ashtu si ligjërimet të tjera islamiste, një theks mbi historinë mund të konsiderohet si

neo-otomanist dhe rrjedhimisht hegjemonist. Kjo perspektivë mund të jetë burim për qëndrimet kritike në vendet e rajonit” (f. 191 – 192).

Përtej retorikave të tipit “Ballkani ka nevojë për Turqinë po aq sa Turqia ka nevojë për Ballkanin në rrugën e tyre drejt Perëndimit” apo “Neo-otomanizmi nuk ka të bëjë me nostalgjinë perandorake, por me projektimin e Turqisë si një urë ndërmjet Lindjes dhe Perëndimit”, historiani i shquar Niall Ferguson (2011) ka bindjen se Perëndimi duhet të shqetësohet thellë teksa Turqia po krijon një “perandori myslimane në Lindjen e Mesme” (paragraf 12). Ferguson (2011) thekson gjithashtu autoritarizmin e Erdoganit: “Ambiciet e tij synojnë kthimin e një epoke të para Atatürkut, kur Turqia nuk ishte vetëm një vend militant islamik, por edhe një superfuqi rajonale” (paragraf 8).

e) Politika e jashtme shumëdimensionale

Parimi tjetër, që në fakt përbën gjithashtu risi për politikën e jashtme turke, është politika e jashtme shumëdimensionale. Një qasje e tillë nuk i referohet më politikës së dikurshme të bazuar kryesisht në konceptet tradicionale të ruajtjes së sigurisë. Pra nuk është njëdimensionale, por përfshin një gamë më të gjerë çështjesh; ndër të tjera, këto janë dimensionet ekonomike, kulturore, diplomatike apo energjetike që e veshin “më bukur” apo në “mënyrë më bashkëkohore” politikën e jashtme turke. Është përsëri vendi për t’u përsëritur se polarizimi statik i sistemit ndërkombëtar gjatë Luftës së Ftohtë vinte si përparësi sigurinë. Arkitekti Davutoglu (2001) pohon se marrja e këtij pozicionimi nga ana e Turqisë ishte një fenomen natyral dhe se pozicioni gjeostrategjik i Turqisë ndikon drejtpërdrejt në strukturën politike, ekonomike dhe kulturore, si edhe mundësitë e Turqisë për të ndjekur një politikë të jashtme shumëdimensionale.

Siç do të trajtohet edhe në vijim, dimensionet ekonomike dhe kulturore kanë marrë një peshë specifike në aplikimin e politikës së jashtme turke. Turqia ka rritur volumin tregtar me BE, SHBA dhe vende të tjera të mëdha dhe ka hyrë në marrëveshje të shumta ekonomike e kulturore me fqinjët e afërt: vendet e Ballkanit, të Lindjes së Mesme dhe Kaukazit. Për shembull, eksportet me vendet fqinje (Bullgari, Greqi, Siri, Irak, Iran, Azerbajxhan, Rusi, Rumani, Rusi) janë rritur nga 11 % në vitin 2002 në 20 % në vitin 2008. Importet nga të njëjtat vende janë rritur nga 15.5 % në 27.6 % gjatë së njëjtës periudhë. Turqia ka nënshkruar gjithashtu Marrëveshje të Tregtisë së Lirë me Marokun, Palestinën, Tunizinë, Sirinë, Egjiptin, Shqipërinë dhe Malin e Zi. Gjithashtu, në fushën e energjisë vlen në përmenden projektet për ndërtimin e tubacioneve të gazit (ESI, 2009: paragraf 5). Pra, një politikë që përfshin shumë dimensione, kërkon rritjen e influencës turke në rajon dhe përmirësimin e marrëdhënieve me aktorët ndërkombëtarë në vend të varësisë nga Bashkimi Europian dhe Shtetet e Bashkuara. Është një strategji e ndjekur me kujdes për të fituar terren në raport me fuqitë që kërkojnë zona influence në rajon.

Duke marrë në konsideratë faktin se Turqia ka lidhje të thella historike dhe kulturore me vendet e rajonit, ajo është tepër unike nga ana gjeopolitike. Për më tepër, Turqia shpeshherë kthehet në qendër të shumë konflikteve pavarësisht se nuk përfshihet vetë në to: sulmi kundër Irakut, çështja e kurdëve në veri të Irakut, problemi me Iranin, e ardhmja e Lindjes së Mesme, çështja “problematike” ruse në raport me Perëndimin, Euroazia apo Islamizmi në Europë. (Duket se më shumë rëndësi këtu ka prirja sesa realiteti, pas asaj që u shpjegua më sipër për parimin “Asnjë problem me fqinjët”.) Këtyre çështjeve tepër të diskutuara u shtohen edhe politikat ekonomike dhe kryesisht ato energjetike të ndjekura nga Turqia. Gjithë sa u tha më lart lidhen me qëndrimin ndërkombëtar politik të Turqisë. Është

një “barrë” jo e lehtë për t’u mbajtur nëse nuk përcaktohet qartë prioritetet apo më saktë nëse nuk ka një doktrinë që të shërbejë si udhërrëfyese në këtë “mishmash politikash”.

Në këtë teatër të komplikuar të marrëdhënieve ndërkombëtare, trendi i ndjekur nga Turqia është debatuar gjerësisht. Studiuesi Fuat Keyman (2009) nënvizon dyshimet e tij në lidhje me qëllimin e vizionit të politikës së re të jashtme turke. Ai përcakton tre arsye të mundshme që hapin debate:

- “1. Është krijuar një perceptim se vizioni i ri i politikës së jashtme është një instrument me anë të së cilit qeveria e AKP-së po përpiqet për të shtuar pushtetin dhe legjitimitetin e qeverisë së saj me bazë islamike-autoritare.
2. Ngrihet pyetja nëse Turqia po e “braktis” Perëndimin, duke i orientuar politikat e saj drejt Lindjes.
3. Çështja e tretë ka të bëjë me qëndrueshmërinë e vizionit të ri, një realitet i ri që të bën të ngresh pyetjen: A do të jetë në gjendje Turqia të përputhë në mënyrë të suksesshme interesat e saj me vizionin e ri?” (f. 16 – 17)

Sidoqoftë, çfarëdo skenari të ndodhë, gjeografia e detyron Turqinë të jetë pjesë e një rrjeti të gjerë të marrëdhënieve me jashtë. Qoftë edhe një hallkë e këtij rrjeti të mos funksionojë, Turqia e sheh veten të përfshirë në çështjet rajonale. Ndaj edhe thuhet shpesh se “Turqia nuk mund të jetë immune ndaj politikave rajonale (Dagi, 2010: paragraf 6). Vlen për t’u ritheksuar që vizioni i ri do të ketë sukses në rast të një paqeje rajonale që arrihet mes legjitimitetit demokratik në marrëdhëniet ndërkombëtare dhe stabilizimit të demokracisë në politikën e brendshme. Roli i Turqisë në rajon, por edhe në botë në vitet e ardhshme do të përcaktohet nga zhvillimet politike dhe aftësia e Turqisë për t’iu përshtatur atyre si nivel të politikave të brendshme ashtu edhe në nivel të politikave të jashtme. Teksa Friedman (2009)

liston fuqitë e së ardhmes në librin e famshëm “100 vitet e ardhshme”, ai përfshin edhe Turqinë.

“ . . . pastaj vjen Turqia, aktualisht ekonomia e shtatëmbëdhjetë më e madhe në botë. Historikisht, kur u shfaq perandoria e madhe islamike, ajo ka qenë e dominuar nga turqit. Otomanët u fundosën në fund të Luftës së Parë Botërore, duke i lënë vendin një shteti të ri - Turqisë. Por Turqia është një platformë e qëndrueshme në mes të kaosit. Ballkani, Kaukazi, dhe bota arabe në jug janë të gjithë të paqëndrueshëm. Ndërsa fuqia e Turqisë rritet - ekonomia e saj dhe ushtria e saj janë tashmë më të fuqishmet në rajon – do të shtohet edhe influenca turke” (f. 7).

3.3 Vizioni i ri – një test i së ardhmes

Siç u vu re, që pas Luftës së Ftohtë, politika e jashtme turke ka hyrë në një proces ndryshimi në rrethanat e reja. Sidomos, gjatë qeverisjes së AKP për më shumë se një dekadë, ky proces ndryshimi është intensifikuar. Në skenën ndërkombëtare, Turqia është gjendur në një terren të përshtatshëm për revizionimin e politikës së saj të jashtme. Në sferën e brendshme, (i) qeverisja e vendit me një parti (gjë që krijon stabilitet në një vend si Turqia), e cila gëzon mbështetje të gjerë popullore, veçanërisht krahasuar me koalicionet e dobëta të mëparshme, (ii) ndërmarrja e shumë reformave, kryesisht ato në kuadër të hyrjes në BE (pavarësisht pengesave në proces) dhe (iii) reduktimi i ndjeshëm i ushtrisë në punët qeveritare, kanë krijuar kushtet për hartimin e një politike të re të jashtme.

Pra, ky kurs i ri u diktua nga faktorë të brendshëm dhe të jashtëm. Është për t'u theksuar se sistemi botëror i pas Luftës së Ftohtë krijoi mundësi për Turqinë të ushtrojë influencë në vende që më parë nuk i kishte të aksesueshme – në Ballkan, Kaukaz dhe Lindje

të Mesme. Pozita e Turqisë u forcua më tepër pas ngjarjeve të 11 Shtatorit, kur në këtë rend të ri Perëndimi e konsideron Turqinë një aleate të domosdoshme në luftën kundër terrorizmit islamik. Pavarësisht kësaj qasjeje perëndimore, Turqia shfaqet në vitin 2001 me një qeveri me rrënjë islamike. Ishte një test i madh për t'u kapërcyer. Nga njëra anë Perëndimi shfaqte dyshimet e veta për orientimin perëndimor të Turqisë, nga ana tjetër Turqia – me diplomacinë e saj shumëplanëshe dhe përqafimin e Islamit – bëhet një model për rajonin (kryesisht në vendet me popullatë myslimane).

Në këtë drejtim, doktrinës “Davutoglu”, me qëllim që të implementohet, i duhet një politikë e jashtme efikase, e cila arrihet nëpërmjet një përfshirjeje aktive në politikën ndërkombëtare me instrumentin diplomatik të fuqisë së butë, teksa ajo ka dalë nga barrierat e ruajtjes së status quo-së, ku qe kufizuar për shumë dekada. Pra, Turqia merr rolin e një aktoreje përcaktuese në vend të rolit të mëparshëm të vëzhgueses. Rilidhja me vendet e Ballkanit, Kaukazit dhe Lindjes së Mesme e tregon qartazi orientimin e saj. Në këtë kontekst, vizioni i ri për politikën e jashtme thekson mishërimin e thellësisë strategjike drejt qëllimeve të mirëpërcaktuara - në planin politik, ekonomik dhe kulturor.

Në fjalimin e tij në ditën e Europës, më 8 Maj 2009, Davutoglu i pasqyron këto qëllime. Së pari, sipas perspektivës kulturore, ai përfaqëson një vend nëpërmjet të cilit mobiliteti historik kulturor është integruar në kulturën universale:

“Si një nga komunitetet më të rrënjosura kulturore, ne kemi pasurinë kulturore për të qenë në gjendje për të bashkuar trashëgiminë që vjen nga kulturat lokale me kulturën europiane. Në këtë kontekst, Turqia nuk është vetëm një urë për të transferuar këtë pasuri kulturore lokale nga India, Kina në Europë, por gjithashtu do të bëhet një qendër e mobilitetit kulturor që mund të bëjë sintezën e të gjitha kulturave. Ne

ëndërrojmë këtë lloj Turqie. Kjo është Turqia, ku një kulturë unike po shfaqet, ku liria e mendimit ka rrënjë të thella, ku çdo subjekt mund të diskutohet me lehtësi, ku çdo subjekt kulturor ka vendin e vet. Një Turqi e tillë mund të kontribuojë në Europë . . . Ne do të dëshironim një Turqi që kontribuon në kulturën e njerëzimit përmes integritetit me kulturën europiane.”

Së dyti, sipas perspektivës ekonomike, ai pohon se Turqia e ka vendin mes fuqive të mëdha botërore:

“Dimensioni i dytë i vizionit tonë për Turqinë lidhet me ekonominë. Teksa ne kemi ambicien të renditemi si një nga ekonomitë më të fuqishme të botës me burimet tona të fuqishme njerëzore, me një kuptueshmëri të re të revolucionit teknologjik, shkencës, dhe me projektin e zhvillimit të qëndrueshëm ekonomik. Kjo pozitë gjeografike që gëzojmë nuk mund të përputhet me ekonomi të dobëta. Një ekonomi e tillë nënkupton destabilitet si dhe mosbesim në këtë rajon. Duke qenë të vetëdijshëm për këtë gjë, në të ardhmen, ne shpresojmë se Turqia do të renditet ndër dhjetë ekonomitë më të mëdha të botës.”

Së treti, sipas perspektivës politike strategjike, Turqia synon përfshirjen në një Europë aktive në arenën ndërkombëtare, në të cilën vizionet e Europës dhe Turqisë përputhen dhe në të cilën Europa duhet ta konsiderojë Turqinë një aset:

“I treti dhe më i rëndësishmi elementi i vizionit është vizioni politik dhe strategjik. Turqia dëshiron ta fillojë periudhën në vijim me një vizion të ri që synon integrimin drejt vlerave europiane, konsolidimin e sistemit demokratik dhe vendosjen e një stabiliteti politik të qëndrueshëm.”

Qëllimet e mësipërme mund të realizohen, por duhet kohë. Zbatimi i suksesshëm të tyre do të testohet në vitet në vijim.

Kapitulli IV: Influenca e politikës së jashtme turke dhe gjeopolitikës turke në Shqipëri

Historikisht, që pas themelimit të saj, Republika e Turqisë e ka formuluar politikën e jashtme në linja të caktuara, kryesisht për forcimin e legjitimitetit dhe integritetit territorial të vendit në skenën ndërkombëtare. Përveç kësaj, edhe pozitivizmi perëndimor dhe orientimi racionalist u ndoqën nga Turqia si pjesë e reformave të Ataturkut, si shtet republikan i sapothemeluar, me një trashëgimi të gjatë perandorake. Këto zhvillime kanë bërë që Turqia të mundohet të hartojë një politikë të jashtme me baza mbi sigurinë, integritetin territorial dhe sovranitetin.

Gjatë gjithë procesit të zbatimit të këtyre pikave kryesore të axhendës së politikës së jashtme, Turqia ka qenë e detyruar të adoptojë në mënyrë të vazhdueshme parimet e gjeopolitikës dhe një diplomaci sa të kujdesshme aq edhe *realpolitike* – si përcaktues kryesorë të politikës së saj të jashtme për pjesët e mëvonshme të shekullit të kaluar. Faktorët e mësipërm kanë ndikuar në masë të madhe marrëdhëniet e Turqisë me shumicën e shteteve të gadishullit të Ballkanit në shekullin XX. Autoritetet politike turke kanë qenë të prira për të ruajtur status quo-në dhe për të parandaluar përshkallëzimin e ndonjë konflikti me ndonjë nga shtetet e Ballkanit, një konflikt që mund ta rrezikonte statusin sovranitetit integral të vendit akoma pa filluar Lufta e Dytë. Kjo shpjegon se pse Turqia e asaj kohe bënte përpjekje diplomatike për krijimin e marrëdhënieve të forta shumëpalëshe me shtetet e tjera në rajonin e Ballkanit (Deringil, 2004: 45 - 47).

Ndryshime të mëdha në axhendën e politikës së jashtme të Turqisë kanë ndodhur disa herë në periudha të ndryshme të historisë së saj. I pari ndër këto ndryshime që solli një

çorientim në strukturat e përshkruara më lart, ishte Lufta e Dytë Botërore. Sipas pikëpamjes së Murinson (2006), në fillimin e Luftës së Dytë u riorganizua në masë të madhe struktura politike në nivelet globale dhe rajonale. Në kohën kur kësaj lufte i erdhi fundi, marrëveshjet mes fuqive të mëdha ndryshuan krejtësisht skenën politike ndërkombëtare – kuptohet dhe atë rajonale. Në këtë kontekst, në një zonë me peshë domethënëse – kryesisht në zonën ballkanike – Turqia nuk ishte në gjendje të zbatonte projektet e saj gjeopolitike (Dautovic, 2011: 12 – 14).

Një tjetër ndryshim i madh në strategjitë e politikës së jashtme të Turqisë u realizua gjatë Luftës së Ftohtë, ku vendi u bë një aleat i rëndësishëm i kampit perëndimor dhe, rrjedhimisht, përqafoi politikat e tyre në raport me rajonin e Ballkanit. Ky rikonstruksion i veçantë solli një largim edhe më të madh të Turqisë nga rajoni, pasi pjesa më e madhe e shteteve ballkanike u rreshtuan në bllokun lindor socialist. E rrjedhimisht kjo do të thoshte se Turqia do të kishte lidhje edhe më të kufizuara me shtetet e Ballkanit gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë.

Pas Luftës së Ftohë, Turqia ndërmori një tjetër pozicion, pasi ndryshuan konfiguracionet politike dhe ndërveprimet mes Turqisë dhe vendeve ballkanike u intensifikuan. Kështu, edhe politika e jashtme turke u ridimensionua sipas një modeli të ri. Ky ridimensionim u bë i domosdoshëm me shfaqjen e një bote shumëpolare si modeli dominues në sistemin politik ndërkombëtar.

Pra, politika e jashtme turke ndryshoi si rezultat i strukturës shumëpolare politike globale, që përballej me një gamë të gjerë të sfidave të politikës së jashtme, duke vënë pikësëpari në dyshim kolonat e strategjisë tradicionale në marrëdhëniet e saj të jashtme – qoftë parimet e Ataturkut, qoftë parimet e ndjekura gjatë Luftës së Ftohtë në marrëdhëniet

ndërkombëtare. Me qëllim që të reagoje në mënyrën e duhur përballë sfidave të kohës, Turqia e riorganizoi politikën e jashtme. Turqia filloi të adoptonte një qasje reaguese, të paktën deri në mes të viteve '90, kur filloi të merrte qëndrime më vendimtare në politikën e jashtme, sidomos në çështjet që përfshinin rajonin e Ballkanit. Një ndryshim në natyrën e saj për politikë të jashtme ndodhi kryesisht në përgjigje të luftërave që ndodhën në ish-Jugosllavi, dhe problemeve me sigurinë rajonale. Megjithatë, edhe kjo qasje u ndryshua në fillim të shekullit XXI (Szigetvári, 2012: 1: 18).

Kthesa përfundimtare në strategjinë e politikës së jashtme të Turqisë u realizua pas zgjedhjeve të vitit 2002 dhe ardhjes në pushtet të Partisë për Drejtësi dhe Zhvillim. Ngjitja në pushtet e AKP-së është përmendur shpesh si përfaqësim i një ndryshimi të madh në strategjinë e Turqisë në skenën botërore politike. Kjo krijoi domosdoshmërinë për hartimin e një axhende të re në politikën e jashtme të Turqisë. Dhe kjo lëvizje kishte arsytet e veta. AKP-ja vijoi zbatimin e doktrinės së hartuar nga Davutoglu – tashmë në një pozicion edhe më të përshtatshëm për të drejtuar politikën e jashtme, duke qenë se akademiku gërshetohet me rolin e politikanit. Në këto rrethana, Davutoglu mori mbi vete transformimin e politikës së jashtme turke. Që prej publikimit më 2001, libri “Thellësia strategjike: Pozicioni ndërkombëtar i Turqisë”, ka ofruar parimet dhe objektivat thelbësore të politikës së sotme, e cila “ka dhënë frytet e pritshme për sa i përket influencës së Turqisë në shtetet ballkanike” (Bechev, 2010: 131).

Në këtë kapitull dhe dy të tjerët në vijim do të reflektohet mbi panoramën e politikës së jashtme aktuale turke përkundrejt Ballkanit Perëndimor dhe veçanërisht Shqipërisë në tre plane: gjeopolitikë, gjeoekonomi dhe gjeokulturë. Këto plane do të gjykohen nga pikëshikimet e vizionit strategjik të Davutoglusë.

Përfshirja e Turqisë në Ballkanin Perëndimor lidhet pikësisht me afërsinë gjeografike të dy entiteteve (Cogos, 2013: 133). Sipas Turbedar (n.d), “çdo lloj destabiliteti që mund të ndodhë në rajon ka efekte kulturore, ekonomike dhe politike mbi Turqinë” (f. 1). Kjo është arsyeja se pse promovimi i paqes dhe stabilitetit në rajon është një nga prioritetet e politikës së jashtme turke. Lidhjet ekonomike janë duke u bërë gradualisht më të forta dhe ka një rritje të konsiderueshme të shkëmbimit kulturor, kryesisht nëpërmjet shkollave të hapura nga Lëvizja Gulen, popullariteti në rritje i telenovelave dhe niveli i turizmit (Programi i Politikës së Jashtme TESEV¹¹). Turqia ka interes të madh në Shqipëri, pasi ajo konsiderohet shteti më i mirë për të promovuar interesat turke në rajonin e Ballkanit Perëndimor. Edhe pse ka disa pengesa që kufizojnë depërtimin e plotë të Turqisë në Ballkanin Perëndimor, ndryshimet (në favor të orientimit të politikës së jashtme përkundrejt Shqipërisë) janë rritur gradualisht.

4.1 Komponenti gjeopolitik

Siç është përmendur edhe më sipër, Turqia dhe politika e saj e jashtme kanë kaluar nëpër një transformim të rëndësishëm. Turqia është zhvendosur nga konsiderata gjeopolitike e një prezence pasive në basenin e afërt (ku përfshihet edhe Ballkani), duke u bërë një aktore aktive rajonale, që madje është në mëdyshje (apo heziton) për anëtarësim në Bashkimin European. Vazhdon të mbetet një vend kandidat për në Bashkimin European dhe aleat i

¹¹ Shënim: Në faqen e internetit të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Turqisë shpjegohet si vijon: “Programi për Politikë të Jashtme kontribuon në demokratizimin e politikës së jashtme në Turqi dhe jashtë vendit, duke krijuar një mjedis për dialog për çështjet kyçe. Ndryshe nga e kaluara, ne besojmë se qasja ndaj informacionit, transparencës, dialogut, pluralizmit dhe pjesëmarrjes janë komponentët thelbësorë të politikëbërjes së jashtme, si tani dhe në të ardhmen. Nëpërmjet aktiviteteve, programi ka për qëllim promovimin e zgjidhjeve për problematikat në rajonin e Turqisë. Këto aktivitete janë grupuar nën katër drejtime: marrëdhënieve dypalëshe, rajoni i Turqisë, kërkime në lidhje me perceptimet dhe Bashkimin European. Në kuadër të këtyre drejtimeve, ne shqyrtojmë çështje të ndryshme si pranimi i Turqisë në BE, marrëdhëniet Turqi-Lindje se Mesme, stabiliteti në Kaukaz, problemi i Qipros dhe perceptimit publik i politikës së jashtme.” (TESEV program).

ngushtë me Shtetet e Bashkuara. Megjithëkëtë, Turqia tani sillet në mënyrë të pavarur dhe madje shpesh politikat e saj bien në kundërshtim me orientimet amerikane.

Duke u konsideruar “urë” në shumë drejtime, Turqia – duke kërkuar një influencë sa më të gjerë në rajon – ajo luan një rol të rëndësishëm në politikën e jashtme mes vendeve të Ballkanit (dhe specifikisht Shqipërisë). Statura influenciale e qeverisë turke ka pasur një ndikim të rëndësishëm në vendimmarrjen e Shqipërisë në këto marrëdhënie. Doktrina Davutoglu synon një fuqizim të rolit të vendeve si Shqipëria në lidhje me marrëdhëniet me shtetet e tjera të Ballkanit Perëndimor (Cogos, 2012: 133 – 141).

Davutoglu e konsideron Turqinë si një “shtet qendror”, i cili duhet të luajë një rol proaktiv ekonomik, politik dhe diplomatik, dhe shprehet se statusi i ri gjeopolitik i Turqisë duhet të shihet si një mjet për t’u hapur gradualisht me botën dhe për të transformuar ndikimin rajonal (Cogos, 2012: 133 – 141). Në dekadën e fundit, qeveria turke ka treguar aftësi të madhe në zgjerimin e ndikimit të saj politik në rajonet fqinje, duke përfshirë Ballkanin Perëndimor. Sipas Davutoglu (2009), “... sa herë që ndodh një krizë në Ballkan, viktimat e këtyre krizave, si boshnjakët, shqiptarët dhe turqit e Bullgarisë hedhin sytë për ndihmë drejt Stambollit. Ne po paguajnë faturën e historisë sonë” (f. 4). Kritikët e quajnë doktrinën “Davutoglu” “neo-otomanizëm”, term të cilin ai e refuzon dhe pohon se kjo është një përpjekje e rivalëve për t’i dhënë politikës së jashtme turke konotacione të kolonializmit.

Sipas Kucukkeles (2012), politika e jashtme e ndjekur nga Davutoglu në raport me Ballkanin Perëndimor nuk është unike – apo diçka e re. Gjatë administratës së Ozalit, ka pasur përpjekje të ngjashme për një “rilindje” ideologjike për sa i përket politikës së jashtme (f. 10). Ismail Cem, i cili ka qenë Ministër i Jashtëm gjatë viteve 1997 – 2002, e ka kritikuar mungesën e komponentëve kulturorë dhe historikë në formatimin e politikës së jashtme

turke. Cem ka theksuar rëndësinë e shtimit – në mënyrë sistematike – të elementeve historike në marrëdhëniet dypalëshe me shtetet që kanë një të kaluar të përbashkët otomane. Në këtë optikë, vizioni i Davutoglu vijon rrjedhën e përpjekjeve politike dhe intelektuale të qeverive të mëparshme.

Është për t'u theksuar fakti që Turqia ka marrë vlerësime për kontributet e saj në bashkëpunimin rajonal në Ballkanin Perëndimor (Kucukkeles (2012: 11). Megjithatë, politika turke ndaj Ballkanit është bërë një çështje e debatueshme dhe shpesh ka pasur edhe mosmarrëveshje. Iniciativa të ndryshme të Turqisë kanë hapur debate – shpesh të ashpra – në lidhje me injektimin e “neo-otomanizmit” nga ana e Turqisë. Kritikët e kanë akuzuar Turqinë për nxitjen e prirjeve të ngjashme me shtetin osman. Në anën tjetër, qeveria turke është duke përdorur të gjitha alternativat e mundshme për të provuar se nuk ka qëllime të tjera përveçse të kontribuojë në konsolidimin e paqes dhe stabilitetit në Ballkanin Perëndimor (Kucukkeles (2012: 11).

Sipas Tanaskoviç (2010), Ballkani është një territor me rëndësi për Turqinë në aspektin e shtrirjes së influencës, duke përfutur edhe nga fakti se vendet ballkanike janë më të varfra në krahasim me pjesën tjetër të Europës. Për më tepër, ekziston një diversitet i rëndësishëm brenda rajonit, ku Shqipëria dhe Kosova janë më të varfra se të tjerët (f. 3 - 4). Me sa duket Tanaskovic synon të përçojë mesazhin se është më e lehtë të influencosh vendet e varfra.

Duke iu referuar Turbedar (n.d), Ballkani përcaktohet si “hapësirë qendrore në vetëperceptimin identitar të turqve me prirje neo-otomane” dhe për pasojë “ka shumë rëndësi që të krijohet një koncept dhe politikë neo-otomane” (f. 1). Politika e jashtme e Turqisë me Ballkanin Perëndimor, sipas *Christianna (2013)*, synon në një farë mënyrë të

shfrytëzojë destabilitet rajonale; kjo është një përpjekje për të ripërcaktuar statusin e Turqisë në rendin e ri botëror pas përfundimit të Luftës së Ftohtë (f. 23).

Doktrina Davutoglu, siç është përshkruar në librin e tij të famshëm “Thellësia Strategjike”, ka gjetur aplikim në parimet e AKP-së. Në lidhje me Ballkanin Perëndimor, qëllimet më të rëndësishme afatshkurtra dhe afatmesme të politikës së jashtme turke përfshijnë forcimin e establismenteve politike në territore e banuara nga shqiptarë (Shqipëri, Kosovë dhe Maqedoni) dhe boshnjakë, si dhe krijimin e një strukture ligjore ndërkombëtare që do të përcaktojë se pakicat me origjinë turke të vihen nën mbrojtjen turke. Sipas kësaj strukture ligjore, Turqia po kërkon të sigurojë që të ndërhyjë në çështje që lidhen me minoritetet turke në Ballkan. Për të përmbushur interesat turke në Ballkan, Davutoglu ka propozuar një udhërrëfyes që synon përdorimin e balancave rajonale të brendshme dhe të jashtme për të parandaluar formimin e koalicioneve ballkanike. Këtu Chirstianna (2013) i referohet doktrinës “Thellësia Strategjike”, të cilën e citon në punimin e vet si vijon: “Duke njohur ekzistencën e tri fushave historike të influencës - Perandorinë e Shenjtë Romake të Kombit Gjerman, Trashëgiminë Sllavike-Ortodokse dhe Perandorinë Otomane – Davutoglu sugjeron se SHBA duhet të zgjedhë të mbështesë faktorin islamik në rajon me qëllim që të parandalohet influenza e Gjermanisë ose Rusisë” (f. 33).

Siç u theksua edhe më sipër, Turqia ka lidhje të ngushta politike, ekonomike, kulturore dhe historike me disa shtete të Ballkanit, të cilat luajnë një rol të rëndësishëm në lidhjet turke me Europën kontinentale. Turqia fokusohet në krijimin e një mjedisi të mirëkuptimit të ndërsjellë dhe bashkëjetesës paqësore përmes marrëdhënieve më të ngushta me vendet e Ballkanit Perëndimor. Ky orientim synon ruajtjen e stabilitetit dhe paqes në rajon. Qeveria turke, nën drejtimin e AKP-së, ka ndjekur një politikë të jashtme “idealiste”

(shpjeguar në detaje më sipër) – e quajtur (edhe sipas njërit prej parimeve të saj) “asnjë problem me fqinjët” (një aspekt i rëndësishëm i thellësisë strategjike për avancimin e politikës së jashtme të Turqisë). Në këtë drejtim, është për t’u theksuar se Turqia i ka përmirësuar marrëdhëniet me pothuajse të gjithë fqinjët, duke përfshirë Shqipërinë.

Shqipëria konsiderohet shtet strategjik për Turqinë. Si Turqia, ashtu dhe Shqipëria kanë shumicë popullsish myslimane dhe janë të dyja anëtare të NATO-s dhe organizatave të tjera rajonale. Përveç kësaj, si Shqipëria edhe Turqia janë kandidatë për hyrje në BE. Disa milionë njerëz me origjinë shqiptare jetojnë në Turqi, dhe shumica e tyre ende ndjejnë lidhje me Shqipërinë (varion nga burime të ndryshme nga tre në gjashtë milionë). Për më tepër, Turqia ka një pakicë turke në Kosovë. Marrëdhënia midis territoreve shqiptare dhe Turqisë buron nga sfondi historik, veçanërisht për arsye se shqiptarët përqafuan Islamin, fenë zyrtare të Perandorisë Osmane. Shqipëria ishte vendi i fundit në Europën Juglindore që fitoi pavarësinë nga regjimi osman. Deri më sot, të dy vendet gëzojnë marrëdhënie të qëndrueshme.

Interesi i Turqisë për Ballkanin Perëndimor është perceptuar si pjesë e përpjekjeve të saj për të zgjeruar “thellësinë strategjike” të saj. Iniciativat e fundit diplomatike nga Turqia kanë për qëllim forcimin e marrëdhënieve të mira me partnerët e saj tradicionalë të Ballkanit, duke e bërë hapje ndaj shteteve me të cilët Turqia ka pasur marrëdhënie problematike, duke luajtur rolin e një ndërmjetëseje, si dhe duke udhëhequr projekte multilaterale që çojnë drejt stabilitetit rajonal. Bashkëpunimi në sektorin e mbrojtjes përfshin një dimension të mirëndërtuar të marrëdhënieve dypalëshe turko-shqiptare. Forcat Ajrore, Detare dhe Tokësore turke kanë trajnuar forcat e armatosura shqiptar, duke i

ndihmuar në modernizimin dhe elementet logjistike, ndërsa ushtria shqiptare kontribuon në disa shtete në kuadër të NATO-s (Tase, 2013: paragraf 3 – 4).

Politika e jashtme e Turqisë me Ballkanin fokusohet në krijimin e aksesit dhe promovimin e interesave të saj gjeopolitike nëpërmjet kulturës, diplomacisë dhe ekonomisë. Diplomati shqiptar, Genci Muçaj, vëren se do të ishte e paarsyeshme të flasim për zgjidhje në rajonin e Ballkanit, pa marrë parasysh faktorin shqiptar - duke qenë se tani shqiptarët përbëjnë popullsinë e dytë më të madhe në rajon (Tase, 2013: paragraf 5). Përveç kësaj, fakti që Shqipëria është anëtare e NATO-s dhe është një vend kandidat i Bashkimit Europian ia rrit peshën gjeopolitike në raport me shtetet e tjera të Ballkanit Perëndimor. Shqiptarët luajnë një rol të rëndësishëm në nxitjen e paqes dhe stabilitetit në Ballkanin Perëndimor, siç u provua me pavarësinë e Kosovës. Për më tepër, Shqipëria luan një rol të rëndësishëm në Maqedoni dhe Mal të Zi në lidhje me ndërtimin e shteteve multietnike.

Ndër deklaratimet e shumta të Erdoganit në lidhje me shqiptarët, mund të përmendim se “qeveria turke do të përkrahë shqiptarët në vetëvendosjen e tyre dhe krijimin e një kombi shqiptar etnik” (Programi i Politikës së Jashtme TESEV). Kjo deklaratë është mirëpritur në Shqipëri, edhe pse Serbia dhe Greqia e kanë kritikuar atë. Megjithatë, në vitin 2012, pati një acarim në marrëdhëniet shqiptaro-turke, pasi Shqipëria nuk votoi pro mocionit që do t’i jepte Palestinës pozicionin e një shteti vëzhgues jo-anëtar në OKB. Kryeministri i atëhershëm Erdogan nuk arriti ta bindë Shqipërinë. Erdogan (2012), i befasuar nga qëndrimi i shqiptarëve, tha se në këtë botë “ka shumë frikacakë”, duke iu referuar Shqipërisë dhe se “kjo lëvizje e Shqipërisë do t’i zbehte marrëdhëniet bilaterale” (Hyrriet, f. 4). Kështu pra, Turqia e kuptoi se i duhet më shumë punë e mund për të influencuar në Shqipëri.

Pavarësisht nga kjo, marrëdhëniet shqiptare me Turqinë janë intensifikuar me ardhjen në pushtet të koalicionit të drejtuar nga Partia Socialiste, e cila e ka përfshirë Turqinë ndër partnerët e saj strategjikë. Nga ana tjetër, Turqia, referuar faqes zyrtare të Ministrisë së Punëve të Jashtme, gjithnjë e hapur për partnerë tek të cilët influencon, e shfaq qartë se “karakteristika e përgjithshme e marrëdhënieve ndërmjet Turqisë dhe Shqipërisë bazohet në miqësi, besim dhe solidaritet të ndërsjellë”.

Politika e re e jashtme turke është ndërtuar mbi një qasje holistike të trendeve historike dhe një ndjeshmëri e fuqishme veprimi. Turqia e ka hedhur poshtë qëndrimin e dikurshëm të mbyllur të politikës së jashtme, duke zhvilluar prioritetet e saj për çështjet rajonale dhe ndërkombëtare dhe duke marrë në konsideratë edhe situatën e vet. Ç’është më e rëndësishmja, pozita e Turqisë është një reflektim i vendndodhjes së saj gjeografike, thellësisë historike dhe trashëgimisë në çështjet ndërkombëtare. Kështu, Turqia ka hartuar politikat e saj në përputhje me trendet historike dhe kuptueshmërinë e situatës së vendit në trajektoren e madhe të historisë botërore.

Në mënyrë të vazhdueshme, Turqia fokusohet në statusin e saj dhe është e gatshme të “riparojë” qëndrimet e saj sa herë është e nevojshme. Përmes kësaj qasjeje me rrënjë të thella për çështjet aktuale, Turqia duket e prirë – të paktën nga ana retorike - për të trajtuar sfidat e transformimeve të rëndësishme që ndodhin në sistemin global (Eyup, 2004: 34).

Aktualisht, Turqia gjithashtu gëzon aftësi për të arritur progres nëpërmjet një qasjeje paqësore (në dukje) dhe të qëndrueshme, mbi të cilat ajo ka mundur të krijojë një politikë të jashtme proaktive. Kohët e fundit, ka Turqia formuluar një balancë mes sigurisë së brendshme dhe të lirive personale. Ky gërshetim i përshkruar në terma davugoluianë është parimi operacional “balanca ndërmjet sigurisë dhe lirisë”. Në fakt, ky gërshetim ka përbërë

burimin e besimit të këtij vendi për kuptueshmërinë se nuk është e mundur për të ndërtuar stabilitet dhe paqe vetëm me anë të forcës. Nisur nga kjo perspektivë, politikëbërësit turq (duke përvetësuar mësimet demokratike perëndimore) janë bindur se vendet që arrijnë stabilitet dhe paqe të brendshme, do të zotërojnë edhe mjetet për të promovuar legjitimitet politik dhe respektimin e lirive.

Kur një vend resht së shqetësuar në lidhje me sfidat e brendshme si rezultat i zbatimit të lirive themelore, atëherë edhe një vend si Turqia fiton më shumë vetëbesim në lidhje me pozicionin e saj ndërkombëtar. Ky ndryshim rrënjësor ka bërë që vendi të krijojë besueshmëri në komunitetin ndërkombëtar, kryesisht tek fqinjët e saj rajonalë. Formulimi i bilancit *siguri/liri* ia ka lehtësuar Turqisë përballjen me sfidat e mëdha rajonale, që me Pranverën Arabe premtuan ndryshime demokratike, por që më pas u shndërruan edhe në “rreziqe” rajonale edhe për sigurinë e vetë Turqisë (këtu mund t’u referohemi dështimeve të iniciativave demokratike kryesisht në Siri dhe Egjipt; në Siri vijon një luftë civile për më se pesë vitesh, ndërsa Egjipti gjendet nën drejtimin e një qeverie ushtarake).

Ndërsa kalon një proces reformues dhe transformimesh të brendshme, fokusi kryesor i Turqisë është konsolidimi i marrëdhënieve të saj me vendet e rajonit të saj. Prirja e Turqia – që në daljen në dritë të doktrinës davotugliane – është vënia në funksionim e mekanizmave që do të mundësonin lidhjet me popujt e rajonit, popuj me të cilët ajo ndan një histori të përbashkët (perandorake osmane) dhe thekson se – përveç historisë së përbashkët – edhe në ditët e sotme ajo ndan me këto vende një fat të përbashkët. Ky objektivi është i dobishëm në formimin e prioriteteve të politikës së jashtme të vendit. Implikimi i këtij objektivi është se vendi duhet të punojë për një pajtim me dallimet e saj me fqinjët nëpërmjet përpjekjeve të shumta për të lënë pas ndasitë e së shkuarës. Këto marrëdhënie –

nga një spektër i ri gjeopolitik – synojnë ta vendosin Turqinë në një pozitë më të mirë për të vepruar si një shtet i përgjegjshëm, jo vetëm në nivel rajonal, por edhe në nivel global.

Deri në këtë pikë, pranohet se “politika e jashtme turke ka kaluar nëpër një transformim të rëndësishëm” (Cogos, 2013: 131). Duke u zhvendosur nga paradigma statike e politikës së jashtme, e zhvilluar gjatë Luftës së Ftohtë, dhe një qëndrim pasiv me fqinjët e afërt, ajo tashmë është shndërruar në një aktore aktive rajonale që madje edhe shfaq shenja hezitimi për anëtarësim në Bashkimin Europian (gjë që mund të jetë edhe lojë e mençur politike). Për marrëdhënie të mira me Perëndimin mund të flitet tashmë në kohën e shkuar. Ka qenë kandidat potencial (tashmë nuk mund të thuhet më “potencial”) për në Bashkimin Europian dhe më parë aleat i ngushtë me Shtetet e Bashkuara. Mirëpo, Turqia tani sillet në mënyrë të pavarur dhe madje ndonjëherë edhe nuk pajtohet me qëndrimet e Bashkimit Europian dhe Shteteve të Bashkuara për çështje rajonale (p.sh. problemet e Izraelin, Armeninë etj).

Në këtë kuadër, ajo kërkon që të udhëheqë, siç thotë Soyasal (2004), vende ku ushtron influencë – tashmë pa “lejen” e Amerikës. Për shembull, duke ndjekur qëndrimin e Soyasal-it, Turqia luan një rol të rëndësishëm në politikën e jashtme të Shqipërisë me vendet e Lindjes së Mesme dhe statusi i fortë i qeverisë turke ka pasur një ndikim të rëndësishëm në vendimmarrjen e Shqipërisë në këto marrëdhënie (f. 353 – 4). Dhe këtë e bën me qëllimin e vetëm për të krijuar një kohezion mes vendeve që e rrethojnë – vendet e Ballkanit, vendet e Kaukazit dhe vendet e Lindjes së Mesme.

Kjo lëvizje, e parë nën dritën e krizës së rëndë ekonomike në komunitetin ndërkombëtar, ka rezultuar në një proces të konsiderueshëm të tranzicionit politik në vendet përreth Turqisë. Politika e jashtme e Turqisë është projektuar në një mënyrë që të reflektojë

trendet historike dhe vendndodhjen e vendit në rrjedhën më të gjerë të historisë botërore (për arsye thjesht realiste, për të mos e shkëputur më vendet nga trashëgimia otomane - siç bëri Atatürku, por edhe për t'u përshtatur me ndryshimet aktuale).

Turqia vë në jetë parimet e tjera operacionale, teksa e konsideron aset me vlerë përdorimin e politikës së saj të jashtme për ri-integrim me shtetet fqinje. Ky proces transformimi e ka vënë Turqinë në pozita të konsolidimit të marrëdhënieve rajonale. Në këtë mënyrë, përforcimi domethënës i politikës së jashtme turke është një proces i vazhdueshëm (edhe një herë me moton: një histori e përbashkët, një fat i përbashkët). Dhe këtë Turqia e kërkon teksa vë në jetë parimet operacionale, të cilat i përmbush mes sheshimit të problemeve, gjë që arrihet përmes bashkëpunimit. Si përfundim, Turqia, këto marrëdhënieve të frytshme kërkon t'i shfrytëzojë si një “rrugë kalimi” për të përmbushur ambiciet e saj rajonale dhe globale.

Faktorët nga ku burojnë parimet operacionale

Këto parime po përdoren si udhërrëfytes për zbatimin e politikës së jashtme turke. Çështja qëndron në faktin se si parimet e saj operacionale “shiten” në tregun e preferuar të saj. Sfida e saj është që këto parime të kenë ngjyrimin e duhur për t'u *pranuar* nga vendet nën influencën turke. Për këtë arsye, Turqia i jep rëndësi disa faktorëve që janë si gur themeli për parimet operacionale (Balanca ndërmjet lirisë dhe sigurisë; Asnjë problem me fqinjët; Zhvillimi i marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë; Diplomacia ritmike; dhe Politika e jashtme shumëdimensionale).

Faktori i parë ka të bëjë me një politikë të jashtme të bazuar në vlera. Në këtë drejtim, Turqia ka përcaktuar objektiva të qartë në mënyrë që të portretizohet si një vend

model apo një *smart country* (vend i mençur) në komunitetin ndërkombëtar. Këto vlera e vendosin Turqinë në pozicionin e “së mençurës” mes “nevojtarëve”. Që të luajë me dinjitet rolin e “së mençurës”, ajo ka ndërmarrë funksione të tilla si: asistencë zhvillimore, zgjidhje konfliktesh, përfshirje në ndërmjetësime ose parandalim konfliktesh. Si një vend “që jep mend”, Turqia synon të përmirësojë kapacitetin e saj për të përcaktuar edhe për vendet “nën influencë” rrjedhën e tyre të zhvillimit (e këtë e bën duke dhënë kontribute për zgjidhje çështjesh të ndryshme ndërkombëtare dhe rajonale).

Teksa ndjek qëllimet e saj në nivel global, Turqia përpiqet të krijojë një bindje tek “territoret nën influencë”, një bindje që do të përshkruhej më mirë si ndërgjegjësim për mbrojtjen e të drejtave universale. Siç e përshkruan Davutoglu (2001a), këto vlera janë sundimi i ligjit, transparenca, qeverisja e mirë dhe demokracia, që së pari të jenë të mishëruara në vlerat e brendshme (f. 22). Duke marrë në këtë mënyrë rolin e promotores, Turqia synon të përfshijë në suazën e saj influenciale vende që kanë nevojë për këto fusha, duke përdorur kartën e përhapjes së parimeve demokratike dhe të drejtave themelore.

Faktori i dytë referencial i politikës së jashtme turke është se Turqia duhet të veprojë me vetësiguri kur trajton çështje të politikës së jashtme. Teksa luan rolin e një vendi për t’u marrë shembull (vendi model), parashikohet që Turqia të adoptojë një sërë mekanizmesh që deri më tani edhe i kanë munguar infrastrukturës së politikës së jashtme konvencionale. Duke iu larguar tradicionales (periudhës së Ataturkut dhe Luftës së Ftohtë), Turqia tenton të veprojë në mënyrë të pavarur në vënien në funksionim të mekanizmave të rinj - “të huaj” për politikën tradicionale. Përveç intensifikimit të marrëdhënieve në rajonin e dominuar prej saj (Ballkan, Lindje e Mesme, Kaukaz), kjo vihet re me lidhjet e shumta të Turqisë në shumë pjesë të botës, nga Lindja e Largët e deri në Amerikën Latine.

Vlerat dhe vetësiguria e orientojnë logjikisht Turqinë drejt faktorit të tretë: zbatimi i politikës së jashtme në mënyrë autonome. Turqia po zhvendoset gradualisht nga pasiguria psikologjike e të qenit inferiore, ndërkohë që fuqi të tjera vendosnin për fatet e saj apo edhe projektonin politikat e saj, ndërsa Turqia vetëm sa zbatonte rolet që i caktoheshin. Kjo mendësi e trashëguar nga Lufta e Ftohtë vazhdon të ketë efektet e një perceptimi të të qenit inferior. Por, politika e re e jashtme turke është hartuar duke u bazuar kryesisht tek prioritetet kombëtare, pavarësisht nëse këto të fundit rezultojnë të suksesshme apo të dështuara. Kjo pavarësi shihet në reagimin e brendshëm politik në raport me udhëzimet e fuqive të tjera, si edhe tendenca për të dalë nga skemat e të tjerëve. Duhet theksuar sërish se politika e jashtme turke është dizajnuar për të marrë pikësëpari në konsideratë situatën e brendshme të vetë vendit.

Faktori i katërt është prirja për një politikë të jashtme vizionare. Si një vend model, Turqia merr përsipër krijimin e një balance mes menaxhimit të vizionit dhe menaxhimit të krizave. Në ditët e sotme, bota po kalon një krizë globale, ndërsa fqinjët e afërt po përjetojnë transformime të vështira politike. Në këtë kontekst, Turqia po luan një rol aktiv në këto transformime duke aplikuar diplomacinë shumëdimensionale (një largim edhe më tej nga politika e kaluar). Pra, ndërsa përpiqet të përballet me sfida konjukturale me Bashkimin European, Ballkanin, Kaukazin dhe Lindjen të Mesme, Turqia synon të ndjekë dimensionin e ri davutogluian të një qasjeje holistike – një vizion afatgjatë me anë të të cilit Turqia kërkon të radhitet në dhjetë vendet më të zhvilluara të globit, në vitin 2023, në 100-vjetorin e krijimit të Republikës.

Zbatimi i komponentit gjeopolitik

Siç dihet tashmë, Davutoglu parashikon që Turqia është një “shtet qendror” që duhet të luajë në rajon dhe më gjerë një rol proaktiv në domenet politike ekonomike, diplomatike, kulturore. Nga pikëshikimi gjeopolitik, Turqia po e rrit influencën rajonale (Cogos, 2012: 133). Pra, koncepti i thellësisë strategjike i ka themelet në dy elemente të rëndësishëm: thellësi gjeografike dhe thellësi historike. Duke iu referuar Sayari (2000), “edhe pse publikimet e mëparshme të Davutoglusë derivonin nga qasje gjeopolitike të shkollës tradicionale (të vjetruar), vizioni i tij kaloi përmes modifikimeve substanciale në mes të viteve 1990 dhe fillim të viteve 2000” (f. 144). Sipas Canan-Sokullu (2012), duhet të vihet në dukje se “qasja e tij nuk mund të konsiderohet e zakonshme për udhëheqjen e AKP-së . . . Ndërsa gjeopolitika ishte kornizë e madhe e të menduarit strategjik të tij, ai e plotësoi atë me aspekte liberale . . . si zgjidhjen e konflikteve, dhe fuqisë së butë” (f. 137).

Davutoglu (2001) vë në dukje gjithashtu se historia strategjike e Turqisë dhe pozita gjeografike e vendos atë mes fuqive të mëdha të botës (f. 5). Në këtë mënyrë, “Turqia duhet ta kapërcejë rolin e saj rajonal në Lindjen e Mesme, dhe të shtrijë influencën në të gjithë bashkësinë ndërkombëtare (Sayari, 2000: 144). Pra, Ballkani është pjesë e një zone që, nënkuptohet, është tashmë nën influencë. Këtu mund të ndalojmë një moment – thjesht për një ilustrim - për t’iu referuar deklaratës së Erdoganit në Kosovë. “Turqia është Kosovë dhe Kosova është Turqi”. Erdogani populist “kopjon” Davutoglunë doktrinar sipas mënyrës së tij (pa shumë diplomaci për shkak të reagimeve që krijoi). Moisi (2012) thotë se “fondi i Luftës së Ftohtë ishte një alarm zgjimi që Turqia të rigjallërojë ëndrrën e saj të humbur prej kohësh për të ripërcaktuar kufijtë e fqinjëve nën flamurin e neo-otomanizmit” (paragraf 8). Një gazetë turke “Monitor” (2012) e përkthen mesazhin e Erdoganit si vijon: “Ai ndihet si në shtëpi të vet” (paragraf. 3).

Davutoglu (2001) pohon se Turqia duhet të krijojë një politikë proaktive në përputhje me thellësitë të saj gjeografike dhe historike që është përforcuar nga trashëgimia e saj osmane. Për të arritur këtë objektiv duhet që Turqia të shfrytëzojë potencialin e saj të fuqisë së butë. Fuqia e butë buron pikësëpari nga aftësitë diplomatike e më pas nga lidhjet historike dhe kulturore që Turqia ka me të gjitha rajonet të cilave u përket, nga ekonomia e saj e zhvilluar vitet e fundit me ritme të shpejta, si edhe nga institucionet e saj demokratike në një rajon problematik. Kjo nënkupton se Turqia nuk ka më imazhin militarist të portretizuar shpesh. Përkundrazi, Turqia duhet të përqendrohet në promovimin e një shteti që zgjidh konflikte dhe bashkëpunon ekonomikisht për të shmangur nevojën për ndërhyrje rajonale nga fuqitë e mëdha (Hakan, 1998: 12).

Në përgjithësi, Turqia ka marrëdhënie të ngushta politike me disa shtete të Ballkanit, të cilat luajnë një rol të rëndësishëm në lidhjet e Turqisë me vendet europiane. Shpesh thuhet se Ballkani shërben si një “portë hyrëse” e Turqisë drejt Europës kontinentale. Duke i shtuar dozën e rëndësisë kësaj “porte hyrëse” për në Europë, Turqia fokusohet në krijimin e një mjedisi të mirëkuptimit të ndërsjellë dhe bashkëjetesës paqësore përmes marrëdhënieve më të ngushta me vendet e Ballkanit Perëndimor (Turnebar, n.d). Pra, ruajtja e stabilitetit dhe paqes në rajon është një mjet që përdor mençurisht Turqia.

Gjeopolitika turke

Përveç Rusisë, Turqia është i vetmi vend, territori i së cilës shtrihen në Azi dhe Europë. Kjo nënkupton se Turqia ndikohet nga / ndikon në politika ndërkombëtare në lindje të Mesdheut, juglindje të Europës, jug të ish-Bashkimit Sovjetik, Kaukaz dhe Lindje të Mesme. Nga një perspektivë historike, pasuria më e rëndësishme strategjike për Turqinë ka

qenë kontrolli i ngushticave të Bosforit dhe Dardaneleve. Rusia ka qenë gjithnjë e varur nga këto ngushtica që janë rrugë detare të rëndësishme për dalje në Mesdhe. Mjafton të kujtojmë se aty kanë kaluar flotat britanike, franceze dhe amerikane për ta sfiduar Rusinë gjatë Luftës së Parë Botërore. Pozicioni gjeografik i Turqisë e bën atë një pikë kryqëzimi për fuqitë e mëdha. Kjo ka bërë politikëbërësit turq të tregojnë fleksibilitet kur orvaten të influencojnë në shtete vulnerabël si Shqipëria për sa i përket dominimit të kësaj të fundit nga një fuqi e vetme (Hale, 2001: 56).

Turqia filloi të ushtrojë influencën e saj si një fuqi rajonale në rajonin e Ballkanit gjatë periudhës pas Luftës së Ftohtë. Në këtë drejtim, ajo ka synuar vazhdimisht për të krijuar lidhje sa më të forta në këtë rajon me qëllim që të rriste pozitën gjeopolitike përkundrejt Greqisë. Rivaliteti historik në mes të Greqisë dhe Turqisë e ka detyruar Turqinë që të ushtrojë sa më shumë presion. Kohët e fundit, pas krizës që ka përfshirë Greqinë, Turqia e ka fituar këtë avantazh. Vetë Shqipëria, në kërkim të vazhdueshëm të një fuqie që do ta ndihmonte, është përpjekur për të gjetur mbështetje nga një fuqi të tillë për t'u përballur me çështjet e saj të shumta të koklavitura kryesisht të brendshme, por edhe ndërkombëtare. Megjithatë, këtë rol më mirë se Turqia e kanë luajtur Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe Bashkimi European.

Pra, interesi i Turqisë në rajonin e Ballkanit është përforcuar në masë të madhe nga rivaliteti i saj me Greqinë. Si Greqia edhe Turqia kanë kërkuar gjithmonë një rol udhëheqës në Ballkan. Këto vende kanë rivalizuar me njëri-tjetrin me politikat e tyre në drejtim të rajonit të Ballkanit. Armiqësia e Greqisë për disa vende të Ballkanit ka qenë e bazuar në perceptimin se grekët janë e vetmja racë indigjene në rajon dhe se ata vetëm ata kanë kapacitetin e duhur për të integruar Gadishullin Ballkanik. Greqia ka vënë në dukje edhe

akuzat kundër Turqisë për krijimin e një “harku islamik” dhe ndjekjen e një strategjie të mbrojtjes së myslimanëve në rajon (Rubin & Kirişci, 2001: 63).

Në të gjithë rajonin, Shqipëria dhe Kosova janë shtetet më të varfra ekonomikisht. Shqipëria, më në veçanti, pas ardhjes së socialistëve në pushtet më 2013, e cilësoi Turqinë “partner strategjik” - në kërkim, pra, të një ndihmuesi apo promovuesi. Që përpara zgjedhjeve kryeministri i ardhshëm shqiptar kërkoi ndihmën e Turqisë. Siç thuhet në gazetën “shqiptarja.com” (2013): “Rama dhe kryeministri turk, Erdogan, biseduan për forcimin e bashkëpunimit ekonomik e institucional, intensifikimin e shkëmbimeve tregtare, konsolidimin e mëtejshëm të marrëdhënieve të shkëlqyera, që ekzistojnë mes Turqisë dhe Shqipërisë, si dhe për miqësinë tradicionale mes popullit shqiptar dhe turk, që qëndron në themele të bashkëpunimit mes dy vendeve.”

Me anë të ndihmave ekonomike, përveçse kërkon të marrë fonde për një ekonomi në krizë, Shqipëria kërkon të mirëmbajë edhe rendin e saj të brendshëm demokratik. Prandaj edhe kryeministri aktual deklaroi si partnerë strategjikë edhe Greqinë dhe Italinë. Por, mbi të gjitha, Shqipëria ka një lidhje të veçantë me SHBA dhe BE. SHBA vepron si ndikuesi kryesor në vendimmarrjet shqiptare. Është me interes të theksojmë këtu tezën e Yel (2009), i cili thotë se ndërhyrja amerikane “është e rëndësishme për Shqipërinë, pasi duke përdorur Shqipërinë balancon interesat e Greqisë dhe Italisë” (f. 37).

4.2 Turqia në rrugë drejt Bashkimit European nëpërmjet dyerve ballkanike

Duke u përballur gjithnjë e më shumë me një opozitë europiane nga një numër i konsiderueshëm shtetesh anëtare të BE-së për sa i përket anëtarësisë së saj në këtë union, qeveria e AKP-së, siç edhe është thënë më lart, ka adoptuar një qasje multilaterale në

politikën e saj të jashtme, duke ndërmarrë projekte të gjera dinamike në ekonomi dhe diplomaci me vende të ndryshme, ndër ta, edhe me vendet e Ballkanit. Deri në njëfarë mase vihen re pasojat e një zhvendosjeje të politikës së jashtme në Ballkanin Perëndimor në lidhje me perspektivën europiane të Turqisë.

Në këtë mënyrë, nëse qeveria turke përqendrohet më shumë në zgjidhjen e problemeve të saj të brendshme dhe vazhdon diplomacinë e saj proaktive në Ballkanin Perëndimor, siç bën edhe me rajone të tjera, ajo do të bëhet jo vetëm një fuqi rajonale, por edhe një fuqi globale. Në këtë kuadër, Friedman (2012) thekson se “Turqia po shfaqet si një fuqi domethënëse rajonale. Në njëfarë kuptimi, ajo është në proces të rikthimit në pozicionin e para Luftës së Parë Botërore kur komandonte Perandorinë Otomane” (paragraf 1). Megjithatë, duhet të theksojmë se paralelja me otomanët është deri diku sipërfaqësore në kuptueshmërinë e situatës, pasi nuk merret në konsideratë sistemi i tanishëm global dhe trajtat që kanë marrë vendet e Ballkanit Perëndimor në ditët e sotme.

Turqia ka pritur gjatë ndër vendet aspiruese për në BE. Në fakt, Turqia ka qenë një vend i asociuar në BE që prej vitit 1963. Megjithëse Turqia aplikoi për të hyrë në BE më 14 prill 1987, u njoh zyrtarisht si vend kandidat për të marrë anëtarësi të plotë vetëm në dhjetor 1999 në Samitin e Helsinkit. Pas dhjetë vendeve themeluese, Turqia ishte ndër të parat vende që u bë anëtare e Këshillit të Europës më 1949, dhe gjithashtu një anëtare themeluese e Organizatës për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) në vitin 1961 dhe e Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Europë (Organization for Security and Co-operation in Europe - OSCE) në vitin 1973. Ky vend ka qenë pjesë e Unionit Perëndimor European që prej vitit 1992. Turqia ka nënshkruar Marrëveshjen e Bashkimit Doganor me BE në vitin 1995 dhe është

njohur – siç u përmend më sipër – si vend kandidat më 12 dhjetor 1999. Negociatat janë filluar në tetor 2005 dhe procesi mund të zgjasë një dekadë, të cilës po i afrohem. Duhet theksuar se anëtarësia e Turqisë është bërë temë debate ndër anëtarët e Unionit (Gylfason, Magnus & Wijkman, 2010).

Ajo që vihet re është predispozicioni i Turqisë për t’u përfshirë në BE d.m.th. një orientim politikash tërësisht perëndimore. Edhe nën qeverisjen e AKP-së, Turqia ka zbatuar reforma të thella me qëllim që të përmbushë kriteret e Kopenhagenit, veçanërisht në lidhje me ndërtimin e demokracisë, të drejtat e njeriut, zbatimin e ligjit, administratë të qëndrueshme dhe mbrojtje të minoriteteve. Sidoqoftë, pavarësisht përpjekjeve të Turqisë për hyrje në BE, anëtarësia e plotë është bllokuar nga një sërë problemesh të brendshme dhe të jashtme. Një numër vendesh europiane si Gjermania, Franca dhe Austria janë të gatshme t’i japin Turqisë vetëm “një partneritet të privilegjuar” në vend të anëtarësisë. E gjendur në këtë situatë, qeveria e AKP ka adoptuar qasjen e saj multilaterale në politikëbërjen e jashtme, gjë që ka rezultuar në afrimin me vende të ndryshme, duke e bërë Turqinë një aktore të fuqishme globale.

Turqia është përpjekur të futet në BE, por pa sukses. Ndërkohë që BE e ka vendosur aplikimin e Turqisë në statusin “në pritje”, një pjesë e madhe e turqve janë të zhgënjyer me reagimin e Europës. Selim Yenel, ambasadori i Turqisë në BE, thekson se “mendoj se askush nuk thotë se ne nuk do të vazhdojmë procesin e hyrjes, as BE as Turqia” (Spillius, 2013: paragraf 3).

Ekzistojnë dy pengesa kryesore për hyrjen e Turqisë në BE. Së pari, në këtë drejtim, ndikon shumë kultura dhe feja. Shumë liderë influencialë europianë kanë hedhur poshtë idenë që një vend mysliman të jetë pjesë e BE. Ata frikësohen se, ndryshe nga vendet e tjera

të vogla europiane, të cilat kanë pasur një “hyrje pa probleme”, një vend me popullsi të madhe myslimane nuk do ta ketë të lehtë integrimin në BE. Së dyti, Turqia është një vend unik – në kryqëzim të Europës, Lindjes së Mesme dhe Azisë. Turqia ka përfaqësuar historikisht dhe kulturash një lidhje mes Perëndimit dhe Lindjes, por megjithë këtë domethënie, ajo paraqet disa konsiderata negative në sytë e politikanëve europianë. A nuk do të jetë e vështirë për BE të kufizohet me Iranin, Sirinë dhe Irakun (këto të fundit pothuajse nën influencën e Iranit). Në rast të futjes së Turqisë në BE, këto vende do të jenë fqinjë të BE, gjë që do të thotë “më shumë telashe” për unionin.

Përtej Turqisë

Kjo është arsyeja se pse BE ka zbatuar Politikën e Fqinjësisë¹². Në thelb, kjo politikë i “përdor” fqinjët e BE-së si zonë tampon – pothuajse si një kufi artificial. Pak a shumë një ripërsëritje gjeopolitike e Luftës së Ftohtë. Sipas kësaj iniciative, vende të tilla si Algjeria, Egjipti, Turqia, Moldavia dhe të tjerë, marrin ndihma të konsiderueshme ekonomike nga BE

¹² Shënim: Nëpërmjet Politikës së Fqinjësisë Europiane, BE punon në jug dhe lindje të tij për të arritur marrëveshje politike dhe integrim ekonomik. Qëllimi i kësaj iniciative bazohet në interesa dhe vlera të përbashkëta – demokraci, zbatim ligji, respekt për të drejtat e njeriut dhe kohezion social (<http://eeas.europa.eu/enp/>).

për të integruar tregjet e tyre dhe për t'u bërë më demokratike.¹³ Dhe në këtë aspekt, Turqia është një anëtare tepër e rëndësishme e BE “për t'u përdorur si zonë tampon”. Por qasja e Turqisë mbikalon iniciativat europiane, pavarësisht se i zbaton ato. Turqia ka përvetësuar një tjetër status.

Statusi i një fuqie të madhe

Gjithsesi, a është e mundur të mendojmë për Turqinë si një superfuqi apo një si një superfuqi në formim? A i përmbush Turqia pesë kriteret që propozon Waltz për një fuqi të madhe? Popullsia e Turqisë është 75 milionë (Turkstat). Gjithashtu, sipërfaqja e Turqisë është 783,562 km² (UN, 2007). Turqia ka qenë ndër prodhuesit kryesorë në botë për prodhimet bujqësore, tekstile, materiale ndërtimi, pajisje transporti, pajisje elektronike etj. Për sa i përket ekonomisë, Turqia ka GDP të 15-të në botë dhe për GDP-në nominal më të madh renditet e shtatëmbëdhjeta (Banka Botërore, 2010). Në lidhje me kapacitetin ushtarak, ushtria turke ka personel aktiv prej 401,000 ushtarakësh dhe është ushtria e dytë e NATO-s, pas SHBA-së (Economist, 2006). Në këtë mënyrë, nëse përjashtojmë destabilitetin e brendshëm (një problem me të cilin Turqia është përballur për dekada me radhë), atëherë është e mundur të arrijmë në konkluzionin – sipas përkufizimit të Keneth Waltz (shih më poshtë) – se Turqia i ka kapacitetet për të qenë një fuqi e madhe.

John Feffer (2011), gazetar i Huffington Post, thekson se:

Turqia mbetet e lidhur me kulturën perëndimore . . . Heqim popullsinë nga ekuacioni – një variabël e rëndësishme gjithsesi – dhe Turqia bëhet candidate për një superfuqi

¹³ Shënim: Këto vende partnere kanë rënë dakord me BE për një plan-veprimi, sipas të cilit ata demonstrojnë përkushtimin e tyre për demokraci, të drejtat e njeriut, zbatim ligji, qeverisje të mirë, parime të ekonomisë së tregut, dhe zhvillim të qëndrueshëm. BE i mbështet këto vende me ndihma të konsiderueshme financiare: nga 2007 – 2013 për mbështetja për projektet financiare ka arritur shifrën 12 miliardë euro, ndërsa tregtia me këto vende vetëm më 2011 arriti në 230 miliardë Euro (<http://eeas.europa.eu/enp/>).

të ardhshme. Ka ekonominë e shtatëmbëdhjetë në botë dhe . . . ka mundësinë që të futet ndër dhjetë ekonomitë më të mëdha të botës në vitin 2050. Fuqia ekonomike është e mbrojtur më së miri . . . Pas disa dekadash të asistencës së NATO-s, ushtria turke është mjaft e fuqishme (f. 1).

Megjithatë, si arrijmë të njohim një fuqi të madhe? Një fuqi e madhe është një shtet që ka kapacitetin për të ndikuar politikëbërjen në sistemin ndërkombëtar. Në fakt, karakteristikat kryesore të fuqive të mëdha janë kapacitetet ekonomike, ushtarake, diplomatike dhe kulturore, të cilat i bëjnë këto shtete influenciale në skenën globale. Termi “superfuqi” apo “fuqi e madhe” u përdor për herë të parë në epokën post-napoleonike për të përcaktuar shtetet më të rëndësishme të Europës (Webster, 1931:307). Sidoqoftë, prej kohësh, përcaktimi i kuptimit dhe strukturës së një “fuqie të madhe” ka qenë një sfidë për politologët. Debatet e para mbi kuptimin e “fuqisë së madhe” u përdorën kur u analizuan shtetet nga shkolla realiste e mendimit, e cila theksonte rëndësinë e fuqisë ushtarake të një shteti. Siç shprehet Waltz (2010), “neorealizmi hedh poshtë përdorimin e realizmit klasik të koncepteve esencialiste si ‘natyra njerëzore’ për të shpjeguar politikën ndërkombëtare” (f. 34). Pra, mendimtarët neorealistë propozojnë se kufizimet strukturore do të përcaktojnë sjelljen në marrëdhëniet ndërkombëtare.

Në këtë kontekst, pas fundit të Luftës së Dytë Botërore, dhe më saktë pas Luftës së Ftohtë, përcaktimi i një “fuqie të madhe” përfshinte gjithashtu gjendjen ekonomike dhe politike të një vendi. Për shembull, themeluesi i teorisë neorealiste në marrëdhëniet ndërkombëtare, Waltz (2010: 92) propozoi një pesë kritere për të përcaktuar një fuqi të madhe:

1. Popullsia dhe territori

2. Resurset
3. Kapaciteti ekonomik
4. Stabiliteti politik
5. Forca ushtarake

Historiani francez Duroselle e perifrazon në këtë mënyrë: “Fuqi e madhe është ajo fuqi që është e aftë që të ruajë pavarësinë e saj nga çdo fuqi tjetër” (Gillepsie, 1959: 35). Siç u shpjegua në kapitullin e mëparshëm, Turqia, në vijim të qasjes shumëdimensionale në politikën e jashtme, e ka përcaktuar rolin e saj strategjik global në librin e Davutoglu, “Thellësia Strategjike”. Në kontekst të këtij kapitulli shtojmë se Davutoglu e pozicionon Turqinë në qendër të “baseneve gjeo-kulturore”, të Perëndimit, Lindjes së Mesme, Ballkanit dhe Azisë Qendrore. Bazuar në vendndodhjen e saj, Turqia duhet të krijojë një politikë të jashtme aktive me këto realitete gjeografike.

Sipas Davutoglu (2011), “Turqia ka statusin për të pasur identitete të shumëfishta rajonale dhe në këtë mënyrë ka kapacitetin, si edhe përgjegjësinë, për të ndjekur një politikë të jashtme të integruar dhe shumëdimensionale. Për të kontribuar aktivisht për zgjidhjen e konflikteve dhe paqen dhe sigurinë ndërkombëtare në të gjitha këto zona është një detyrë e Turqisë të ngrihet nga thellësitë e historisë së saj” (f. 11). Pra, theksohet se Turqia duhet të rizbulojë identitetet e saj historike dhe gjeografike, si edhe të ndjekë një qasje të balancuar në lidhje me të gjithë aktorët globalë e rajonalë. Ai i vë theksin gjithashtu potencialit turk për përdorimin e “fuqisë së butë”, duke u bazuar në përpjekje diplomatike, bashkëpunim rajonal dhe përfshirje ekonomike. Përveç të tjerave, Turqia është përqendruar në rëndësinë strategjike të rajonit të Ballkanit si pjesë e doktrinės së politikës së jashtme.

Në këtë kontekst, duke përdorur fuqinë e butë si pjesë e politikës së jashtme, Turqia ka iniciuar kohët e fundit lëvizje strategjike në vendet e Ballkanit Perëndimor. Në fakt, fuqia e butë është aftësia për të arritur objektivat nëpërmjet një imazhi të mirë. Siç thekson Nye (2004), “cilësitë e një fuqie të butë janë vlerat, normat, kultura dhe institucionet që kanë potencialin për të tërhequr aktorë të tjerë për të marrë atë që dëshiron dhe jo për t’i detyruar ata” (f. 44). Pra, duke përdorur kapacitetet e fuqisë së butë, Turqia ka bërë një zhvendosje paradigmatiske në politikën e jashtme dhe duke marrë një pozicion të rëndësishëm në skenën botërore.

Më konkretisht, duke përdorur trashëgiminë historike dhe kulturore të otomanizmit në Ballkan, qeveria turke ka iniciuar prej kohësh lëvizje diplomatike, me anë të të cilave ka forcuar lidhshypin e tij në rajon. Aras (2009) thekson në Guardian se “Turqia ka fituar statusin e një fuqie të butë, duke eksperimentuar me politikën e jashtme të saj dhe e ka demonstruar këtë gjë në terren”. Diplomacia turke ka luajtur një rol integruar në proceset e pajtimeve etnike dhe vendosjes së paqes mes grupimeve etnike në Ballkan. Duket sikur Turqia ndërhyr kur BE-së i mungon një strategji e qartë për Ballkanin.

Kohët e fundit, politika e jashtme aktive në Ballkanin Perëndimor i ka dhënë Turqisë një rol të rëndësishëm në çështjet e rajonit. Turqia ka iniciuar një seri takimesh diplomatike ndërmjet armiqve të dikurshëm me qëllim që të kontribuojë në paqen dhe stabilitetin në rajon. Për shembull, vlen të përmendet Deklarata e Stambollit e prillit 2010. Objektivi kryesor i kësaj Deklarate është rritja e bashkëpunimi rajonal. Në këtë dokument shprehet se “ne konfirmojmë gatishmërinë tonë për të marrë të gjitha hapat e duhur për të garantuar paqe, stabilitet dhe prosperitet në rajon” (Turnebar, 2010: 2). Ajo çka është e rëndësishme është se palët e nënshkruara “theksojnë rëndësinë e ndjekjes së rrugëve të nevojshme për

integrimin në strukturat europiane në bashkëpunim me vendet fqinje dhe aktorët ndërkombëtarë” (ibid). Në këtë kontekst, Turqia, përveçse garanton stabilitet në rajon dhe më gjerë, kërkon “rrugë të tjera” për të arritur Europën.

Pak kohë përpara kësaj Deklarate, pas një sërë takimesh ndërmjet zyrtarëve turq dhe serbë, në mars 2010, parlamenti serb miratoi një rezolutë me anë të së cilës kërkohej falje dhe dënonte masakrën e Srebrenicës. Turksam (2010) - Qendra Turke për Marrëdhënie Ndërkombëtare dhe Analiza Strategjike - pohon se “takimet trepalëshe janë të rëndësishme jo vetëm për arritjen e pajtimit dhe përmirësimin e marrëdhënieve diplomatike ndërmjet Bosnjës dhe Serbisë, por edhe për krijimin e një modeli zgjidhës-problemesh dhe zgjidhës konfliktesh në skenën politike të nxehtë ballkanike”.

Turqia i jep rëndësi të madhe edhe marrëdhënies me Kosovën. Siç theksohet edhe në faqen zyrtare të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Turqisë, “Turqia kërkon ruajtjen e stabilitetit dhe integrimin territorial të Kosovës . . . Turqia mbështet gjithashtu zhvillimin dhe integrimin e Kosovës në strukturat euro-atlantike.” Me fjalë të tjera, duke ndërmarrë iniciativë të tilla diplomatike që kanë rezultuar në zgjidhje konstruktive dhe konkrete, Turqia ka provuar se është bërë një aktore e paevitueshme dhe thelbësore në zgjidhjen e konflikteve në Ballkan.

Për më tepër, politika e jashtme e Turqisë është e përforcuar në Ballkan nga investimet dinamike dhe ekonomike. Siç argumenton Shipoli (2010), “iniciativat turke janë të pranishme jo vetëm në arenën politike, por edhe në ekonomi, shoqëri, kulturë dhe arsimim. Këto janë mundësi që Turqia të marrë drejtimin e politikave në Ballkan, një oportunitet që haset rrallë” (Zaman, f. 4). Dhe në fakt, dinamizmi i ekonomisë dhe politikës së jashtme turke në Ballkan ka shtuar influencën e saj në skenën globale. Kështu pra, për

interesa e saj si për influencë gjeopolitike, ashtu edhe për shfrytëzim politik të Ballkanit për t'u afruar me Europën, Turqia, nëpërmjet doktrinë së Davutoglu, e ka përforcuar rolin e saj në Ballkanin Perëndimor.

Referuar sa më sipër, Turqia ka luajtur një rol të rëndësishëm në bashkëpunimin rajonal në Ballkanin Perëndimor. Megjithatë, politika turke në Ballkan është bërë shpesh një çështje mosmarrëveshesh. Iniciativat e ndërmarra me Shqipërinë dhe Bosnja-Hercegovinën ngritën çështjen nëse Turqia po induktonte “neo-otomanizmin”. Kritikët e kanë akuzuar Turqinë për nxitjen e prirjeve të ngjashme me ato të shtetit osman. Nga ana tjetër, qeveria turke është duke përdorur të gjitha mundësitë për të provuar se nuk ka qëllime të tilla përveçse kontributit për konsolidimin e paqes dhe stabilitetit në Ballkanin Perëndimor (Turnerbar, 2010: 2). Ballkani është përcaktuar si një “hapësirë për influencë gjeopolitike sipas vetë-perceptimit identitar neo-otoman të turqve modernë” dhe për këtë arsye “ka shumë rëndësi përcaktimi i konceptit dhe politikës neo-otomane” (Ibid). Politika e jashtme e Turqisë me Ballkanin Perëndimor sillet rreth shfrytëzimit të krizave lokale në përpjekje për të ripërcaktuar statusin e saj në rendin e ri botëror.

4.3 Raportet turke-shqiptare

Faktori njerëzor luan një rol të rëndësishëm në justifikimin nga ana e Turqisë për të ndjekur politikën e saj të re në Ballkan. Në Ballkan jetojnë rreth nëntë milion myslimanë, të cilët formojnë shumicën e popullsisë në Shqipëri, Kosovë, dhe Bosnjë-Hercegovinë. Turqia përpiqet të shfrytëzojë trashëgiminë otomane të rajonit – me anë të këtyre popullsive myslimane – si mundësi për një përfshirje sa më të gjerë (Poulain, L, & Sakellariou, 2011). Përpara se AKP-ja të merrte pushtetin në vitin 2002, prania e Turqisë në Ballkanin

Perëndimor kufizohej nga aspekti laik i filozofisë kemaliste. Megjithatë, vlen të përmendet se pas shekujsh emigrimesh, marrëdhënie të ngushta janë krijuar midis Turqisë dhe komuniteteve myslimane nga Ballkani. Prandaj, Turqia përpaket ta shfaqë veten si “ambasadore” e pjesës myslimane të Ballkanit, kryesisht për shqiptarët dhe boshnjakët, përmes mbrojtjes së interesave të tyre (Tanaskovic, 2010: 106).

Qoftë si domosdoshmëri politike apo si rastësi, bashkëpunimi ushtarak dhe politik i Turqisë me Shqipërinë ka qenë i njëjtë me atë të Shteteve të Bashkuara të Amerikës në vitet '90. Në fakt, Turqia nuk kishte nevojë të mbështetej tek aleati i saj, SHBA, për të nxitur një bashkëpunim të tillë, sepse ajo tashmë kishte marrëdhënie të afërta me Tiranën zyrtare. Megjithatë, fakti që interesat e Turqisë dhe Shteteve të Bashkuara përkonin për këtë zonë strategjike, përbënte një bonus për Turqinë me qëllim që kjo e fundit të përforconte marrëdhëniet e saj ushtarake me Shqipërinë (Ulutas, 2009: 123).

Nga fillimi i viteve '90 ka pasur marrëveshje të shumta ushtarake dhe vizita të nivelit të lartë ndërmjet Turqisë dhe Shqipërisë. Në fakt, shumë trupa turke u dërguan në Shqipëri në periudha të ndryshme. Vizita e vitit 1991 nga ana e shefit të shtabit të ushtrisë turke në Tiranë ishte fillimi i kontakteve të tilla. Kjo vizitë hapi rrugën për nënshkrimin e një marrëveshje të bashkëpunimit ushtarak. Kjo u pasua nga një vizita e një luftaniyeje turke në qytetin e Durrësit – një ngjarje që u konsiderua shumë e rëndësishme për kohën, pasi shënoi fillimin e angazhimit të Turqisë për sigurinë e Shqipërisë. Përveç kësaj, Shqipëria dhe Turqia kryer stërvitje të përbashkëta detare në brigjet e Shqipërisë për të demonstruar bashkëpunimin e tyre (Rubin & Kirisci, 2001: 55).

Nga pala shqiptare, vizita e parë është kryer nga Ministri i Mbrojtjes në vitet 1992 – 96, Safet Zhulali, në vitin 1993, ku në bisedime me homologun e tij turk, kërkoi që Turqia të

asistojë në ristrukturimin e ushtrisë shqiptare. Kryeministri i atëhershëm turk theksoi gjithashtu se siguria e Turqisë lidhet ngushtë me atë të Turqisë (Lani & Schmidt, 1998: 63). Këto janë shenjat e para –përpara ardhjes në pushtet të AKP-së – të përpjekjeve për bashkëpunim me Shqipërinë. Qeveria turke premtoi të përmbushte kërkesat e Shqipërisë. Si rezultat i kësaj marrëveshjeje, oficerë të ushtrisë dhe njërive komando u trajnuan në Turqi. Turqia ishte një nga vendet që mbështetën ushtrinë shqiptare pasi vendi u zhyt në kaos në vitin 1997, kur falimentuan firmat piramidale (Rubin & Kirisci: 2001: 56).

Turqia promovoi krijimin e një sistemi të fortë të shtetit demokratik për mbrojtjen e duhur të kufijve të Shqipërisë. Këto lëvizje përputhen me parimet e Turqisë për paqe dhe stabilitet – sipas politikës së saj të jashtme. Por një nga pikat më të rëndësishme të politikës së jashtme turke në rajonin e Ballkanit është parandalimi i dominimit të ndonjë shteti tjetër në Ballkan (Ozcan, 2009: 78). Kjo do të demonstrohet qartë në deklaratën e kryeministres turke, Tansu Ciller, në vitin 1997, gjatë trazirave të atij viti në Shqipëri, e cila deklaroi se “nëse Greqia përpiket të ndajë Shqipërinë, ushtria turke do të zbarkojë në Athinë pas 24 orësh”. Një kërcënim i hapur. Për mbrojtjen e interesave shqiptare, për mbrojtjen e interesave turke – apo të dyja. Në lidhje me çështjen shqiptare, Tansu Ciller, në mars 1997, mbajti një konferencë të posaçme për shtyp, ku ndër të tjera ajo theksoi se “Turqia nuk do të bëjë sehir apo nuk do të luajë rolin e spektatorit kur bëhen përpjekje për ndarjen e Shqipërisë”. Ajo nënkuptonte se Turqia do të ishte e gatshme të jepte çdo lloj ndihme për vendin “mik” – Shqipërinë. Për interesa të pastra turke, pavarësisht se situata në Shqipëri ishte kaotike dhe nevojitej mbështetje ndërkombëtare, Ciller tërheq një paralele mes situatës në Shqipëri dhe Bosnje. Në Shqipëri pati një kaos të krijuar nga falimentimi i firmave piramidale dhe është hamendësuar që Greqia i ka hedhur benzinë zjarrit, kurse në Bosnje ka

pasur konflikt të pastër etnik. Ankaraja zyrtare e shfrytëzoi këtë situatë në Shqipëri teksa Ciller shton: “Nuk duhet të përsërisim në Shqipëri gabimin që bëmë në Bosnje . . . Këtu, në zemër të Europës, përpara syve tanë, po vdesin njerëz. Nuk duhet të vonohemi siç ndodhi në rastin e Bosnjës. Turqia, si në planin ndërkombëtar ashtu edhe në atë kombëtar, do t’i ofrojë Shqipërisë të gjithë ndihmën politike, ekonomike dhe ushtarake që i nevojitet”. Përveçse godet tërthorazi Serbinë për sa i përket influencës së saj në Bonje-Hercegovinë, Turqia sulmon drejtpërdrejt rivalen e saj për dominim në Ballkan – Greqinë.

Në lidhje me idenë greke të “Epirit të Veriut” (“Vorio Epir”), qeveria shqiptare tregohet e matur ose e kujdesshme me shtetin grek, për shkak të diskriminimit që mund të vuajnë emigrantët shqiptarë në Greqi (Aydm & Progonati, 2011: 34). Por ishte çështja e Epirit të Veriut, që u hap nga grekët, e detyruan Turqinë të kundërsulmonte rivalen e saj për dominim në Ballka. Në fillim të marsit 1997, media e kisha greke iu përkushtuan destabilizimit të Shqipërisë. Në fakt ishte një dozë shtesë e destabilizimit që erdhi nga brenda – nga keqmenaxhimi i pushtetit. Sidoqoftë, këtu nuk është vendi për t’u thelluar në ato ngjarje. Ka interes vetëm të pasqyrohet tendenca greke për destabilizim të Shqipërisë, dhe tendenca turke për stabilizim të Shqipërisë dhe kundërvënie ndaj Greqisë. Një kundërvënie që shkoi deri në kërcënim të hapur.

Më poshtë është një pjesë nga një reportazh i kanalit televiziv “Mega”, një nga televizionet më të rëndësishme në Greqi, transmetuar më 5 Mars 1997, lajmet e orës 14:00:

“Sot grupe të armatosura në Jug të Shqipërisë ngritën për herë të parë flamurin e Vorio Epirit. Ata kërkojnë ndarjen e pjesës së jugut, nga pjesa tjetër e vendit, duke filluar nga Tepelena, duke shpallur kështu edhe autonominë e jugut të Shqipërisë. Sot, popullsia e Sarandës është ngritur me armë dhe të gjithë deklarojnë njëzëri se

janë të uritur dhe kërkojnë furnizim me bukë e ujë nga Korfuzi. Problemi i hershëm i Shqipërisë ka qenë ai veri-jug. Shqipëria ndahet në mes nga lumi Shkumbin, i cili ka bërë ndarjen e vendit në bazë të përkatësisë fetare dhe gjuhësore. Kështu kriza aktuale në Shqipëri është përqendruar në jug të Shqipërisë, ku popullsia është e gjitha greqisht-folëse.”¹⁴

Pjesa e mësipërme është e tëra spekulim. Institucionet ndërkombëtare e quajtën krizën në Shqipëri si një rebelim pas falimentimit të firmave piramidale. Pas këtyre ngjarjeve në Shqipëri, Këshilli i Sigurimit i OKB-së miratoi rezolutën 1101, më 28 mars 1997, për instalimin në Shqipëri të një force shumëkombëshe për të krijuar kushtet për shpërndarje ndihmash humanitare. Këshillimi i Sigurimit mori në shqyrtim gjendjen në Shqipëri, e cila kishte degraduar si pasojë e falimentimit të skemave “Ponzi”. “Për pasojë,” thuhet më tej në rezolutë, “OSBE dhe BE po përpiqen të gjejnë një zgjidhje të paqtë të situatës”. Ishte krijuar bindja se situata në Shqipëri përbënte kërcënim për paqen dhe sigurinë në rajon. Pra, nuk kemi të bëjmë aspak me ndasi brenda Shqipërisë; pati thjesht retorika greke për të fituar “terren” politik dhe kërcënim turk përkundrejt Greqisë për të fituar “prestigj politik” si mbrojtës të shqiptarëve.

Për shkak të zhvendosjes së kufijve, shqiptarët etnikë kanë mbetur të shpërndarë në Greqi, Maqedoni, Mal të Zi, Serbi dhe Kosovë. Pozicioni strategjik gjeopolitik i Shqipërisë konsiderohet tepër unik në Ballkan. Që me Rilindjen e vonuar shqiptare, Shqipëria ka tentuar vazhdimisht të ruajë unitetin e saj territorial përballë përpjekjeve shoviniste serbe, malazeze dhe greke. Ajo që është arritur në Shqipëri, vlen për t’u ngritur në qiell. Teksa shovinitët janë munduar të përdorin fenë për ndasi mes shqiptarëve, pasi popullsia është

¹⁴ Shih më shumë tek: <http://www.sot.com.al/dossier/mediat-dhe-shteti-grek-n%C3%AB-%E2%80%989897-ofensiv%C3%AB-mediatike-p%C3%ABr-destabilizimin-e-jugut-me-synim-%E2%80%9Cvorio>

ndarë në tre besime të veçanta, në Shqipëri vazhdon edhe sot të ndiqet motoja “Feja e shqiptarit është Shqiptaria.”

Në planin ndërkombëtar, ndryshimet drastike politike që ndodhën në Europën Lindore, përfshirë edhe Shqipërinë, në fund të viteve '80, çuan në tërheqjen e vëmendjes ndërkombëtare ndaj Ballkanit – kryesisht nga Bashkimi European. Por, mosmarrëveshjet që denigruan deri në konflikte të armatosura e luftëra civile, që ndodhën në Gadishullin Ballkanik, penguan hapat e vendeve të Ballkanit Perëndimor në integrimin më të shpejtë në Bashkimin European, i cili kishte në axhendë zgjerimin e tij (Hale, 2001: 7).

Pas vitesh të gjata të politikës izolacioniste komuniste, Shqipëria ka bërë përpjekje për krijimin një sistemi demokratik në vend, si dhe zhvillimin e marrëdhënieve shumëpalëshe dhe dypalëshe me organizatat ndërkombëtare dhe shtetet e tjera. Pozicioni gjeografik i Shqipërisë, si një vend ballkanik, ka bërë që Shqipëria të hartojë një politikë të jashtme, e cila tenton të harmonizojë nacionalizmat e ndryshme që kanë “sunduar” jetën politike të gadishullit ballkanik. Një gjë e tillë është arritur pikësisht nëpërmjet ruajtjes dhe respektimit të besimeve fetare dhe kulturave të ndryshme, ndërkohë që Shqipëria – me sforcë – vazhdon përpjekjet për integrim në strukturat e BE-së. Integrimi i Shqipërisë në Bashkimin European nuk është vetëm një kërkesë politike, por edhe një përgjegjësi morale që lidhet drejtpërdrejt me mbrojtjen e interesit kombëtar të Shqipërisë.

Megjithatë, në dhjetor 2013, Bashkimi European hodhi poshtë kërkesën e Shqipërisë për të qenë një kandidate zyrtare për anëtarësim për arsye se vendi është rrënjësor thellë në korrupsion. Bashkimi European gjithashtu fajësoi Shqipërinë për mospërmbyllje të kërkesave për një shtet të së drejtës dhe një shtet demokratik. Vendi është duke kaluar një transformim të ngadalshëm demokratik. Arsyet për këtë proces të ngadalshëm lidhen me

mosfunksionimin e institucioneve në nivelin e kërkuar kryesisht për shkak të moszbatimit të ligjit, por nuk duhet të harrohet – pavarësisht një tranzicioni të gjatë – pasoja e izolacionizmit komunist që dëmton kulturën e sotme demokratike dhe moszhvillimi, për rrjedhojë, kërkon kohë dhe resurse. “Mentorët” perëndimorë shpesh i shpërfillin zotimet e Shqipërisë për zhvillimet e rëndësishme, si dhe progresin demokratik në vend. Kjo u pa në refuzimin e fundit, kur marrja e statusit të vendit kandidat ishte premtuar nga perëndimorët. Gjithsesi, pas refuzimeve, tani Shqipëria është më në fund një vend kandidat që nga qershori 2014.

Kosova vazhdon të mbështetet nga Shqipëria në arenën ndërkombëtare. Kjo do të thotë se qeveria e Kosovës zakonisht ndikohet drejtpërdrejt nga arritjet apo dështimet e Shqipërisë. Ashtu si edhe Shqipërinë, Turqia e konsideron Kosovën si një pjesë të pandarë të kulturës dhe historisë së saj për shkak të bashkëjetesës pesëshekullore, duke vënë në dukje aspektet ballkanike në kuadër të Perandorisë Osmane. Shumë shqiptarë osmanë u bënë myslimanë dhe u integruan shpejt në shoqërinë osmane. Aktualisht, ka shumë turq me origjinë shqiptarë në Ballkan – siç është rasti i një komuniteti etnik të konsideruar turk në Kosovë. Me influencën e Turqisë zyrtare, kjo pakicë në Kosovë është konsoliduar dhe mburret të vetëquhet “mbetje osmane”. Por fjala “mbetje” nga turqit e vërtetë dhe turkofilet shqiptarë ka konotacion pozitiv, pasi kjo mbetje konsiderohet një pakicë e fortë turke që ka mbetur pas që prej regjimit osman. Pra, ky është një terren i mirëfilltë politik për Turqinë me qëllim që të forcojë influencën e saj në punët e brendshme të rajonit të Ballkanit.

Një ndër sfidat më të madha me të cilat përballlet Ballkani është përplasja mes etnive të ndryshme (Aydm & Progonati, 2011: 34). Në lidhje me këtë problem, vendet e Ballkanit duhet të punojnë drejt arritjes së sigurisë rajonale, pa pasur nevojë për ndërhyrjen e

komunitetit ndërkombëtar. Vetë Shqipëria është e pajisur me strukturën e një shteti jo-ekspansionist – ndryshe nga fqinjët. Në këtë kontekst, shqiptarët janë të fokusuar në objektiva të prekshme të tilla si stabiliteti, qeverisja e mirë, dhe liria kombëtare. Politika e jashtme e Shqipërisë fokusohet në përf forcimin qëndrimit të saj në Ballkanin Jugor dhe në Europën Jugore, duke qenë e prirë për promovimin e paqes, prosperitetit dhe demokracisë në rajon.

Shqipëria është vendi i dytë, pas Turqisë, me numrin më të madh të myslimanëve në rajonin e Ballkanit. Rreth 6.5 milion shqiptarë jetojnë në rajonin e Ballkanit, dhe pjesa më e madhe e tyre banojnë në Shqipëri. Ka shumë shqiptarë që jetojnë në Greqi, Maqedoni, Mal të Zi dhe Kosovë – më një popullsi 90% shqiptarë. Shqiptarët që banojnë në Turqi e konsiderojnë veten si turq me prejardhje shqiptare. Shqiptarët që jetojnë në Maqedoni janë konsideruar si një element i rëndësishëm që mund të ndikojë në unitetin dhe stabilitetin e Maqedonisë. Shqiptarët përbëjnë një të katërtën e popullsisë së Maqedonisë.

Në Kosovë, Turqia shfaq po ato reagime si edhe në Shqipëri. Ajo ka qenë gjithmonë një mbrojtëse e të drejtave të kosovarëve, e ka njohur Republikën e Kosovës dhe është e gatshme të dalë në mbrojtje të integritetit territorial të saj. Ajo e ka mbështetur aktivisht stabilitetin e Kosovës (Kaddorah, 2010: 113).

Promovimi i integritetit politik dhe të diplomacisë, si një mënyrë për zgjidhjen e problemeve ka ndihmuar në ngritjen e profilit të Turqisë si një fuqi e butë. Në orvatje për të nxitur përpjekjet e saj aktive diplomatike, prania e Turqisë është bërë gjithnjë më e rëndësishme në ndërmjetësimet diplomatike të konflikteve të ndryshme në rajonet që shtrihen në Ballkan, Lindje të Mesme, Azi Juglindore dhe Kaukaz. Faktorët kryesorë që promovojnë influencën turke në Shqipëri janë: histori të përbashkët, numër i madh turqish

me origjinë shqiptare, afërsia gjeografike, ndikimi ekonomik në rritje i Turqisë dhe një politikë e jashtme e cila fokusohet në sigurimin e aleatëve në integrimin e Turqisë në Bashkimin Europian përmes krijimit të marrëdhënieve miqësore me vendet e Ballkanit Perëndimor. Qeveritë turke e shqiptare janë tashmë partnere të ngushta dhe kjo siguron një bazë të mjaftueshme për bashkëpunim rajonal. Kryeministri turk ka deklaruar se “Shqipëria është aleat strategjik i Turqisë në Ballkan” (Likmeta, 2012: 13).

4.4 Perspektiva e re e Shqipërisë duke e konsideruar Turqinë partner strategjik

Në faqen zyrtare të Kryeministrit të Republikës së Shqipërisë pranohet si pjesë e programit të qeverisë së re shqiptare të ardhur në pushtet pas zgjedhjeve të 23 qershorit 2013 se Turqia është partner strategjik i Shqipërisë:

Edi Rama dhe Ahmet Davutoglu – aleatë strategjikë

“Kryeministri Edi Rama . . . e falënderoi ministrin Davutoglu për mbështetjen e vazhdueshme që Turqia i ka dhënë Shqipërisë. Gjatë takimit, Rama theksoi se partneriteti strategjik mes dy vendeve do të forcojë më tej edhe bashkëpunimin në të

ardhmen . . . Kryeministri Rama dhe Ministri i Jashtëm Davutoglu biseduan edhe për zhvillimin e mbledhjeve të përbashkëta të të dy kabineteve qeverisëse, si edhe për këshilltarët turq në fushat e energjisë, ekonomisë, shëndetësisë dhe rendit publik, të cilët do të asistojnë nga afër sektorët përkatës.”¹⁵

Qeveria shqiptare duket shumë mirënjohëse për mbështetjen e Turqisë dhe beson se Turqia është e gatshme përkrahë shqiptarët për një të ardhme më të mirë për Shqipërinë. Edhe pse politika e jashtme e Turqisë ndaj Shqipërisë u kritikua ashpër nga Serbia dhe Greqia, Tirana zyrtare e ka pranuar politikën turke pa asnjë rezervë. (TESEV, n.d).

Në përputhje me politikën e jashtme të Turqisë ndaj Shqipërisë, zyrtarët turq shohin një Shqipëri së cilës i garantohet siguria kombëtare, stabiliteti dhe paqja - si objektiva prioritare. Gjendja e komplikuar e sigurisë në rajonin e Ballkanit e bën Turqinë një lojtare shumë vendimtare për të ndihmuar Shqipërinë të arrijë stabilitetin dhe paqen. Pavarësisht nga këto deklaratat turke, vetë Shqipëria, tashmë edhe vend anëtar i NATO-s, nuk ka pasur probleme me arritjen e paqes. Ndaj, është e qartë edhe nga deklaratat e mësipërme, lëshuar nga kryeministria e Republikës së Shqipërisë se kjo e fundit është më e interesuar për ndihmën ekonomike sesa për ndihmesën për stabilitet. Nga ana tjetër, Turqia vijon të zbatojë doktrinën “Thellësia Strategjike”. Duket si një “win win situation” – vetëm se shqiptarët kanë një plan afatshkurtër – për të kaluar nga kriza ekonomike, ndërsa turqit garantojnë influencën afatgjatë në këtë zonë strategjike europiane.

Për pasojë, kritikët theksojnë se Turqia ka bërë progres në marrëdhëniet me Ballkanin deri më 2010, pasi ka pasur një qasje më neutrale përkundrejt të gjitha vendeve ballkanike (Ibid). Megjithatë, ky neutralitet është vënë në dyshim kohët e fundit. Shtete, por

¹⁵ Për më shumë shih: <http://www.kryeministria.al/al/newsroom/lajme/kryeministri-edi-rama-pret-ministrin-e-jashtem-te-turqise-ahmet-davutoglu>

edhe grupe të ndryshme të shoqërisë civile, duket se e “paragjykojnë” rolin e Turqinë në Ballkan ose dinë të vlerësojnë situatat nga konsideratat gjeopolitike (përplasjet e vjetra Lindje – Perëndim). Janë të shumtë ata që e quajnë doktrinën e Davutoglu “neo-otomanizëm”, megjithëse ai nuk e pranon këtë. Kritikët shtojnë se doktrina e Davutoglu vërtitet rreth një politike të jashtme më liberale, por me tentakula ekspansioniste. Është thënë gjithashtu “për një përqendrim të politikës turke në promovimin e një ndjenje të madhështisë dhe rritjen e një vetësigurie në politikën e jashtme” (Cogos, 2013: 135) në vend të zgjidhjes së problemeve të mëdha që ndikojnë në vende të tilla si Shqipëria.

Vërehet pa dyshim se gjatë dekadës së fundit Turqia e ka shtuar prezencën e saj në Ballkanin Perëndimor përmes iniciativave strategjike ekonomike, projekteve diplomatike, ndërmjetësimeve, dhe lidhjeve më të forta kulturore. Turqia është përpjekur të pozicionohet si lojtar kryesor rajonal. Prandaj, Ballkani Perëndimor është një nga rajonet ku “Thellësia Strategjike” ka gjeneruar efekte të konsiderueshme si në rritjen e influencës turke ashtu edhe në forcimin e pozitës së Turqisë për një përafrim me Bashkimin Europian (Poulain, L, & Sakellariou, 2011).

Megjithatë, ka pengesa të ndryshme ndaj strategjive të Turqisë. Thjesht nocioni “neo-otomanizëm” ndikon negativisht në marrëdhëniet turke me Shqipërinë. Turqia nuk mund të ketë të njëjtën pozitë si Uashingtoni apo Brukseli. Në mënyrë të ngjashme, konkurrenca në nivel të dominimit politik me fuqitë e tjera rajonale dhe mosbesimi historik e frenojnë Turqinë të përmbushë parimet e saj të politikës së jashtme që rrjedhin nga “thellësia strategjike davotugluiane”. Sipas Turbedar (n.d), pengesat kryesore të Turqisë për të pasur një rol më të suksesshëm në Ballkanin Perëndimor janë bashkëpunimi i

pamjaftueshëm i Turqisë me Perëndimin dhe “paragjykimet” brenda rajonit (TESEV, paragraf 7).

Pra, për të konsoliduar trendet pozitive në Shqipëri dhe shtetet e tjera të Ballkanit që janë krijuar në dekadën e fundit, Turbedar (n.d) propozon më shumë bashkëpunimin mes Turqisë dhe Bashkimit Europian, Shteteve të Bashkuara dhe aktorëve të tjerë të rëndësishëm ndërkombëtarë. Në këtë arenë, zëri i Shqipërisë duket “i mekur” – tipikisht sjellja e një shteti të vogël që nuk zotëron kapacitetet për influencë ose, të paktën, reagim për mbrojtjen e interesave të veta deri në atë cak sa mund t’ia lejojë status quo-ja. Gjithsesi, politika shqiptare synon për ta parë me frymë pozitive marrëdhënien me Turqinë, përderisa nuk është plotësisht në dorë të Shqipërisë, e cila duket se vetëm mban “barra”. Duhet theksuar gjithashtu se Europa e sheh me dyshim përfshirjen e Turqisë në çështjet ballkanike, dhe nuk e trajton, të paktën kohët e fundit, si një partnere, pavarësisht se ajo mund të kontribuojë në mënyrë të konsiderueshme në promovimin e paqes dhe stabilitetit në Ballkanin Perëndimor. Megjithatë, arritja e suksesit sa më të madh të Turqisë në Ballkanin Perëndimor kërkon që të gjitha palët e përfshira në diplomacinë e Ballkanit të demonstrojnë solidaritet më të madh. Përndryshe, rajoni do të bëhet teatër me shumë aktorë që nuk prodhojnë rezultatet e pritshme (TESEV, paragraf 7).

Kapitulli V: Gjeoekonomia turke dhe influenca e saj politike në Shqipëri

Gadishulli ballkanik ka qenë për gati pesëqind vjet pjesë e Perandorisë Otomane. Ky dominim u ndërpre në fund të Luftërave Ballkanike në fillim të shekullit XX. Otomanët e konsideronin rajonin e Ballkanit si ndër territoret e tyre më strategjike jo vetëm nga ana politike, por edhe ajo ekonomike. Këto territore jo vetëm që ofronin një alternativë përmes së cilës otomanët të krijonin lidhje politike dhe ekonomike me Europën, por ato përfaqësonin gjithashtu një formë të përsosur për ekspansion të perandorisë, duke rritur në këtë mënyrë mundësitë e një zgjerimi të perandorisë në Europë.

Por rajoni i Ballkanit do të ishte gjithashtu edhe “iniciatori” i shpërbërjes së Perandorisë Otomane. Për më tepër, idetë për themelimin e shtet-kombit turk – sipas parimeve kemaliste – do të lindnin po në Ballkan, teksa marrim në konsideratë faktin se lëvizjet nacionaliste dhe reformiste që çuan në krijimin e Turqisë si shtet-komb, i kanë fillesat pikërisht në gadishullin ballkanik (Winrow, 1993).

Referuar Oktav (2013), luftërat ballkanike, shpërbërja e Perandorisë Otomane dhe Lufta e Parë Botërore ndërlikuan marrëdhëniet ndërkombëtare dhe situatën politike të shtetit të sapoformuar turk. Kjo çoi në atë që e kemi quajtur përqendrim të shtetit turk në stabilizimin e brendshëm, si dhe mirëmbajtjen e sovranitetit dhe integritetit territorial, si prioritetet kryesore, si rrjedhojë e Traktatit të Lozanës të vitit 1923. Si pasojë e përqendrimit tek këto prioritetet në politikën e jashtme, Turqia do të ishte më pak e fokusuar në ekspansione territoriale, pasi më parë duhej të mundësonte vetë-ekzistencën për t’u ngritur

mbi rrënojat e ish-Perandorisë. Në këto rrethana, Turqia synonte më shumë garantimin e një bashkekzistence paqësore me shtetet fqinje “armiçësore” ballkanike.

Për të garantuar sovranitetin shtetëror, Turqia nënshkroi traktate miqësie me shtetet ballkanike të Shqipërisë dhe Jugosllavisë, respektivisht në vitet 1923 dhe 1925. Këto traktate, së bashku me marrëveshje të ngjashme të nënshkruara në fund të viteve '30, me Bullgarinë dhe Greqinë, theksuan edhe më tepër prioritetet e politikës së jashtme turke në Ballkan menjëherë pas themelimit si shtet-komb i pavarur. Sipas Winrow (1993), politika e jashtme tepër pasive e ndjekur nga Turqia në fund të viteve '20 dhe fillim të viteve '30 të shekullit të kaluar mund t'i atribuohet faktit se vendi ishte akoma në proces të formimit si një fuqi rajonale politike dhe ekonomike.

Kështu pra, kapacitetet e kufizuara kishin të bënin me faktin se “Turqia nuk mund të harmonizonte axhendën e politikës së jashtme me precedentë të gjeoekonomisë” (Grigoriadis, 2010: 4).

Kriza e madhe ekonomike e fundit të viteve '20 i krijoi Turqisë mundësinë për të ndjekur një politikë të jashtme “agresive” përkundrejt shteteve të Ballkanit. Pikësëpari, kjo rrugë u hap për Turqisë pasi në rajon nuk pikaste ndonjë lidhshmëri të qëndrueshme për të drejtuar politikën dhe ekonominë. Ky ishte oportuniteti i parë për Turqinë “që të ndiqte një qasje gjeoekonomike në marrëdhëniet e saj me disa prej shteteve ballkanike” (Szigetvári: 2012: 6), siç reflektohet nga vendosja e marrëdhënieve ndërmjet Turqisë dhe këtyre shteteve. Sidoqoftë, paqja, neutraliteti politik dhe ruajtja e status quo-së mbeteshin akoma pikat themeltare të prioritetëve politikës së jashtme turke.

Politika e periudhës së Luftës së Ftohtë dhe vendosja politike në kampin perëndimor përbën një zhvendosje tjetër madhore në politikën e jashtme turke në raport me rajonin e

Ballkanit. Gjatë viteve të para të Luftës së Ftohtë, Turqia ishte pak a shumë e fokusuar për t'iu larguar qëndrimit politik të neutralitetit, edhe si një mënyrë për të mbajtur nën kontroll përhapjen e komunizmit. Kjo perspektivë e re Turqisë në marrëdhëniet ndërkombëtare e detyroi atë që të mbante një qëndrim indiferent përkundrejt çdo shteti ballkanik, agjenda politike e të cilit ishte pjesë e komunizmit dhe Bashkimit Sovjetik, ndërkohë që do të mbante marrëdhënie të mira me të gjitha ato shtete që do të përvijonin ideologjinë perëndimore.

Trendi i mësipërm do të ndryshonte në fund të viteve '60 pasi vendet e Perëndimit filluan politika liberale ndaj Lindjes komuniste (Mitrovic, 2014: 24). Si reagim ndaj këtij kursi të ri, Turqia u tregua më e hapur për të rivendosur marrëdhënie me shtetet ballkanike përmes një ekspansioni tregtar dhe kulturor. Pati një rritje në ndërveprimet tregtare dhe ekonomike ndërmjet Turqisë dhe vendeve ballkanike, ndonëse kjo nuk kishte një peshë shumë të madhe në importet dhe eksportet e përgjithshme të Turqisë (Szigetvári: 2012: 54). Turqia filloi t'i japë një rëndësi të veçantë zhvillimit ekonomik të brendshëm dhe kjo gjë u gërshetua edhe me marrëdhëniet me fqinjët në fund të viteve '80. Kjo demonstron nga prirja politike e lidershipit drejt një liberalizimi ekonomik si në nivel të brendshëm ashtu edhe në nivel rajonal. Ky kurs u plotësua edhe më tepër nga domethënia gjeostrategjike e Jugosllavisë pas rënies së sistemit dypolar. Kështu që Turqia filloi të shqetësohej nëse edhe ajo, si shtetet më të fuqishme të Ballkanit si Jugosllavia dhe Greqia, por edhe të tjerë fqinj, do t'i futej përdorimit të gjeoekonomisë në politikën e saj të jashtme (Pope, 2010: f. 3 - 7).

5.1 Faktori gjeoekonomik

Roli ekonomik i Turqisë në Ballkanin Perëndimor mund të konsiderohet i suksesshëm. Në zbatim të parimit “Asnjë problem me fqinjët”, Turqia është fokusuar në normalizimin dhe intensifikimin e lidhjeve kulturore, politike dhe ekonomike me vendet fqinje, duke përfshirë Shqipërinë dhe vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor. Këto përpjekje kanë qenë të qëndrueshme, dhe marrëdhëniet me Ballkanin Perëndimor janë përmirësuar në mënyrë të konsiderueshme.

Promovimi i integritit ekonomik dhe diplomacisë si mënyra për zgjidhjen e problemeve, ka ndihmuar në ngritjen e profilit të Turqisë për ushtrimin e fuqisë së butë. Në orvatje për të nxitur përpjekjet e saj aktive diplomatike, prania e Turqisë është bërë gjithnjë e më e rëndësishme në ndërmjetësimin diplomatik të konflikteve të ndryshme në rajonet që shtrihen nga Ballkani dhe Lindja e Mesme në Azinë Juglindore dhe Kaukaz.

Faktorët që nxisin ndikimin turk në ekonominë e Shqipërisë janë: historia e përbashkët, afërsia gjeografike, influenca ekonomike në rritje e Turqisë dhe një politikë e jashtme, e cila fokusohet në sigurimin e aleatëve në integrimin e Turqisë në Bashkimin Europian përmes krijimit të marrëdhënieve miqësore me vendet e Ballkanit. Popujt - turk dhe shqiptar - kanë afërsi me njëri-tjetrin dhe kjo siguron një bazë të mjaftueshme për bashkëpunim rajonal. Kryeministri turk ka deklaruar se “Shqipëria është aleat strategjik i Turqisë në Ballkan” (Likmeta: 2010: 2).

Në vitin 2012, tregtia midis dy vendeve është vlerësuar në 400 milionë dollarë. Turqia i ka shtuar investimet e saj që kanë arritur tashmë mbi një miliard dollarë. Shqipëria ka vazhduar të mos integrohet në strukturat e BE-së për shkak të problemeve me vendosjen e ligjit dhe korrupsionin. Kjo situatë krijon tendencë për të gjetur mbështetje tek vende të tjera. Siç thotë Likmeta (2010), Shqipëria e gjen “shpëtimtarin” tek ish-sunduesi

perandorak. Megjithatë, kjo tezë mbetet për t'u debatuar. Gjithsesi, pavarësisht gjuhës së përdorur, ka pasur mbi 160 marrëveshje dypalëshe mes Turqisë dhe Shqipërisë në fusha të ndryshme të bashkëpunimit, duke përfshirë bujqësinë, turizmin, arkivat kombëtare, mjedisin, arsimin, mbrojtjen, energjinë, tregtinë dhe ekonominë. Davutoglu ka intensifikuar vizitat në Shqipëri. Turqia e konsideron Shqipërinë si një lojtar kyç strategjik në krijimin e bashkekzistencës paqësore dhe stabilitetit në Ballkan. Ajo gjithashtu mbështet integrimin e Shqipërisë në institucionet europiane dhe euro-atlantike (Pawel, 2010: 12).

Shqipëria ofron mundësi reale për kontraktorët turq. Firmat turke zbatojnë 19 projekte në Shqipëri me një vlerë të përgjithshme prej 717 milionë dollarë. Në vitin 2007, Ankaraja shfrytëzoi mundësinë në sektorin e telekomunikacionit, me blerjen e Albtelecom nga Konsorciumi Calik - Turk Telekom, dhe hapjen e filialit të tij Eagle Mobile një vit më pas. Ka disa kompani prodhuese turke që operojnë në Shqipëri si: RM Koraç, Everest, Merinos, Yilmas Cable dhe Pino. Turqia ka hapur edhe disa spitale dhe banka në Shqipëri. Në vitin 2002, investimet turke në Shqipëri ishin 6 milionë dollarë. Nga 2002 deri më 2012, investimet turke në Shqipëri janë rritur në 45 milionë dollarë. Sa i përket promovimit ekonomik të Turqisë në Ballkanin Perëndimor, Turqia ka investuar në sektorë strategjikë si banka, infrastrukturë dhe telekomunikacion. Turqia është partneri i dytë më i madh i madh ekonomik në Shqipëri. Vlera e përgjithshme e investimeve turke në Shqipëri është më shumë se 1 miliard euro (Ministria e Punëve të Jashtme të Turqisë).

Gjithsesi, ambiciet e Turqisë janë të kufizuara në Ballkanin Perëndimor nga resurset e pamjaftueshme. Ndonëse ka pasur një rritje afatgjatë, tregtia mes Turqisë dhe Ballkanit Perëndimor nuk është ende në nivelet e pritshme. Përveç shifrave, Greqia vazhdon të luajë një rol të rëndësishëm në rajon. Gjithashtu, në rajon, Turqia vazhdon të çalojë në sektorë

strategjikë, teksa po has pengesa me Rusinë në planet për zhvillimin e sektorit të energjisë. Por me rritjen e marrëdhënieve me Shqipërinë, Turqia synon të penetrojë edhe në vende të tjera, duke shtrirë në këtë mënyrë sa më shumë rrjetin e saj ekonomik.

5.2 Gjeopolitika dhe rritja e peshës së gjeoekonomisë në marrëdhëniet ndërkombëtare

Tranzicion i gjeopolitikës drejt gjeoekonomisë

Fusha e marrëdhënieve ndërkombëtare ka pësuar ndryshime të thella, sidomos në periudhën pas Luftës së Ftohtë. Ndryshime të tilla burojnë nga fakti se fundi i Luftës së Ftohtë solli një epokë krejtësisht të re në sistemin global ndërkombëtar të karakterizuar nga shpërbërja e Bashkimit Sovjetik dhe humbja e peshës së tij në marrëdhëniet ndërkombëtare, si dhe fillimi i një sistemi politik ndërkombëtar me më shumë se dy pole. Përveç rikonfigurimit të skenës politike globale, periudha pas Luftës së Ftohtë ka dëshmuar edhe një rritje në aspektet ekonomike në skenën politike ndërkombëtare apo – në shumë raste - transformimin e gjeopolitikës në gjeoekonomi¹⁶. Tani vendet po shfrytëzojnë aspekte të ndryshme ekonomike për të forcuar influencën e tyre në marrëdhëniet ndërkombëtare. Vlerat ekonomike në marrëdhëniet ndërkombëtare plotësohen më tej nga vala e sotme e globalizimit dhe ndërveprimet e ndërsjella ekonomike e tregtare në rritje midis vendeve. Vendet janë të prira të ndërveprojnë në fushën ekonomike ndërmjet tyre, duke pasur parasysh faktin se sistemi ekonomik ndërkombëtar tani është i ndërlidhur.

¹⁶ Shënim: Më sipër është theksuar se qasja ekonomike ka sigurisht rëndësi të madhe kur bëhet fjalë për influencë politike dhe kjo qasje është konsideruar po aq me peshë sa edhe qasjet politike dhe kulturore. Ka shumë autorë që mendojnë se po ndodh një tranzicion nga gjeopolitika në gjeoekonomi. Në fakt kjo ide është hedhur më parë nga Luttwark (1990). Ndër të tjera, Luttwark thotë se: “Si njësi territoriale, të përcaktuar më shumë në formë hapësinore sesa në formë funksionale, shtetet nuk mund të ndjekin logjikën tregtare që mund të shmangin kufijtë e tyre . . . ndaj shtetet detyrohen të përvetësojnë një zëvendësues gjeoekonomikë për rolin gjeopolitik në rënie (f. 17).

Megjithatë, duke iu referuar teorisë realiste të marrëdhënieve ndërkombëtare, marrëdhëniet shtetërore orientohen nga një sërë parimesh. *I pari* është nevoja për të maksimizuar interesat egoiste kombëtare apo shtetërore. Pra, një shtet do të lidhet me një shtet tjetër në varësi të asaj çka një marrëdhënie e tillë sjell dobi të caktuar dhe pozitive në formën e interesave shtetërore. *Së dyti*, interesat shtetërore plotësohen edhe nga nevoja për të ruajtur ekzistencën e shteteve nëpërmjet zhvillimeve në fushën ushtarake dhe krijimit të marrëdhënieve të mira ushtarake rajonale apo globale. *Së fundmi*, shtetet janë gjithashtu gjithmonë të prira për të maksimizuar fuqinë e tyre politike dhe ekonomike si brenda skenës rajonale, ashtu edhe në atë globale. Shumica e manovrimeve të shteteve në arenën e marrëdhënieve ndërkombëtare kanë të bëjnë me të paktën me një parim – por edhe me të tre këto parime – kur ndërtimi i marrëdhënieve shikohet nga një perspektivë realiste (Larrabee, 2010: 157).

Në rajonin e Ballkanit, ndërveprimet shtetërore kanë tërhequr vëmendje të gjerë në botën globale akademike, pjesërisht për shkak të sfondit historik të gadishullit, pozitës gjeopolitike dhe rëndësisë së politikës gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë. Në qendër të hulumtimeve mbi ndërveprimet shtetërore në rajonin e Ballkanit – dhe më gjerë – d.m.th. ish-Perandorisë Otomane, janë edhe marrëdhëniet mes Turqisë dhe fqinjëve të saj, në mënyrë specifike, me Shqipërinë, por edhe me çdo vend tjetër ballkanik. Për efekt të këtij studimi, në të cilin fokusi është Shqipëria, por edhe Kosova dhe Maqedonia me popullsi shqiptare, kanë po aq rëndësi. Këtyre vendeve u shtohet edhe Bosnja për sa i përket ndikimit, por duhen marrë në konsideratë edhe marrëdhëniet e Turqisë me vendet e tjera ballkanike. Rritja e interesit në marrëdhëniet midis Turqisë dhe secilit prej këtyre vendeve i

atribuohet faktit se këto vende kanë kryesisht sfonde të ngjashme historike dhe vlera të përbashkëta fetare ndër të tjera.

Historikisht, Turqia ka qenë një shtet i fuqishëm në rajon, kryesisht për shkak të pozicionit të saj gjeopolitik, mirëqenies ekonomike, ndër të tjera – në raport me Shqipërinë. Kështu, Turqia është përpjekur të përdorë pozitën e saj për të ushtruar ndikim mbi një pjesë të madhe të territoreve ballkanike, në mënyrë të veçantë, territoret e banuara nga shqiptarët. Regjime të ndryshme politike në Turqi janë përpjekur për të përshtatur axhendën e politikës së jashtme me trendet e reja politike globale dhe rajonale. Duhet theksuar se përpara ardhjes në pushtet të AKP-së, Turqia kishte zgjedhur ndjekjen e një qasjeje deri diku pasive në lidhje me fqinjët e afërm.

Siç është përmendur shpesh, fundi i Luftës së Ftohtë, por më theksueshëm pas vitit 2001, skena politike ndërkombëtare ndryshoi, duke e nxitur edhe Turqinë të rishikonte qasjen historike të saj në marrëdhëniet e saj me vendet e tjera të rajonit të Ballkanit. Një rishikim i tillë do të thoshte marrja e një roli më aktiv nga ana e Turqisë përkundrejt Ballkanit dhe, ç'është e rëndësishmja për studimin tonë, zbatimi i një qasjeje të re ekonomike dhe shumëdimensionale në marrëdhëniet ndërkombëtare. E inkurajuar edhe nga rëndësia politike e konsiderueshme që përfaqëson Ballkani, me strategjinë e re të politikës së jashtme, nën administrimin e AKP-së dhe pikëpamjeve strategjike të Ahmet Davatoglu, Turqia është rishfaqur në rajon si një forcë për t'u marrë në konsideratë.

Thelbi i qasjes së re të politikës së jashtme të Turqisë janë edhe kapacitetet e saj ekonomike në një tranzicion në skenën botërore të marrëdhënieve ndërkombëtare nga parimet gjeopolitike tek parimet gjeoekonomike. Në vazhden e këtyre zhvillimeve, në këtë kapitull do të hidhet dritë se deri në ç'masë Turqia është duke luajtur me kartën e

gjeoekonomisë për sa i përket ndikimit të saj politik në Shqipëri dhe territoret e tjera të banuara me shqiptarë, në mënyrë specifike, Kosovë dhe Maqedoni.

Gjeopolitika përdoret shpesh në referencë të përdorimit të gjeografisë për sa i përket përcaktimit dhe formatimit të marrëdhënieve ndërkombëtare apo axhendës së politikës së jashtme të shteteve. Sipas emrave më me zë të gjeopolitikës, predominanca politike në sistemin ndërkombëtar politik nuk është vetëm çështje e një pushteti të përgjithshëm dhe burimeve njerëzore në dispozicion të një vendi, por është gjithashtu një çështje e faktorëve gjeografikë, sipas të cilëve një vend i veçantë ushtron peshë politike. Gjithsesi, është me rëndësi të theksohet se jo vetëm gjeografia formaton sjelljen dhe marrëdhëniet e një vendi me të tjera vende, por kjo karakteristikë fizike paraqitet para politikëbërësve të një vendi si një oportunitet për hartimin e politikave dhe strategjive të tyre në lidhje me botën e jashtme (Oktav, 2013: 170).

Domethënie të madhe në përdorimin e gjeopolitikës për të hartuar udhërrëfyes për axhendën politike të një vendi kanë kodet gjeopolitike. Janë këto kode që përdoren për të përcaktuar prioritetet dhe dobësitë kryesore, duke marrë pra në konsideratë gjeografinë e një vendi. Sipas Flint (2006) “një kod gjeopolitik është dinamik, ndryshon sipas rrethanave, dhe është produkt i elitave shtetërore. Një kod deshifrohet nga kalkulimet e politikës së jashtme . . .” (f. 45). Në këtë kontekst, një vendi i duhet të vlerësojë siç duhet vendet fqinje, armiqtë e mundshëm, dhe mënyrat për të stimuluar marrëdhënie të mira me miqtë, teksa, në të njëjtën kohë një vendi i duhet të reagojë ndaj kërcënimeve që vijnë nga armiqtë. Përpilimi i një metode për të harmonizuar të gjitha këto pika kërkon vënien në punë të një sërë vlerash të tilla si: fuqia ekonomike, cilësia e qeverisjes, aleancat, vlerat kulturore ndër të tjera (Uzer, 2010: 43).

Rritja e peshës së gjeoekonomisë si një zëvendësim i peshës së gjeopolitikës – si trend i ditëve të sotme – bëhet edhe më domethënës kur bëhet fjalë për pozicionin gjeopolitik të Turqisë. Siç është përmendur më sipër, Turqia rrethohet nga Europa, Azia, Lindja e Mesme dhe vende të ish-BS. Ky pozicion jo vetëm që ofron oportunitete për Turqinë, por gjithashtu paraqet një sërë vështirësish për sa i përket hartimit të një strategjie të politikës së jashtme. Dinamikat e ofruara nga pozicioni gjeopolitik e shtyjnë Turqinë të ndërmarrë një rol aktiv në iniciativa të politikës së jashtme dhe – bashkë me këtë – shfrytëzimin e gjeoekonomisë si një strategji efikase për të përpunuar një axhendë të re në rajonin e Ballkanit. Një qasje e tillë - dhe shfaqja e doktrinės së Davutoglu - kanë bërë të mundur që Turqia të ripërcaktojë gjeopolitikën e saj dhe të adoptojë gjeoekonominë, veçanërisht në marrëdhëniet me fqinjët e saj të afërt (Oksuz, 2007: 129).

Doktrina e Davutoglu dhe politika e re e jashtme në praktikë

Menjëherë pas fundit të Luftës së Ftohtë, Turqia u gjend në një pozicion për të rishqyrtuar qëndrimin e saj në politikën e jashtme për shkak të ndryshimeve të ndodhura në arenën ndërkombëtare. Referuar Grigoriadis (2010), pati një valë pasigurie në lidhje me drejtimin që duhej të ndiqej, veçanërisht kur bëhej fjalë për shtetet ballkanike. Kjo solli një kundër-valë reaguese nga aktorë të ndryshëm në fushat politike dhe akademike. Turqia filloi të kishte tendencë për një ndryshim rrënjësor të politikës së jashtme. Dhe kjo ndodhi me të vërtetë me shfaqjen e akademikut dhe politikanit Davutoglu, vepra e të cilit, e cituar më sipër, jo vetëm që hodhi themelet, por edhe ngriti një strategji të re turke në politikën e jashtme. Kështu, argumenti kryesor i Davutoglu është se kolapsi i sistemi bipolar krijoi vakuume gjeopolitike dhe gjeoekonomike në rajonin e Ballkanit; këto vakuume qenë

mundësi të arta që Turqia ta ripërcaktonte veten si fuqi politike/ekonomike në Ballkan (f. 1 - 11).

Në një nga fjalimet e tij, pikërisht në vitin 2009, Davutoglu e përcaktoi Ballkanin nga perspektivat gjeoekonomike dhe gjeokulturore. Nga një perspektivë gjeoekonomike, rajoni i Ballkanit përfaqëson një “zonë transaksioni për t’u penetruar përmes kufijve tokësorë dhe detarë” (Mitrovic, 2014: 46). Duke u bazuar në këtë konceptim gjeoekonomik dhe gjeokulturor të Ballkanit, Davutoglu përçon idenë se e vetmja mënyrë që shtetet ballkanike të ruajnë rëndësinë e tyre strategjike, arrihet përmes një dialogu intensiv politik dhe përmes zbatimit të politikave ekonomike të integruara. Njohësi i mirë i politikës turke, William Hale (2012), i thjeshtëson këto teza me fjalët: “Trashëgimia tradicionale e Turqisë dhe pozicioni i saj e vendosin atë si promotore të aktiviteteve në Ballkan, dhe për pasojë është në dorën e saj që ajo të mbikëqyrur situatën politike, ekonomike dhe kulturore në rajon” (f. 80).

Thelbi i qëndrimeve të Davutoglu, siç demonstron nga argumentet e tij tek “Thellësia Strategjike”, lidhet drejtpërdrejt me rolin “agresiv” ekonomik që duhet të ndërmarrë Turqia në rajonin e Ballkanit (Mitrovic, 2014: 30). Supozimet e tij ngrihen, duke u bazuar në parimet e një lloji “neo-otomanizmi”, një politikë e jashtme shumëdimensionale. Në fakt, ky “neo-otomanizëm” u nis që nga presidenti Turgut Ozal, i cili e konsideronte shumë të rëndësishme çështjen e liberalizmit ekonomik dhe çimentimin e influencës ekonomike në Ballkan (Ibid).

Që prej vitit 2009, Turqia e ka elaboruar edhe më tej politikën e jashtme përkundrejt Ballkanit, duke u bazuar në themelet e Davutoglusë. Ballkani ofron avantazhe strategjike dhe ekonomike për Turqinë, pjesërisht për shkak të sfondit të përbashkët historik. Vendet e

rajonit kanë predispozicion për të pasur një Turqi europiane dhe për pasojë vetë Turqia gjen terrenin e nevojshëm për të depërtuar në nivele ekonomike, shoqërore dhe politike në këto vende – në mos për influencë, të paktën për përfitime të veta në raport me Europën.

Politika e sotme e jashtme turke varet nga parime të përfshirjes së përgjithshme nëpërmjet ruajtjes së multi-etnicitetit, integritimit ekonomik dhe ndërtimit të strukturave multi-kulturore dhe multi-fetare. Turqia, në këtë mënyrë, tregon gjithnjë e më shumë interes të madh për të arritur një bashkëpunim efikas dhe për të krijuar platforma integruese, siç është formimi i Procesit European i Bashkëpunimit Juglindor (Southeast European Cooperation Process - SEECP)¹⁷. Kjo iniciativë drejt një integrimi ekonomik krijon kushte të favorshme për të përdorur kartën e gjeoekonomisë, veçanërisht kur bëhet fjalë për Shqipërinë, dhe territore të tjera të banuara nga shqiptarët.

5.3 Gjeoekonomia në marrëdhëniet turke me Shqipërinë dhe territoret e banuara nga shqiptarë

Adoptimi i strategjive të gjeoekonomisë nga ana e Turqisë për të çimentuar marrëdhëniet politike me vendet në territorin e Ballkanit është pikësëpari një indikacion i vendimit të saj për të nënshkruar një sërë marrëveshjes bilaterale ekonomike me shumë nga këto vende. Këto marrëveshje synojnë forcimin e marrëdhënieve ekzistuese, veçanërisht në fushën e integritimit ekonomik.

Përveç nënshkrimit të marrëveshjeve ekonomike dhe tregtare, tregtia e Turqisë, për shembull, me Shqipërinë, Kosovën dhe Maqedoninë, është rritur ndjeshëm që prej fillimit të

¹⁷ Shënim: Procesi European i Bashkëpunimit Juglindor u formua në Sofie të Bullgarisë, ku shtetet pjesëmarrëse hodhën themelet për bashkëpunim rajonal, duke synuar krijimin e një klime besimi, fqinjësie të mirë dhe stabiliteti mes tyre. Ky bashkim përfshin qëllimet në vijim për ta përmirësuar këtë bashkëpunim rajonal: forcimi i sigurisë dhe bashkëpunimit politik, intensifikimi i marrëdhënieve ekonomike, bashkëpunime në fusha të tjera si të drejtat e njeriut, gjyqësori etj. Marrë nga: <http://www.stabilitypact.org/seecp/>

shekullit XXI. Eksportet me këto vende janë thujse dyfishuar. Gjithashtu, edhe investimet me këto vende janë dyfishuar. Nëse i referohemi shifrave për të gjithë Ballkanin, investimet e Turqisë kanë shkuar nga 30 milionë dollarë në vitin 2002 në afërsisht 190 milionë dollarë në vitin 2011. Këto rritje tregojnë seriozitetin me të cilin Turqia e merr konceptin e gjeoekonomisë – si një mjet i shkëlqyer për të krijuar influencë politike në Ballkan. Ndër këta vende, në Kosovë është kryer pjesa më e madhe e investimeve turke. Vetëm në vitin 2011, investimet direkte, plus projektet turke, kapën shifrën 502 milionë dollarë (Kelmendi, 2014: 297 – 303).

Për të pasur një rrugë të hapur ekonomike, Turqia ka njohur menjëherë si Maqedoninë pas shkëputjes nga Jugosllavia më 1991, ashtu edhe Kosovën sapo fitoi pavarësinë më 2008. Sipas analistëve të politikës së jashtme, zbatimi i një qasjeje gjeoekonomike në marrëdhëniet e politikës së jashtme me Maqedoninë mbështetet nga fakti se kjo e fundit ishte një nga republikat më të pazhvilluara të Jugosllavisë. Maqedonia përballë me sfida të vështira ekonomike teksa kërkonte të gjente ekuilibrat e duhur politikë me shqiptarët. Në një perspektivë ndërkombëtare, Maqedonia kishte presionin e një Greqie armiqësore në politikat ekonomike. Greqia kishte kundërshtuar njohjen e Maqedonisë si republikë nga anëtarët e Bashkimi Europian dhe kushtëzonte ndihmën ekonomike të BE-së për Maqedoninë (Szigetvári, 2012: 14).

Në prag të një kolapsi ekonomik dhe social, Maqedonia e kishte të nevojshme vendosjen e marrëdhënieve të mira me Turqinë. Në këto kushte, Turqia “mbin” si mbrojtëse e një shteti maqedonas në nevojë për përkrahje politike. Elementi shqiptar në Maqedoni sigurisht që ka pasur gjithmonë një ndikim turk, duke marrë parasysh sfondin historik e kulturor. Në këto rrethana, përdorimi i kartës gjeoekonomike theksohet nga fakti se Turqia i

shfrytëzoi këto pasiguri të Maqedonisë për të zbatuar parimet e saj të politikës së jashtme në këtë vend dhe për rrjedhojë për të ushtruar influencën e saj – në një vend që historikisht duhej të ishte influencuar nga Serbia, në një vend në të cilin Greqia kishte pretendime të shumta – madje edhe territoriale dhe në një vend të cilin Bullgaria e konsideron si pjesë integrale të vetën. Të pasurit e një influence politike në Maqedoni e vinte Turqinë në një pozicion komod me rivalët ballkanikë. Dhe për t’ia arritur këtij objektivi, motivet gjeoekonomike e kryen punën e vet.

Sipas faqes zyrtare të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Turqisë, turqit në Maqedoni përbëjnë 3.85 % të popullatës maqedonase. Sipas Marrëveshjes së Ohrit, pakicës turke iu dha e drejta të njihte Turqinë si mëmëdhe dhe e drejta për përfaqësim politik. Për rrjedhojë, turqit e Maqedonisë janë përfaqësuar në parlamentin maqedonas që në vitin 2002. Volumi tregtar mes Turqisë dhe Maqedonisë, në vitin 2012, ka arritur në 378 milionë dollarë (eksportet turke: 272 milionë dollarë, importet turke: 103 milionë dollarë. Investimet turke në Maqedoni i kanë tejkaluar 500 milionë dollarë. Investimet kryesore turke janë në banka: Ziraat Banka AD Skopje dhe İK Banka; në ndërtim: TAV, Cevahir Holding, Pera Construction, Novatek, Tokar, Prodar; dhe në industrinë minerare: Kürüm Holding. Për të lehtësuar këtë bashkëveprim ekonomik, në vitin 1999, mes dy vendeve është nënshkruar Marrëveshja e Tregtisë së Lirë, që përbën bazën e marrëdhënieve tregtare. Për ta plotësuar kornizën ligjore të marrëdhënieve ekonomike dhe tregtare, Turqia dhe Maqedonia kanë nënshkruar një sërë marrëveshjesh, ndër më kryesoret: Marrëveshja për Promovimin dhe Mbrojtjen e Investimeve Dypalëshe (1997) dhe Marrëveshje e Ndalimit të Taksimit të Dyfishtë (1996). (Kelmendi, 2014: 297 – 303).

Për më tepër, hapat e ndërmarra nga Turqia në fushën gjeoekonomike janë indikacione të rolit të saj aktiv në vazhdimin e nënshkrimit të të tjera marrëveshjeve me shtetet ballkanike. Për shembull, Turqia ishte promotore e krijimit të SEECp në vitin 1996 me qëllimin kryesor avancimin e bashkëpunimit rajonal, veçanërisht në fushën ekonomike dhe mjedisore. Pra, po përdorëshin iniciativa ekonomike për të krijuar pushtet politik në rajon. Synimi më i madh turk, edhe përpara ardhjes në pushtet të AKP-së, ka qenë ushtrimi i ndikimit politik në territoret shqiptare (Rubin & Kirisci, 2001: 49).

Shqipëria ka lundruar nëpër pak a shumë të njëjtat ujëra si edhe Maqedonia. Është për t'u theksuar se, duke pasur peshë në Maqedoni, në kufi me Shqipëri, Turqisë normalisht që i bëhet më e lehtë ndërhyrja ekonomike edhe në Shqipëri. Kjo e fundit, që prej rënies së komunizmit, vazhdon të jetë një nga shtetet më të pazhvilluara ekonomikisht në Ballkan. Ndaj Shqipëria vazhdon të ketë një "etje" për investime – qofshin këto edhe turke – për të zhvilluar ekonominë e brishtë. Duhet marrë parasysh fakti se Shqipëria është një nga territoret më të rëndësishme në strategjinë e madhe turke të politikës së jashtme për sa i përket rajonit të Ballkanit (Rubin & Kirisci, 2001: 49 – 53).

Kjo rëndësi e Shqipërisë për Turqinë mund të ilustruhet nga fakti se Shqipëria ka qenë shpesh "molla e sherrit" mes Turqisë dhe Greqisë. Në vitet e komunizmit, si edhe vendet e tjera të bllokut komunist, Shqipëria nuk kishte marrëdhënie të mira me Turqinë. Por, duke parë marrëdhëniet e atëhershme të tensionuara mes Shqipërisë dhe Greqisë, Turqia mori iniciativën për të ushtruar njëfarë influence në Shqipëri, duke nënshkruar një marrëveshje bilaterale ekonomike dhe tregtare në fund të viteve '80 (Pope, 2010). Kjo Marrëveshje Bashkëpunimi Ekonomik, Tregtar, Industrial dhe Teknik midis Turqisë dhe Shqipërisë u nënshkrua më 2 gusht 1988. Në kuadrin e kësaj Marrëveshjeje, për të vlerësuar

dhe për të përmirësuar marrëdhëniet dypalëshe ekonomike dhe tregtare Turqi-Shqipëri, u ngrit një komision i përbashkët në mbledhjet e të cilit do të merrnin pjesë përfaqësues të institucioneve publike nga Turqia dhe Shqipëria, duke alternuar takimet në Ankara dhe Tiranë.

Gjithmonë e gatshme për të kundërbalancuar Greqinë, ashtu siç do të ndodhte vite me pas në rastin e Maqedonisë, duke përdorur kartën gjeoekonomike, Turqia do të vazhdonte ta rriste gradualisht peshën e vet ekonomike në Shqipëri. Për shembull, investime me rëndësi të ndërmarra nga Greqia në Maqedoni dhe Shqipëri në fillim të shek. XXI sollën një reagim të menjëhershëm nga ana e Turqisë për të shtuar marrëdhëniet ekonomike dhe politike me të dy vendet. Pra, gjeoekonomia ka qenë një faktor i rëndësishëm që Turqia të mënjanonte “kërcënimin grek” për influencë politike si në Maqedoni, ashtu edhe në Shqipëri (Mitrovic, 2014: 31).

Më tej, në vitin 1996, për ta plotësuar kuadrin ligjor të marrëdhënieve tregtare dhe ekonomike bilaterale, Turqia dhe Shqipëria kanë nënshkruar një sërë marrëveshjes, përfshirë Marrëveshjen e Promovimit dhe Mbrojtjes së Investimeve Dypalëshe (1996) dhe Marrëveshjen e Ndalimit të Taksimit të Dyfishtë (1996). Aktualisht, Turqia është partneri i dytë më i madh tregtar i Shqipërisë. Vlera totale e investimeve turke në Shqipëri arrijnë në 1 miliardë dollarë. Investimet kryesore turke në Shqipëri janë si vijon:

- Ndërtim dhe materiale ndërtimi: ENKA, Gintaş, Armada, Metal Yapı, Aldemir, Servomatik
- Telecommunication: Çalık Holding/Türk Telekom, Makro-Tel/Hes Kablo
- Banka: Çalıkbank/Şekerbank-BKT
- Industri e hekurit dhe celikut: Kürüm

- Shëndetësi: Universal Hospital Group
- Industria minerare: Ber-Oner, Dedeman
- Prodhim mallrash konsumi: Yilmaz Cable, Merinos, Everest, Pino, RM Kocak
- Arsim: Gülistan Foundation, Istanbul Foundation, Epoka University
- Transport: Albanian Airlines (Evsen Group)

Baza e këtyre investimeve reflektohet në Marrëveshjen e Tregtisë së lirë, e cila u nënshkrua mes dy vendeve në vitin 2006. Siç u theksua më sipër, Turqia e konsideron Shqipërinë si një nga partnerët kryesorë ekonomikë në Ballkan. Dhe kjo ndodh jo vetëm sepse Shqipëria ka kushte të favorshme për investime fitimprurëse, por edhe ofron një “urë” që lidh rajonin e Ballkanit me vende të tjera të Europës dhe Mesdheut. Duke kuptuar vlerën gjeopolitike dhe gjeoekonomike të Shqipërisë, Turqia po e shfrytëzon këtë mundësi dhe vazhdon të forcojë lidhjet tregtare me Shqipërinë. Këto lidhje e kanë pozicionuar Turqinë në një vend më të mirë për të “menaxhuar” Shqipërinë. Dhe kur “menaxhon” Shqipërinë ke rrugë të hapur edhe për në Kosovë dhe Maqedoninë lindore të dominuar nga shqiptarët.

Marrëveshja e majit 2008 për tregti të lirë mes dy vendeve e përforcon këtë lidhje. Ndonëse në pamje të parë këto marrëveshje duhet të sillnin ndërveprime të ndërsjella fitimprurëse në fushën e tregtisë dhe ekonomisë, Turqia i ka përdorur këto marrëveshje për të ushtruar influencë politike në Shqipëri (Szigetvári: 2012: 11 - 12). Marrëveshja e 2008-s ofroi një mjet, përmes të cilit Turqia popullarizohej në Shqipëri, duke iu ngritur edhe “bursa” në politikën ballkanike. Në marrëveshje të këtij soji, Turqia ofron lehtësira ekonomike dhe tregtare për Shqipërinë, siç është heqja e detyrimeve doganore për të gjitha mallrat shqiptare, ndërsa një pjesë e mirë e gjitha mallrave me origjinë turke që hyjnë në

Shqipëri, tatohen (këto referohen në marrëveshje preferenciale¹⁸). Duke parë pra kushtet e këtyre marrëveshjeve ndërmjet Turqisë dhe Shqipërisë, të shkon në mend që Turqia po tregohet “bujare” me fqinjin e vogël, por në të vërtetë Turqia përfiton avantazhe të tjera nga Shqipëria: ajo përdor kartën gjeopolitike në marrëdhëniet ndërkombëtare me Shqipërinë.

Nga një perspektivë tjetër, Turqia ka shfrytëzuar rëndësinë e sektorit bujqësor në Shqipëri. Si rezultat, ajo ka nënshkruar marrëveshje tregtare/ekonomike me qëllim që të përmirësojë influencën e saj. Deri më tani, Turqia importon një gamë të gjerë produktesh bujqësore në Shqipëri dhe këto importe vetëm sa e shtojnë dozën e influencës politike (Blitz, 2006: 145).

Sidoqoftë, Turqia nuk është partneri më i madh tregtar në import/eksport me Shqipërinë. Por të dy vendet kanë një sërë marrëveshjesh ekonomike dhe tregtare. Duke qenë se Turqia është pas Greqisë dhe Italisë në tregti me Shqipërinë, ajo po synon ta shtrijë edhe më tepër përdorimin e kartës gjeoekonomike për të garantuar influencë në Shqipëri (Grigoriakis, 2010: 1 – 11).

Për sa i takon Kosovës, referuar faqes zyrtare të Ministrisë Turke të Ekonomisë, ajo (Kosova) aktualisht është një partner i rëndësishëm tregtar midis vendeve të Evropës Lindore. Për të plotësuar kuadrin ligjor të marrëdhënieve dypalëshe tregtare dhe ekonomike, Turqia dhe Kosova kanë nënshkruar Marrëveshjen e Bashkëpunimit Ekonomik (2009) dhe Marrëveshjen Bilaterale të Promovimit të Investimeve dhe Mbrojtjes (2006). Në kuadër të Marrëveshjes së Bashkëpunimit Ekonomik, me qëllim për të zgjeruar marrëdhëniet dypalëshe ekonomike dhe tregtare Turqi-Kosovë, është krijuar një Komision Bashkëpunimi

¹⁸ Shënim: Në marrëdhëniet ekonomike ndërkombëtare dhe politikën ndërkombëtare, marrëveshjet preferenciale krijojnë për shtetet e favorizuara nga këto marrëveshje një status apo nivel trajtimi të akorduar nga një shtet në tjetrin në tregtinë ndërkombëtare. Kjo do të thotë se vendi i cili është përfituesi i këtij trajtimi duhet fillimisht të marrë avantazhe si “shtet i favorizuar” nga vendi që jep trajtim të tillë. (Përparësitë e tregtisë përfshijnë tarifa të ulëta) (McCloure, 2011).

Ekonomik i Përbashkët, takimet e të cilit mbahen me pjesëmarrjen e përfaqësuesve të institucioneve publike si nga Turqia dhe Kosova (Kelmendi, 2014: 297 – 303). Ndërsa referuar faqes së Ministrisë së Punëve të Jashtme, thuhet se, kohët e fundit, vizita të nivelit të lartë të zhvilluara midis dy vendeve i kanë dhënë një tjetër shtysë marrëdhënieve dypalëshe. Ka pasur një rritje të ndjeshme bashkëpunimi ndërmjet biznesmenëve, universiteteve, komunave, organizatave jo-qeveritare etj. Ka investime të ndryshme turke në Kosovë në infrastrukturë, sigurim dhe bankë. Vëllimi i tregtisë mes Turqisë dhe Kosovës ka qenë 206 milionë Euro në vitin 2012 (eksport drejt Kosovës 199.5 milion euro, import nga Kosova 7 milionë euro).

Strategjia e politikës së jashtme turke synon qartë të angazhojë Turqinë në shfrytëzimin e parimeve gjeoekonomike me qëllim që të krijojë ndikim të rëndësishëm në territoret e banuara nga shqiptarë. Që nga prej fillimi të zbatimit të doktrinës “Davutoglu”, Turqia ka miratuar një strategji të re të politikës së jashtme të ndërtuar mbi parime kryesore operacionale dhe metodologjike. Kur kemi parë parimet metodologjike, parimi i parë – qasja vizionare e Turqisë në axhendën e politikës së jashtme – promovon vendosjen e marrëdhënieve të mira me fqinjët. Në këtë kuadër, fqinjësia e mirë shërben jo vetëm në fushën e sigurisë – për parandalimin e konflikteve (politika proaktive) që është baza e këtij parimi. Por funksionaliteti i këtij parimi ka të bëjë edhe me lidhjet ekonomike që i afrojnë edhe më pranë shtetet dhe sigurisht që vende me ekonomi të integruara kanë më pak gjasa për luftë. Edhe parimi i dytë metodologjik - kuadër konsistent dhe sistematik – ka një lidhje të tërthortë me ndërveprimet ekonomike, pasi ai parashtron ndërtimin e një kuadri koherent, ndërkohë që Turqia bashkëvepron me aktorë të ndryshëm në arenën e marrëdhënieve ndërkombëtare.

Më i rëndësishmi në kontekstin e këtij kapitulli është parimi i tretë – fuqia e butë, pasi ky hedh themelet për përdorimin e gjeoekonomisë në axhendën e politikës së jashtme, veçanërisht në Ballkan. (Siç është përmendur më lart, me “Fuqi të butë” - soft power - nënkuptohet fuqia që nuk është detyruese apo imponuese, por bazohet tek pranimi. Fuqia e butë përdoret nga diplomacia, ekonomia dhe kultura për të fituar kredibilitet në sy të të tjerëve. Shtetet, me anë të fuqisë së butë, synojnë t’i përmbushin qëllimet e tyre me anë të marrëveshjeve dhe jo imponimit.) Pra, theksohen instrumentet e fuqisë së butë, duke synuar krijimin dhe zbatimin të një qasjeje të re ligjëruese dhe diplomatike, prioriteti kryesor i së cilës është fuqia ekonomike-civile e Turqisë. “Diplomatët dhe politikanët turq kanë adoptuar një politikë rajonale dhe ndërkombëtare që i jep prioritet Turqisë si fuqi civile-ekonomike” (Futuretakes, 2011: 3). Parimi i mësipërm thekson gjerësisht fokusin me të cilin Turqia konsideron praktikën ekonomike – si mënyra praktike me anë të të cilave vendi mund të ushtrojë influencë në rajon.

Nga një perspektivë tjetër, një nga parimet kryesore operacionale krijon hapësira të mëtejshme për përdorimin e gjeoekonomisë për të rritur influencën politike qoftë në Shqipëri apo në vende të tjera. Është parimi të cilin Davutoglu e ka përcaktuar si “asnjë problem me fqinjët”. Me anë të këtij parimi, zbatuesit e politikës së jashtme turke kanë mundësinë të maksimizojnë edhe bashkëpunimin ekonomik të vendit me fqinjët.

Për më tepër, Turqia ka ndjekur gjithashtu një politikë të mirëmbajtjes së niveleve të larta të aktiviteteve në fusha sociale, politike, ushtarake dhe ekonomike. Parimi operacional i politikës shumëdimensionale bën të mundur krijimin e perceptimit që, në marrëdhënie me Turqinë, një vend fqinj ta konsiderojë atë një oportunitet dhe jo një kërcënim. Kjo manovër

turke hap dyert për bashkëpunim ekonomik dhe për pasojë Turqia gjendet në pozicionin e përdorimit të gjeoekonomisë për të ushtruar influencë politike.

Fuqia e butë, pra, shërben për të krijuar terrenin për përhapjen e vlerave ekonomike turke ndërsa Turqia formaton marrëdhënie edhe me një shtet si Shqipëria. Në bazë të parimit të fuqisë së butë, Turqia i ka dhënë prioritet ndërveprimeve – edhe ekonomike - me fqinjët. Ky parim, siç thotë edhe Elsie (2010), është një shtysë e mëtejshme për të kapur nivele më të larta të integritit rajonal si një mënyrë për të promovuar paqe dhe siguri në Ballkan (f. 34).

Një shtysë të rëndësishme për shtimin e influencës turke në Shqipëri dhe territoret e banuara nga shqiptarë përbën edhe zhvillimi i ekonomisë turke vitet e fundit. Turqia renditej si ekonomia e gjashtëmbëdhjeta në vitin 2010 dhe e tetëmbëdhjeta në vitin 2011. Këto arritje të ekonomisë turke kanë bërë të mundur që “autoritetet turke të përqafojnë ekspansionin ekonomik si një element kyç i axhendës së politikës së jashtme” (Hale, 2012: 153).

Turqia e konsiderohen boshtin gjeografik të territoreve boshnjake, kosovare, shqiptare, maqedonase dhe një pjesë të Bullgarisë si një arterie të rëndësishme gjeokulturore dhe gjeopolitike. Politikëbërësit turq janë të prirë ta ushqejnë këtë arterie. Për t’ia arritur kësaj, marrëdhënie të mira me Shqipërinë janë shumë të rëndësishme, pasi kjo ia shton peshën në rajon.

Turqia është e fokusuar kryesisht në arterien gjeografike që nis na Bosnja, vijon në Sanxhak të Serbisë, zbrit në Kosovë, territoret shqiptare në Mal të Zi, dhe më pas në Shqipëri dhe Maqedoninë Perëndimore. Kjo arterie strategjike që përshkon Ballkanin është në interes të jashtëzakonshëm të Turqisë, teksa shohim synimet e saj. Ajo përpiqet ta

“ushqejë” këtë arterie me predominancë myslimane në të gjitha segmentet e saj, pasi një gjë e tillë do t’i siguronte një bashkërendim ekonomik më efikas, të cilin do ta përdorte për qëllime politike. Davutoglu thekson se shqiptarët dhe boshnjakët janë venat kryesore të kësaj arterie me rëndësi strategjike (Cogos, 2013: 13).

Është parë një prirje e Turqisë për t’i mbajtur bashkuar shqiptarët. Madje edhe tani që ata janë të shpërndarë në disa shtete. Sipas Hale (2012), një ndasi e mundshme mes shqiptarëve vetëm se do të dobësonte influencën e turqve, të cilët e lidhin sot bashkekzistencën e shqiptarëve me trashëgiminë otomane (f. 153). Kështu, Turqia mbron me fanatizëm këtë trashëgimi otomane, përderisa ajo po e shfrytëzon më së miri për dominim në rajon. Kjo atmosferë miqësore krijon kushte edhe për përdorimin e kartës gjeoekonomike në territoret shqiptare. Parimet gjeoekonomike ofrojnë një rrugë të sigurt, me anë të së cilës Turqia është në gjendje të mirëmbajë stabilitet të brendshëm në Shqipëri dhe Kosovë, të forcojë identitetin e saj kulturor në Ballkan, si edhe të fuqizojë lidhjet sociale dhe ekonomike me shqiptarët.

Duke qenë një shtet i ri, Kosova shihet me një sy më të vëmendshëm nga Turqia, ndonëse akoma atje komuniteti ndërkombëtar luan rolin e vet monitorues. Siç theksohet edhe nga Bechev (2012), “Kosova luan një rol të rëndësishëm për stabilitetin e shqiptarëve, kryesisht tek shqiptarët e Maqedonisë dhe Kosovës, pasi Shqipëria është më e ekuilibruar” (f. 131). Por çdo trazirë politike/ekonomike në Kosovë dhe Maqedoni mund të japë impakt edhe në Shqipëri. Sigurisht që Turqia është e gatshme për ndërhyrje që do të shmangte konfliktet. Dhe këtë ndërhyrje ajo do ta bënte me motivin e vetëm: moshumbjen e influencës politike në rajon. Duhet theksuar fakti se “çdo krizë në Maqedoni dhe Kosovë

mund të tërheqë vëmendjen e Greqisë dhe Serbisë” (Pope, 2010: 24), të cilat kanë interesat e tyre në rajon.

Duke marrë në konsideratë se Greqia dhe Serbia i kundërvihen më shpesh manovrave politike rajonale të Turqisë, kjo e fundit synon të shmangë ndonjë aleancë të mundur antiturke mes Serbisë dhe Greqisë, të cilave mund t’u bashkohet edhe Bullgaria (Mitrovic, 2014: 44). Edhe me këto vende Turqia përdor parimet e saj të politikës së jashtme për një siguri të përbashkët, paqe rajonale dhe bashkëpunim ekonomik, por sigurisht që përparësi për Turqinë kanë territoret e banuara nga shqiptarë.

5.4 A është përdorur plotësisht karta gjeoekonomike?

Pavarësisht nga sa u tha më lart, rajoni i Ballkanit nuk figuron akoma ndër partnerët kryesorë të Turqisë. Për shembull, vendet e Bashkimit European kanë lidhje shumë më të forta ekonomike me Turqinë sesa me vendet ballkanike. Gjithsesi, Turqia është akoma në tentativa për të shtrirë tentakulat e saj në Ballkan. Ne flasim për Shqipërinë si një partnere potenciale ekonomike e Turqisë, por, për shembull, Serbia radhitet ndër vendet me intensitet më të madh bashkëpunimi ekonomik¹⁹. Ndaj, në këtë kontekst, është për t’u theksuar se Turqia, me gjithë potencialin që ka, akoma nuk ka ndërhyrë dhe aq fuqishëm gjeoekonomikisht në Shqipëri.

E nxitur nga rëndësia e Shqipërisë në Ballkan, politika e re e jashtme turke, nën drejtimin e AKP-së, e dirigjuar nga Davutoglu, ka bërë që Turqia të ripozicionohet si një

¹⁹ Shënim: Në vitin 2012, Serbia radhitej ne vendin e 57-të për eksport me Turqinë, ndërsa Shqipëria radhitej e 70-ta. Eksporti i mallrave turke në Serbi në vitin 2012 ishte 382 milionë dollarë – një rritje prej 7.5 % në krahasim me vitin 2011, ndërsa Eksporti i mallrave turke në Shqipëri ishte 255 milionë dollarë – një ulje prej 5.4 % në krahasim me vitin 2011. Pra shihet qartë se bashkëpunimi ekonomik me Serbinë është më i madh – pavarësisht rëndësisë gjeostrategjike që paraqet Shqipëria për Turqinë. Të dhënat të marra në: <http://www.economy.gov.tr>

fuqi rajonale në Ballkan. Siç u shpjegua më sipër, Turqia është duke përdorur gjithnjë e më shumë vlerat gjeoekonomike, të tilla si investimet e huaja direkte, nënshkrimin e marrëveshjeve të tregtisë së lirë dhe forma të tjera të mbështetjes ekonomike për të krijuar një influencë politike në Shqipëri.

Parë në këtë këndvështrim, Turqia vazhdon të përdorë gjeoekonominë jo vetëm për të forcuar influencën politike, por edhe për të ruajtur stabilitetin në rajon, nga destabilizimi i të cilit mund të përfitonin Serbia dhe Greqia. Në këtë hulli, Turqia vijon të përdorë forcën e saj për ekspansion ekonomik. Shqipëria, nga ana e vet, duhet të dijë ç'të presë, pasi mund të dilet në konkluzion është se Turqia akoma nuk e ka përdorur të gjithë potencialin e vet gjeoekonomik.

Kapitulli VI: Gjeokultura si një mjet i politikës së jashtme turke për influencë në Shqipëri

6.1 Komponenti gjeokulturor - gjeokultura si parametër konstant i fuqisë

Gjeokultura është një term i përdorur për të përshkruar se si qeniet njerëzore mendojnë për kulturën e tyre me qëllim që të shpjegohen supozime themelore si dhe kuptime mbi të cilat është ndërtuar natyra humane. Për më tepër, gjeokultura është një grup normash, të cilat janë të pranuarra gjerësisht në një mjedis të caktuar shoqëror. Ajo është e lidhur ngushtë me një proces politik dhe faktorët që përbëjnë normat gjeokulturore, përftohen nga aspektet politike (Wallerstein, 1991: 15).

Në këtë spektër, pas katër fitoreve të AKP-së, krijohet edhe më shumë hapësirë për të implementuar në territoret e dezinguara për influencë turke gjeopolitike, gjeoekonominë (e shpjeguar në kapitullim e mëparshëm) dhe gjeokulturën. Siç është përmendur shpesh tashmë, në fakt edhe objektivi i këtij punimi, qëllimi i politikës së jashtme turke është që Turqia të rikthehet si një aktore e fuqishme jo vetëm në skenë rajonale por edhe atë globale. Dhe këtu sigurisht futet fuqia (pushteti) që ajo ushtron për ta arritur këtë objektivi. Dhe për këtë, Davutoglu shprehet se “parametrat e fuqisë së një vendi nuk duhet të konsiderohet si të vetmet elemente të pavarura nga njëri-tjetri, por si elemente dinamike që ndikojnë tek njëri-tjetri . . . Dhe këto elemente dinamike duhet të marrin në konsideratë koeficientë që përfshijnë elementin human” (Ersoy, 2010: 121).

Sipas Davutoglu në “Thellësia Strategjike”, historia (h), gjeografia (gj), popullsia (p) dhe kultura (k) përbëjnë parametrat konstantë të fuqisë, ndërsa kapaciteti ekonomik (ke),

kapaciteti teknologjik (kt) dhe kapaciteti ushtarak (ku) përbëjnë parametrat potencialë të fuqisë. Nga ana tjetër, koeficientet janë: mendësia strategjike (ms), planifikimi strategjik (pk) dhe vullneti politik (vp).

Kështu Davutoglu (2001) krijon ekuacionin e fuqisë si vijon:

$$\text{Fuqia} = (h + gj + p + k + ke + kt + ku) \times (ms + pk + vp)$$

Në këtë formulë, Davutoglu i jep rëndësi të madhe elementit “kulturë”. Ai shprehet se “kultura është elementi më i rëndësishëm që ndërlidh parametrat konstantë të fuqisë me parametrat potencialë të fuqisë” (Ersoy, 2010: 121) dhe përbëhet nga “komponentë psikologjike, sociologjike, politike dhe ekonomike që varen nga bota e vlerave që një element human specifik (popullsia) prodhon me identitetin e saj dhe një sens përkatësie që e ka në një mjedis të caktuar (gjeografia) dhe në një dimension të caktuar të kohës (historia)” (Ibid).

Kultura, pra, është prioritare në mendimin davutogluian. Në doktrinën e tij, ai ka futur koncepte të rëndësishme si thellësia kulturore apo kryqëzimi kulturor. E gjitha kjo shihet si “luftë” turke për hegjemoni – bazuar në kuadrin teorik davutogluian –në Ballkan për të “neutralizuar” forcat e tjera, kryesisht Bashkimin European dhe Rusinë.

Këtë perspektivë të ligjërimit të politikës së jashtme, Davutoglu e lidh kryesisht me vlerat e identitetit islam dhe modernizimit. Për shembull: në vijim të linjës davutugliane, në tetor 2003, në Konferencën Islamike të zhvilluar në Malajzi, Ministri i atëhershëm i Punëve të Jashtme, sot President, Abdullah Gul (2010), theksoi “kuptueshmërinë dhe praktikën e Turqisë për marrëdhëniet ndërmjet Islamit dhe modernizimit” (paragraf 3). Më tej, Gul (2010) shton se “Sfida jonë është që të provojmë se vlerat tradicionale dhe morale mund të

jenë në harmoni të plotë me standardet moderne të jetës. Jo vetëm kaq. Vlerat tona mund të kontribuojnë dhe të forcojnë botën moderne” (paragraf 6).

Dhe ky ishte vetëm fillimi. Pra, sipas Gul (2010), Turqia duhet t’i provonte vetes dhe botës që edhe shoqëritë myslimane mund të përmirësohen dhe ndryshojnë, duke ruajtur vlerat, traditat dhe identitetin. Katër vjet më vonë, në qershor 2007, duke iu drejtuar liderëve botërorë në një konferencë në Stamboll, duke e quajtur Turqinë një model për t’u ndjekur (role model), Gul (2010) deklaroi se “Turqia po bëhet model për botën islame. Në mënyrë të tërthortë, ne [Turqia] po e edukojmë rajonin përmes një reforme ekzemplare dhe procesi zhvillimi. Turqia po bëhet një burim frymëzimi për intelektualë dhe politikanë brenda sferës së gjeografisë sonë” (paragraf 7).

Në një shqyrtim të detajuar që Davutoglu (2008) i bën politikës së jashtme turke – nën qeverisjen e AKP-së, supozimi i mësipërm i prezantuar në “Thellësinë Strategjike” ilustron qartë kur ai deklaroi se:

“Për sa i përket zonave së saj të influencës, Turqia është vend i Europës, Lindjes së Mesme, Ballkanit, Kaukazit, Azisë Qendrore, Kaspikut, Mesdheut, Gjirit Persik dhe Detit të Zi. Duke pasur parasysh këtë tablo, Turqia duhet të përmbushë rolin . . . duke marrë një pozicion të ri që i takon: një vend që ofron siguri dhe stabilitet jo vetëm për veten, por edhe për rajonet fqinje. Turqia duhet të garantojë sigurinë dhe stabilitetin e vet duke marrë një rol më aktiv dhe konstruktiv për të siguruar rendin, stabilitetin dhe sigurinë në rrethinat e saj” (f. 1).

6.2 AKP në veprim

Qeveria e AKP-së, e cila ka qenë në pushtet gjatë pesëmbëdhjetë viteve të fundit, e ka konceptuar politikën e jashtme turke ndaj shteteve të Ballkanit në përputhje me gjeostrategjinë e saj, si dhe vendndodhjen gjeokulturore. Nën udhëheqjen e AKP-së, Turqia ka ndjekur një politikë të jashtme të pavarur aktive me vendet e Ballkanit - bazuar kryesisht në parimin “Asnjë problem me fqinjët”. Ajo i ka kushtuar në mënyrë specifike vëmendje Shqipërisë ku mundësitë për ndërhyrje kulturore krijojnë hapësirat e nevojshme depërtim më të thellë.

Siç u përmend më lart, doktrina “Thellësia Strategjike” paraqet një konceptim të fuqisë, sipas së cilës Davutoglu parashtrohet dy parametra të saj: parametrat konstantë – gjeografia, historia, popullsia dhe kultura dhe parametrat potencialë – kapacitetet ekomomike, teknologjike dhe ushtarake. Fokusi i këtij kapitulli do të jetë kryesisht parametri konstant “kulturë” me qëllim që të kuptohet se si ndikon politika e jashtme turke në orvatjen e saj për influencë politike në Ballkan dhe më specifikisht në Shqipëri.

Turqia është shfaqur si vend me ndikim në vendet e rajonit të Ballkanit. Pavarësisht shumë polemikave për rrënjët fetare të AKP-së, Turqia është një shtet laik, i cili shfaq orientim perëndimor (jo vetëm kaq, por të paktën në këtë pikë përputhet me axhendën e politikës së jashtme të vendeve të Ballkanit). Turqia mbart një kuptim të moderuar të Islamit. Shfaqja e politikës islamike si një forcë ndërkombëtare ka luajtur një rol të madh në rritjen e ndikimit turk, kryesisht në rajon e Lindjes së Mesme. Prandaj, është me rëndësi të theksohet se Turqia i ka krijuar vetes mundësi më të mira për të shfrytëzuar lidhjet kulturore, historike dhe etnike edhe me shtetet e Ballkanit.

Duke përdorur parametrat konstantë – gjeografi, histori, popullsi dhe kulturë – Turqia vë në zbatim fuqinë e butë. Në vend që t’i (para)gjykojë ato si pengesa, gjë që ka

ndodhur në të shkuarën e saj kemaliste, politikëbërësit turq i kanë shndërruar ato në asete strategjike. Kështu diplomacia e re publike turke (një formë komunikimi me shtetet e tjera për të vendosur një lloj dialogu, nga i cili përftohet informim dhe më pas influencë) është ndërtuar për të përhapur fuqinë e butë në Ballkan, Lindjen e Mesme dhe Kaukaz, por edhe më gjerë. Duket sikur Turqia është bërë më konfidente për të kapërcyer frikërat e së kaluarës, duke ndërtuar një identitet të ri në marrëdhëniet ndërkombëtare.

Fuqia e butë është një koncept i zhvilluar nga Joseph Nye për të përshkruar aftësinë për të tërhequr dhe bashkëpunuar në vend të imponimit, përdorimit të forcës apo dhënies së parave si një mjet bindjeje (Nye, 1990: 5). Por kohët e fundit, ky term është përdorur edhe për ndryshimin dhe ndikimin mbi opinionin social dhe publik nëpërmjet kanaleve relativisht më pak transparente dhe lobimit përmes organizatave të fuqishme politike dhe jo-politike. Dhe në këtë kuadër vlen të përmendim parimet operationale që janë bërë objektiva të politikës së jashtme të Turqisë. Qasjet metodologjike në politikën e saj të jashtme ndaj rajoneve ku mund të influencohet, ku futet edhe Shqipëria, bëjnë të mundur miratimin e këtij ligjërimi të ri. Ky lloj ligjërimi me një stil diplomatik për ndikim politik karakterizohet nga përdorimi i fuqisë së butë. Davutoglu vë në dukje se Turqia zbaton një politikë të jashtme relativisht paqësore përkundrejt shteteve të Ballkanit dhe të gjithë fqinjëve të saj, pjesë e doktrinės “Thellësia Strategjike”.

Gjatë Luftës së Ftohtë, ideologjia mbizotëronte mbi identitetin, teksa tensionet midis dy kampeve dominuan politikën botërore. Por fundi i Luftës së Ftohtë, solli një përmbysje. U duk sikur pati një zhvillim të politikave të lidhura me identitetin si në nivel ndërkombëtar, ashtu edhe në nivel rajonal. Mjafton t'i referohemi “Përplasjes së Qytetërimeve” të Samuel Huntington-it, për të kuptuar se konfliktet ndërkombëtare të pas Luftës së Ftohtë do të

nxiteshin nga identitetet qytetërimore, sidomos një përplasje e mundshme mes Islamit dhe Perëndimit. Konfliktet etnike në ish-Jugosllavi dhe sulmet e 11 Shtatorit sikur e përforcuan tezën e Huntingon-it.

Në këtë sfond, Turqia shfaqet si një vend kyç në mjedisin e saj gjeopolitik. Dhe kjo ndodh se ajo lidh Lindjen dhe Perëndimin jo vetëm gjeografikisht, por edhe kulturalisht. Për të mos harruar faktin se është i vetmi vend laik, demokratik dhe me orientim perëndimor me popullsi myslimane në botën islame. Duket sikur po del profecia e bërë nga Economic Journal në vitin 1991: “Bota turkike nga Deti Adriatik deri në Murin Kinez” (Yuvaci, 2012:19).²⁰

Në një rrafsh sa teorik, por edhe praktik për Davutoglunë (2001), bazuar sa më sipër, “Kultura, e formuar nga elementët psikologjikë, sociologjikë, politikë dhe ekonomikë, mbështetur në botën e vlerave, të prodhuara nga një element njerëzor i caktuar (elementi demografik), brenda një hapësire të caktuar (elementi gjeografik) dhe brenda një dimensionit kohor të caktuar (elementi historik), me anë të identitetit që zotëron dhe me ndjenjën e përkatësisë, është elementi më me rëndësi, i cili ndërlidh të dhënat konstante të forcës së një vendi me të dhënat potenciale të tij (f. 41 – 42).

6.3 Mësymja gjeokulturore”

- TIKa

Siç është përmendur shpesh në këtë studim, Turqia ka ndërmarrë një qasje shumëdimensionale në politikën e jashtme për sa i përket rolit të saj në Ballkan dhe specifikisht në Shqipëri, edhe në nivel kulturor. Agjencia Ndërkombëtare Turke për

²⁰ Shënim: Ky ishte një slogan i përdorur për herë të parë nga Sulejman Demirel, dhe më pas i adoptuar nga Turgut Ozal dhe organizatat pan-turke.

Bashkëpunim dhe Zhvillim (shkurt TIKa - Turkish International Co-operation and Development Agency) ka ndërmarrë projekte të rëndësishme në vende që kanë qenë nën sundimin otoman – me qëllim që të ruhet trashëgimia kulturore dhe historike.

Duke marrë një qasje tjetër që pas mbarimit të Luftës së Ftohtë, si pasojë e së cilës u shpërbë Bashkimi Sovjetik dhe u krijuan shumë shtete turkike, ndër të cilat Kazakistani, Taxhikistani, Uzbekistani, Azerbajxhani dhe Kirgistani. Kjo gjë i hapi rrugën një përmirësimi eventual të marrëdhënieve mes këtyre vendeve dhe Turqisë, pasi kjo e fundit dhe vendet e Azisë Qendrore e konsiderojnë veten si një komb të vetëm. Dhe sipas faqes së TIKa-s, “politika jonë e jashtme shfaq një mirëkuptim shumëpalësh dhe proaktiv në rajon. Marrëdhëniet tona me vendet turqishtfolëse janë bërë një fokus i përhershëm për Turqinë dhe ky fokus ka fituar prioritet në njëzet vitet e fundit të politikës globale” (TIKA, 2010).

Kështu, duke shfrytëzuar asetin trashëgimor në vendet e sapokrijuara të Azisë Qendrore do të bëhej i mundur realizimi i shumë projekteve në fusha të ndryshme, të tilla si ato sociale, ekonomike dhe kulturore. Ndiqja fillestare morën më mas formën e projekteve për bashkëpunim sa më të gjerë. Nevoja e një organizate që mund të praktikonte dhe të koordinonte veprimet që do të kryheshin, duke qenë edhe pjesë e strategjisë së politikës së jashtme rezultoi në krijimin e Agjencisë Turke për Bashkëpunim dhe Zhvillim (TIKA) në vitin 1992. “Me themelimin e konceptit të politikës aktive në politikën tonë të jashtme, TIKa u bë një ndërmjetëse në zbatimin e politikës së jashtme turke, veçanërisht në vendet me të cilët ne kemi vlera të përbashkëta...” (Ibid).

Projektet e TIKa-s filluan të jepnin impakte të mëdha në politikën e vendeve respektive dhe “karakter i punës sonë në zhvillimin e vendeve, që i përkisnin dikur Perandorisë Otomane ndryshoi me kalimin e kohës” (Ibid). Ndaj, TIKa u fokusua në

veprimtari ekonomike, sociale dhe kulturore në vendet ku realizonte projektet. Kryesisht pas vitit 1995, Turqia filloi të përqendrohet në bashkëpunimin në fushën e arsimit dhe kulturës. Për t'u shprehur në një gjuhë më të thjeshtë sesa ajo gjeopolitike, TIKa deklaroi: “Ne e dimë se është e rëndësishme të bashkëpunojmë një popullsi të kualifikuar dhe të arsimuar. Në qoftë se një komb ka një sistem të mirë arsimor dhe ndjek zhvillimet në shkencë dhe teknologji, mund të flitet për zhvillim të qëndrueshëm. Prandaj, TIKa përshpejtoi aktivitetet e saj arsimore në tokat ‘stërgjyshore’ pas vitit 1995, duke ndërtuar shkolla, biblioteka, universitete etj” (Ibid).

Me ardhjen në pushtet të AKP-së, TIKa bëhet edhe më “agresive” në një botë tashmë më të globalizuar – pas ndryshimeve në rendin botëror. Që atëherë, TIKa do të shihej edhe nga kufijtë perëndimorë të Turqisë. Gjë që ndodhi edhe me Shqipërinë, ku ka ndërmarrë projekte të shumta. Në këtë kuadër, “TIKA tashmë punon në 100 vende – nga Paqësori në Azinë Qendrore, nga Lindja e Mesme dhe Afrika në Ballkan dhe nga Kaukazi në Amerikën Qendrore” (Ibid).

Pra, duke dalë si një shtet i fuqishëm ekonomikisht dhe duke iu referuar trashëgimisë otomane, kjo lloj diplomacie kulturore turke ka kontribuar në përmirësimin e marrëdhënieve të Turqisë me vendet ku TIKa zbaton projektet e saj. E fokusuar në punimet restauruese të objekteve të kultit, roli i TIKa-s ka pasur një ndikim të madh në vendet përkatëse. “Sipas ekspertëve, prania e Turqisë në secilin vend të Ballkanit, teksa ka restauruar monumente historike dhe objekte të tjera, tregon edhe njëherë lidhjet me rrënjë të thella midis Turqisë dhe gjeografisë ballkanike, si dhe një ringjallje të përbashkët historike . . . sidomos në Shqipëri” (Schwartz, 2010, paragraph 5).

Në Kosovë, TIKA u shfaq në 2000 dhe që atëherë ka realizuar “restaurimin, ngritjen dhe mirëmbajtjen e disa objekteve në të gjithë vendin, nga xhami e deri tek varreza otomane” (Schwartz, 2010, paragraf 10). Madje për vitet 2012 – 2013 është investuar një shumë prej 3.7 milionë euro. Ky bashkëpunim në pamje të parë krijon lidhje (që nënkupton mbrojtje dhe ndikim) të popullsisë myslimane në vend, por synimi kryesor është ruajtja e trashëgimisë otomane në Ballkan.

Kështu, puna e TIKA-s është pjesë e diplomacisë kulturore, që është një lloj i diplomacisë publike dhe fuqisë së butë të ushtruar nga Turqia. “Të fitosh luftën e ideve është një sfidë e madhe,” deklaroi Waller (2009: 107). Kjo është detyra e diplomacisë publike që përfshin “shkëmbimin e ideve, informacionit, artit dhe aspekte të tjera të kulturës midis kombeve dhe njerëzve të tyre në mënyrë për të nxitur mirëkuptimin e ndërsjellë” (f. 74). Qëllimi i diplomacisë kulturore është që njerëzit e një kombi të huaj të zhvillojnë një kuptim të idealeve dhe të institucioneve të vendit në një përpjekje për të ndërtuar mbështetje të gjerë për qëllimet ekonomike dhe politike. Edhe pse shpesh neglizhohet, diplomacia kulturore mund dhe do të luajnë një rol të rëndësishëm në arritjen e synimeve politike.

Konkluzioni i Waller (2009) është se “Strategjia [e diplomacisë publike] siguron pjesë e punës së pakualifikuar intelektuale dhe politike drejt ndërtimit të një diplomacie të re, më energjike dhe më kreative publike dhe të sistemit të komunikimit strategjik. Ky sistem parashikon në vend që të reagojë. Kur ajo duhet të jetë reaguese, është dinamike dhe fleksibël. Ajo pranon një shumëllojshmëri qasjesh dhe funksionesh të reja. Dhe kjo është mundësi për përfitime të menjëhershme nga situata që ndryshojnë me shpejtësi” (f. 403). Kjo është detyra e TIKA-s në qasjen e politikës së re të jashtme turke.

Agjencia Turke për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ndërkombëtar (TIKA) e shfrytëzon diplomacinë publike, duke u shfaqur si ndërmjetësuese për arritjen e bashkëpunimit mes Turqisë dhe vendeve ku ajo zbaton programe. Shfrytëzimi i potencialit për ndihma humanitare, asistencë për rindërtime e restaurime, si dhe ofrimi i mbështetjes teknike për të çuar më tej qëllimet e diplomacisë publike është bërë praktikë e zakonshme në mbarë botën. Përveç drejtimit të programeve të shkëmbimit dhe aktiviteteve kulturore, shumë vende e kanë kuptuar se ndihma zhvillimore dhe humanitare mund të përmirësojë ndjeshëm pozitën ndërkombëtare të një vendi. Për shembull: Puna e Agjencisë së Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID) është një shembull i goditur për të kuptuar se si ndihmat humanitare mund të ndihmojnë në rritjen e prestigjimit ndërkombëtar të një vendi të caktuar.

Edhe pse termi “diplomaci publike” nuk është përdorur për të përshkruar aktivitetet e TIKA-s, faqja e internetit të Agjencisë përcakton ndihmën zhvillimore si “një instrument të rëndësishëm që krijon rrugë të reja për diplomacinë klasike në fushat sociale, kulturore dhe humanitare ekonomike” (TIKA, 2010: paragraf 12). Në shumë plane, agjencia ka marrë rolin e koordinatorit në arritjen e ushtrimit të influencës turke në rajone të ndryshme gjeografike - në përmbushje të interesave të Turqisë. Në këtë kuptim, TIKA ka misionin strategjik që të promovojë një imazh pozitiv të Turqisë dhe të vendosë marrëdhënie të qëndrueshme me vende të tjera, duke demonstruar se “Turqia . . . qëndron në krah të këtyre vendeve” (Schwartz, 2010, paragraf 15). Edhe pse Turqia ka kryer aktivitete të ngjashme para krijimit të TIKA-s, agjencia ka filluar të koordinojnë këto iniciativa në mënyrë që përpjekjet e Turqisë për dominim të jetë sa më kohezive dhe të dukshme. Pra, Turqia – me anë të një agjencie të përmasave të tilla – përcjell mesazhe politike përmes projekteve të ndryshme të fushës kulturore.

- Roli i rrjeteve islamike turke

Që prej hapjes turke, pas Luftës së Ftohtë, një rol të rëndësishëm në ushtrimin e konstantes kulturore kryesisht në Ballkanin Perëndimor, përfshirë edhe Shqipërinë, i është dhënë depërtimit të rrjeteve islamike turke në rajon. Ky rol – si u përmend në kapitullin 2 - është përmbushur nga “Presidenca Turke për Çështje Religjioze (Diyanet), si dhe rrjetet joqeveritare, të tilla si komunitetet neo-Sufi²¹ dhe fondacionet bamirëse islamike. Ndonëse influenca e tyre mund të jetë e kufizuar, është e natyrshme që këto rrjete sjellin një ndikim afatgjatë të Islamit në Ballkan duke përmbushur qëllimin e tyre: forcimin e lidhjeve mes Turqisë dhe shteteve ku Turqia ka kanë shtrirë tentakulat gjeopolitike.

Diyanet-i

“Presidenca Turke për Çështje Religjioze” është themeluar që në vitin 1924 me shfuqizimin e Kalifatit, dhe siç specifikohet në ligj, detyrat e Diyanet-it janë “të zbatojë projekte në lidhje me besimet, adhurimin hyjnor dhe etikën e islamit, të informojë publikun në lidhje me fenë e tyre, dhe të administrojë vendet e shenjta”. (Cornell, 2015). Diyanet-i ka një buxhet të përvitshëm të alokuar nga qeveria që kap shifrën e një miliard dollarëve (Ibid).

Që prej vitit të largët kemalist 1924, Diyanet-i qe perceptuar si një instrument për të krijuar identitetin kombëtar bazuar në turkizmin, traditën religjioze islame dhe sistemin shtetëror laik. Kjo provohet nga neni 136 i Kushtetutës së vitit 1982, ku thuhet se “Diyanet-i, brenda Kushtetutës do të ushtrojë detyrat e tij . . . në përputhje me laicitetin, duke mos

²¹ Shënim: Term i përdorur për të përkrahur një sërë lëvizjesh të ringjalljes islamike që lindën në kapërcyell të shekullit XIX.

pasur ndikim nga idetë dhe qëndrimet politike dhe duke synuar solidaritet dhe integritet” (Kushtetuta së Republikës së Turqisë, neni 136).

Paralelisht me evoluimin e këtyre politikave, lëvizjet islamike filluan të fitojnë terren në jetën politike turke, e nisur që nga Nexhmedin Erbakan në vitin 1969 dhe e finalizuar me fitoren e AKP-së në vitin 2002 – pavarësisht se AKP ka një qëndrim dual (drejton një shtet laik, por është një parti me rrënjë islamike). Vetë islamizmi është një ideologji politike që vlerëson se islami përfaqëson edhe religjionin edhe një sistem politik. Për pasojë, lëvizjet islamike dalin kundër formave laike qeverisëse dhe synojnë të fusin shariatit si bazë e jetës politike dhe shoqërore në vendet myslimane.

Duke iu referuar praktikës së AKP-së në politikën e jashtme, mund të theksohet se ajo është shumë e interesuar që Diyanet-i të jetë sa më shumë në kontrollin e saj. AKP, duke qenë konservatore në frymën e saj, ndërsa Diyanet-i, një institucion kemalist, nuk gjejnë një gjuhë dhe aq të përbashkët në qëllimet e tyre. Por, pas pesëmbëdhjetë vitesh në pushtet, AKP ka punuar që “t’i fusë disa institucione shtetërore nën ombrellën e saj, duke synuar një kontroll të fortë mbi Diyanet-in, që ka lindur nga fryma kemaliste. Konservatorizmi politik i AKP demonstron nga qëndrimi etatist mbi besimin fetar” (Axiarlis^{2014: f. 83}).

Për ta përforcuar këtë, në vitin 2012, presidenti Abdullah Gul vizitoi institucionin në fjalë dhe deklaroi se “është padyshim një nga detyrat më të rëndësishme të Presidencës Turke për Çështje Religjioze që t’i mësojnë fenë tonë të popullit tonë në mënyrë më të saktë ...” (paragraf 3). Është për t’u theksuar fakti se një vizitë e nivelit presidencial në këtë institucion bëhej pas 33 vitesh (Ibid).

Në vitin 1995, kryeministrja Tansu Ciller, deklaronte në Sarajevë se “në botën islamike, kemi një model turk dhe një model radikal islam. Bota islamike dhe Ballkani

duhet të adoptojnë modelin turk” (Karkut, 2010: f. 117). Ciller i ka dhënë paraprakisht mesazhet që do të vinin lumë disa vite më pas kur në pushtet të vinte një parti me rrënjë islamike. Kështu, kjo zhvendosje në balancën mes qendrës laike dhe periferisë islamike në shoqërinë turke ka filluar herët, dhe po zbatohet sot. Një gjë e tillë ka ndryshuar edhe perceptimin e botës ndaj Turqisë. Dhe kjo ka ndodhur për faktin e vetëm se është parë një “sintezë turko-islamike”²², e cila kërkon të rivlerësojë të shkuarën otomane. Pra, kjo zhvendosje ka bërë që islamistët të përqafojnë atë që quhet “neo-otomanizëm” dhe ta konsiderojnë Turqinë si qendër e një qytetërimi islamik që shtrihet nga Azia Qendrore deri në Ballkan. Kjo mund të ilustruhet fare mirë me ritualin e ceremonisë së pritjes së presidentit të Autoritetit Palestinez, Mahmud Abas, në Turqi, kur presidenti turk Erdogan e priti sikur të ishte një “sulltan”.

²² Termi “Sinteza turko-Islamike” i referohet një doktrine intelektuale në mendimin modern politik turk. Sinteza turko-islamike (një përzierje e islamit sunit dhe nacionalizmit turk), e miratuar dhe zbatuar nga qeverisja Partia e Mëmëdheut (1983-1991), krijoi infrastrukturën për organizimin e aktiviteteve nga forcat islamike, të ndikuara nga Revolucioni Islamik në Iran dhe mbështetja financiare e Arabisë Saudite, si dhe përkrahja nga klasa islamike e biznesit në Turqi. Këto aktivitete hodhën themelet për depërtimin e islamit politik në konkurrencën elektorale dhe në fund të saj dhe eventualisht në suksesin e tij në vitet 1990 (The Turkish-Islamic Synthesis and the Islamist Social Movement, f. 85).

Kjo foto përforcohet nga një tjetër, në sfond të së cilës shfaqen 16 ushtarë me uniforma ceremoniale në pallatin presidencial në Ankara, të cilët përfaqësojnë 16 shtetet turke të formuara në të kaluarën (Independent, 2014).

Kështu po thurej një politikë “mësymjeje” drejt Ballkanit në rang institucional. Dhe Diyanet-i ishte mjete i duhur. Ai do të vijonte t’i shtrinte shërbimet e tij pas viteve ’90 me vakuumin e krijuar nga rënia e komunizmit dhe përhapja e fesë në vende të tilla si Shqipëria, Kosova, Maqedonia, Bosnja dhe Serbia. Do të riviheshin kontaktet për të zhvilluar bashkëpunimin e institucioneve islamike me Turqisë dhe Ballkanit, Kaukazit dhe Azisë Qendrore. Shkëndija e parë ndodhi në takimin e Ankarasë të vitit ’95 nën drejtimin e Këshillit Euroaziatik Islamik. Kjo ishte vetëm faza e parë e “ndërhyrjes” turke për të ofruar mbështetje për institucionet fetare në Ballkan. Ja çfarë deklaroi Muamer Zurkolic, myftiu i Sanxhakut, në takimin e vitit 1996:

“Osmanët na e sollën islamin në Ballkan, por pastaj myslimanët në Shqipëri, Kosovë, Bosnjë, Maqedoni dhe Sanxhak u lanë si jetimë. Nëna e tyre i la vetëm. Ne po i kthehemi Turqisë, jo vetëm me një lutje emocionale, por me të drejtat e fëmijës

për nënën e saj. Ne duam të shprehim se ka ardhur koha që Turqia të kujdeset për fëmijët e saj” (Korkut, 2012: 117).

Që në fillim të viteve '90, Diyanet-i ka hapur misionet e vete në të gjithë Ballkanin, duke synuar të mbështesë komunitetet turke në rajon, por edhe të zhvillojë bashkëpunim me institucionet islamike. Detyra kryesore e përfaqësuesve të Diyanet-it është përzgjedhja e studentëve për të studiuar teologji në Turqi. Që prej vitit '95, studentët ballkanas e kanë pasur këtë mundësi. Si Diyanet-i edhe institucionet fetare vendase i japin shumë rëndësi edhe programeve për shkëmbimin e studentëve. Një tjetër aspekt i punës së Diyanet-it është përkthimi dhe shpërndarja e literaturës fetare. Vetëm në Shqipëri janë përkthyer dhe shpërndarë rreth 40,000 tekste të tilla (Korkut, 2012: 117 - 123).

Siç shihet, Turqia ka qenë shumë e pranishme në vitet e fundit – në rang institucional – për të përforcuar marrëdhëniet politike mes myslimanëve ballkanas dhe turq. Në këtë aspekt një rol të madhe ka dhënë edhe shoqëria civile pro-islamike turke.

- Lëvizja Gulen

Lëvizja Gulen është një lëvizje fetare dhe sociale transnacionale, që kryesohet nga akademiku dhe predikuesi turk islamik, Fethullah Gulen. Në mënyrë jozyrtare, lëvizja quhet zakonisht Hizmet (Shërbim) nga ndjekësit e saj. Ajo ka tërhequr pas vetes njerëz nga pjesë të ndryshme të botës ku ushtron aktivitetin e saj. Është më aktive në arsim (me shkolla në mbi 140 vende). Ka investuar edhe në media, financë dhe klinika jofitimprurëse (White, 2002: 112). Për shembull: në “Gardian” (2013) përshkruhet si një shoqëri “që ka karakteristikat e një kulti” dhe që është influenciale në politikën turke si një “Opus Dai Islamik” (paragraf 6).

Lëvizja e përqendron fokusin e saj tek dialogu global. Ajo ka themeluar një numër të madh institucionesh në të gjithë botën që synojnë promovimin e aktiviteteve për një dialog ndërfetar dhe ndërkulturor. Siç deklaroi edhe vetë kreu i lëvizjes, “Dialogu ndërfetar sot përbën një domosdoshmëri, dhe hapi i parë në institucionalizimin e tij është të harruarit e së shkuarës, injorimi i elementeve polemizues dhe dhënia përparësi e pikave të përbashkëta, të cilat do të flakin tutje polemikat e panumërta” (Gulen, 2007: 17).

Sipas manualit të botuar në Shqipëri për lëvizjen Gulen, “Fethulah Gulen, Një jetë kushtuar paqes dhe lumturisë njerëzore”, do të shtjellohet se ç’është kjo lëvizje, të paktën në këndvështrimin gulenist. Së pari, në një aspekt më të zgjeruar, lëvizja Gulen ka hapur më shumë se 500 shkolla në Turqi dhe në mbarë Azinë, Afrikën dhe Hemisferën Perëndimore, që të gjitha këto laike dhe në zona me mjerim social-ekonomik, si në botën islame ashtu edhe në atë jomyslimane. Ky fakt mund të shihet në prizmin e ushtrimit të dialogut praktik. Së dyti, lëvizja publikon gazetën me tirazh të lartë në Turqi, “Zaman”, dhe zotëron rrjetin televiziv “Samanyolu TV”, me fokusimin tek objektiviteti dhe gazetaria e shëndoshë intelektuale, por jo me tendenca të dukshme fetare. Së treti, botëkuptimi i Gulenit dhe i veprimtarisë shoqërore të lëvizjes është dashuria për dijen. Kjo provohet me shkollat dhe universitetet e hapura nga lëvizja. Lëvizja Gulen është kthyer në një rrjet ndërkombëtar që promovon më pak islamin sesa spiritualitetin dhe kulturën turke-islamike. Diskursi i saj është zhvilluar nga një diskurs specifik turk-islamik në një diskurs global për dashurinë, paqen, moralin dhe dialogun ndërkulturor. Një nocion kyç në lëvizjen globale Gulen është ideja e përgatitjes së një “brezi të artë” të të rinjve, të cilët të jenë moralisht të ndërgjegjshëm dhe të mirëarsimuar. (Gulen, 2007: 30 - 47).

Lëvizja Gylen përpiket për të përhapur kulturën turke-islame dhe të zgjerojë sferën e influencës së Turqisë. Për Fethullah Gulenin, Turqia – ashtu si edhe për Dovutoglunë - është vazhdim i Perandorisë Osmane dhe qendër e një qytetërimi që shtrihet nga Ballkani në Azinë Qendrore. Në vitin 1989 ai u bëri thirrje pasuesve të tij për të hapur shkolla dhe biznese në shtetet post-komuniste të Ballkanit dhe të Azisë Qendrore në mënyrë që të krijohej – siç u tha më sipër - një elitë moralisht të ndërgjegjshme dhe e mirëarsimuar në këto vende.

Aktualisht, në Ballkanin Perëndimor ka 20 shkolla fillore dhe të mesme që financohen nga lëvizja Gulen. E para shkollë është hapur në Tiranë në vitin 1993. Shumica e këtyre shkollave kanë pasur një rritje të vazhdueshme të numrit të nxënësve, ndaj shkolla të tjera vazhdojnë të hapen. Ka 10 shkolla në Shqipëri (7 në Tiranë, 2 në Shkodër dhe 1 në Durrës) dhe 3 në Kosovë (2 në Prishtinë dhe 1 në Prizren), kur vetëm në vitin 2005 numri i nxënësve kishte arritur në 3000. Të tilla shkolla janë hapur edhe në Maqedoni (Shkup, Gostivar dhe Strugë) - me 700 nxënës. Komuniteti Gulen financon gjithashtu medrese në Tiranë, Elbasan dhe Kavajë (Michaletos: 2015: 1). Fondacioni “SEMA, një nga shumë organizatat e lëvizjes “Gulen” menaxhon në Shqipëri shkollat dhe medresetë e mëposhtme, përfshirë edhe dy universitete.

Në faqen e kolegjit të parë të hapur në Shqipëri shkruhet:

“Në vitin 1993, në Tiranë, ‘Turgut Ozal College’ do të ishte avangardë në arsim, së bashku me gjimnazin ‘Mehmet Akif’ dhe, më vonë, ‘Hasan Riza Pasha’ në Shkodër dhe ‘Turgut Ozal’ në Durrës. Duke sjellë teknologjinë e fundit dhe përvojën në mësimdhënie, kolegjet turke shpejt u bënë zgjedhja e parë e prindërve shqiptarë. Çdo vit rreth 2000 studentë bëjnë provimin e pranimit. Duke filluar me një numër të

vogël studentësh, ‘Turgut Ozal’ dhe kolegjet e tjera turke tani ofrojnë arsimim më të mirë për rreth 3000 nxënës të kombësive të ndryshme në Shqipëri . . .” (Kolegji “Turgut Ozal”).

Në Turqi lëvizja Gulen administron qarqe studimi dhe konvikte të njohura si Isik evler (Shtëpi të Dritës) ku transmetohen videokaseta me predikimet e Fethullah Gulenit me qëllim që të diskutohen idetë e tij. Vlen të përmendet një qendër e tillë e ngritur në Prizren. E ngritur nga turqit, kjo qendër, e quajtur “Atmosfera” është themeluar për të përhapur idetë e Gulenit (Hasannahi, 2010). Edhe pse aktivitetet e lëvizjes Gulen në Ballkanin Perëndimor janë të përqendruara rreth arsimit privat, kjo qendër mund të jetë një shenjë paralajmëruese për përhapjen e aktiviteteve me orientim fetar.

Duhet theksuar fakti, se ka linja përputhëse të lëvizjes Gulen me AKP-në. Në vitin 2002, komuniteti gulenist ishte në përkrahje të plotë të AKP-së dhe “e gjithë perandoria mediatike guleniste u vu në dispozicion të AKP-së” (Yegavian, 2014: paragraf 1). Kjo është parë edhe më vonë në ndjekjen e strategjisë davutogluiane, teksa lëvizja ka kontribuar në Ballkan, por jo vetëm, në ekspansionin diplomatik. Duke përdorur rrjetin e gjerë arsimor, “lëvizja Gulen shërbeu si një kanal për influencë politike jashtë vendit dhe duke mbështetur AKP-në, teksa e quante Erdoganin një demokrat pro-europian . . . Nga ana tjetër, lëvizja kritikonte kemalistët duke i cilësuar si ‘fundamentalistë laikë’” (Ibid). Tani, situata është përmbysur, pasi Erdogan e konsideron lëvizjen guleniste si “shtet paralel” brenda shtetit turk.

Rrjetet bamirëse islamike turke në Ballkanin Perëndimor

Një numër i konsiderueshëm i organizatave bamirëse islamike turke janë gjithashtu aktive në Ballkanin Perëndimor, përfshirë Shqipërinë. Institucionet e bamirësisë kanë një traditë të gjatë në Turqi. Në shoqërinë osmane, shërbimet arsimore, shëndetësore dhe sociale siguroheshin kryesisht nga fondacionet fetare (vakifs). Këto fondacione u shtetëzuan në vitin 1924, por institucioni islam i vakif-it ofronte një model për shoqërinë civile pro-islamike në vitet 1980 dhe 1990 (Barnes, 2012: 7).

- Sulejmanët

Sulejmanët janë një komunitet që lindi në vitet '20 si reagim i mbylljes së medreseve. Ata i kanë rrënjët në sufizmin e liderit të tyre shpirtëror, Süleyman Hilmi Tunahan (1888–1959), turk i lindur në Bullgari. Aktualisht ata janë influencialë në disa vende të Europës. Sulejmanët janë tradicionalistë në interpretimin e parimeve të islamit dhe e distancojnë veten nga partitë politike. Qëllimi i tyre është të disiplinojnë myslimanët sipas traditës sunite. (Barnes, 2012: 24).

Sulejmanët i mësojnë myslimanët e Ballkanit me traditën turke sunit-hanefi dhe mbrojtjen e tyre nga ndikimi i neo-Salafizmit, të cilat ata i konsiderojnë si devijim nga islami dhe si të papërshtatshme për myslimanët evropianë. Ata kanë një rrjet shumë të mirëorganizuar në Ballkanin Perëndimor, me konvikte studentore dhe shkolla ku studiohet Kurani anembanë rajonit përmes një numri të fondacioneve të ndryshme. Sulejmanët kanë qenë aktivë në Shqipëri që nga viti 1996, dhe të drejtuar nëntë konvikte në tetë krahina të ndryshme në të gjithë vendin (Peshkopi, Kukës, Durrës, Kavajë, Bushat, Shkodër dhe Përrenjas). Kanë qenë aktivë edhe në Kosovë, Maqedoni dhe Bosnje që nga fillim të viteve 2000. Menaxhojnë pesë konvikte në Maqedoni, (dy në Gostivar dhe një në Shkup, Dibër

dhe Tetovë), katër konvikteve në Kosovë (dy në Gjiilan dhe dy në Prizren) dhe tre në Bosnje (dy në Sarajevë dhe një në Travnik). Gjithashtu synojnë të zgjerojnë aktivitetet e tyre dhe të hapur konvikte të reja në shumë rajone. (Barnes, 2012: 8 - 12).

- AMHV

Fondacioni Aziz Mahmud Hüdayi (Aziz Mahmud Hüdayi Vakfi - AMHV) është i lidhur me komunitetin Erenkoy, që në ditët e sotme është një nga komunitetet më influenciale. AMHV u themelua më 1985, për nder të Sheh Aziz Mahmud Hüdayi-t (1541-1628). Në fillim ky fondacion u mor kryesisht me shërbime sociale, veçanërisht shpërndarje të ndihmave për të varfrit. Tani e ka shtrirë rrjetin e vete edhe përtej Turqisë. Pjesa më e madhe e burimeve financiare të tij vijnë nga biznesmenë turq fetarë, shumë prej tyre me origjinë nga Ballkani, të cilët dëshirojnë të mbështesin përkrahësit e tyre myslimanë në Ballkan (Barnes, 2012: 14 - 17).

AMHV filloi aktivitetin në Kosovë në fund të viteve 1990, duke ofruar ndihma humanitare menjëherë pas luftës. Është ngritur një shoqatë, Istanbul International Brotherhood and Solidarity Association - IIBS (Vëllazëria Ndërkombëtare e Stambollit dhe Shoqata e Solidaritetit), e cila ka hapur një zyrë të përhershme në Prishtinë në mënyrë që të koordinojë aktivitetet e saj humanitare në rajon. Që atëherë, AMHV ka zhvilluar aktivitetet e saj në mënyrë të ngjashme si në Turqi, ngritjen e konvikte studentore dhe kurse të Kuranit. Koordinator i IIBS në Prishtinë shpjegon se qëllimi i tyre kryesor është të sigurojë që tradita turke sunite mbetet forma mbizotëruese e islamit në Ballkan. Aktualisht, shoqata në fjalë administron konvikte dhe medrese në Kosovë. AMHV është aktive edhe në Shqipëri – me një medrese në Shkodër - dhe tenton vazhdimisht me seminare të ndryshme ta shtrijë

aktivitetin e saj. Në Maqedoni, ajo i ka kanalizuar fondet duke bashkëpunuar me një nga organizatat më të mëdha bamirëse në Turqi, “Deniz Feneri” (Shtëpia e dritës) (Barnes, 2012: 44).

- IHH

IHH - İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (Fondacioni për ndihma humanitare dhe për të drejtat e njeriut) është themeluar në vitin 1993 nga dega gjermane *Milli Görüş* (Millî Görüş – Vizioni Kombëtar është një nga organizatat kryesore turke në Europë) dhe mbështetet nga Partia Refah (Parti Islamike e nxjerrë jashtë ligjit në 1998). Kuptueshëm tani është e afërt me AKP-në dhe krahun reformist të Milli Gorus. IHH ka ndihmuar – gjatë luftërave në Bosnje dhe Kosovë - me ndihma humanitare për refugjatët në Shqipëri, Maqedoni, Sanxhak dhe Bosnjë - dhe dërgoi për kurim në Turqi viktimat e plagosura. Përveç ndihmave humanitare, IHH gjithashtu thekson nevojën për të ofruar mbështetje shpirtërore të myslimanëve në Ballkan, posaçërisht në zonat ku ka aktivitete misionare të krishtera. Në vitin 2006, IHH ka shpërndarë 10,000 Kuranë në Shqipëri dhe Kosovë dhe 5.000 libra për fëmijë në Tiranë. Edhe pse IHH tani është duke u përqendruar në vende të tjera si Palestinë dhe Liban, ajo ende shpërndan ndihma gjatë festave fetare islame dhe mban lidhje të ngushta me institucionet islamike dhe komunitetet myslimane në Ballkanin Perëndimor (Barnes, 2012: 71).

- IIBS

Siç u përmend edhe më sipër, IIBS - Vëllazëria Ndërkombëtare e Stambollit dhe Shoqata e Solidaritetit është një organizatë turke islamike bamirësie tepër aktive në

Ballkanin Perëndimor. Ajo është themeluar në vitin 1994 për të drejtuar aktivitetet e ndihmës në Ballkan, Kaukaz dhe Azinë Qendrore. Kjo organizatë bamirëse është e lidhur me AMHV (shih më lart) ngaqë nga kjo shoqatë ka një prani të përhershme në Ballkanin Perëndimor dhe është identifikuar nga udhëheqësit fetarë lokalë jo thjesht si një organizatë bamirëse, por si komunitet i veçantë fetar (Barnes, 2012: 84).

Çka rëndësi për këtë studim është se në fillim të viteve 2000, organizatat bamirëse islamike morën nga qeveria e AKP-së statusin ligjor të shoqatave për përfitime publike (Report, 2011: 3). Nuk është se ato mbledhin para vetëm në Turqi, por edhe nga turqit që jetojnë në Europë, nëpërmjet rrjeteve si Milli Gorus. Ato përfitojnë gjithashtu nga media pro-islamike. Për shembull, gazeta ditore islamike “Milli Gazete” (Lajmet Kombëtare) mbështet organizatën IHH, gazeta e përditshme islamike e moderuar “Yeni Safak” (Agimi) mbështet organizatën Deniz Feneri dhe IHH, revista Altinoluk (Urtësia) mbështet IBS-në, apo kanali televiziv K7 mbështet Deniz Feneri-n. Artikujt e gazetave dhe programet televizive lavdërojnë punën e këtyre organizatave. Fushatat e marketingut kanë rritur ndërgjegjësimin e publikut për aktivitetet e tyre duke tërhequr donatorë. Fuqia financiare e tyre është rritur dhe legjitimiteti i dhënë nga mbështetja politike ka çuar në një shtim të aktiviteteve të tyre si në nivel kombëtar, ashtu edhe në nivel ndërkombëtar. Si pasojë, ka pasur një rritje të dukshme në aktivitetet e këtyre katër organizatave bamirëse turke-islamike si në Ballkanin Perëndimor dhe në pjesë të tjera të botës me një popullsi myslimane (Barnes, 2012: 100 - 107). Përveç aktiviteteve të tyre të ndihmës humanitare, këto organizata bamirëse kanë luajtur një rol të rëndësishëm në vendosjen e kontakteve ndërmjet shoqërisë pro-islamike civile në Turqi dhe komuniteteve myslimane dhe institucioneve islame në

Ballkanin Perëndimor – duke ushtruar në këtë mënyrë diplomacinë publike aq shumë të theksuar nga fryma e re në politikën e sotme të jashtme turke.

- Telenovelat (soap operas)

Telenovelat turke të shfaqura në Ballkan e më gjerë, po bëhen pjesë e diplomacisë publike turke. Termi soap opera është përdorur ironikisht si soap power²³ (pjesë e soft power).

Telenovelat turke po bëhen gjithnjë e më shumë popullore në Ballkan, por edhe në vende të tjera që “gëzojnë” trashëgimi otomane. Kjo industri ka luajtur një rol të rëndësishëm në rritjen e popullaritetit të Turqisë në Ballkan dhe në botën arabe (Kiper, 2009: 1). Në Shqipëri nuk njihet ndonjë sondazh, por vihet re numri i madh i telenovelave të shfaqura në televizionet shqiptare. Është sigurisht një indikacion i rritjes së influencës kulturore turke në Shqipëri. Në një sondazh të zhvilluar në Lindjen e Mesme, 78% e të anketuarve pranojnë se kanë ndjekur një telenovelë turke (Seibert, 2012: 3). “Është një formë e fuqisë së butë,” deklaron një analist i TESEV-it (Fondacioni Turke për Studime Sociale dhe Ekonomike) (Ibid). Për këtë arsye, arrihet në konkluzionin se popullariteti i madh i këtyre telenovelave është një fenomen social. Që prej vitit 2001, kjo industri ka shitur jashtë Turqisë një numër të madh telenovelash, duke arkëtuar mbi 50 milionë dollarë, kurse në vitin 2012 kjo shifër ka arritur në 130 milionë dollarë (Candemir, 2014: paragraf 4). Kanalet kryesore televizive që prodhojnë këto telenovela janë TRT, Kanal D, Show TV, Star TV, and ATV (Candemir, 2014: paragraf 5).

Në Shqipëri, vetëm në televizionin Klan janë shfaqur deri më tani tetë telenovela turke, ndërsa në Kosovë dhe Maqedoni respektivisht 4 dhe 5 (Monitor, 2012: 2 – 3). Por

²³ Shënim: Lojë fjalësh mes soap opera dhe soft power.

trendi është në rritje. Ajo çka i tërheq më shumë teleshikuesit e këtyre telenovelave është stili modern i jetës në Turqi (gjë që edhe mund të kontestohet). Duhet theksuar se kryesisht gratë turke (në telenovela) kanë një liri më të madhe në shoqëri sesa liria që gëzojnë në jetën e përditshme gratë e vendeve myslimane. E ndoshta aty ato shohin një projektim të vetes – për një jetë më të mirë, teksa janë gra në profesione dhe kanë marrëdhënie liberale me meshkujt. Ka pasur dhe vazhdon të ketë polemika – nga elita - për shfaqjen e këtyre telenovelave. Në këtë kontekst, pavarësisht mediokritetit të këtyre telefilmave, mund të kuptohet arsyeja se pse ndiqen këto telenovela. Thjesht për shkak të afërsisë kulturore. Konstantja kulturore e Davutoglusë shfaqet e justifikuar. Shoqëria shqiptare e ndjen veten pranë shoqërisë turke. Kjo na çon në aludimin se të dyja shoqëritë janë myslimane ose orientale në thelb, dhe po kështu edhe audiencat, një supozim sërish i diskutueshëm për elitat perëndimore shqiptare.

Nuk mund të kuptohet ndikimi turk kulturor në Ballkan dhe më gjerë (kryesisht Lindje e Mesme) - nëpërmjet telenovelave - pa përmendur edhe konfliktet brenda vetë shoqërisë turke d.m.th. pa hedhur dritë mbi mosmarrëveshjet në lidhje me atë çka përcakton kulturën turke. Këtu mund të përmendim rrymat e ndryshme brenda vendit – konservatore dhe liberale, që kanë reagime të kundërta për shumë çështje që shtjellohen në këto filma.

Ajo çfarë ka rëndësi është që qeveria turke dëshiron që të ketë një shpërndarje sa më të gjerë të kulturës turke në rajon. Sipas Ministrit të Çështjeve me BE-në, Egemen Bagis, “telenovelat luajnë një rol të rëndësishëm në prezantimin e Turqisë bashkëkohore ndaj botës dhe janë bërë një nga gurët themeltarë të fuqisë së butë turke” (Monitor, 2012: 2 – 3). Nga ky prizëm vihet re se popullariteti i këtyre telenovelave shkon paralelisht me pritshmëritë e politikës së jashtme turke të fuqisë së butë.

Pra, le të dalim përtej kornizave thjesht popullore, dhe të futemi në thelbin e vërtetë të këtij popullariteti të paprecedentë. Duket theksuar, siç kemi bërë më sipër në shpjegimin e gjeopolitikës turke, se trashëgimia otomane është interpretuar si manifestim i influencës në rritje të Turqisë në rajon. Edhe telenovelat mund të futen në kuadrin e madh të “thellësisë strategjike” të Davutoglusë, sepse siç thotë ai “Turqia ndodhet në qendër të baseneve gjeokulturore (Lindja e Mesme, Ballkani dhe Azia Qendrore) . . . dhe duhet të shfrytëzojë mendësitë e saj në këto zona” (Mumcu, 2011: 14- 15). Më tej, Mumcu (2011) liston tre komponentë kryesorë të doktrinës së thellësisë strategjike: asnjë problem me fqinjët, shfrytëzimi i “thellësisë” gjeografike dhe kulturore për të formuar aleanca, dhe restaurimi i civilizimit otoman (f. 16). Kjo na çon në përfundimin se Turqia pa dyshim që ka krijuar në basenet e përcaktuara zona influence kulturore, gjë që e bën atë një fuqi rajonale. Fundja, gjithçka ka të bëjë me imazhin dhe prestigjin e Turqisë në rajon që prej ardhjes në pushtet të AKP-së.

6.4 Faktori njerëzor

Politika e jashtme turke përkundrejt Ballkanit Perëndimor në nivel gjeokulturore është e orientuar kryesisht drejt Shqipërisë, Kosovës, Maqedonisë dhe Bosnjë-Hercegovinës. Sipërmarrjet turket në këtë drejtim kanë pasur si bazë njohjen e mjedisit rajonal tregtar dhe lidhjet e forta kulturore (Poulain & Sakellariou, 2011: 7).

Faktori njerëzor luan një rol të rëndësishëm në tërheqjen e Turqisë ndaj Ballkanit. Përafërsisht nëntë milionë njerëz në Ballkan janë myslimanë dhe ata të formojnë shumicën e popullsisë në Shqipëri, Kosovë dhe Bosnjë (Oktem, 2010: 8). Turqia po përdor trashëgiminë otomane të rajonit si mjet për përfshirjen e saj në terrenin ballkanik. Derisa AKP mori

pushtetin në vitin 2002, prania e Turqisë në Ballkanin Perëndimor kufizohej nga aspekti laik i filozofisë kemaliste. Megjithatë, ia vlen të përmendet se pas shekujsh të migrameve, marrëdhëniet e forta janë krijuar midis Turqisë dhe komuniteteve myslimane në Ballkan. Prandaj, Turqia mbetet që të jetë “ambasadore” e rëndësishme e pjesës myslimane të Ballkanit, duke u shfaqur edhe si përfaqësuese e shqiptarëve dhe boshnjakëve përmes mbrojtjes së interesave të tyre (Tanaskovic, 2010: 19).

Doktrina “Davutoglu”, nën udhëheqjen e AKP, ka adoptuar një model të ri të përfshirjes, që e ka zgjeruar në thelb shtrirjen e ndikimit të shtetit turk në rajon. Me orientimin e ri d.m.th. largimin nga diplomacia tradicionale, rritja e bashkëpunimit me rrjetet fetare dhe fondacionet bamirëse i ka krijuar mundësi Turqisë për të depërtuar në organizatat e komunitetit në nivel mikro dhe politikën e ditës (Oktem, 2010: 12). Për shembull, Agjencia Turke për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ndërkombëtar (TIKA) ka arritur të zhvillojë një politikë të jashtme paralele dhe plotësuese përmes promovimit të bashkëpunimit me shoqatat myslimane në Ballkan. Përveç përfshirjes së saj në zhvillimin e bujqësisë dhe të kujdesit shëndetësor, TIKA mbështet fuqishëm institucionet rajonale islamike (Mumcu, 2011: 16).

Aktorët turq jo-shtetërorë ndikojnë gjithashtu në mënyrë të konsiderueshme në Ballkanin Perëndimor. Veçanërisht aktive në arsim, lëvizja Gulen ka hapur shkolla në Shqipëri që në vitin 1993. Disa universitete turke janë ngritur gjithashtu në Ballkanin Perëndimor; në Shqipëri mund të përmendim universitetet “Epoka” dhe “Beder”. Sistemi arsimor i Turqisë ka arritur të marrë një pozicion disi të konsiderueshëm në jetën akademike të Shqipërisë. Nëpërmjet sistemit të arsimit, është e lehtë për të ndikuar në vendin ku ata operojnë (Oktem, 2010: 20).

Popullariteti i produkteve kulturore, duke përfshirë kryesisht serialet televizive në Shqipëri, është tjetër formë promovimi e kulturës turke. Për shkak të bashkëpunimit të ngushtë dhe ndërveprimit midis Shqipërisë dhe Turqisë, shqiptarët kanë një interes të madh për Turqinë dhe kulturën turke. Mund të shtojmë se ka njëmbëdhjetë qytete simotra mes Shqipërisë dhe Turqisë (Ministria e Punëve të Jashtme).

Gjithçka sa u tha për lart për gjeokulturën, zbatohet kryesisht në një arterie gjeografike që nis në veri dhe zbret drejt perëndimit të Ballkanit: Bihac – Bosnja Qendrore – Bosnja Lindore, Sanzhak – Kosovë – Shqipëri – Maqedoni – Kardzhali – Traka Perëndimore dhe Traka Lindore. Kjo është një zonë me shumë interes për politikën e jashtme turke në nivel gjeopolitik dhe gjeokulturor. Harta e mëposhtme ilustron këtë arterie vitale.

Pra, edhe një herë, doktrina “Thellësia Strategjike” është e lidhur ngushtë me konceptin e qendrës gjeografike, një qendër, që përveçse gjeopolitike dhe gjeoekonomike, është edhe një qendër gjeokulturore. Këtë “aset”, siç e quan Davutoglu, Turqia po e përdor më së miri për të shtrirë rrjetin e saj edhe në Shqipëri, e cila është pjesë e basenit tokësor të afërm. Kryesisht, Shqipëria, për shkak se është pikë referimi dhe influence për territoret shqiptare rreth saj, është e rëndësishme për Turqinë, si për nga pikëpamja gjeopolitike dhe gjeoekonomike, ashtu edhe ajo gjeokulturore.

Konkluzione

Turqia është në një proces të vazhdueshëm ndryshimi. Si pjesë e këtij ndryshimi, që prej ardhjes në pushtet të AKP-së, Turqia ka zbatuar doktrinën davotugliane “Thellësia Strategjike”, sipas së cilës rëndësia e Turqisë në arenën e marrëdhënieve ndërkombëtare bazohet tek pozita e saj gjeostrategjike dhe thellësia historike. Shpjegimi thellohet duke i analizuar këto dy komponentë në raport me cilësinë e Turqisë si një territor që rrezaton influencë gjeopolitike, një influencë që përftohet nga tre variabla kryesore të shtjelluara në studim: politikë, ekonomi dhe kulturë – tre elemente që ndërthuren me gjeografinë për të na paraqitur Turqinë e sotme si një fuqi rajonale.

Nga ana tjetër, Shqipëria, e marrë në këtë punim si rast studimor, në kuadër të politikës turke për ekspansion në Ballkan, është e ndërlidhur gjeopolitikisht, gjeoekonomikisht dhe gjeokulturalisht me Turqinë. Ballkani është prioritet i padiskutueshëm i kësaj politike, gjë që justifikohet nga doktrina turke e politikës së jashtme se kjo lidhje nuk vjen vetëm për arsye politike dhe ekonomike – normale në botën e shekullit XXI, por edhe për shkak të së kaluarës së përbashkët, e manifestuar tek marrëdhënien historike, kulturore dhe njerëzore.

Dhe i gjithë ky proces ka lindur si një domosdoshmëri e pashmangshme në marrëdhëniet ndërkombëtare që pas Luftës së Ftohtë, kur Turqia kërkonte një rol të ri më të madh rajonal. Në këtë kontekst, Turqia e ka përshtatur politikën e saj të jashtme – parimet dhe prioritetet e saj – në përputhje me ndryshimet e brendshme dhe udhën e re në politiken botërore. Kjo ka qenë pika e referimit e qeverive të AKP-së, të drejtuara nga Erdogan dhe Davutoglu, që me ardhjen në pushtet të kësaj force në vitin 2002.

Në kapitullin “Sfond historik dhe politik i AKP-së” është analizuar në nivel historik dhe politik rruga që ka përshkruar Turqia deri në ardhjen në pushtet të AKP-së.

Së pari, kjo ka qenë e nevojshme pasi, siç thotë edhe thënia “ne jemi produkte të së shkuarës”, politika e sotme turke ka një lidhje organike me të kaluarën. Më saktë me dy të kaluara tepër të ndryshme: të kaluarën otomane dhe të kaluarën turke (kemaliste). Për këtë arsye, duke marrë në konsideratë reformat rrënjësore të Ataturkut, pas shpalljes së Republikës, shumë analistë kanë arritur në konkluzionin se Turqia kemaliste ishte në një kudër të quajtur “vazhdimësi zhvillimi”. Nga ana tjetër, zëra të fortë që mbrojnë frymën islamike të propaganduar edhe nga AKP-ja, e kanë quajtur rrjedhën kemaliste “ndërprerje zhvillimi”. Konkluzioni që rezulton nga kjo përplasje, që në njëfarë mënyrë përcakton Turqinë e sotme, është se kemalizmi shihet ose si “ndërprerje zhvillimi” ose si “vazhdimësi zhvillimi”. Ka autorë që thotë se kemalizmi është vazhdim i shtetit osman, pavarësisht reformave të marra, ndërsa të tjerë e “këpusin” me gërshtë historinë, teksa Republika shihej si një pikënisje e re për Turqinë.

Së dyti, për të kuptuar akoma më mirë politikën e brendshme, që reflekton më pas atë të jashtme, po në kapitullin 2, është shpjeguar roli i ushtrisë në konfigurimet politike që pas Luftës së Dytë Botërore. Katër grushte shteti kanë sjellë ndryshime radikale politike, por kanë shërbyer për të forcuar rregullat demokratike të shtetit turk. Këtu, pa dyshim është theksuar roli i ushtrisë në këto procese. Mirëpo, AKP-ja, duke shfrytëzuar retorikën politike të hyrjes së Turqisë në BE, një orientim me mbështetje të gjerë popullore në vitet e para të qeverisjes, shfrytëzoi momentin e artë për të zbehur rolin e ushtrisë në vendimmarrjet politike. Konkluzioni që del nga ky kontekst është se për shumë analistë marrëdhëniet civile-ushtarake në Turqi janë një përvojë e gjatë dhe jo siç pretendohet “një model i

veçantë”; një histori e gjatë që ka të bëjë me rolin modernizues dhe demokratizues që duhet të luajë një ushtri në një shoqëri post-autoritare.

Së treti, pasi është shpjeguar politika e brendshme në dy plane kryesore (kemalizmi dhe roli i ushtrisë), është analizuar politika e jashtme turke, tek e cila u bazua ajo politikë e jashtme që po zbatohet në ditët e sotme. Dy koncepte thelbësore e shpjegojnë politikën tradicionale: *status quo*-ja dhe *perëndimorizimi*. Tradicionalisht, politika e jashtme turke është bazuar në ruajtjen e rendit të vendosur brenda kufijve dhe balancave ekzistuese dhe zbatimin e një politike të jashtme me orientim drejt perëndimit, gjë që ndodhi gjatë periudhës kemaliste dhe Luftës së Ftohtë. Konkluzioni që buron nga këta përcaktues të politikës së jashtme turke është se qëndrimi kemalist – që ndiqte axhendën e tij për modernizimin e Turqisë me orientim nga Perëndimi – dhe sistemi i Luftës së Ftohtë i marrëdhënieve ndërkombëtare qenë faktorët kryesorë që përcaktuan politikën tradicionale të jashtme të Turqisë; duke iu referuar një roli dytësor në Luftën e Ftohtë, kur politika e jashtme ishte e ngurtë dhe e varur nga fuqitë perëndimore, kjo politikë është quajtur pjesë e një “paradigme statike”.

Në kapitullin “Turqia e Re”, siç mund të kuptohet edhe nga vetë titulli, Turqia futet në një fazë të re, sigurisht e kushtëzuar nga e kaluara, por e inspiruar nga ndryshimet globale të kohës – nga jashtë, dhe nga fitorja e AKP-së në vitin 2002 – nga brenda.

Së katërti, Turqia, duke marrë në konsideratë ndryshimet e sipërpërmendura nga jashtë dhe nga brenda, ndërmoi ndryshime të thella në politikën e jashtme. Shkatërrimi i sistemit dy-polar të balancës së fuqisë solli, pra, një transformim vital në marrëdhëniet ndërkombëtare. Prishja e ekuilibrave strategjike të Luftës së Ftohtë i krijuan SHBA-së mundësi të fitonte monopolin botëror. Përkrah këtyre ndryshimeve në konfigurimet politike,

më 2002 në Turqi vjen në pushtet një parti me rrënjë islamike. Arkitekti i politikës së jashtme, Ahmet Davutoglu, do të ishte ndër figurat më të spikatura që do të ndikonin në përcaktimin e një roli të ri turk në politikën ndërkombëtare. Nga ky kontekst nxirret konkluzioni se konceptet e reja në politikën e jashtme aktuale turke si “imagjinata gjeopolitike”, “thellësia strategjike”, “qendra gjeografike” apo “asetet historike” ndikuan në formatimin e parimeve të reja në politikën e jashtme turke.

Së pesti, në vijim të këtij kapitulli, jepet ridimensionimi i pozicionit të Turqisë në arenën ndërkombëtare, duke ndryshuar në një shkallë të lartë orientimet e saj të politikës së jashtme. Në kontekstin e ri gjeopolitik botëror, Turqia ka ndërmarrë ndryshime thelbësore në politikën e saj të jashtme. Konceptet e mësipërme kanë shërbyer për të përcaktuar doktrinën “Davutoglu” në politikën e jashtme. Vetë Davutoglu ka përcaktuar tre parime metodologjike dhe pesë parime operacionale; parimet metodologjike janë: qasja vizionare, kuadër konsistent dhe sistematik, si dhe përdorimi i fuqisë së butë, ndërsa ato operacionale janë: balanca ndërmjet lirisë dhe sigurisë, asnjë problem me fqinjët, zhvillimi i marrëdhënieve me fqinjët dhe më gjerë, diplomacia ritmike dhe politika e jashtme shumëdimensionale. Referuar shpjegimit të këtyre parimeve që kanë formatuar një politikë të re turke përgjatë këtyre pesëmbëdhjetë viteve të AKP-së në pushtet, arrihen në konkluzionin se Turqia karakterizohet nga një diplomaci e bazuar në format moderne të komunikimit, angazhimet e saj ndaj demokracisë, dinamizmin e saj ekonomik, zgjidhjen e problemeve dhe marrëdhëniet me fqinjët e të bazuara në dialog.

Së gjashti, ashtu si në kuptueshmërinë e politikës së jashtme, duhet kuptuar gjeopolitika e Turqisë, e cila është në proces ndryshimi për shkak të vendndodhjes së Turqisë. Fillimisht, për të arritur një kuptueshmëri sa më e qartë e këtij dimension, jepet

pesha që ka gjeopolitika turke në formulimin e politikës së jashtme, teksa gjeografia dhe konfiguracionet gjeopolitike paraqesin oportunitete për politikëbërësit; në këtë plan, theksohet veçanërisht se gjeopolitika është përcaktuese në analizimin e marrëdhënieve ndërmjet shteteve, megjithëse fokusi i saj ndryshon në varësi të shtetit/shteteve që Turqia ka vendosur marrëdhënie. Më pas jepen karakteristikat gjeografike të Turqisë që ndikojnë drejtpërdrejt në formulimin e politikës së jashtme, karakteristike që ofrojnë si oportunitete, ashtu edhe vështirësi. Këto karakteristika gjeografike janë shumë të rëndësishme për Turqinë, ngaqë territori i saj shtrihet në Azi e Evropë dhe kufizohet me Lindjen e Mesme, shtetet post-sovjetike dhe BE-në. Turqia është e rrethuar në tre dimensione të saj me dete (Detin e Zi, Detin Egje dhe Detin Mesdhe). Ajo është një pasazh natyror mes Evropës dhe Azisë dhe kontrollon ngushticat e Bosforit dhe Dardaneleve. Kësaj liste i shtohen edhe karakteristika të tjera, ndërsa Turqia gjendet në kryqëzim të lidhjeve tokësore ndërmjet Evropës, Azisë dhe Afrikës. Konkluzioni që përftohet nga gjeopolitika si mjet për të shpjeguar politikën e jashtme turke, është se të kuptuarit e dinamikave rajonale dhe globale të strukturës aktuale gjeopolitike dhe parashikimet në ndryshimet e kësaj strukture e ndihmojnë një shtet (në rastin tonë Turqinë, por edhe Shqipërinë që studiohet nga perspektiva turke gjeopolitike) për t'u përballur me sfidat e kohës; në fakt, sfidat e Turqisë janë të shumta, teksa ka fqinj të ndryshëm me regjime, ideologji dhe qëllime të ndryshme. Sidoqoftë, sfida kryesore mbetet garantimi i një sigurie në nivel rajonal për të përmbushur synimet e saj.

Së shtati, gjatë kapitullit merren në shqyrtim raportet e Turqisë me aktorët kryesorë që definojnë gjithashtu formatimin e politikës së jashtme turke. Me Shtetet e Bashkuara të Amerikës, marrëdhëniet kanë qenë të qëndrueshme sa gjatë Luftës së Ftohtë. Pas viteve

1990, Turqia bëhet më konfidente në politikën e jashtme, dhe madje pas viteve 2000 janë të shpeshta rastet që luan rolin e sfidueses përkundrejt superfuqisë botërore kur i preken interesat e veta. Marrëdhëniet me Bashkimin European kanë qenë shpesh të acaruar, teksa Turqia ka fituar më shumë pavarësi nga Brukseli dhe sillet edhe si “moskokëçarëse” ndaj pranimit në union; megjithë polemikat e vazhdueshme në nivel politik, BE-në dhe Turqinë i lidh një rrjetë e fortë dhe e fshehtë në nivel gjeopolitik, ku duket se asnjëra nuk bën dot pa mbështetjen e tjetrës. Rusia dhe Turqia janë rivale historike, një armiqësi që ka ardhur në rritje sidomos kohët e fundit, pavarësisht se më parë Turqia ka luajtur me kartën ruse për të neutralizuar amerikanët dhe europianët; por, duke qenë rivale historike dhe natyrore, konkurrenca e tyre gjeopolitike do të vijojë. Në marrëdhëniet me shtetet e Kaukazit dhe Detit të Zi, Turqia synon të shfaqet si promotore e suksesshme e stabilitetit, dhe e shtrin influencën përtej fqinjëve të afërt – si një vend që mbart një kod gjeopolitik në shkallë rajonale. Në Lindjen e Mesme, Turqia ka një pozicion të qartë ndikues që mbështet në: siguri të përbashkët për të gjithë rajonin, dialog si mjet për zgjidhjen e krizave, pavarësi ekonomike dhe bashkëjetesë kulturore; kështu, Turqia synon të jetë një aktor gjeopolitik që ushtron fuqi të butë, dhe njëherazi përcjell parime demokratizuese në një rajon problematik. Konkluzioni që del nga raportet me këta aktorë na ofron jo vetëm një kuptueshmëri më shumë për politikën së jashtme turke, por edhe një reflektim se si zbatohet ajo në praktikë.

Në tre kapitujt në vijim shpjgohet rasti studimor, teksa përfshirja e Turqisë në Ballkanin Perëndimor, veçanërisht në Shqipëri, lidhet pikësëpari me afërsinë gjeografike të dy entiteteve, gjë që sjell influencë në disa aspekte. Kjo sigurohet nga disa instrumente – të emërtuar komponenti gjeopolitik, gjeoekonomik dhe gjeokulturor. Lidhjet politike janë intensifikuar, marrëdhëniet ekonomike janë duke u bërë gradualisht më të forta dhe ka një

rritje të konsiderueshme të shkëmbimit kulturor. Turqia shfrytëzon trekëndëshin gjeopolitikë, ekonomi dhe kulturë për influencë në rajon.

Së teti, merret në shqyrtim ndikim politik turk në Shqipëri, një vend që gjendet në një rajon relativisht të destabilizuar. Turqia pretendon se çdo lloj destabiliteti që mund të ndodhë në rajon, ka efekte politike për Turqinë (por edhe efekte kulturore dhe ekonomike). Kjo është arsyeja se pse promovimi i paqes dhe stabilitetit në rajon është një nga prioritetet e politikës së jashtme turke (Por në të vërtetë, duket se Turqia duket sikur do të shfrytëzojë destabilitet rajonale për influencë gjeopolitike.) Promovimi i integritetit politik dhe të diplomacisë, si një mënyrë për zgjidhjen e problemeve, ka ndihmuar në ngritjen e profilit të Turqisë si një fuqi e butë. Duke përdorur trashëgiminë historike dhe kulturore në Ballkan - të shpjeguar në “Thellësinë strategjike”, Turqia përdor komponentin gjeopolitik për të forcuar lidhshypin e tij në rajon. Pas Luftës së Ftohë, Turqia ndërmori një tjetër pozicion, pasi ndryshuan konfiguracionet politike dhe ndërveprimet mes Turqisë dhe vendeve ballkanike u intensifikuan. Pas ridimensionimit të politikës turke në një bote shumëpolare, Turqia ndërmori iniciativën për të qenë modeli dominues në sistemin politik ndërkombëtar. Bazuar në këtë kontekst, mund të dilet në konkluzionin se Turqia filloi të ushtrojë influencën e saj si një fuqi rajonale në rajonin e Ballkanit, kryesisht pas ardhjes në pushtet të AKP-së, teksa po përpiqet të fitojë statusin e një fuqie të madhe. Megjithatë, arritja e suksesit sa më të madh të Turqisë në Ballkanin Perëndimor në këtë lëmë kërkon që të gjitha palët e përfshira në diplomacinë e Ballkanit të demonstrojnë solidaritet më të madh – një solidaritet që është i vështirë për t’u arritur për shkak të pjesëmarrjes së aktorëve të tjerë më të fuqishëm (SHBA dhe BE), por edhe, pse jo, “paragjykimeve” se mos turqit “fshihen” nën petkun otoman, të cilësuar tashmë “neo-otoman” Nëse nuk ndodh një bashkëpunim pa

“paragjykime” dhe nëse SHBA dhe BE do të vazhdojnë me intensitet praninë e tyre në Shqipëri, në një rajon të tillë Turqia nuk do të ketë rezultatet e pritshme.

Së nënti, shtjellohet dimensionin ekonomik i kësaj influence. Përveç rikonfigurimit të skenës politike globale, periudha pas Luftës së Ftohtë ka dëshmuar edhe një rritje në aspektet ekonomike në skenën politike ndërkombëtare apo – në shumë raste - transformimin e gjeopolitikës në gjeoekonomi. Rritja e peshës së gjeoekonomisë si një zëvendësim i peshës së gjeopolitikës – si trend i ditëve të sotme – bëhet edhe më domethënëse kur bëhet fjalë për pozicionin gjeopolitik të Turqisë. Është argumentuar që roli ekonomik i Turqisë në Ballkanin Perëndimor ka qenë politika e suksesshme në këtë drejtim. Dinamikat e ofruara nga pozicioni gjeopolitik e shtojnë Turqinë të ndërmarrë një rol aktiv në iniciativat e politikës së jashtme dhe – bashkë me këtë – shfrytëzimin e gjeoekonomisë si një strategji efikase për të përpunuar një axhendë të re në rajonin e Ballkanit. Një qasje e tillë - dhe shfaqja e doktrinës së Davutoglu - kanë bërë të mundur që Turqia të ripërcaktojë gjeopolitikën e saj dhe të adoptojë gjeoekonominë, veçanërisht në marrëdhëniet me fqinjët e saj të afërt. Ndaj, të bazë të këtyre praktikave, arrihet në konkluzionin se promovimi i integritetit ekonomik dhe diplomacisë si mënyra për zgjidhjen e problemeve, ka ndihmuar në ngritjen e profilit të Turqisë për ushtrimin e fuqisë së butë. Turqia vazhdon të përdorë komponentin gjeoekonomik jo vetëm për të forcuar influencën politike, por edhe për të ruajtur stabilitetin në rajon, nga destabilizimi i të cilit mund të përfitonin Serbia dhe Greqia. Në këtë hulli, Turqia vijon të përdorë forcën e saj për ekspansion ekonomik. Shqipëria, nga ana e vet, duhet të dijë ç’është presë, pasi mund të dilet në konkluzion është se Turqia akoma nuk e ka përdorur të gjithë potencialin e vet gjeoekonomik.

Së fundmi, shtjellohet se si komponenti gjeokultuor “sundon” në Shqipëri. Sipas Wallerstein (1991), gjeokultura është një grup normash, të cilat janë të pranuar gjerësisht në një mjedis të caktuar shoqëror, dhe është e lidhur ngushtë me procesin politik dhe faktorët që përbëjnë normat gjeokulturore, përftohen nga aspektet politike. Qeveria e AKP-së, e cila ka qenë në pushtet gjatë katërmëdhjetë viteve të fundit, e ka konceptuar politikën e jashtme turke ndaj shteteve të Ballkanit në përputhje me gjeostrategjinë e saj, si dhe vendndodhjen gjeokulturore. Nën udhëheqjen Erdoganit dhe Davutoglusë, Turqia ka ndjekur një politikë të jashtme aktive kulturore me vendet e Ballkanit. Ajo i ka kushtuar në mënyrë specifike vëmendje Shqipërisë ku mundësitë për ndërhyrje ekonomike krijojnë hapësirat e nevojshme depërtim më të thellë – në këtë rast një depërtim kulturor. Kështu, duke shfrytëzuar asetin trashëgimor në vendet e sapokrijuara do të bëhej e mundur realizimi i shumë projekteve në fusha të ndryshme. Arsimi, religjioni, arsimi dhe televizioni janë në elementet kryesore të depërtimit kulturor turk. E gjitha kjo bëhet nën ombrellën e diplomacinë publike aq shumë të theksuar nga fryma e re në politikën e sotme të jashtme turke. Kështu, diplomacia e re publike turke (një formë komunikimi me shtetet e tjera për të vendosur një lloj dialogu, nga i cili përftohet informim dhe më pas influencë) është ndërtuar për të përhapur fuqinë e butë specifiksist edhe në Shqipëri. Referuar “mësymjes” së saj kulturore, arrihet në konkluzionin se Turqia është bërë më konfidente për të kapërcyer frikërat e së kaluarës duke ndërtuar një identitet të ri në marrëdhëniet ndërkombëtare.

BIBLIOGRAFIA

Libra

- Ajvazi, Sh. (2009). *Gjeopolitika*. Prishtinë: Prishtinë
- Alaranta, T. (2011). The Enlightenment Idea of History as a Legitimation Tool of Kemalism in Turkey. Helsinki University Printing House Helsinki.
- Axialris, A. (2014). Political Islam and the secular state in Turkey. Democracy, reform and the justice and development party. London : I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Barnes, J. (2012). An introduction to religious foundations in the Ottoman Empire. New York : E.J. Brill.
- Birand, M. (1987). The Generals' Coup in Turkey: An Inside Story of 12 September 1980, Brassey's.
- Blythe, B. Ataturk. 2000, New York University.
- Bryman, A. (2004). Social Research Methods (2nd ed), Oxford: Oxford University Press.
- Çarmikli, E. (2011). Caught between Islam and the West: secularism in the Kemalist discourse. University of Westminster Press.
- Cheney, D. (2011). In my time, Simon & Shuster
- Cohen, S. (2003). Geopolitics in the World System. New York: Rowman and Littlefield.
- Colin, G., & Sloan, G. (1999). Geopolitics Geography and Strategy. London and New York: Frank Cass.
- Davutoglu, A. (2001). Theellësia Strategjike. Logos A
- Deringil, S.(2004).Turkish Foreign Policy During the Second World War: An Active Neutrality. Cambridge: Cambridge University press.
- Dismorr, A. (2008). Turkey Decoded, 2008, Saqi Books
- Donnelly, J. (2000). Realism and International Relations, Cambridge University Press.
- Elsie, R. (2010), Historical Dictionary of Albania. New York: Rowman & Littlefield/
- Feroz, A. (1993). The Making of Modern Turkey. Routledge.
- Flint, C. (2006). Introduction to Geopolitics, London and New York, Routledge.
- Friedman, G. (2009). The next 100 years. A forecast of 21st century. Doubleday.
- Fuller, G. (2008). The New Turkish Republic: Turkey, As a Pivotal State in the Muslim World. Washington: United States Institute of Peace Press.
- Ganser, D. (2005). Nato Secret Armies. Contemporary Security Studies.
- Gencer, Ö. (2001). The Military and the Making of Foreign Policy in Turkey. Routledge

- Goodin, E. (2010). The Oxford Handbook of International Relations. Oxford: Oxford University Press.
- Gulen, F. (2007). Një jetë kushtuar paqes dhe lumturisë njerëzore. Prizmi.
- Hale, W. (1993). Turkish politics and the Military. Routledge.
- Hale, W. (2000). Turkish Foreign Policy. London and Portland: Frank Cass Publication.
- Jervis, R. (1978). Perception and Misperception in International Politics. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Kirişci, K. (2001). Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power. Lynne Rienner Publishers.
- Landau, J. (1984). Atatürk's Quest for Modernism. Westview Press.
- Landau, J. (1986). Politics and Islam: the National Salvation Party in Turkey, Westview Press.
- Larrabee, F. (2003). Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty. Pittsburgh: RAND.
- Mackinder, H. (1996). Democratic Ideals and Reality. Washington, DC: National Defence University Press.
- Mango, A. (2002). Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey, Woodstock, NY: Overlook Press, Peter Mayer Publishers, Inc.
- Morgenthau, H. (1949). Politics among nations. A.A. Knopf.
- Nye, J. (1990). Bound to lead: The changing nature of American power. New York: Basic Books
- Nye, J. (2004). Soft Power: The Means To Success In World Politics. New York: Public Affairs
- Nye, J., Jr. (1965). Pan Africanism and East African integration. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ó Tuathail, G. (1996). Critical Geopolitics, The Politics of Writing Global Space. New York: Routledge
- Ó Tuathail, G., & Dalby, S. (1998). Rethinking geopolitics. New York: Routledge
- Peter, H. (1995). Emile Durkheim: Critical Assessments. Routledge.
- Rabasa, A., & Larrabee, S. (2008). The Rise Of Political Islam In Turkey. Rand Corporation,
- Shaw, S., & Ezel S. (1976). Historia e Perandorisë Osmane dhe Turqisë Moderne, Lindja e Turqisë Moderne, Cambridge University Press.
- Shiraev, E. (2014). International Relations. New York: Oxford University Presses
- Soner, C. (2006). Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk?. Routledge.
- Tarik, O. (2006). The normalization of Turkish Foreign Policy: An Analysis of Regional and Global Issues.

- Tongas, G. (1939). Ataturk and the true nature of modern Turkey, L'ecole des hautes etudes de la Sorbonne.
- Ümit, C. (2008). Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party. London and New York: Routledge.
- Uzer, U.(2010). Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus. New York: I.B.Taurus
- Walker, F. (1963). The Turkish revolution 1960 – 1961. Washington Brooking Institution
- Wallerstein, I. (1991). Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System, Immanuel , Cambridge University Press.
- Waltz, K. (2010). Theory of International Politics. Waveland Press.
- White, B. (2002). Islamist Mobilization in Turkey: a study in vernacular politics. University of Washington Press.
- Wigley, S,. & Verlag, W. (2008). Education in Turkey, European Studies in Education.
- Zürcher, E. (2004). Turkey: A Modern History, Revised Edition, I. B. Tauris

Revista

- Abazi, E. (2008). Kosovo Independence: An Albanian Perspective. SETA Policy Brief
- Altunisik M. (2010). Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East. New Perspectives on Turkey, No.40, Spring
- Altunışık, B. (2008). The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East. Insight Turkey, Vol.10, No.2.
- Aras, B. (2009). Turkey's rise in the Greater Middle East: peace-building in the periphery. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Volume 11, Number 1, March 2009
- Aras, B., & Fidan, H. (2009). Turkey and Eurasia: Frontiers of a new geographic imagination, New Perspectives on Turkey, No.40, Spring.
- Aydin, M. (1999). Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs. Middle Eastern Studies.
- Aydin, M. (1999). Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs. Middle Eastern Studies. Vol.35, No.4.
- Aydm, Abdurrahim and Progonati, Erjada. (2011), Albanian Foreign Policy in the Post Communist Era. UNISCI Discussion Papers, No 26
- Ayhan, K. (2004). Turkish- Russian Relations and Western Dimension", The Europeanization of Turkey's Security Policy: Prospects and Pitfalls, Ankara: Foreign Policy Institute.

- Bazoğlu, S. (2000). Turkish- Russian Relations: The Challenge of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership. *Turkish Studies*, Vol. 1, No.1, Spring.
- Bechev, D. (2012). Turkey in the Balkans: Taking a Broader View. *Insight Turkey*, 14(1)
- Bechev, D. (2012). Turkey in the Balkans: Taking a Broader View. *Insight Turkey*.
- Bilgin, P. (2007). Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography: The Uses of 'Geopolitical Truths' in Turkey, *Political Geography*, No. 26.
- Bozdaglioglu, Y. (2008). Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy. *Insight Turkey*. Vol. 10, No.1.
- Cengiz, C., & Fuller, G. (2001). Grand Geopolitics for a New Turkey. *Mediterranean Quarterly*, Winter
- Cizre, S. (1997). The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy, *Comparative Politics*, vol. 29, no. 2.
- Cogos, K. (2013). Turkish and Muslim minorities in A. Davutoglu's geopolitical thought. *Civitas Gentium*, 3(1).
- Dautivic, M.(2011). Turkish Foreign Policy in the Balkans. *Newbrief*.
- Davison, H. (1960). Where is the Middle East? *Foreign Affairs*. July
- Davutoglu, A. (1998). The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)order, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 2, No. 4.
- Davutoglu, A. (2009), Turkish Foreign Policy and the EU in 2010. *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 8, no. 3.
- Davutoglu, A. (2010). Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background and Practical Implementation. *Political Reflection*, Vol.1, No.2, June-July-August
- Edin, O. (2009). Turkish Foreign Policy: Limits of Engagement. *New Perspectives on Turkey*, No.40, Spring.
- Ersoy, E. (2004). Old Principles, New Practices: Explaining the AKP Foreign Policy. *Turkish Policy Quarterly*, Vol 8 No.4.
- Ersoy, E. (2010). Old practices, new practices: explaining the AKP foreign policy. *Bilkent University, Turkish Policy Quarterly*.
- Fisher, T. (2010) *Die Sudosteuropaische*, Middle Eastern Studies.
- Grigoriadis, I.(2010).The Davutoglu Doctrine and Turkish Foreign Policy. *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy*.
- Hekimoglu, M. (2010). Constitutional developments of Turkey since Ottoman times to the present state of the modern Turkish republic. München: GRIN-Verl
- Jenkins, G. (2001). Context and Circumstance: the Turekish Military and Politics. *IISS*.
- Jung, D., & Piccoli, W. (2001). Turkey at the Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East. *Zed Books*.

- Kaddorah, E. (2010). The Turkish Model: Acceptability and Apprehension. *Turkey Insight*, 12.
- Keskin, B. (1997). Political participation patterns of Turkish women. *Middle East review of international affairs (meria) meria journal*.
- Keyman, F. (2009). Globalization, Modernity and Democracy: In Search of a Viable Domestic Polity for a Sustainable Turkish Foreign Policy. *New Perspective*. Spring 2009
- Kiniklioğlu, S. (2007). An Anatomy of Turkish- Russian Relations, *Southeast European and Black Sea Studies*.
- Kirişçi, K. (2009). The Transformation of Turkish Policy: The Rise of the Trading State. *New Perspectives on Turkey*, No. 40, Spring
- Konstantinos Gogos, (2008). Turkish Politics. *Middle Eastern Studies*.
- Kucukkeles, T, K. (2012). Understanding Turkish Foreign Policy. *The New Turkey*.
- Landler, M. (2010). At the UN, Turkey Assert Itself in Prominent Ways, *New York Times*, 22 September.
- Lani, R., & Schmidt, F. (1998). Albanian Foreign Policy Between Geography and History. *The International Spectator*, vol 33 no. 2
- Larrabee, S (2010). Turkey's New Geopolitics. *Survival*, 52(2).
- Likmeta, B. (2012). Albania's Berisha courts Turkish Alliance. *Balkan Insight*
- Mardin, S. (2007). Projects as Methodology: Some Thoughts on Modern Turkish Social Science. *IISS*.
- Mitrovic, M. (2014). Turkish Foreign Policy Towards the Balkans: The Influence of Traditional Determinants on Davutoglu's Conception of Turkey-Balkan Relations. *GeT MA Working Paper Series*, 10
- Mufti, M. (1998). Daring and Caution in Turkish Foreign Policy. *Middle East Journal*.
- Mumcu, Ö. (2011). Strategic depth: Much ado about nothing. In *Turkey's foreign policy in changing world: Old alignments and new neighborhoods*. Oxford, UK: SEESOX
- Murinson, A. (2006). The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy. *Middle Eastern Studies*.
- Murinson, A.(2006).The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy. *Middle Eastern Studies*.
- Newman, D. (1998). The Geopolitical Imagination. *BRU Boundary and Security Bulletin*. Spring
- Oğuzlu, H. (2009). The Davutoglu Period in Turkish Foreign Policy, *Ortadoğu Analiz*, Eylül
- Oguzlu, T., & Kibaroglu, M. (2009). Is the Westernization Process Losing Pace in Turkey: Who's to Blame? *Turkish Studies*.

- Oksuz, H. (2007). Turkey's Balkan Policy (1923-2007). Turkish Review of Balkan Studies.
- Oktav, O. (2013). Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy. London: Ashgate Publishing.
- Oktem, K. (2010). New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey's return to the Muslim Balkans. St Antony's College, University of Oxford.
- Ozcan, Gencer, "Facing its Waterloo in Diplomacy: Turkey's Military in the Foreign Policy-Making Process," New Perspectives on Turkey, No.40, 2009
- Papaiani, A. (2011). Turkey: Key Strategic Uncertainties to 2030.111 Future takes, Vol. 10, no. 3 Summer.
- Paul, C. (1975). Review "From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919–1920", Slavic Review. Vol. 34, No. 1.
- Pawel S. (2010). The Concept of Strategic Depth and the Future of Turkish Foreign Policy - "Global Dilemmas and Security and Development in the Middle East", Conference in Krakow
- Pope, H. (2010). Pax Ottoman? The Mixed Success of Turkey's New Foreign Policy. Foreign Affairs, Nov/Dec.
- Pope, H. (2010). Pax Ottoman? The Mixed Success of Turkey's New Foreign Policy. Foreign Affairs, Nov/Dec.
- Poulain, L, & Sakellariou, A. (2011). Western Balkans: is Turkey back? Centre for Strategic & International Studies. April, 2014.
- Sayari, S. (2000). Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: the Challenges of Multi-Regionalism. Journal of International Affairs, Vol.54, No.1.
- Solana, J. (1996). NATO in Transisiton. Perceptions (Ankara), Vol. 1, No. 1.
- Soyasal, M. (2004). The Future of Turkish Foreign Policy. BCSIA Studies in International Security, Cambridge, The MIT Press.
- Szigetvári, T. (2012). Turkey is back: Turkish interest on the Western Balkans. EU Frontier Study 9
- Szigetvári, T.(2012). Turkey is back: Turkish interest on the Western Balkans. EU Frontier Study.
- Tanaskovic, D. (2010). Neo-Ottomanism – a doctrine or a foreign-policy practice. Beograd: Sluzbeni glasnik.
- Ulutas, U. (2010). Turkish Foreign Policy in 2009: A Year of Pro-activity. Insight Turkey-Commentaries, vol 112, no 1.
- Wendt, A. (1999) Social Theory of International Politics (Cambridge: Cambridge University Press.
- Winrow, G. (1993). Where East Meets West: Turkey and the Balkans. Exeter. Institute for European Defense and Strategic Studies.
- Yavuz, H. (1998). Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo Ottomanism, Middle East Critique, vol. 7

- Yel, A. (2009). A Healthy and Democratic Civil-Military Relationship in Turkey: Accountability of both Entities. European Journal of Economic and Political Studies, Vol.2, No.1.

Faqe interneti

- Harris, G. (1980). The left in Turkey.
Aksesuar në: <http://www.unz.org/Pub/ProblemsCommunism-1980jul-00026>
- Herbut, M, n.d. The problem of continuity and change: law, Islam and secularism in the Ottoman Empire and the Turkish Republic.
Aksesuar në: <http://www.digitallibrary.pl/Content/39045/012.pdf>
- Korkut, S. (2012). The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia after the Cold War, Acta Slavica Iaponica, Tomus 28.
Aksesuar në: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publictn/acta/28/06Korkut.pdf>
- Kemal, M. (1927), Speech to the Congress of the People's Republican Party.
Aksesuar në: <http://historymuse.net/readings/Kemal1927SPEECH.htm>
- Rustow, D. (1987). Atatürk, Populism and Democracy.
Aksesuar në: <http://atam.gov.tr/ataturk-populism-and-democracy>
- A quiet revolution: Less power for Turkey's army is a triumph for the EU. [Financial Times](#), July 31, 2003.
Aksesuar në: <http://www.ft.com/home/europe>
- National Pact.
Aksesuar në: <http://www.britannica.com/topic/National-Pact-Turkey-1920>, National Pact, Turkey [1920]
- Grange, J. (2014). Rousseau, la philosophie française du XVIII et du XIX siècles et l'invention des États nations au XIX. L'exemple de la Turquie d'Ataturk", Juliette, Université d'Ankara.
Aksesuar në: <https://hal.archives-ouvertes.fr/halshs-00985487/document>
- Republic Of Turkey Turkish Armed Forces, Atatürk's Principles
Aksesuar në: http://www.kho.edu.tr/eng_about_tma/mission.html
- Kemalism, [Atatürk's principles](#),
Aksesuar në: http://www.allaboutturkey.com/ata_prensip.htm
- Turkey's Foreign Policy in a Changing World, Old alignments and new neighbourhoods, International Conference Oxford 30 April – 2 May 2010.
Aksesuar në: <https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/reportfromtfpconf.pdf>
- Ministry of Justice of the Republic of Turkey, 22 May 1930
Aksesuar në: <http://www.justice.gov.tr/>
- Walker, J. (2010). Understanding Strategic Depth.

- Aksesuar në: <http://www.transatlanticacademy.org/publications/understanding-strategic-depth-joshua-walker>
-
- Sarıbrahimoğlu, K. (2005). Turkish Armed Forces
Aksesuar në: <file:///C:/Users/Computer/Downloads/chapter5.pdf>
 - Split Between Turkish Government and Military Deepens, Stratfor 1997
Aksesuar në: <http://www.stratfor.com/analysis/split-between-turkish-government-and-military-deepens>
 - Turkey's charismatic pro-Islamic leader
Aksesuar në: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2270642.stm>
 - Evedenci, Y. (2013). A General Overview on Turkish Foreign Policy. Aksesuar në:
Aksesuar në:
<http://en.akademikperspektif.com/2013/10/08/a-general-overview-on-turkish-foreign-policy/>
 - Jung, D. (2003). The Severs Syndrome. Aksesuar në:
http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_07-09/jung_sevres/jung_sevres.html.
 - Special message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine, March 12, 1947.
Aksesuar në: <http://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=2189&st=&st1=>
 - European Commission: 2003 Regular Report on Turkey's progress towards accession, November 5, 2003; [European Commission: 2004 Regular Report on Turkey's progress towards accession, October 6, 2004](#) and European Commission: Turkey 2005 Progress Report, Brussels, 9 November 2005
Aksesuar në: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/key_documents/reports_2003_en.htm
 - Cingi, A. (2012). CHP's New European Perspectives
Aksesuar në: <http://www.reflectionsturkey.com/?p=443>, Aydın
 - Army 'concerned' by Turkey vote
Aksesuar në: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602375.stm>,
 - Duman, I. (2011). Turkey's Erbakan and his "National View Movement.
Aksesuar në: <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=70763>
 - Zalman, A. Ergenekon- Guide to Ergekon, Accused of Terrorism in Turkey
Aksesuar në: <http://terrorism.about.com/od/groupsleader1/p/Ergekon.htm>, Amy
 - Turkey 2011 progress report
Aksesuar në:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf
 - Tuysuz., G. (2011). Top Generals Quit in Group, Stunning Turks. New York Times

- Aksesuar ne: <http://www.nytimes.com/2011/07/30/world/europe/30turkey.html>
- The Turkish “model” of civil–military relations
Aksesuar në: <http://icon.oxfordjournals.org/content/11/3/727.full>
 - Winslow, R. (n.d). A Comparative Criminology Tour of the World
Aksesuar në: http://www-rohan.sdsu.edu/faculty/rwinslow/asia_pacific/turkey.html
 - The Economist, Turkish army: At ease, The long battle between Turkey’s politicians and generals seems over, Aug 6th 2011
Aksesuar në: <http://www.economist.com/node/21525457>
 - Tuysuz., & Sly, L. (2011). For Turkish military, a telling change of tactics. Washington Post.
Aksesuar në:
http://articles.washingtonpost.com/2011-07-30/world/35266950_1_military-establishment-coup-plot-military-officials
 - Burak, B. (n.d) Turkish Political Culture and Civil Society: An Unsettling Coupling?
Aksesuar në:
http://www.academia.edu/673143/TurkishPolitical_Culture_and_Civil_Society_An_Unsettling_Coupling
 - Turkey searching for more (n.d).
Aksesuar në: <http://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-turkey-searching-more>.
 - Davutoglu, A. (2009). “Principles Of Turkish Foreign Policy”, Address by H.E. Foreign Minister of Republic of Turkey, SETA Foundation’s Washington D.C. Branch, 8 Dec.
Aksesuar në:
file:///C:/Users/Computer/Downloads/SETA-Transcript_of_Davutoglu's_Speech_in_DC.pdf
 - Davutoglu, A. (2010). A Conversation with Ahmet Davutoglu, April 14, 2010, Council on Foreign Relations.
Aksesuar në: <http://www.cfr.org/turkey/conversation-ahmet-davutoglu/p21916>
 - Hamilton, J. (2006). The Delicate Balance Between Civil Liberties and National Security, James.
Aksesuar në:
http://www.venice.coe.int/SACJF/2006_08_MOZ%20Maputo/Hamilton_delicate_balance.htm
 - Rise in security expenditures turning Turkey into police state. 4
Aksesuar në: <http://www.hurriyetdailynews.com/rise-in-security-expenditures-turning-turkey-into-police-state.aspx?pageID=238&nid=75008>
 - Davutoglu, A. (2001). The Strategic Depth that Turkey Needs’, Interview with Ahmet Davutoglu, The Turkish Daily News, 15 September.
Aksesuar në: http://www.todayszaman.com/todays-think-tanks_davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy_179504.html

- ESI (European Stability Initiative). (2009) PICTURE STORY Turkish foreign policy: from status quo to soft power April.
Aksesuar në: http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=281&story_ID=25
- Turkey arrests: Raids target Gulen-linked critics of Erdogan
Aksesuar në: <http://www.bbc.com/news/world-europe-30468199>,
- Hounshell, B. (2010). Foreign Policy, Mr. Zero Problems, Interview by Blake, December.
Aksesuar në: <http://foreignpolicy.com/2010/11/28/mr-zero-problems/>
- Barak on Turkey: This wave will pass
Aksesuar në: <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4119539,00.html>
- Domsley, D. (2011) Turkey – US harmony has limits.
Aksesuar në:
<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/339e16d6-57c5-11e1-b089-00144feabdc0.html#axzz2SbivUfIC>
- Davutoglu, A. (n.d.) The model partnership will continue forever.
Aksesuar në:
http://www.mfa.gov.tr/foreign-minister-davutoglu_-the-model-partnership-between-turkey-and-the-u_s_-will-continue-forever.en.mfa
- Barkey, H. (2010). Turkey emerges as Middle East leader, Special to CNN.
Aksesuar në: <http://edition.cnn.com/2010/OPINION/06/03/barkey.turkey.israel/>
- Friedman, G. (2012). Turkey's Strategy, Stratford.
Aksesuar në: <https://www.stratfor.com/weekly/turkeys-strategy>
- Davutoglu, A. (1997 - 8). Perceptions journal of international affairs December 1997-february 1998 volume ii - number 4 the clash of interests: an explanation of the world (dis)order
Aksesuar në: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/AhmetDavutoglu3.pdf>
- ESI. (n.d). The 2001 AKP party programme: a new foreign policy vision.
http://www.esiweb.org/pdf/index.php?lang=tr&id=281&story_ID=25&slide_ID=6,
- Turan, I. (2010). Turkish Foreign Policy: Challenges to Turkey's Western Calling.
Aksesuar në:
http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=305:turkish-foreign-policy-challenges-to-turkeys-western-calling&catid=70:ab-analizler&Itemid=131
- US President Barack Obama, Speech to the Turkish Parliament, on April 6, 2009, Remarks By President Obama To The Turkish Parliament.
Aksesuar në: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament>
- Ferguson, N. (2011). The Mideast's Next Dilemma.

- Aksesuar në: <http://www.newsweek.com/mideasts-next-dilemma-67847>
- Turkish Foreign Policy: from Status Quo to Soft Power”, European Stability Initiative, Picture Story, April 2009.
Aksesuar në: http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=281&story_ID=25
 - Aras, B. (2009). Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy, Insight Turkey.
Aksesuar në:
http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_11_no_3_2009_aras.pdf,
The Vol. 11 / No. 3
 - Aydın, M. (2004). Turkish Foreign Policy Framework and Analysis, Ankara: Sam Papers.
Aksesuar në: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2011/12/mustafaaydin.pdf>
 - Tuba, E. (2013). The end of Turkey’s Europeanization?, volume 12 number 1
Aksesuar në:
<http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/the-end-of-turkeys-europeanization-spring-2013-en.pdf>
 - Overseas Contingency Operations.
Aksesuar në: <http://www.state.gov/documents/organization/158331.pdf>,
 - International Activities / Operation Black Sea Harmony (OBSH)
Aksesuar në: <http://www.dzkk.tsk.tr/denizweb/english/uluslararası/KUH.php>,
 - Kinninmont, J. (2011). PM poses as a Mideastern rather than a European leader. Hürriyet Daily News.
Aksesuar në: http://articles.cnn.com/2011-10-12/opinion/opinion_arab-world-changes
 - Ülgen, S. (2011). Turkey’s „Zero Problems“ problem Today’s Zaman
 - The Balkans Dialogue.
Aksesuar në: http://culturalrelations.org/Pages/the-balkans-dialogue_papers.html
 - Turbedar, E. (n.d.) Turkey’s Western Balkans Policy. TEPAV Balkan Studies.
Aksesuar në:
http://www.vpi.ba/upload/documents/eng/Turkey%E2%80%99s_Western_Balkans_Policy.pdf
 - *Christianna, L. (2013). Turkey’s Balkan Policy under the AKP.*
Aksesuar në: <http://policy.dfns.net/2013/03/26/turkeys-balkan-policy-under-the-akp/http://www.defencegreece.com/index.php/2013/03/turkeys-balkan-policy-under-the-akp/>
 - Tase, P. (2013). Turkey: Albania’s strategic partner in the Balkans. Spero News.
Aksesuar në: <http://www.speroforum.com/a/JCHZYYLSCJ38/73985-Turkey-Albanias-strategic-partner-in-the-Balkans>
 - Sokullu, E. (2012). Debating Security in Turkey: Challenges and Changes in the Twenty-First Century, Rowman & Littlefield.

- Aksesuar në: <https://rowman.com/ISBN/9780739148716/Debating-Security-in-Turkey-Challenges-and-Changes-in-the-Twenty-First-Century>
- Moisi, D. (2013). Turkey's Lost Illusions.
Aksesuar në: <http://www.project-syndicate.org/commentary/dominique-moision-the-marginalization-of-the-middle-east-s-key-player>
 - Erdogan: 'Kosovo Is Turkey'. (2013).
Aksesuar në: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/erdogan-kosovo-turkey.html#ixzz2yrm2I6RB>, ', Oct. 23, 2013.
 - Hale, W. (2001). Turkish Foreign Policy, Frank Cass: Portland.
Aksesuar në:
https://www.researchgate.net/publication/231810141_WILLIAM_HALE_Turkish_Foreign_Policy_1774-2000_Newbury_Park_UK_and_Portland_Ore_Frank_Cass_2001_Pp_375_4950_clot_h
 - Rama-Erdogan: Edhe Turqia si Italia dhe Greqia, partnere strategjike.
Aksesuar në: <http://www.shqiptarja.com/politike/2732/rama-erdogan-edhe-turqia-si-italia-dhe-greqia-partnere-strategjike-159619.html#sthash.NxzPSxb9.dpuf>
 - Gylfason, T. & Wijkman, P. (2010). Turkey's road to Europe.
Aksesuar në: <http://www.voxeu.org/article/turkey-s-road-europe>
 - Spillius, A. (2013). Turkey EU: Why It Will Never Happen.
Aksesuar në:
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/10325218/Turkey-will-probably-never-be-EU-member.html>
 - Feffer, J. (2010). Stealth Superpower: How Turkey Is Chasing China to Become the Next Big Thing.
Aksesuar në: http://www.huffingtonpost.com/john-feffer/stealth-superpower-how-tu_b_611593.html,
 - Aras, B. (2009). Turkey's soft power. Guardian.
Aksesuar në: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/apr/13/turkey-middleeast>
 - Türbedar, E. (2010). 24 April Istanbul Trilateral Summit Declaration, Istanbul 24 April 2010.
Aksesuar në:
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1274094120r2517.Trilateral_Balkan_Summit_in_Istanbul.pdf
 - Kelmendi, V. (2014). Zhvillimi ekonomik dhe Investimet e huaja direkte. BULETINI SHKENCOR, Br/Nr. 6 God - Viti IV

Aksesuar në:

<http://www.economy.gov.tr/index.cfm?sayfa=countriesandregions&country=KOS®ion=9>,

- Speech by Turkish President Abdullah Gul at the OIC.

Aksesuar në: <http://anwaribrahimblog.com/2012/02/13/speech-by-turkish-president-abdullah-gul-at-the-oic/>

- Davutoglu, A. (2007). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, the transcript of a CNN Turk program with Prof. on January 2, 2008.

Aksesuar në: <http://ifestos.edu.gr/ahmet-davutoglu-turkish-foreign-policy-vision/>

- Schwartz, S. (2010). The Heritage of Ottoman Islam in the Balkans. Illyria [New York]

Aksesuar në: <http://www.islamicpluralism.org/1663/the-heritage-of-ottoman-islam-in-the-balkans>

- Establishment and a Brief History. Diyanet.

Aksesuar në: <http://www.diyanet.gov.tr/en/kategori/kurumsal/1>,

- Kushtetuta së Republikës së Turqisë

Aksesuar në: <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm>.

- Gül first Turkish president to visit Diyanet in 33 years.

Aksesuar në: <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=85313>.

- Turkey Murky Depths. (2013). Guardian.

Aksesuar në: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/dec/27/turkey-murky-depths>

- *Michaletos, I. (2015). Gulen's strong base in the Balkans.*

Aksesuar në: <http://www.phantia.com/content/gulens-strong-base-balkans>,
February 12

- *Yegavian, T. (2014). Gülen, Erdogan and the AKP. Behind the scenes of Turkey's battle for hegemony*

Aksesuar në: <http://www.resetdoc.org/story/00000022355m>

- International Religious Freedom Report for 2011.

Aksesuar në: <http://www.state.gov/documents/organization/193083.pdf>

- Kiper, C. (2011). Television drama enhances Turkey's popularity in Arab world.

Aksesuar në:
http://news.xinhuanet.com/english2010/indepth/2011-04/09/c_13820858.htm

- Seibert, T. (2012). Turkey has a star role in more than just TV drama.

Aksesuar në: <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/turkey-has-a-star-role-in-more-than-just-tv-drama>

- Candemir, Y. (2013). Turkish Soap Operas: The Unstoppable Boom.

Aksesuar në: <http://blogs.wsj.com/middleeast/2013/04/29/turkish-soap-operas-the-unstoppable-boom/>

- Moda e telenovelave turke. (2012).

- Aksesuar në: <http://www.monitor.al/moda-e-telenovelave-turke/>
- Devlet, N. (2012). When Russian Eurasianism Meets Turkey's Eurasia.
Aksesuar në: [file:///C:/Users/Computer/Downloads/devlet_eurasia_mar12%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Computer/Downloads/devlet_eurasia_mar12%20(1).pdf)
 - Barnett, M. & Duvall, R. (2005). Power in International Politics.
Aksesuar në: http://home.gwu.edu/~barnett/articles/2005_power_io.pdf
 - More on Operation Black Sea Harmony. (2009).
Aksesuar në: <http://turkishnavy.net/2009/04/01/more-on-operation-black-sea-harmony/>,
 - Sarac, F. (2010). Turkish Foreign Policy in Theory and Practice.
Aksesuar në: <http://www.thewashingtonreview.org/articles/turkish-foreign-policy-in-theory-and-practice.html>,
 - Turkish foreign policy in a changing world, Old alignments and new neighborhoods, International Conference Oxford 30 April – 2 May 2010,
 - Aksesuar në: <https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/reportfromtfpconf.pdf>
 - Cornell, S. (2015). The Rise of Diyanet: the Politicization of Turkey's Directorate of Religious Affairs
Aksesuar në:
 - <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/463-the-rise-of-diyanet-the-politicization-of-turkey%E2%80%99s-directorate-of-religious-affairs.html>
 - Champion, M. (2014). This is actually how Turkey welcomes foreign dignitaries.
Aksesuar në: <http://i100.independent.co.uk/article/this-is-actually-how-turkey-welcomes-foreign-dignitaries--x1CQFWs39x>